

Меншік иесі:

Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің
Шырақбек Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясы

ҒЫЛЫМ = НАУКА

Халықаралық ғылыми журнал.
2002 жылғы наурыздан бастап шығады.

ISSN 2306-451X
N2 (61) 2019 ж., маусым

Заң ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялауға арналған басылымдар тізіліміне енгізілген (ҚР БҒМ БҒСБК 17.10.2016 ж. №1027 бұйрығы)

Бас редактор **Биекенов Н.А.**,
заң ғылымдарының докторы, доцент
Бас редактордың орынбасары **Каракушев С.И.**,
заң ғылымдарының кандидаты

Редакциялық кеңес құрамы:

Айтуарова А.Б., з.ғ.к., Смышляев А.С., PhD.,
Қайнар Е.Е., PhD., Таукенова А.М., филол.ғ.к.,
Брылевский А.В., з.ғ.к., Слепцов И.В., з.ғ.к.,
Тойматаев Д.Б., филос.ғ.к.

Редакциялық алқа: құрамы

Әбеуов Е.Т., заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(Нұр-Сұлтан қ.)
Әбіл Е.А., тарих ғылымдарының докторы, профессор
Әкімжанов Т.Қ., заң ғылымдарының докторы, профессор
Горяинов К.К., заң ғылымдарының докторы, профессор,
РФ Ғылымға еңбек сіңірген қайраткері (РФ, Мәскеу қ.)
Джоробекова А.М., заң ғылымдарының докторы,
профессор (Қырғыз Республикасы, Бішкек қ.)
Жалбуров Е.Т., заң ғылымдарының докторы, профессор
(Шымкент қ.)
Ким Н.П., педагогика ғылымдарының докторы, профессор
Қолдыбаев С.А., философия ғылымдарының докторы,
профессор
Крымов А.А., заң ғылымдарының докторы, доцент
(РФ, Рязань қ.)
Панин Ю.И., заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(РФ, Псков қ.)
Сейтжанов О.Т., заң ғылымдарының кандидаты, доцент
Сқақов А.Б., заң ғылымдарының докторы, профессор
(Нұр-Сұлтан қ.)
Татарян В.Г., заң ғылымдарының докторы, профессор
(РФ, Мәскеу қ.)
Шынарбаев Б.К., заң ғылымдарының докторы, доцент

Журнал 2015 жылғы 12 наурызда Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінде тіркелді. N15156-Ж куәлік. Алғашқы есепке алу уақыты мен нөмірі 2001 ж. 01.10, №2325-Ж.

МАЗМУНЫ = СОДЕРЖАНИЕ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ МЕН ЗАҢДАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ = АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ПРИМЕНЕНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Весельская Н.Р., Ау Т.И. Инвестиционные отношения и их правовая форма.....	3
Сарықұлов Қ.Р., Елікбай М.Ә., Сарсенова М.А. Қазақстан Республикасының адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы заңнамасын талдау.....	8
Қаржасова Г.Б., Балгимбеков Д.У., Байкенжина К.А. Сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысындағы мүлікке тыйым салу процессуалдық әрекетінің тәртібі мен ерекшеліктері.....	13
Жұманбаева Н.А., Серімов Е.Е. Сотта алкабилердің қатысуымен өтетін іс жүргізудің кейбір мәселелері.....	20
Khakimova G. Peculiarities of the disciplinary responsibility of private notaries.....	26
Каженов Е.Е. Общая характеристика и состояние воинских уголовных правонарушений.....	31
Кайнар Е.Е., Сахарбай А. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүргізу барысында тергеушінің қызметін жетілдіру мәселелері.....	36
Сарықұлов Қ.Р., Утегенова С.Т., Новотеева С.А. Азаматтардың құқықтық сана деңгейін арттыру.....	41
Жолумбаев М.К., Шалгимбаев М.Х. Совершенствование уголовно-правовой охраны жизни человека.....	46
Балгынтаев А.О. Күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын санкциялаудың сот тәжірибесінің кейбір мәселелері.....	51
Konvisar A.A., Abisheva A.K. The application of the competence approach helping in professional training of employees in the internal affairs agencies.....	56
Бабич А.А. Актуальные проблемы переосвидетельствования инвалидов в Республике Казахстан.....	60
Данекенова А.Б. Об отдельных аспектах защиты прав и свобод человека и гражданина по законодательству Республики Казахстан.....	65

ҚӘСПТІК ОҚИТУ ЖӘНЕ ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ БІЛІКТІ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІН ДАЯРЛАУ = ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ И ПОДГОТОВКА КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Бабич А.А., Баргаринов А.Р. О некоторых вопросах подготовки кадров новой формации МВД Республики Казахстан через призму времени.....
 71 |

Собственник:

Костанайская академия
Министерства внутренних дел Республики Казахстан
имени Шракбека Кабылбаева

ҒЫЛЫМ - НАУКА
Международный научный журнал
Издается с марта 2002 года.

ISSN 2306-451X
N2 (61) 2019 г., июнь

Включен в перечень изданий, рекомендованных для публикации основных научных результатов научной деятельности по юридическим наукам (приказ ККСОН МОН РК №1027 от 17.10.2016 г.).

Главный редактор **Биекенов Н.А.**,
доктор юридических наук, доцент
Заместитель главного редактора **Каракушев С.И.**,
кандидат юридических наук

Состав редакционного совета:

Айтуарова А.Б., к.ю.н., Смышляев А.С., PhD,
Кайнар Е.Е., PhD, Таукенова А.М., к.филол.н.,
Брылевский А.В., к.ю.н., Слепцов И.В., к.ю.н.,
Тойматаев Д.Б., к.филол.н.

Состав редакционной коллегии:

Абеуов Е.Т., кандидат юридических наук, доцент
(г. Нур-Султан)
Абиль Е.А., доктор исторических наук, профессор
Акимжанов Т.К., доктор юридических наук, профессор
(г. Алматы)
Горяинов К.К., доктор юридических наук, профессор,
Заслуженный деятель науки РФ (РФ, г. Москва)
Джоробекова А.М., доктор юридических наук,
профессор (Кыргызская Республика, г. Бишкек)
Жалбуров Е.Т., доктор юридических наук, профессор
Ким Н.П., доктор педагогических наук, профессор
Колдыбаев С.А., доктор философских наук, профессор
Крымов А.А., доктор юридических наук, доцент
(РФ, г. Рязань)
Панин Ю.И., кандидат юридических наук, доцент
(РФ, г. Псков)
Сейтжанов О.Т., кандидат юридических наук, доцент
Скаков А.Б., доктор юридических наук, профессор
(г. Нур-Султан)
Татарян В.Г., доктор юридических наук, профессор
(РФ, г. Москва)
Шнарбаев Б.К., доктор юридических наук, доцент

Зарегистрирован в Министерстве по инвестициям
и развитию Республики Казахстан 12 марта 2015 г.
Свидетельство №15156-Ж.
Время и номер первичной постановки на учет
№2325-Ж от 01.10.2001 г.

**ШТЕЛДЕРДЕГІ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ =
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
ЗА РУБЕЖОМ**

Косолапов А.Д., Трофимова Т.А. Героико-патриотические традиции в укреплении международного полицейского сотрудничества.....76
Свистильников А.Б. К вопросу выявления лиц, причастных к совершению террористических актов и иных тяжких преступлений, с помощью вербального опроса физических лиц.....80
Колбая М.Б. Пробелы в уголовном законодательстве Республики Абхазия, влияющие на уголовно-правовую оценку уголовных дел, возбужденных в отношении медицинских работников.....87

**ЖАС ҒАЛЫМ МІНБЕРІ =
ТРИБУНА МОЛОДОГО УЧЕНОГО**

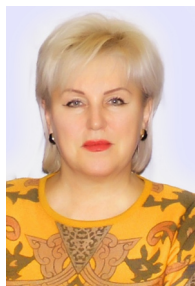
Тузельбаев Е.О., Бисов Б.С. Механизм деятельности правоохранительных органов по противодействию и профилактике наркомании и терроризма.....91
Тузельбаев Е.О., Аккагаз Д.М. Механизм правового регулирования в деятельности местной полиции по профилактике правонарушений среди несовершеннолетних.....95
Еркінбаева Л.К., Бекежанов Д.Н., М. Реми Нджики Тұрмыстық қатты қалдықтарды бақылау және басқарудың құқықтық тетіктері: Қазақстан Республикасы, Оңтүстік Африка, Үндістан, Англия елдерімен салыстырмалы құқықтық талдау.....100
Кожаметов Г.З., Байзакова Г.М., Аскарлов Е.Х. Виды ответственности в праве.....106
Сысов А.К. О методике выявления и раскрытия преступлений в сфере высоких технологий.....113
Тлешалиев Н.Д. Қылмыстық жаза түсінігі, жүйесі және тиімділігі.....118
Сабыр А. Қазақстандағы трансшекаралық өзендерді қорғау және пайдалану жөнінде.....124
Кенжебаев М.С. Методы, недопустимые в основе тактических приемов.....129
Бердалиева А.С. О некоторых аспектах обусловленности коррупции в Республике Казахстан...134
Авенев Т.К. Анализ судебной практики по делам об административных правонарушениях по ст. 488 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях.....141
Жарияланатын ғылыми мақалаларға қойылатын талаптар = Требования, предъявляемые к публикуемым статьям.....146

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ МЕН ЗАҢДАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ПРИМЕНЕНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

УДК 347.73 (574)

Н.Р. Весельская

кандидат юридических наук,
профессор
E-mail: veselskiy-l@mail.ru

Т.И. Ау

кандидат юридических наук
доктор PhD
E-mail: tansher25@yandex.ru

Карагандинский экономический
университет Казпотребсоюза

Инвестиционные отношения и их правовая форма

Аннотация. В статье анализируются правовая форма инвестиционных отношений, особенности договора участия в долевом строительстве, его соотношение с инвестиционным договором. Анализ соответствующего казахстанского и российского законодательства, позиций ученых позволили авторам сделать вывод, что при отсутствии общего научно-практического определения инвестиционного договора в придании ему юридического статуса сегодня в Республике Казахстан имеется как теоретическая, так и практическая потребность.

Ключевые слова: инвестиции, долевое участие, инвестиционный контракт, рамочный договор, соинвесторы, инвестиционное товарищество.

Чтобы инвестиции, вкладываемые в определенную отрасль, способствовали развитию и других смежных отраслей и возникла экономическая необходимость внедрения новой техники и технологий, чтобы были созданы новые рабочие места и, в результате, достигнут общий мультипликативный эффект, необходима переориентация инвестиционной деятельности.

Инвестиции всегда ориентированы на будущее. Как правило, капитальные блага, приобретенные за счет инвестиций, окупят себя не сразу. Кроме того, они часто высоко специализированы. Это делает инвестиции рискованными. Значит необходимо предвидеть характер спроса в достаточно отдаленной перспективе. Особенность инвестирования в предпринимательской деятельности состоит в том, что источником инвестиций являются сбережения, складывающиеся из дивидендов, трансфертных платежей, прибыли и других поступлений, получаемых предпринимателями от выполняемых ими работ.

Принятый Предпринимательский кодекс РК обеспечил только новые способы для формирования отношений, направленных на осуществление инвестирования (гл.25) [1], сохранив при этом все оправдавшие себя и положительно зарекомендовавшие положения раннего инвестиционного законодательства, учтен международный опыт стимулирования и поддержки инвестиций.

Обеспечение равенства прав отечественных и иностранных инвесторов, усовершенствование механизмов разрешения инвестиционных споров,

все это принципиально новые положения Предпринимательского кодекса РК.

Необходимо отметить, что в Кодексе закреплён принцип стабильности ранее заключённых контрактов с иностранными инвесторами.

Предпринимательский кодекс РК в области инвестиционных отношений является основным источником права. Он определяет правовые и экономические основы стимулирования инвестиций, гарантирует защиту прав инвесторов при осуществлении инвестиций в Республике Казахстан, определяет меры государственной поддержки инвестиций, порядок разрешения споров с участием инвесторов, при этом предусматривает не только меры по поддержке и стимулированию как отечественных, так и иностранных инвесторов, причем, в равной степени, но и созданию благоприятного инвестиционного климата, привлечения инвестиций в приоритетные сектора экономики. Значительно сокращены сроки рассмотрения заявки (до тридцати рабочих дней) на предоставление инвестиционных преференций, упрощён порядок их предоставления. Кодекс не устанавливает минимальный предел объемов инвестиций, что расширяет сферу его применения, включая предприятия малого и среднего бизнеса, осуществляющие инвестиции в приоритетных видах деятельности.

Все данные отношения для обеспечения безопасности их участников должны быть облечены в договорные формы.

Какова правовая природа этих договорных форм? Может ли один договор учесть все особенности данных экономических отношений и обезопасить субъектов данных отношений?

Анализ действующего казахстанского законодательства свидетельствует о том, что в науке гражданского права не сложилось единого мнения по поводу определения понятия инвестиционного договора. Правовая сущность инвестиционного договора характеризуется законодательной неопределённостью.

Подобные проблемы неоднократно были объектом научных исследований в современной юридической литературе [2; 3]. К числу инвестиционных договоров традиционно относят договоры продажи недвижимости, строительного подряда, инвестирования строительства продажи предприятий, финансовой аренды (лизинга), франчайзинга, доверительного управления имуществом, концессионные договоры и некоторые другие. Каждый из видов договоров регулируется нормами ГК РК и нормами актов предпринимательского законодательства.

Иностранные инвесторы в своей деятельности руководствуются такими видами договоров, как: договор аренды лицами, находящимися под иностранной юрисдикцией, объектов недвижимости; договор доверительного управления производственным комплексом/ценными бумагами; концессионное соглашение; договор инвестиционного подряда; договор финансового лизинга; соглашение, регулирующее совместную инвестиционную деятельность; кооперационное соглашение; соглашение о разделе продукции; соглашение о капитальных инвестиционных вложениях; договор о коммерческом партнерстве с государственным долевым участием; договор о совместном партнерстве в банковском и страховом секторе; договор о создании совместных организаций; договор о совместных кооперативных фондах и др. Основная проблема в разграничении публичного и частного регулирования в договорных отношениях с иностранными инвестициями состоит в определении, по какому критерию должно проводиться такое разделение. Под сильным влиянием публично-правового регулирования инвестиционной деятельности на иностранной территории находится сегодня договор с участием иностранных инвесторов, хотя и основывается на принципе равенства сторон.

М.И. Брагинский, В.В. Витрянский «различные формы договоров о разделе продукции с участием государства» относят к обычным гражданско-правовым договорам [4, с. 276]. Но в целом современные отечественные исследователи международного частного права и предпринимательского права (например, М.М. Богуславский, Г.К. Дмитриева, Т.Н. Нешатаева, В.Л. Толстых, Л.П. Ануфриева) исследуют договоры с иностранными инвестициями как особую правовую категорию.

Выделяют несколько подходов в вопросах сущности и признаков инвестиционного договора. Например, С.П. Мороз считает, что инвестиционный договор является особой разновидностью гражданско-правовых договоров, которая выделяется не по видам деятельности (традиционная система гражданско-правовых договоров), а по экономическим сферам [5].

Э. М. Омурчиева считает, что инвестиционным контрактом является договор на осуществление инвестиций, предусматривающий инвестиционные преференции [6].

Так, И.Ю. Целовальникова говорит об инвестиционном договоре как о соглашении между участниками инвестиционной деятельности по поводу выполнения определенных действий для реализации инвестиционного проекта [7, с. 126].

Аналогично инвестиционный договор определяют А.А. Овчинников, В.В. Гущин. По их мнению, инвестиционный договор — это соглашение между участниками инвестиционных отношений по выполнению определенных действий в связи с реализацией правомочий осуществления инвестиционного проекта [8, с. 255].

Инвестиционный договор является самостоятельным гражданско-правовым договором (П.В. Сокол) [9, с. 38]. Авторы данной теории считают, что обособленность и самостоятельность

предмета данного договора позволяют выделить его в отдельный договорной вид.

П.В. Сокол отмечает, что «основанием выделения инвестиционного договора как отдельного договорного вида в первую очередь необходимо считать инвестиционную цель..., состав субъектов договора, содержание обязательства и распространенность в хозяйственной практике» [9, с. 92].

Представляется, что данный подход является недостаточно обоснованным. Инвестиционная деятельность осуществляется в разных формах, и инвестиционная цель, а равно содержание обязательства в правоотношениях по поводу инвестирования, например, в реальные активы, будет отличаться от инвестирования в ценные бумаги, поэтому нецелесообразно по данным основаниям выделять инвестиционный договор в отдельный договорной вид. Инвестиционный договор является одним из видов гражданско-правового договора, поименованного в ГК РФ (М.М. Богуславский, М.И. Брагинский, А.В. Майфат) [10, с. 77].

Представители данного подхода отождествляют инвестиционный договор с гражданско-правовыми договорами различных форм, при этом не выделяя критерия отнесения договора, поименованного в ГК, к инвестиционному договору. Так, М.И. Брагинский относит договор инвестирования в строительство к договору строительного подряда, не считая целесообразным заключения дополнительного инвестиционного соглашения [4, с. 79]. Представляется, что данная позиция является недостаточно аргументированной, поскольку авторы, относя инвестиционный договор к гражданско-правовому договору, поименованному в ГК, не указывают на его квалифицирующие признаки, которые позволили им сделать такой вывод.

Инвестиционный договор является обобщенным понятием гражданско-правовых договоров, имеющих общую инвестиционную направленность (Л.Г. Сайфулова [11], Е.В. Лапутева [12]). Л.Г. Сайфулова отмечает, что инвестиционный договор – это экономическая категория. Отношения по поводу инвестирования охватываются различными обязательствами, не поддающимися классификации в рамках одного договорного вида.

Любой договор, связанный с вложением имущества, имущественных прав, денег, можно считать инвестиционным. Связующим звеном данных договоров является их экономическое содержание – вложение средств с целью получения прибыли или достижения иного полезного эффекта [11, с. 84]. Данную позицию поддерживает Е.В. Лапутева, указывая, что «инвестиционный договор не может существовать как самостоятельный договорный тип – он подразумевает различные виды гражданско-правовых договоров, общим для которых является регулирование инвестиционной деятельности» [12, с. 86]. Представляется, что данный подход является достаточно обоснованным. Инвестиционная деятельность осуществляется в разных формах, поэтому целесообразно в рамках инвестиционного договора осуществлять отдельные гражданско-правовые обязательства, имеющие единую инвестиционную направленность и единое экономическое содержание с основным инвестиционным договором.

Интересна точка зрения авторов, которые, изучив существенные условия инвестиционного контракта — предмет, цена, срок контракта, условие о получении инвестиционного дохода, предложили свое определение инвестиционного контракта, с учетом его особенностей: инвестиционный проект является предпосылкой заключения контракта; долгосрочность контрактных отношений; наличие коммерческой заинтересованности; возмездность контрактных отношений для всех участников; использование средств строго по назначению (целевое использование); инвестору предоставлена возможность оказывать влияние на ход производственной и хозяйственной деятельности; общая собственность на вложенное имущество.

Инвестиционный контракт — это договор, в силу которого одна сторона (инвестор) берет на себя обязательства предоставить инвестиции, а другая сторона (организатор инвестирования) обязуется за вознаграждение вложить их для реализации инвестиционного проекта с целью получения прибыли (или других объективированных результатов) в сроки, определенные договором. Направленность инвестиционных контрактов может быть различной, например, целью контракта может быть приобретение в собственность имущества, приобретение объектов во временное пользование или выполнение работ и оказание услуг [13, с. 81-85].

Авторы статьи согласны с позицией ученых [14, с. 95-98], которые считают инвестиционный договор как обобщенное понятие гражданско-правовых договоров, имеющих единые инвестиционные ориентиры, что соотносит инвестиционные договоры с признаками экономической категории. Взаимоотношения в инвестиционной сфере охватывают различные аспекты, которые не поддаются классификации в рамках одной формы правовой ответственности. То есть любой договор, который связан с вложением денежных средств, имущественных прав, имущества, можно отнести к инвестиционным, но критерием отнесения должно служить их экономическое содержание, представляющее собой вложение финансовых ресурсов для получения прибыли либо другого полезного эффекта.

Высокая стоимость, постоянное повышение в цене, хорошая оборотоспособность, ликвидность при перепродаже и др. делают инвестиции в строительство одними из самых привлекательных и надежных форм вложения капитала.

Но при этом остается актуальным вопрос о юридической природе договора долевого строительства

в сфере инвестирования строительства, в том числе с привлечением капитала иностранных инвесторов. Вопрос о юридической природе данного договора весьма сложен. Названия договору давали самые разные: договор инвестирования, долевого участия в строительстве, совместной деятельности, купли-продажи объекта будущей недвижимости, строительного подряда и т.д.

При осуществлении инвестирования часто используется договор простого товарищества. Эта форма инвестирования известна не только казахстанскому, но и зарубежному праву; такой учредительный договор относится к одной из договорных форм осуществления иностранных инвестиций.

Осуществление коллективной инвестиционной деятельности в сфере строительства возможно в форме инвестиционного товарищества – разновидности простого товарищества.

Договор инвестиционного товарищества [15, с. 44-46] распространяет свое действие на отношения между соинвесторами (товарищами) и должен содержать наиболее общие условия о предмете, сроке, ответственности вкладчиков, а также размере вкладов. Представляется, что к недостаткам данного договора относится то, что правовая регламентация отношений между инвестором (товарищем) и заказчиком, заказчиком и исполнителем, исполнителем и поставщиком и иными субъектами инвестиционной деятельности в строительстве выходит за рамки регулирования договором инвестиционного товарищества, и будет относиться к сфере действия отдельных договоров, например, купли-продажи, строительного подряда.

Многokвартирные дома часто строятся на долевых началах, что подразумевает под собой распределение расходов на строительство между будущими собственниками объектов недвижимости, которые расположены в таком доме при условии отсутствия у инвесторов — участников долевого строительства юридических прав на земельный участок, где проводится строительство. Причем цели у будущих собственников, которые участвуют в долевом строительстве многоквартирных домов, могут быть различны: начиная с удовлетворения собственных жилищных потребностей и заканчивая последующей перепродажей жилых помещений, которые будут получены в собственность. Нередко застройщики используют «серые» схемы при получении денежных средств на строительство, которые характеризуются заключением с инвесторами инвестиционного договора (договор участия в инвестиционной деятельности, соинвестирования и др.), который, как мы уже отмечали, не отражен в действующих нормах российского законодательства.

Таким образом, определение соотношения инвестиционного договора и договора участия в долевом строительстве представляется весьма сложной проблемой, так как договор в сфере строительной инвестиционной деятельности представляет собой сложный правовой документ, определяющий юридическую природу взаимоотношений титульных владельцев денежных средств или собственников, вкладывающих финансовые ресурсы в объекты недвижимости, их взаимодействие при реализации строительства, в процессе распределения доходов, устанавливает право собственности на объекты недвижимости.

Авторы придерживаются точки зрения, что инвестиционный договор в строительстве, в том числе договор участия в долевом строительстве является разновидностью инвестиционного договора как сложной правовой конструкции.

Любой договор, связанный с вложением имущества, имущественных прав, денег, можно считать инвестиционным.

В связи с этим, целесообразно признание инвестиционного договора в строительстве рамочным договором [16, с. 562-565]. Рамочный договор - договор с открытыми условиями, определяющий общие условия обязательственных взаимоотношений сторон, которые могут быть конкретизированы и уточнены сторонами при заключении отдельных договоров на основании или во исполнение рамочного договора. Инвестиционная деятельность в сфере строительства включает в себя широкий круг правоотношений между инвестором, заказчиком, исполнителем работ, поставщиком и иными субъектами, которые не поддаются урегулированию в рамках лишь одного обязательства. В связи с этим, рамочный договор позволит определить общие условия обязательственных отношений сторон инвестиционного договора в строительстве: предмет, сроки строительства, порядок и сроки инвестирования, гарантийный срок возведенного объекта и иные условия, которые в будущем могут быть конкретизированы и уточнены при заключении отдельных договоров: строительного подряда, купли-продажи, аренды и др., в рамках, установленных основным договором. Учитывая то, что инвестиционная деятельность в строительстве не поддается осуществлению в условиях одного обязательства, применение рамочной конструкции инвестиционного договора вполне оправдано.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Предпринимательский кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года // online.zakon.kz.
- 2 Лисица В. Инвестиционный договор // Закон. 2001. - № 6. - С. 114.
- 3 Мосин А.А. Предпринимательско-правовые средства привлечения иностранных инвестиций в экономику России: дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2009.
- 4 Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга 1: Общие положения. — М., 2005.

- 5 Мороз С.П. Актуальные проблемы инвестиционного права: курс лекций / С.П.Мороз. — Алматы: НИЦ КОУ, 2013 // online.zakon.kz/Document/?doc_id=35480663#pos=1;-173.
- 6 Омурчиева Э.М. Правовые аспекты инвестиционных договоров / Э.М.Омурчиева // zakon.kz/203317-pravovye-aspekty-investicionnykh.html.
- 7 Целовальникова И.Ю. Правовое регулирование инвестиционной деятельности: монография / И.Ю.Целовальникова. — М.: Юрид. ин-т МИИТа, 2013.
- 8 Овчинников А.А. Инвестиционное право: учебник / А.А.Овчинников, В.В.Гущин. — М.: Эксмо, 2006.
- 9 Сокол П.В. Инвестиционный договор как гражданско-правовая форма инвестирования в жилищное строительство: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03.- Самара, 2002.- 21 с.
- 10 Еремина А.А. Инвестиционный договор: юридическая природа и место в системе гражданско-правовых договоров // Молодой ученый. - 2017. - №9. - С. 215-217 // <https://moluch.ru/archive/143/40093/>.
- 11 Сайфулова Л. Г. Договор долевого участия в жилищном строительстве: дис. ... канд. юрид. наук. – Самара, 2001.
- 12 Лапутева Е.В. Совершенствование договорных отношений в области жилищного строительства: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2003.
- 13 Кусаинова А.К., Нургалиев Б.М., Уалиев К.С. Договорные отношения. Предпринимательство. Инвестиции // Вестник КарГУ Серия «Право». - 2017. - № 3(87).
- 14 Козлова Е.Б. Соотношение правовых интересов в договорных отношениях, опосредующих создание объектов недвижимости // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. — 2014. — № 2–2 (40).
- 15 Титова Е.П., Рудман М. Н. Обеспечение исполнения обязательств в договорах участия в долевом строительстве // Евразийская адвокатура. — 2015. — № 3 (16).
- 16 Кузнецова А. Г. Проблема соотношения инвестиционного договора и договора участия в долевом строительстве // Молодой ученый. — 2016. — №8 // <https://moluch.ru/archive/112/28414/>.

ТҮЙІН

Весельская Н.Р., заң ғылымдарының кандидаты, профессор
E-mail: veselskiy-l@mail.ru

Ау Т.И., заң ғылымдарының кандидаты, PhD докторы
E-mail: tansher25@yandex.ru
Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті

ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЫСАНЫ

Мақалада инвестициялық қатынастардың құқықтық нысанына, үлестік құрылысқа қатысу шартының ерекшеліктеріне, оның инвестициялық шартпен арақатынасына талдау жасалған. Қазақстандық және ресейлік тиісті заңнамаларды, ғалымдардың көзқарастарын талдау авторларға инвестициялық шарттың жалпы ғылыми-практикалық анықтамасының болмауы бүгінгі таңда оған Қазақстан Республикасында құқықтық мәртебе беруге теориялық та, тәжірибелік те қажеттілік бар деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: инвестициялар, үлестік қатысу, инвестициялық келісім, негіздемелік шарты, бірлескен инвесторлар, инвестициялық серіктестік.

RESUME

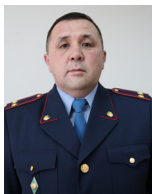
Veselskaya N.R., PhD in Law, professor
E-mail: veselskiy-l@mail.ru

Au T.I., PhD in Law
E-mail: tansher25@yandex.ru
Karaganda economic University of Kazpotrebsoyuz

INVESTMENT RELATIONS AND THEIR LEGAL FORM

The article analyzes the legal form of investment relations, features of participation contract in shared construction, its relationship with an investment contract. Analysis of relevant Kazakh and Russian legislation and scientists' position allowed authors to conclude, that today, in the absence of a common scientific and practical definition of the investment agreement, in the Republic of Kazakhstan there is both theoretical and practical need to give it a legal status.

Keywords: investments, equity participation, investment contract, framework agreement, co-investors, investment partnership.

Қ.Р. Сарықұлов

заң ғылымдарының кандидаты,
доцент

E-mail: kurman_sr@mail.ru
Қазақстан Республикасы ІІМ
Ш. Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясы

М.Ә. Елікбай

заң ғылымдарының кандидаты
E-mail: max_elikbai@mail.ru

М.А. Сарсенова

заң ғылымдарының магистрі
E-mail: muldir.1987@mail.ru

М. Әуезов атындағы Оңтүстік-
Қазақстан мемлекеттік университеті
Шымкент қ.

Қазақстан Республикасының адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы заңнамасын талдау

Аңдатпа. Мақалада 2018 жылғы 5 шілдеде қабылданған Қазақстан Республикасының «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңына талдау жасалынды. Адвокатураның сапалы құрамын жақсарту мақсатында заң нормаларымен адвокаттардың жылсайын біліктілігін міндетті арттыру механизмі көзделген, нәтижесінде бұл адвокатпен көрсетілетін қызметтердің сапасын және бәсекеге қабілеттілігін жақсартуға себеп болады. Заңмен әлеуметтік және қаржылық қиын жағдайдағы азаматтар үшін адвокаттан немесе заң консультанттарынан, өзінің құқықтық жағдайын толық сүйемелдеумен ақысыз заң көмегін алу көзделген. Халықты хабардар ету және әділ баға қалыптастыру мақсатында, адвокаттың және заң консультанттарының қызметіне (қызмет түрлері бойынша) төленетін орташа ақы енгізу көзделген.

Түйін сөздер: адвокат, адвокатура, адвокаттық қызмет, заң көмегі.

Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасында, құқық қорғау институттары жүйесіндегі жетекші рөлге азаматтарға заңгерлік көмек көрсету жүйесінің негізі болып табылатын адвокаттық қызметті жетілдіру бойынша бірнеше міндеттер бекітілген:

- азаматтардың білікті заңгерлік көмек алуға, конституциялық құқығын іске асыру әділ сот төрелігіне қол жеткізудің шарты мен кепілі болып табылады. Осы құқықтың іске асырылу тетіктері жетілдіруді қажет етеді;

- алқабилер сотын енгізу, қамау санкциясын соттарға беру адвокатура рөліне жағымды әсерін тигізді. Алайда, қылмыстық іс жүргізудің белсенді қатысушысы ретіндегі іс жүргізудегі адвокаттың құқықтарын іске асырудың тиімді құқықтық тетіктерін талап етеді;

- заңгерлік көмек көрсету жүйесінің өзі де жетілдіруді талап етеді. Ең алдымен табыс деңгейі төмен адамдарға құқықтық көмек көрсету жүйесін жақсарту қажет;

- қалалық және ауылдық жерлерде біркелкі емес адвокаттық қызмет көрсетумен қамтудың мәселесін бірте-бірте шешу қажет;

- ақысыз заңгерлік көмек көрсететін адвокаттардың еңбегіне ақы төлеуге әкімшілік ету жүйесі де түзетуді қажет етеді. Аталған жүйені шоғырландырылған және ашық ету қажет, бұл бюджет қаражатын тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

- адвокаттардың жауапкершілігін міндетті сақтандыру институты енгізілген елдер тәжірибесін ескере отырып, мұндай сақтандыруды біздің елде енгізу мүмкіндігін қарастыру қажет [1].

«Әркімнің білікті заң көмегін алуға құқығы бар» [2] деген конституциялық кепілдікті нығайту, құқық үстемділігін қамтамасыз ету, адвокаттық қызмет және құқықтық көмек көрсету саласындағы стандарттар мен критерийлерді, кәсіби қағидаттар мен ережелерді бекіту мақсаттарында 2018 жылы 5 шілдеде «Адвокаттық қызмет және заң көмегі

туралы» [3] және «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне адвокаттық қызмет және заң көмегі мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» [4] заңдар қабылданды.

Адвокатураның сапалы құрамын жақсарту мақсатында заң нормаларымен адвокаттардың жылсайын біліктілігін міндетті арттыру механизмі көзделген, бұл нәтижесінде адвокатпен көрсетілетін қызметтердің сапасын және бәсекеге қабілеттілігін жақсартуға себеп болады. Заңмен әлеуметтік және қаржылық қиын жағдайдағы азаматтар үшін адвокаттан немесе заң консультанттарынан, өзінің құқықтық жағдайын толық сүйемелдеумен ақысыз заң көмегін алу көзделген. Халықты хабардар ету және әділ баға қалыптастыру мақсатында, адвокаттың және заң консультанттарының қызметіне (қызмет түрлері бойынша) төленетін орташа ақы енгізу көзделген [5]. Осы ақпарат адвокаттар алқаларының және заң консультанттары палаталарының сайттарында ашық қол жеткізуге орналастырылған, бұл азаматтарға қызметтің орташа бағасын анықтауға және оны асырып көтермелеуіне жол бермеуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, заңнама тұрғысынан жеке тәжірибемен айналысатын заңгерлердің құқықтық мәртебесі, құқықтары мен міндеттері бекітіледі.

Баршамызға мәлім, бүгінгі таңда, сотта азаматтың мүддесін жоғары заң білімі бар кез келген адам білдіреді, осы ретте осындай көмек жиі сапасыз көрсетіледі. Сондықтан, сотта азаматтардың мүддесін білдіретін тұлғалар үшін заң консультанттар палатасының мүшесі болу міндеті көзделген, бұл сөзсіз Қазақстандағы заң қызметтерін көрсету нарығының дамуына, заң көмегінің сапасын және бәсекеге қабілеттілігін көтеруге себеп болады [6]. Бұдан басқа, адвокаттар және заң консультанттарының өзара, адвокаттар алқаларымен, заң консультанттар палаталарымен, мемлекетпен қарым-қатынасын реттеуге мүмкіндік беретін заң көмегі ақпараттық жүйесін енгізу арқылы адвокаттар мен заң консультанттарының қызметін автоматтандыру және оңтайландыру ұсынылған. Заңның негізгі мақсаты заң көмегінің ашықтығын, әділдігін және сапасын көтеру болып табылатын бірқатар басқа да жаңашылдықтарды қамтитынын атап өткен жөн. Жалпы айтқанда, Заң нормалары халыққа жоғары біліктілігі бар мамандармен сапалы және қол жетімді заң көмегін көрсетуге бағытталған. Заңды қабылдау теріс әлеуметтік-экономикалық салдарларға әкелмейді, сондай-ақ мемлекеттік бюджеттен қосымша қаржы шығындарын талап етпейді [7].

Заң 4 бөлімнен, 7 тараудан, 98 баптан тұрады. Заңның 1-бөлімінде негізгі ережелер, заң көмегін көрсетудің қағидаттары және түрлері, кешенді әлеуметтік заң көмегі, Үкіметтің және уәкілетті органның заң көмегін көрсету саласындағы құзіреттілігі айтылған. 2-бөлімінде «Мемлекет кепілдік берген заң көмегі туралы» Заңның ережелері сақталған. 3-бөлімінде адвокаттық қызметті жетілдіру бойынша ережелер бар. Заңның 4-бөлімінде заң консультанттарының құқықтық мәртебесі және заң консультанттары палатасының қызметінің ережелері көрсетілген.

Заңның негізгі ережелері болып кешенді әлеуметтік заң көмегін көрсету және әлеуметтік және қаржылық қиын жағдайдағы азаматтар үшін адвокаттан немесе заң кеңсесінен оның құқықтық жағдайын толық сүйемелдейтін заң көмегін алу көзделген.

Мұндай көмек тараптардың келісіміне қарай ерікті және ақысыз көрсетіледі.

Кіру жарнасын алып тастау адвокат кәсібіне қолжетімділікті қамтамасыз етеді, адвокаттың кәсібіне бәсекелестікті көтереді және адвокаттар санының көбейуіне алып келеді.

Адвокаттардың бірден бір жетіспеушілігінің себебі өз кезегінде үміткерлер үшін кіру жарнасының көлемінің ауырлығына байланысты болған, яғни осы күнге дейін кіру жарнасының көлемі 700-800 мың болған.

2011 жылдан бастап бүгінгі күнге дейін адвокаттық қызметпен лицензия алу құқығына 10 588 лицензия берілген.

2018 жылдың 1 сәуіріне дейін адвокаттық қызметпен айналысып жатқан адвокаттар саны 4733 (2017 жылы - 4634), былтырғы жылмен салыстырғанда 99 адвокатқа көбейген. Соңғы төрт жылда адвокаттар саны бар-жоғы 7-8 % көтерілген (300-400 адвокатқа).

Заңдағы мүліктік кедергіні алып тастау адвокаттық қызметке деген қолжетімділікті қамтамасыз етеді, жас заңгерлердің адвокат кәсібіне кіруіне мүмкіндік береді және адвокаттар арасында бәсекелестік көтеріледі.

Жаңа заңда аттестация өткізу тәртібі және адвокаттың кәсіби біліктілігін қарау тәртібі қарастырылған.

Қазақстанда адвокаттардың біліктілігін арттыру механизмі қарастырылмаған. Дамыған елдерде, мәселен, АҚШ, Франция, Ұлыбритания елдерінде, адвокаттардың кәсіби біліктілігін жүйелі және тұрақты түрде арттыру міндеті заңмен бекітілген.

Жаңа заңда адвокатураның сапалы құрамын жақсарту мақсатында адвокаттардың біліктілігін арттыру механизмі қарастырылған, нәтижесінде адвокаттық қызметтің сапасы және бәсекелестік артады.

Адвокаттардың жыл сайын кәсіби біліктілігін арттыру міндетін енгізу бұл тек заң кәсібіне деген қажеттілік емес, бүгінгі жағдайдағы ажырамайтын бөлігі болып табылады [5].

Сондай-ақ Заңда адвокаттар алқасын басқару органдарының уақытына шектеу қою тәртібі көзделген. Адвокаттар алқасында басшылықтың ауысуы сирек кездеседі. Қазақстандағы адвокаттар

алқаларының төрағалары орташа алғанда өз қызметін 20-25 жылдан бері атқарып келе жатыр. Басқару органдарында қызметін жалғастыру кәсіби қоғамдағы реттеу тәсіліне жағдай туғызбайды.

Заңда адвокаттық ордерді алып тастау көзделген. Адвокаттық ордерді пайдалану тәжірибесі тиімсіздігін және ескіргендігін көрсетеді.

Дамыған елдердің құқықтық дәстүрінде ордер ұқсастығы көзделмеген. Адвокаттық ордерді алып тастау адвокатураның қызметін оңтайландырады, оның ішінде адвокаттардың адвокаттық ұйымның басшысына тәуелділігін алып тастайды, адвокаттардың қаржылық және уақыттық шығындарын қысқартады [7].

Соңғы 4 жылдағы адвокаттардың әрекетіне (әрекетсіздігіне) түскен шағымдар саны 700 ден аса болған болса, оның ішінде көп жағдайда жақсы деңгейдегі заң көмегін қалайтыны көрсетілген.

Адвокаттардың әрекетіне (әрекетсіздігіне) түскен шағымдардың көбеюі заң көмегінің көрсету сапасының төмендігін, соның салдарынан төленген гонорарды қайтарып беруі мәселесін көрсетеді.

Ал қалған арыздар адвокаттардың сотта өзін дұрыс ұстамау, сот отырысына келмей қалуы, істі созу сияқты және т.б. қатысты түскен.

Адвокаттардың кәсіби және этикалық жүріс-тұрысының нормаларын сақтауды қамтамасыз ету мақсатында тәртіптік өндірісті объективті және жан жақты қарау үшін тәртіптік комиссияның екідеңгейлі жүйесі қарастырылған. Адвокаттардың тәртіптік комиссиясының құрамына адвокаттар алқасының ұсынымы бойынша бес жылдан кем емес адвокаттық практика өтілі бар 6 адвокат, уәкілетті органның 3 өкілі, отставкадағы 2 судья енгізіледі.

Жаңа заңнама адвокаттық қызмет жүйесін жетілдіруді көздейді, яғни адвокаттар тапшылығы мәселесін шешуге арналған. Мәселен, қорғаушы мамандығына қолжетімділікті жеңілдету үшін «адвокаттар алқасына кіру жарналарынан» (вступительные взносы) бас тарту көзделген. Мәлім болғандай, мәселен, адвокаттық қызметпен айналысуға лицензиясы бар 12 мың 500-ден астам қазақстандықтың шын мәнінде тек 37%-ы қорғаушы болып жұмыс жасайды. Соңғы төрт жылда адвокаттар саны небары 300 адамға ғана көбейген. «Кіру жарнасын жинауға тыйым салу адвокаттар санын көбейтуге, олар арасындағы бәсекелестікті арттыруға мүмкіндік береді және оларды өздерінің кәсіби деңгейін арттыруға ынталандырады» деп мәлімдеді Әділет министрлігі. Жалпы, Қазақстанда 4 мыңдай адвокат тіркелген. Олар Республикалық адвокаттар алқасына және 16 өңірлік алқаға кіреді. Бүгінде Қазақстанда адвокаттардың жетіспеушілігі өзекті мәселе болып отыр. Олардың қазіргі саны азаматтарға заңгерлік көмекті толыққанды қолжетімді ету үшін жеткіліксіз. Қазақстанда орташа алғанда 3900 азаматқа 1 адвокаттан келеді. Мысалы, Италияда бұл көрсеткіш 260 азаматты, Германия мен Англияда тиісінше 500 және 900 адамды құрайды. Адвокаттардың жетіспеушілігі проблемасын Жоғарғы сот та көтеруде: бір судьяға бізде 2 адвокаттан да келмейді. Еуропада бұл көрсеткіш орташа есеппен 3-5-ке дейін барады [8].

Заң жобасында Pro bono тәжірибесін енгізу, яғни халықтың әлеуметтік осал топтарына тегін заңгерлік көмек көрсету секілді ізгі тәжірибе өмірге жолдама алмақ. Ол үшін адвокаттарға жылына белгілі бір сағаттардың тегін заң көмегін беру құқығын беру ұсынылды. Сонымен қатар, осындай қызметтерді көрсетудің ең аз көлемі мен тәртібі адвокаттардың, заңгерлердің өзімен, өзін өзі реттейтін ұйымдар, кәсіби қауымдастықтар және тағы басқалар атынан реттелуге тиіс. Жеке тәжірибешілердің құқықтық мәртебесін, олардың құқықтары мен міндеттерін анықтау және заңды түрде белгілеу ұсынылады. Сондай-ақ, өзін өзі реттейтін ұйымдарды адвокаттық палаталар түрінде құру жоспарланып отыр, онда мүшелігі сотқа өкілдік ету түрінде заңгерлік көмек көрсететін жеке тұлғалар үшін, сондай-ақ заңгерлік кеңес беретін адвокаттар өз еркімен заң кеңесшілерінің палатасына кіруге құқылы.

Жаңа заң арқылы қазақстандық заңгерлердің «клиентке бағдарланушылығын» қамтамасыз ету тетіктері жаңартылды. Бұған қол жеткізу үшін осы құжат арқылы бірқатар жаңашылдықтар өмірге жолдама алмақ. Біріншіден, 2020 жылдың 1 қаңтарынан бастап, «адвокаттың кәсіби жауапкершілігін міндетті сақтандыру» енгізіледі. Мұның нарықта бар өзгелерінен айырмашылығы сол, бұл міндетті сақтандырудың талаптары, түрлері мен типтік шарттары екі жақтың өзара келісімімен емес, заңнамалық актілермен бекітіледі. Дәл осындай адвокаттар жауапкершілігін сақтандыру әлемдік практикада, мысалы, Германия мен Францияда орын алған. Атап айтқанда, Францияда 1991 жылдан бері «Адвокат кәсібін ұйымдастыру туралы» Заңы жұмыс жасайды және ол осы мамандық иелерінің кәсіби жауапкершілігін міндетті сақтандыруды көздейді. Бұл елде әрбір қорғаушы өзінің көрсететін қызметінің сапалы әрі жауапты болатынына кепілдік ретінде жыл сайын 2 миллион франк көлемінде сақтандыру сомасын енгізуі заңмен бекітілген, қазір бұл 300 мың еуроға тең. АҚШ-тың 52 штаты осы салада төл сақтандыру жүйесіне ие. Бұл ретте негізінен «жеке сақтандыру» моделі басым. Тек Орегон штатында ғана ұжымдық сақтандыру жұмыс жасайды. Посткеңестік кеңістікте Грузияда әрбір адвокат өзінің кәсіби жауапкершілігін сақтандыруға міндетті. Егер ол адвокат заңға қайшы тірлікке барса, онда сақтандыру қаржылары оның клиентінің материалдық шығынын өтеуге жұмсалады. Эстонияда да жауапкершілікті сақтандыру қорғаушы кәсібін таңдағандарға міндетті болып табылады. Екіншіден, pro bono негізінде заңгерлік көмекті тегін көрсету жүйесі енді Қазақстанда да ендірілді. Бұл ретте «pro

вопо» латын тілінен «қоғамның игілігі үшін» деп аударылады. Заң жобасында бұл институт халықаралық тәжірибенің, дәлірек айтқанда, АҚШ, Англия, Аустралия, Франция, Нидерланды секілді елдердің тәжірибесін ескере отырып, модернизацияланыпты және заңдық айналымға «кешенді әлеуметтік заңгерлік көмек» ретінде енеді. Бұл ретте pro bono қызметі міндет емес, тек құқық болып табылады және оны іске асыруға бірде бір адвокат мәжбүрлендірілмеуге тиіс. Түсіндіре кетер жайт, Қазақстанда нотариустар халыққа тегін құқықтық кеңес бергені үшін ақы алмайды. Ал адвокаттар керісінше, мемлекет кепілдік берген заң көмегін көрсету жүйесінің негізгі қатысушылары болып табылады және тегін қорғау қызметі үшін бюджеттен ақы алады. Жыл сайын бюджет есебінен тегін адвокаттық көмекті шамамен 150 мың адам алады екен. Бұл жерде тек айыпталушылар ғана емес, ақшасы болмай жатса, қылмыскердің жәбірленушілері де тегін қорғаушыдан үміттен алады. Яғни, адвокат оларға тегін көмек көрсетеді, бірақ бұл көмек үшін мемлекет төлеуі керек. Мемлекет енді «кешенді әлеуметтік заңгерлік көмек» арқылы осы шығынның да бір бөлігінен құтылудың қамын жасауда. Басқаша айтқанда, жаңа заңға сәйкес осы «Pro bono» жүйесі бойынша қазақстандық адвокаттар да бір жыл ішінде белгілі бір сағаттар бойы азаматтарға бюджеттік өтемақысыз, тегін заңгерлік көмек көрсетуі парыз [9]. Егер ол міндетті болмаса, қай адвокат тегіннен тегін сотта қорғау қызметіне уақыт шығындайды? «Адвокатура саласы да әлеуметтік жауапкершілігін паш етуі қажет. Шетелде қоғам өкілдерін тегін әрі табысты қорғайтын адвокаттар сол қоғамда үлкен беделге ие болады. Бұл – оның жарнамасы және жаңа клиенттерді тарту жолы болып саналады. Осы жүйе бойынша адвокат қорғауға зәру адамның ісін басынан аяғына дейін тегін жүргізеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы № 858 Жарлығы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs>.
- 2 Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған (10.03.2017 ж. өзгерістері мен толықтыруларымен) // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs>.
- 3 Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы: Қазақстан Республикасының 2018 жылғы 5 шілдедегі № 176-VI ҚРЗ Заңы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs>.
- 4 Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне адвокаттық қызмет және заң көмегі мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы: Қазақстан Республикасының 2018 жылғы 5 шілдедегі № 177-VI ҚРЗ Заңы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs>.
- 5 Балабиев Қ. Қазақстан Республикасының адвокатураның оқу-әдістемелік құралы. - Алматы: Заң әдебиеті, 2013. - 84 б.
- 6 Алауханов Е.О. Қазақстан Республикасындағы адвокатура және адвокаттық қызмет: оқулық. - Алматы, 2010. - 348 б.
- 7 Тыныбеков С.Т. Адвокатура и адвокатская деятельность РК: учебник. - Алматы: Дәнекер, 2012.
- 8 Алауханов Е.О., Садықов А.Ж. Адвокат - қорғаушының сезіктіге, айыпталушыға және сотталушыға білікті заң көмегін көрсетуі: монография. – Алматы: ТООП, 2009.
- 9 Мейірбекова Г. Б. Қазақстан Республикасындағы адвокатура және адвокаты қызметі: оқулық. - Алматы: Жеті жарғы, 2012. - 208 б.

РЕЗЮМЕ

Сарыкулов К.Р., кандидат юридических наук, доцент
E-mail: kurman_sr@mail.ru
Костанайская академия МВД Республики Казахстан им Ш. Кабылбаева

Еликбай М.А., кандидат юридических наук
E-mail: max_elikbai@mail.ru

Сарсенова М.А., магистр юридических наук
E-mail: muldir.1987@mail.ru
Южно-Казахстанский государственный университет им М. Ауезова

АНАЛИЗ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ОБ АДВОКАТУРЕ И ЮРИДИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ

В статье проводится анализ норм Закона Республики Казахстан «Об адвокатской деятельности и юридической помощи». Данный Закон направлен на укрепление гарантий конституционных прав граждан на получение качественной юридической помощи, обеспечение верховенства права, установление стандартов и критериев качества в этой сфере, профессиональных принципов и правил. Закон предусматривает, в частности, устранение имущественного барьера в виде

вступительных взносов, упразднение адвокатского ордера, оптимизацию деятельности адвокатуры с помощью современных электронных технологий, которые позволят обеспечить доступ к профессии адвоката, повысить конкуренцию между адвокатами и увеличить их количество. В целях улучшения качественного состава адвокатуры в Законе пересмотрен порядок проведения аттестации и механизм повышения квалификации адвокатов. Для обеспечения представительства регионов в органах управления Республиканской коллегии адвокатов устанавливаются ограничения по срокам нахождения в их составе и порядок их формирования.

Ключевые слова: адвокат, адвокатура, адвокатская деятельность, юридическая помощь.

RESUME

Sarykulov K.R., PhD in Law, docent

E-mail: kurman_sr@mail.ru

Kostanay academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan after Sh. Kabylbaev

Elikbai M.A., PhD in Law

E-mail: max_elikbai@mail.ru

Sarsenova M.A., master of law

E-mail: muldir.1987@mail.ru

South Kazakhstan State University named after M.Auezov, Shymkent

**ANALYSIS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN LEGISLATION ON ADVOCACY AND
LEGAL AID**

The analysis of norms of the Republic of Kazakhstan Law "About Lawyer Activity and Legal Aid" is carried out in the article. This law is directed to strengthening the guarantees of citizens constitutional rights for receiving high-quality legal aid, ensuring the rule concerning to law, establishment of standards and criterion of quality in this sphere, professional principles and rules. The law provides, in particular, a property barrier elimination in entrance fees form, abolition of the lawyer warrant, optimization of legal profession activity by means of modern electronic technologies, which access to the lawyer's profession will allow to provide, will increase the competition between lawyers and will be increased by their quantity. For improvement a qualitative structure of legal profession in the law the order of carrying out certification and the mechanism of lawyers professional development is reconsidered. For providing regions representation in governing bodies of Republican Bar restrictions on stay terms in their structure and an order of their formation are set.

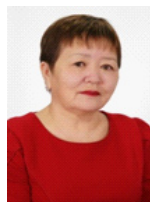
Keywords: lawyer, advocacy, lawyer activity, legal aid.

Г.Б. Қаржасова
PhD докторы
E-mail: GKB24@mail.ru

Д.У. Балгимбеков
заң ғылымдарының кандидаты,
профессор

К.А. Байкенжина
заң ғылымдарының кандидаты,
доцент
E-mail: baikenzhina.kulbagila@mail.ru

Қазтұтынуодағы Қарағанды
экономикалық университеті

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысындағы мүлікке тыйым салу процессуалдық әрекетінің тәртібі мен ерекшеліктері

Аңдатпа. Мақалада сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысындағы мүлікке тыйым салу процессуалдық әрекетінің тәртібі мен ерекшеліктері зерттеледі.

Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, сонымен қатар қылмыс нәтижесінде келген зиянның орнын толтыру — құқық қорғау органдарының бүгінгі таңдағы басты міндеттерінің бірі. Сондықтан қылмыспен келтірілген залалдың орнын толтыру тәжірибеде күрделі мәселеге айналып отыр, нақтырақ айтсақ, оның ішінде тікелей залалдың орнын толтыратын механизм мүлікке тыйым салу институты. Осыған орай мемлекет тұлғаларға қылмыстық іс жүргізу міндеттерін орындауды жүктесе, мемлекетте өзінің кезегінде қылмыспен келтірілген залалдың орнын жәбір шеккендерге толтыруға кепіл береді. Бұл кезде қылмыстық сот өндірісінде мүлікке тыйым салу институты азаматтардың құқықтарын меншікке байланысты қорғаудың басты кепілі болып табылады.

Тақырып аясында сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысындағы мүлікке тыйым салу процессуалдық әрекетінің түсінігі мен мәні, тәртібі, қылмыстық жолмен табылған мүліктерге тыйым салу ерекшеліктері талқыланған.

Түйін сөздер: мүлікке тыйым салу, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, зиян, зиянның орнын толтыру, сотқа дейінгі тергеп-тексеру, мәжбүрлеу шаралары.

Жаңадан қабылданған Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі - азаматтардың барлық жеке мүліктік меншігін қорғай отырып, қоғамдық ережелерді қамтитын құқық нормаларының жиынтығын белгілейді және қылмыспен келген мүліктік зиянның орнын толтыру жолдарын реттеп отырады. Осы құқықтық институтты жүзеге асырмайынша қылмыстық іс жүргізу мақсаттарын толығымен шешу, оның ішінде мүліктік зиянның орнын толтыру мүмкін емес. Сондықтан, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, сонымен қатар қылмыс нәтижесінде келген зиянның орнын толтыру - құқық қорғау органдарының бүгінгі таңдағы басты міндеттерінің бірі.

Қылмыстық-процессуалдық мәжбүрлеу шаралары, азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын шектемейтіндіктен, олардың заңдылығымен негізділігін қамтамасыз етуші, іс жүргізудегі қатаң кепілдіктерді қолдана отырып жүргізілуі керек. Қылмыстық сот ісін жүргізу мақсаттарына, азаматтың құқықтары мен бостандығын қорғау арқылы тиісті мақсатқа қол жеткізу, қылмысты уақытылы ашу көзделген.

Қылмыстық іс жүргізу әдебиетінде күштеудің мәні, оның қарама-қарсы мағынасы бар, қос категориямен, сәйкестендіру жолымен анықталады. Мәжбүрлеу қылмыстық процесте тұлға еркіндігін қандай да бір формада әрқашанда шектейді. Процессуалдық мәжбүрлеу шараларына қолданылатын ғылыми жіктеудің маңызы оның бір уақытта барлық зерттелетін нәрселерді қамту мүмкіндігінде.

Сонымен қоса, олардың әрқайсысының тұрған жерін ғана емес, олардың бір-бірімен байланысын қалыптастырады. Олардың ішкі заңдылықтарын ашады.

Процессуалдық әдебиеттерде процессуалдық мәжбүрлеу шаралары әр автордың әр түрлі көзқарастарымен топтастырылады. Мысалы, А.Н. Ахпанов: «Сот және тергеу органдарына алып келуге бағытталған шақыртумен алып келу түріндегі шаралар; тінту және алу, куәландыру; айыпталушының қызметі бойынша жаңа қылмыстарды жасаудың алдын алатын шаралар; қызметіне шеттету; соттық талқылау тәртібін қамтамасыз ететін шаралар – тәртіп бұзушыларды сот мәжілісі залынан шығару, айып салу; азаматтық талапты қамтамасыз ету бөлігіндегі сот үкімін орындауды қамтамасыз ететін шаралар; мүлікке тыйым салу; айыпталушының алдын - ала тергеуде және сотта болуын қамтамасыз ететін шараларды көрсетуде».

Қылмыспен келтірілген зиянның орнын толтыру түсінігі мен сипаттамасы жөнінде атүсті қарастырылуы біздің ойымызша оған аз көңіл бөлінгендік болып саналар еді. Зиянның орнын толтыру түсінігі зиян деген сөздің өзімен байланыстырыла зерттелуі тиіс. Жалпы зиян деген сөздің өзі бұзу, жамандық көрсету, қынжылту, денсаулығына зардап келтіру, біреуді жәбірлеу, белгілі азаматты шығынға ұшырату және осындай тағы басқа да мағыналарды білдіреді екен [1, б. 83].

Зерттеу жұмысының мақсаты мен міндеттері:

Осыған сәйкес, құқық қорғау органдарының қылмыстық іс жүргізу барысында зиянның орнын толтыру шараларын жүргізіп, оны қайтару әдістерін қолдану жұмыстары жүргізілуі тиіс.

Бұл әдістер мына төмендегіше болуға тиіс:

1. Зиянның көлемі мен сипатын анықтау, оны дәлелдеу.
2. Заңды тұлғалар мен жеке азаматтарға зиян келуіне байланысты оларды азаматтық талапкер ретінде тану.
3. Қылмыстық кодекспен тыйым салынған әрекетпен зиян келтірген субъектілерді азаматтық жауапкер ретінде тану.
4. Ұрланған заттарды іздеу және оларды алу.
5. Тергеу барысында алынған мүліктерді мемлекет органдарына тапсыру немесе тиісті деп тапқан жағдайда заңды иелеріне қайтару.
6. Күдіктіге айыпкерлерге (азаматтық жауапкерлерге оның туыстарына) қылмыс барысында келтірген зиянның орнын өз еркімен толтыруын ескерту. Қылмыспен келтірілген зиянның орнын толтыруға арналған (ақша және бағалы заттарды) анықтау, оларды процессуалдық жолмен алу.
7. Мүлікке тыйым салу әрекетін жүргізу.
8. Тыйым салынған мүліктерді жауапкершілікпен сақтау жөнінде азаматтарға ескертіп бұл жөнінде олардан қолхат алу.

Материалдық зиянның көлемі мен сипатын анықтау барысында көбінесе оның сол жасалған қылмысқа байланысты және оның қоғамға қауіптілігіне басты назар аударылады. Соған байланысты, А.П. Рыжаков «Қылмыспен келген зиянның көлемі мен сипатын толық анықтамас бұрын, ең алдымен қылмыстың болған-болмағандығын немесе қандай қылмыс болғанын білуіміз керек. Қылмыстық кодекстің негізгі бөлімінің баптарына сәйкес қандай әрекеттердің қылмысқа жататындығын анықтап алуымыз (мысалы, жол көлік оқиғасынан болған жағдайдан ауыр зардаптың келуі)», дейді [2, б. 41].

Сонымен қатар мүлікке тыйым салу институты маңыздылығының жүзеге асырылу жолдарын қарастыру. Аталған мақсатқа жету үшін келесі міндеттерді шешу көзделініп отыр:

- ҚР ҚПК сәйкес мүлікке тыйым салу институтының ұғымын және маңыздылығын анықтау;
- мүлікке тыйым салуды тарихи тұрғыда қалыптасуын зерттеу;
- ҚР ҚПК сәйкес мүлікке тыйым салудың мақсаттары ретінде азаматтық талап, басқа да мүліктік жазалар және мүлікті тәркілеудің ұғымын, айырмашылықтарын және маңыздылықтарын анықтау;
- ҚР ҚПК сәйкес мүлікке тыйым салудың процессуалдық тәртіптерін анықтау;
- ҚР ҚПК сәйкес жәбірленушіге келтірілген залалды тиімді өтеуге бағытталған механизмнің ұғымы және түсініктерін зерттеу.

Зиянның көлемі мен сипатын дәлелдеуге нақтырақ тоқталатын болсақ, бұл сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысындағы маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 113-бабына [3] сәйкес қылмыстық іс бойынша дәлелдеуге жататын мән-жайлардың бірі - жасалған қылмыстың зардаптары және қылмыспен келтірілген зиянның сипаты мен мөлшері болып табылады. Сондықтан қылмыс нәтижесінде келген зиянның көлемі мен сипатын анықтап алмай, қылмыстың болғанын немесе болмағандығын және қандай қылмыс жасалғанын толық біле алмаймыз. Осыдан, дәлелдеудің элементтеріне зиянның «көлемі және сипатын» жатқызамыз.

Қылмыс нәтижесінде келген зиянның көлемі мен ондағы қайтаруға қойылған соманың көлемі ешкімге күмән келтірмейтіндей болуы тиіс. Бұл жөнінде көптеген ойлар мен пікірталас тудыратын көзқарастар бар. Бұл жерде жалпы зиянның сипаттамасы мен көлемін анықтау жолдары Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 168-бабына сәйкес азаматтық, еңбек және басқа заңдардың нормаларында белгіленеді.

Аталмыш қылмыстық-құқықтық көзқарастағы мәселелерді қарастыратын болсақ, мыналар анықталуы тиіс:

- қылмыстың болғандығын анықтау және оған баға беру;
- қылмыс құрамының бар-жоқтығын анықтау, олардың сатыларын тексеру (біреудің өміріне қастандық жасалмақшы, оқталу болды ма немесе аяқталған қылмыс болды ма);
- кінәлінің жағдайын жеңілдететін әрекеттерді қарастыру, жәбірленушіге қылмыс нәтижесінде келген мүліктік және моральдық зиянның орнын өз еркімен толтыру, жабу, қайтару және басқа да жолдарын анықтау.

Сонымен, тергеу барысындағы зиянның көлемін анықтау үшін сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында келесі мәселелер анықталуы тиіс:

1) жәбірленушіге күш көрсетілгені, моральдық немесе мүліктік зиян келгендігін растайтын құжаттар (куәгерлердің көрсетуі, маманның, дәрігердің, сарапшының, тағы басқалардың айқындайтын құжаттары);

2) қашан, қандай жағдайда және қандай әрекеттермен немесе әрекетсіздікпен мүліктік зиян келгендігін, дәлдемелерді анықтау;

3) зиян келтірген адамның міні, себебі, неліктен, немен, құқыққа қарсы, қоғамға қауіпті әрекеттерін тексеру.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында жәбірленушінің қайтарылуға тиісті мүлкін қалай бағалайтындығын анықтау керек. Жалпы зиянның құнын есептеп, шығарылатын баға азаматтық талаптағы қойылған талапқа сәйкес, соттың талқылануында қаралу керек.

Қылмыстық істі тергеу барысында қылмыскерлердің қоғамға немесе жеке азаматтарға материалдық зиян келтіргені анықталса, тергеуші жауапты адамдардан зиянның орнын толтыруға бағытталған шараларды жүргізуге міндетті. Мұндай шаралардың бірі Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің 161-бабына сәйкес көрсетілгендей мүлікке тыйым салу әрекеті болып табылады. Осыған орай, бұл мәселеге профессор А.Н. Ақпанов мүлікке тыйым салу және оны жазу әрекеті азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету мақсатындағы заңның арнайы ретіндегі әрекет деген тұжырым жасаған.

Аталмыш мәселеге байланысты Ю.Д. Лившиц, мүлікке тыйым салу әрекетін дұрыс, толық және уақытылы жүргізілу керек, сол жағдайда ғана қылмыспен келген зиян қайтарылатындығына үміт күтуге болады. Кей жағдайларға байланысты мүлікке уақытылы және оған толық тыйым салмағандықтан жәбірленушіге келген зиянның орнын толтыру мәселесі іске асырылмай жатады, деп көрсетеді [4, б. 58].

Ал, А.Н. Зубарев және В.Н. Косаревтің айтуынша, қылмыстық іс қозғалмай тұрып жүргізілген процессуалдық шаралар мүлікке тоқтам салу зиянның орнын толтыру барысындағы маңызды әрекеттің бірі болып табылады [5, б. 69].

Осы айтылған пікірлер мен көзқарастарға қосыла отырып, оны тұжырымдай келе, қылмыстың әсерінен келген зиянның орнын толтыруда азаматтық талаптың орындалуына себебін тигізетін және оның толық орындалуын қамтамасыз етудегі негізгі шараның бірі - мүлікке тыйым салу әрекеті болып табылады деп есептейміз.

Бұл мәселеге байланысты біз жүргізген сот-тергеу тәжірибесіне талдау жасау барысында зиянның орнын толтыру мақсатында жүргізілген мүлікке тыйым салу әрекеті қылмыстық істердің тек 15 пайызына ғана қолданылғанын байқадық. Оның ішінде: 1-3 күннің аралығында 10%; 4-9 күннің арасында 3%; 10-20 күннің арасында 15%; 20-30 күннің арасында 25% пайызға жуық мүлікке тыйым салу әрекеттері жүргізілген. Байқап отырсақ, қылмыстық іс қозғалған күн арасы ұзаған сайын жүргізілген мүлікке тыйым салу әрекетінің пайыздық көрсеткіші өсіп отырған. Осы әрекеттерді одан әрі талдау барысында қылмыстық іс қозғалғаннан бастап уақыт өткен сайын тыйым салынатын мүлік азайып, жоғала бастайтындығы да аңғарылды. Біздің пайымдауымызша, зиянның орнын толтырудағы төменгі пайыздың бір себебі осы әрекеттің уақытылы жүргізілмегендігі деп санаймыз.

Зерттеу барысындағы оқып, танысқан қылмыстық істердегі зиянның орнын толтыру мәселесі бойынша азаматтардың 78,6 пайызы азаматтық талап-арыз жазғанымен, ол істердің 36,4 пайыздан астамында мүлікке тыйым салу әрекеті жүргізілген.

Аталмыш мәселеге байланысты З.З. Зинатуллин, тінту тергеу әрекеті болса, мүлікке тыйым салу да осындай түрдегі тергеу әрекетіне жатады, деп көрсетті [6, б. 21]. Әрине, бұл да ойландыратын және қылмыспен келген зиянның орнын толтыру барысындағы тиімді жағдайлардың бірі. Осы қозғалған мәселеге байланысты А.А. Чулиев те мүлікке тыйым салу әрекетін тергеу әрекеттерінің бірі деген пайымдау жасайды.

Осы пайымдауларға байланысты В.А. Азаровтың берген тұжырымдамасы қарама-қарсы көзқараста болып отыр. Өйткені, оның берген тұжырымы бойынша тергеу әрекеттері дәлдемелер жинау мақсатында жүргізілсе, мүлікке тыйым салу да сол дәлдемелерге хаттама толтыру әрекеттері және міндетті түрдегі айғақтардың қатысуымен жүргізіледі деп көрсетеді [7, б. 39].

Осындай айтылған кейбір заңгер-ғалымдардың көзқарастарын қарастырып, оның ішінде мүлікке тыйым салу әрекеті жөнінде айтылған қарама-қарсы көзқарасты Б.Т. Безлепкин де қолдай

отырып, мүлікке тыйым салу әрекетін қылмыспен келген зиянның орнын толтыру мақсатындағы азаматтық талапты қамтамасыз ету үшін жүргізілетін процессуалдық әрекет ретінде есептейді [8, б. 10].

Аталмыш мәселеге байланысты тергеу әрекетінің мазмұнын анықтап алсақ, Қ.Ө. Ташибаевтың тұжырымы бойынша, тергеу әрекеті дегеніміз - тергеушінің алдын-ала тергеу жүргізу және қылмыстық істі жаңадан ашылған мән-жайлар бойынша жаңғырту сатыларында, іс бойынша ақиқатты (шындықты) анықтауға арналған, Қазақстан Республикасының Қылмыстық істер жүргізу кодексінде көрсетілген ережелермен жүргізілетін, дәлелдемелер тауып, жинауға бағытталған жұмысы болып табылады [9, б. 59].

Осыған сәйкес, тергеу әрекеттері дәлелдемелерді іздеу, бекіту, зерттеу және оған баға беру мақсатында жүргізіледі. Ал мүлікке тыйым салу әрекеті тек, азаматтық талапты немесе зиянның орнын толтыруды қамтамасыз ету мақсатында мәжбүрлеу, ықтиярсыз көндіру арқылы және мүлікке тыйым салынғандығы жөніндегі хаттама толтырумен шектеледі.

Жоғарыда көрсетілген пікірлермен, көзқарастармен толығымен, кейбір жағдайда ішінара (В.Г. Власенко мен З.З. Зинатулин) келісе отырып, мүлікке тыйым салу әрекеті процессуалдық әрекет болып саналады демекпіз. Ол зиянның орнын толтырудағы азаматтық талапты қамтамасыз ету барысындағы мүлікті тәркілеуге арналған және үкімді орындау мақсатындағы жүргізілетін әрекет болып табылады.

Аталмыш мәселе, 1997 жылғы 13 желтоқсандағы Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік кодексі қабылданғанға дейін бұрынғы Қазақ КСРО Қылмыстық істер жүргізу кодексінде басқаша болып, атап айтқанда, мүлікке тыйым салу әрекеті тергеу әрекеті болып келді. Сол кездегі қолданыстағы Қазақстан Республикасы Қылмыстық істер жүргізу кодексіне сәйкес мүлікке тыйым салу, процессуалдық әрекет болып табылады.

2014 жылғы 4 шілдедегі жаңа қылмыстық-процестік кодекстің қабылдануы осы мүлікке тыйым салу процессуалдық әрекеттің бірі болып қала беруде. Осыған байланысты, сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында тергеуші кімдердің мүлкіне және қандай мүлікке тыйым салады деген сұрақты анықтайтын болсақ, ол былайша болады:

- күдіктінің немесе айыпкердің мүлкіне;
- мүлікке заң бойынша материалдық жауапкершілік артқан күдіктінің немесе айыпкердің мүліктеріне;
- күдіктіден немесе айыпкерден сол ұрланған мүлікті сатып алған азаматтардың мүлкіне тыйым салынады.

Құқық тәртібі негізінен мемлекет күшімен сақталатыны белгілі және мемлекет қызметі барлық басқа да қылмыстық құбылыстың алдын алудағы жасайтын әлеуметтік субъектілермен салыстырғанда ауқымды, терең және пәрменді болуы қажет. Осыған орай жаңадан қабылданған заңнамалар осының айғағы. Қарастырып отырған тақырыпқа байланысты қылмыстық процестік кодекстің 161 бабына сәйкес мүлікке тыйым салу оның меншік иесіне немесе иеленушісіне арналған, осы мүлікке билік етуге, ал қажет болған жағдайларда оны пайдалануға тыйым салудан не мүлікті алып қоюдан, оны сақтауға беруден тұрады және мәжбүрлеу шараларының бірі болып табылады.

Мүлікке тыйым салу негіздемелері күдіктінің, айыпталушының тыйым салынатын мүлікті жасыруы, бұлдіруі немесе жойып жіберуі мүмкін деген негізді дәлелдемелер болып табылады. Мүлікке тыйым салуды сипаттағанда, оның орнын анықтағанда ең алдымен тергеу әрекеті мен өзге де процессуалдық әрекет ұғымдарын, мақсаттарын бір бірінен айырмашылықтарын білуіміз керек. Осыған орай көптеген пікір таластар мен ғалымдардың көзқарастарын қарастыруға да болады. Мүлікке тыйым салуды кейбіреулері қылмыстық іс жүргізу кезінде атқарылатын барлық әрекеттерді тергеу әрекеті ретінде қарастырады.

Мүлікке тыйым салуды сотқа дейінгі тергеп тексеру барысында ҚПК-тің талаптарына сай қылмыстық іс үшін маңызы бар жағдайларды анықтауға нақтылы деректерді табуға, оларды бекітуге бағытталған тергеушінің процессуалдық әрекеттерін тергеу әрекеті деп атаймыз. Тергеу әрекеті анықтау және іздеу сияқты ең негізгі элементтерден тұрады. Әрбір тергеулік әрекет белгілі бір әдістерді қолданады: сұрау, салыстыру, өлшеу, эксперимент, сипаттау, т. б.

Тергеу әрекетін өзге процессуалдық әрекеттерден айыратын ең басты айырмашылық олардың мақсаттарында. Тергеу әрекетінің ең негізгі мақсаты дәлелдемелерді жинау және тексеру болып табылады.

Сотқа дейінгі тергеп тексеру барысындағы мүлікке тыйым салу әрекетінің негізгі мақсаты қылмыстық іс жүргізу заңдарында көрсетілген белгілі бір талаптарды, тәртіптерді орындауға бағытталған процессуалдық әрекет деп те түсінуге болады.

Қарастырылып отырған іс жүргізушілік мәжбүрлеудің осы шаралары мынадай мақсаттарда қолданылады:

1. Азаматтық талапқа байланысты үкімнің орындалуын қамтамасыз ету үшін. Заң мәжбүрлеудің бұл шарасын қолданылуын азаматтық талаптың болуымен байланыстырады. Сондықтан, азаматтық талап қойылмаған болса, мүлікке тыйым салуға болмайды.

2. Басқа да мүліктік өндіріп алудың орындалуын қамтамасыз ету үшін.

3. Сотқа дейінгі тергеп тексеру барысында қылмыстық әрекет жолмен алынған немесе қылмыстық жолмен жиналған мүліктің болуы мүмкін тәркілеуді қамтамасыз ету үшін.

Қылмыстан мүліктік, моральдік зиян шеккен жәбірленуші оны өтеу туралы азаматтық талап қоюға құқығы бар. Қылмыстық сот өндірісі, қылмыстардан зардап шеккен тұлғалар мен ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға тиісті болғандықтан, мәлім етілген азаматтық талаптың тағдырына қамқорлық жасауға міндетті. Соңғысы мүліктерді табу және оған тыйым салудан тұрады [10, б. 191].

Егерде, осы ҚПК 119-бабына назар аударса осы дәлелдемелердің қайнар көзіне мүлікке тыйым салу хаттамасы да көрсетілген, яғни мүлікке тыйым салу хаттамасы дәлелдеменің қайнар көзі болып табылады. Енді, неге мүлікке тыйым салу хаттамасы дәлелдемелердің қайнар көзі болып табылатынын талқылап кетейік. Мүлікке тыйым салудың мақсаты азаматтық талапты қамтамасыз ету, мүлікті тәркілеу, басқа да мүліктік жазаларды орындау болып табылады. Осыдан мынандай сұрақ туы мүмкін, егерде мүлікке тыйым салудың мақсаты дәлелдемелерді жинауға бағытталмаған болса, неге заң шығарушы орган оны ҚР ҚПК 119-бабы дәлелдемелердің қайнар көзіне жатқызған деген. Біздің ойымызша мүлікке тыйым салу хаттамасын дәлелдемелердің қайнар көзіне дұрыс жатқызған деп есептейміз, себебі сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында тергеуші қылмыстық жолмен табылған айыпталушының мүлкіне тыйым салуға құқысы бар, яғни қылмыстық жолмен табылған мүлік дәлелдеме болып саналады, сонымен қатар мүлікке тыйым салу мәжбүрлеу шарасы болып табылады, тергеулік әрекетке жатпайды, бірақ тергеулік әрекеттің элементтері бар. Іс жүргізудің өзге де мәжбүрлеу шарасы болып табылатынына мыналар себеп:

1. ҚР ҚПК-нің талаптарына сай тергеу әрекеттерінің қатарына жатқызбай, өзге де мәжбүрлеу шараларының қатарына жатқызылған.

2. Мүлікке тыйым салудың мақсаты дәлелдемелерді жинау, бекіту емес керісінше азаматтық талап, басқа да мүліктік жазалар және мүлікті тәркілеуді орындау болып табылады.

3. ҚР ҚПК 191-бабында көрсетілген кідірілмейтін тергеулік әрекеттердің қатарына кірмейді.

4. Шығу тегіне және мақсатына байланысты танушылық қасиеті жоқ, тек қана мүлікті талан-тараждан сақтауға бағытталған ұйымдастырушылық-нұсқаушылық әрекет.

Тергеулік іс-әрекеттердің аталған белгілерін (танымдылық бағыттылығын) назарға ала отырып кеңестік қылмыстық іс жүргізу ғылымы да дәлелдемелерді табу, бекіту, тексеруге тікелей бағытталған әрекеттер ретінде түсіндіреді.

Жаңадан қабылданған процессуалдық кодексте тергеулік іс-әрекеттердің түсінігін өзгерткен жоқ, оларда қылмыстық іс жүргізу заңдарымен дәлелдемелерді жинау және тексеру жөніндегі қылмыстық істер жөніндегі заңдарға қарастырылған процессуалдық іс-әрекеттер ретінде анықтайды және оларды мемлекеттік мәжбүрлеумен қамтамасыз етілген өкілетті тұлғалар жүргізеді.

Тергеулік әрекеттермен салыстырғанда мүлікке тыйым салудың ерекшеліктері мен өзгешеліктерін ескере отырып, ҚР ҚПК жобасын жасаушылар бұл процессуалдық іс-әрекетті Кодекс жүйесінде орнын дұрыс белгіледі деп есептейміз. 2014 жылы 4 шілдеде жарияланған ҚР ҚПК-нде мүлікті пайдалануға тыйым салу «Процессуалдық мәжбүрлеу шаралары» 4-бөлімінің 19-тарауында қарастырылған. ҚР ҚПК-нде мүлікті пайдалануда тыйым салу процессуалдық мәжбүрлеу шараларына жатқызылған, оны қолданудың негіздемесі мен тәртібі «процессуалдық мәжбүрлеудің өзге шаралары» деген 19-тараудың ауқымында реттелген. Заңгердің мұндай таңдауы төмендегі бірнеше жалпы қорытындыларды тұжырымдауға негіз береді.

Біріншіден, ҚР ҚПК-нде мүлікті пайдалануда тыйым салу тергеу іс-әрекеті ретінде қарастырылмайды, ол процессуалдық мәжбүрлеу шараларына жатқызылған. Процессуалдық мәжбүрлеу шараларының жүйесі Кодекстің 4-бөлімінде бекітілген тұжырымдаманы есепке алғанда мүлікті пайдалануға тыйым салу процессуалдық мәжбүрлеудің өзге шаралары тобына кіреді.

Екіншіден, заң шығарушы орган жекелеген әдебиеттерде кездесетін мүлікке тыйым салуды қылмыстық іс бойынша азаматтық талап институты шегінде қарастырмаған.

Үшіншіден, мүлікті пайдалануға тыйым салуды алу, тінтуден тыс жүргізуге болатынын және процессуалдық мәжбүрлеудің өз алдына жеке шарасы ретінде қарастырған.

Сөйтіп жоғарыдағы мәселелерді қорытындылай келе, біз мынандай тұжырымға келеміз:

1) мүлікке тыйым салу шығу тегіне және мақсатына байланысты танушылық қасиеті жоқ, тек қана мүлікті талан-тараждан сақтауға бағытталған ұйымдастырушылық-нұсқаушылық әрекет, яғни ҚР ҚПК бойынша азаматтық талапты, басқа да мүліктік жазалар немесе мүмкін болатын мүлікті тәркілеу бөлігінде үкімді орындауды қамтамасыз ету болып табылады. Мүлікке тыйым салудың міндеттері дәлелдемелерді жинап, бекіту емес керісінше, заң бойынша көрсетілген мүліктердің сақталуын сот үкімі шыққанға дейін қамтамасыз ету. Мысал ретінде келтіре кетсек, меншікке қатысты қылмыстар бойынша біз мүлікке тыйым салу арқылы дәлелдемелерді таппаймыз, керісінше заң бойынша мүлікті тәркілеу бөлігіне байланысты күдікті, айыпталушының мүлкіне тыйым саламыз, яғни ең басты міндеті күдікті, айыпталушы мүліктерін талан-таражға сал-масын дейміз. Сондықтан мүлікке тыйым салуды тергеулік әрекет емес, өзге де процессуалдық мәжбүрлеу

шарасы ретінде қарастыруымыз керек. Екінші көзқарасты ұстанатын авторларды қолдаймыз;

2) мүлікке тыйым салу мәжбүрлеу шарасы болып табылады, тергеулік әрекетке жатпайды. Бірақ, тергеулік әрекеттердің элементтерін өзінде сақтайды. Бұған уәж ретінде жоғарыда себептерді атап кеттік;

3) қылмыстық істерді жүргізу туралы Заңы бойынша мүлікке тыйым салудың ұғымын былай бере кетуге болады: «Мүлікке тыйым салу дегеніміз — азаматтық талап, басқа да мүліктік жазалар немесе мүмкін болатын мүлікті тәркілеу бөлігінде орындауды қамтамасыз ету мақсатында күдікті, айыпталушы немесе заң бойынша олардың әрекеті үшін материалдық жауаптылықта болатын адамдардың мүліктерін иемденуге шек келтіретін ерекше қамтамасыздандыру іс жүргізушілік шараларын айтамыз». Мүлікке тыйым салудың ұғымын бергеннен кейін, енді мүлікке тыйым салудың негізін талдап кетсек дұрыс болады.

ҚР ҚПК-нің 161-бабына талдау жасасақ, онда тек мүлікке тыйым салудың мақсаттары ғана (үкімнің азаматтық талап бөлігінде орындалуын қамтамасыз ету, басқа да мүліктік жазалар, мүлікті тәркілеу) көрсетілген.

Жаңадан қабылданған Қылмыстық-процестік кодексте мүлікке тыйым салу (161-б.), мүлікке тыйым салу тәртібі (162-б.), мүлікке тыйым салуды санкциялау тәртібі (163-б.), мүлікке тыйым салуды санкциялау не санкциялаудан бас тарту (164-б.) туралы қаулысына наразылық білдіру және шағым жасау жолдары кеңінен көрсетілген.

Мүлікке тыйым салудың негізін заңды тұрғыда бекіткені дұрыс болар еді, себебі мынандай тиімді жақтарды айқындауға болады:

1) қылмыстық қудалау органдарының заңсыз мүлікке тыйым салуды болдырмас еді;

2) мүлікке тыйым салудың қылмыстық сот өндірісінде алатын орнын айқындар еді.

Сондықтан мүлікке тыйым салу негізін ҚР ҚПК-нде былай көрсетіп кетуге болады:

«Мүлкі бар күдікті, айыпталушы немесе өзге тұлғалар мүлікті жасыруы, бүлдіруі немесе талан-таражға салуы мүмкін деуге қылмыстық іс материалдарында толық негіз болса, қылмыстық іс жүргізуші органдар олардың мүлкіне тыйым салуы мүмкін. Егерде, келтірілген зиян үшін азаматтық талап ұсынылмаса және күдіктіге немесе айыпталушыға жасаған қылмысында қосымша жаза ретінде мүлікті тәркілеу санкциясы көзделмесе олардың мүлкіне тыйым салуға болмайды».

Тергеуші талап арыздың түсуін «болжағанда» емес, талап арыз нақты түскенде ғана мүлікке тыйым салу жөніндегі шешім қабылдануы қажет. Сонымен қатар қылмыстық істі тергеу барысында тұлғаға қылмыспен зардап келтіргендігі анықталғаны, бірақ азаматтық талап әлі қойылмаған жағдаяттарды да шеткері шығаруға болмайды. ҚР ҚПК-нің 167-б. 1-бөл. сәйкес азаматтық талап қылмыстық іс қозғалғаннан кейін және соттық тергеу басталғанға дейін қойылуы мүмкін. Заң жәбірленушіге қылмыспен мүліктік зардаптың келтірілген ауқымының орнын толтыруды талап ететіндіктен тергеу орны тиісті шаралар қабылдауға міндетті, ал оның бірі мүлікке тыйым салу болып табылады.

Мүлікке тыйым салу іс жүзінде бұл аталған мәселелер едәуір қиындықтар туындатып, әр қилы шешіледі, іс жүргізетін лауазымды адамдарды және процестің мүдделі қатысушыларын күрделі жағдайға иіктіреді. Осыдан оларды барынша тереңірек зерттей және мүлікті пайдалануға тиым салуды қылмыстық сот жүргізу мәселелерін шешуге процессуалдық мәжбүрлеу шарасы ретінде қарауды одан әрі жетілдіру қажеттілігі туындайды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Ахпанов А.Н. Проблемы уголовно-процессуального принуждения в стадии предварительного расследования. – Алматы, 1997. - 389 с.

2 Рыжаков А.П. Возмещение вреда, причиненного преступлением. – М., 1999. - 478 с.

3 Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі №231-V ҚРЗ кодексі.

4 Лившиц Ю.Д. Обыск, выемка, наложение ареста на имущество. – М., 1963. – 345 с.

5 Зубарев В.Н., Косарев В.Н. О расширении пределов наложения ареста на имущество // Уголовно-процессуальные и криминалистические проблемы правоохранительной деятельности. – Омск, 1989. – 421 с.

6 Зинаттулин З.З. Возмещение материального ущерба в уголовном процессе. – Казань, 1974. – 376 с.

7 Азаров В.А. Деятельность органов дознания, предварительного следствия и суда по охране имущественных интересов граждан. – Омск, 1990. – 279 с.

8 Безлепкин Б.Т. Имущественные правоотношения в стадии предварительного расследования. – 1976. - 256с

9 Ташибаев Ф.Ө. Қылмыстық іс жүргізу. – Қарағанды, 1997. - 236 с

10 Шадрин В.С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений. - М., 2000. - 191 с.

РЕЗЮМЕ

Каржасова Г.Б., доктор PhD
E-mail: GKB24@mail.ru

Балгимбеков Д.У., кандидат юридических наук, профессор

Байкенжина К.А., кандидат юридических наук, доцент
Карагандинский экономический университет «Казпотребсоюза»

**ПОРЯДОК И ОСОБЕННОСТИ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ДЕЙСТВИЙ НАЛОЖЕНИЯ АРЕСТА
НА ИМУЩЕСТВО В ХОДЕ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ**

В статье изучаются порядок и особенности процессуальных действий при наложении ареста на имущество в ходе досудебного расследования.

Защита прав и свобод граждан, а также возмещение ущерба, причиненного преступлением, является одним из главных задач правоохранительных органов на сегодняшний день. Поэтому на практике возмещение ущерба, причиненного преступлением, становится серьезной проблемой, а именно, компенсирующий механизм, институт наложения ареста на имущество. В этой связи государство гарантирует лицам возмещение ущерба, причиненного преступлением. При этом институт ареста на имущество в уголовном судопроизводстве является главной гарантией защиты прав граждан, связанных с собственностью.

В рамках темы обсуждались: понятие, сущность, порядок процессуальных действий по аресту имущества в ходе досудебного расследования, особенности наложения ареста на имущество, добытое преступным путем.

Ключевые слова: наложение ареста на имущество, защита прав и свобод граждан, вред, возмещение вреда, досудебное расследование, принудительные меры.

RESUME

Karzhasova G.B., PhD
E-mail: GKB24@mail.ru

Balgimbekov D.U., PhD in Law, professor

Baikenzhina K.A., PhD in Law, associate professor
Karaganda Economic University "Kazpotrebsoyuz"

**PROCEDURE AND FEATURES OF ACTIONS, THAT IMPLY IMPOSING ARREST
ON PROPERTY DURING PRE-TRIAL INVESTIGATION**

Today the protection of rights and citizens freedom, as well as compensation for damage caused by a crime is one of the main tasks of law enforcement agencies. Therefore, compensation for damage caused by a crime in practice becomes a serious problem, namely, a mechanism, that compensates for direct damage, including the institution of property seizure. In this regard, the state guarantees to individuals the compensation for damage caused by the crime, in turn, the compensation for damage caused by the crime. At the same time, the institution of property arrest in criminal proceedings is the main guarantee for citizens rights protection in connection with property.

The concept and essence, the procedure for proceeding to seize property during pre-trial investigation, specifics of arresting property obtained by criminal means were discussed within the article.

Keywords: prohibition of property, personal property, protection of rights and citizens freedom, harm, redress, pre-trial investigations, compulsory measures.

Н.А. Жұманбаева

заң ғылымдарының кандидаты
E-mail: nonna.aldabergen@mail.ru

«Тұран» Университеті
Алматы қ.

Е.Е. Серімов

заң ғылымдарының кандидаты
E-mail: mr.serim@mail.ru

«Болашақ» академиясы
Қарағанды қ.

Сотта алқабилердің қатысуымен өтетін іс жүргізудің кейбір мәселелері

Аңдатпа. Мақала алқа билер институтына арналған. Алқа билер институты Қазақстанда 2007 жылғы 1 қаңтардан бастап енгізілгені белгілі, ҚР Конституциясының 75-бабында алқабилердің қатысуымен қылмыстық істер бойынша сот әділдігін жүзеге асыру қарастырылған. Сот жүйесіне алқа билер институтының енгізілгені адамдардың тағдырын шешетін, елдің алдында әділеттілікті, шынайы төрелік пен билікті паш ететін бірден бір құбылыс болғаны белгілі. Ол соңғы жылдары бүтіннің екі жағындай ғылыми және практикалық тұрғыдан жан-жақты зерделеніп, оның өзекті мәселелері, негізгі өлшем-бағыттары айқындала түсті. Қазақстан Республикасының құқықтық жүйесіндегі бұл институтының негізгі проблемаларына арналған зерттеу еңбектер көптеп жарық көріп, олардың негізгі тұжырымдары мен қорытындылары, келелі ой пайымдаулары іс жүзінде өзіне тиісті лайықты орын алуда, олардың берері мол қомақты ой түйіндері ұлттық сот жүйесін өткенмен салыстырғанда, бір саты болса да, жоғары көтеріп тастағаны тағы да шындық. Мақаланың арқауы – алқабилер туралы сөз еткенде, авторлар енгізілген алқабилер соты елімізде қалыптасқан сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысын жақсартуға, істі қарау сапасын жоғары деңгейге көтеріп, процестің формальды емес, шын мәнінде тараптар бәсекелесі жағдайында өтуіне көп ықпалын тигізетінін сөз етеді.

Түйін сөздер: құқық, сот, судья, сот жүйесі, реформа, би, алқа би институты, қылмыстық процестік құқық.

Қазақстанның қылмыстық-процестік құқығы үшін алқабилер мүлдем белгісіз ұғым емес. Белгілі ғалым М.А. Пакирдинов әділ баға бергендей, біздің елімізде халық өкілдерінің сот әділдігін орнатуға араласуының тарихи тамырлары бар. Қазақ қоғамында сот билігінің басында халық сайлайтын билер тұрған. Би дәрежесі өзі шешен, қарапайым құқық нормаларына қатысты терең білімі бар және қоғамда талассыз беделге ие адамдарға ғана берілген [1, б. 31].

Құқық дамуының кеңестік кезеңіне тән болған халық заседательдері институтына қатысты айтатын болсақ, ол Қазақ Кеңес Социалистік Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінде (бұдан әрі – ҚПК), сондай-ақ өзге одақтық республикалардың ҚПК-терінде қарастырылған еді.

Қазақстан Республикасында алқабилер институты ҚР ҚПК-не 13 «Істер бойынша алқабилердің қатысуымен іс жүргізу» дербес бөлімін (542-577 б.б.) енгізу арқылы 2006 ж. 16 қаңтардағы (№122-III) Заңымен енгізілген. Аталмыш бөлім 2007 ж. 1 қаңтардан бастап күшіне енді. 2015 жылғы 1 қаңтардан бастап күшіне енген жаңа ҚР ҚПК-нің қабылдануымен бірге заң шығарушы алқабилер институтын сақтап қалды. Тиісті құқықтық қатынастар 630,666 - баптарды қамти отыра, 14 бөлім ережелерімен реттеледі.

Бірақатар зерттеушілер, зерттелетін ұғымның анықтамасын тұжырымдағанда, заң шығарушы қабылдаған формуланы ескермейтін анықтама мәнін

негізге алады. Мұндағы меңзелетін жайт, заң шығарушы ҚПК-да істер бойынша «**алқабилердің қатысуымен**» іс жүргізуді атап көрсетеді, ал ғылыми және анықтамалық әдебиетте қарастырылып отырған объект «**алқабилер соты**» деп аталады. Келтірілген формулалардың әрқайсысы жеке мазмұнға ие деп болжамдау үшін негіз бар, олар бірін-бірі алмастырмайды.

Осылайша, В.М. Савицкий мен А.М. Ларин мынадай анықтама береді: «Алқабилер соты – қылмыстық істерді сотта талқылаудың ерекше нысаны. Оның мәнісі кездейсоқ, жеребе бойынша таңдалған 12 алқаби сотта қарастырылған дәлелдемелер негізінде өздігінен, кәсіби судьяның қатысуынсыз сотталушының кінәлі немесе кінәсіз екендігі туралы кесім шығаратындығына, ал судья, кесімді басшылыққа алып, үкім шығаратындығына негізделеді» [2, б. 168]. В.К. Бобров ұқсас анықтама береді: «Алқабилер соты – бұл кәсіби судьядан және он екі алқабиден тұратын соттың қылмыстық істер бойынша сот әділдігін жүзеге асырудың ерекше нысаны. Оның мәнісі алқабилер, сотталушы кінәлілігінің төрешісі бола тұра, жарыспалылық сот талқылауының барысында қарастырылған дәлелдемелерді негізге ала отырып, кесімді шығару арқылы шешім шығаратындығында жатыр. Ал судья алқабилер алқасының шығарған кесімінің заңдық салдарын анықтайды, жаза, оның түрі және көлемі немесе сотталушыны ақтау туралы шешімді шығарады және азаматтық талапты шешеді» [3, б. 148].

«Алқабилер» ұғымының энциклопедиялық анықтамасы келесідей: бұл халықтың сот әділдігін жүзеге асыруға тікелей қатысу қағидатын іске асыратын сот жүйесінің ең демократиялық институттарының бірі [4, б. 597]. Қазақстанның қылмыстық-процестік құқығына қатысты айтатын болсақ, алқабилер соты туралы емес, алқабилердің қатысуымен өтетін сот туралы сөз қозғаған жөн. Және бұлай деудің себептері де бар:

1) таңдамалы соттылық. Қылмыстық істердің барлығы дерлік алқабилердің қатысуымен өтетін сотпен қарастырылмайды (ҚР ҚПК-нің 631-б.);

2) алқабилер алқасы шығаратын кесім жеткілікті сипатқа ие емес және үкімді ауыстырмайды. Әрекеттің саралануын судья өзі ғана анықтайды. Үкімді төрағалық етуші, яғни кәсіби судья алқабилердің қатысуынсыз шығарады;

3) үкімді шығару кезінде заңмен көзделген мәселелердің бір бөлігі ғана алқабилердің қатысуымен жасырын дауыс беру арқылы шешіледі (ҚР ҚПК-нің 656-б.);

4) ҚР Конституциясының 75-бабында алқабилер сотының емес, алқабилердің қатысуымен қылмыстық істер бойынша сот әділдігін жүзеге асыру қарастырылған. Жоғары заңдық күшке ие Негізгі заңның ережелері алқабилер сотының емес, алқабилердің қатысуымен болатын сот институтын мойындаудың ережелерін анықтаушы нақты айғақ болып табылады.

Литва Республикасында алқабилер сотына мүше болып кез келген тұлғалар қатыса алмайды. Алқабилер болып ең алдымен заң саласынан хабары бар немесе арнайы білімі бар адамдар ғана шақырылады. Тек осыдан кейін ғана алқабилер сотына мүше болушы тұлғалардың мұғалім, тәрбиеші, т.б. әлеуметтік мәртебесі мен тәжірибелік деңгейі ескеріледі [5, б. 137].

Қылмыстық істер бойынша алқабилердің қатысуымен сот ісін жүргізудің негізі ҚПК-нің 630-бабында қарастырылған.

Іс материалдарын сот отырысына дайындау алдын ала тыңдау процесінде жүзеге асырылады. Сотта алқабилердің қатысуымен мүмкін болатын істерді қарау бойынша алдын ала тыңдау міндетті болып табылады.

Алдын ала тыңдау рәсімінің келесідей ерекшеліктері бар:

1) осындай тыңдауды судьяның жеке өзі өткізуі;

2) сотталушылардың міндетті түрде қатысуы. Бұл жағдай іс бойынша екі немесе одан да көп айыпталушы болған жағдайларда, және де олардың кемінде біріне қатысты істі сотта алқабилердің қатысуымен қарастыру үшін негіз болған жағдайларда барлық сотталушылар алдын ала тыңдауға қатысуы тиіс екендігін білдіреді;

3) мемлекеттік айыптаушының, сотталушының қорғаушысының қатысуы;

4) мемлекеттік айыптаушының айыптау актісін жариялауы;

5) соттың сотталушыға айыптаудың мәні түсінікті екендігін анықтауы, қажет болған жағдайда, айыптаудың мәнін түсіндіруі;

6) соттың сотталушының өзінің істі алқабилердің қатысуымен қарастыру туралы өтінішхатын растауын анықтауы;

7) сотталушының істі алқабилердің қатысуымен қарастыру туралы өтінішхаты болмаған жағдайларда – алдын ала тыңдау процесінде сотталушыға осындай өтінішхатты беру құқығын түсіндіру судьяның міндеті;

8) сотталушының өтінішхатты жазбаша, сондай-ақ ауызша түрде беру мүмкіндігі. Ауызша өтініш сот отырысының хаттамасына енгізілуі тиіс, жазбаша арыз – іске қоса тіркеледі;

9) соттың сотталушының істі алқабилердің қатысуымен қарастыру туралы өтінішхатын қанағаттандыруы, өзге өтінішхаттарды қарастыруы;

10) қажет болған жағдайда іс материалдарын дәлелдемелер ретінде жіберілетіндігіне қатысты тексеру үшін осы материалдарды алдын ала тыңдау кезінде жария ету мүмкіндігі;

11) сотталушының ұстанымының өзгеруіне байланысты соттың істі алқабилердің қатысуымен

қарастыру туралы сот қаулысын қайта қараудың мүмкінсіздігі. Бұл, сотталушының өзінің алдын ала берген өтінішхатынан бас тартуынан тәуелсіз, соттың осындай қаулысы одан әрі қайта қарауға жатпайтындығын білдіреді.

Судья алдын ала тыңдау қорытындысы бойынша ҚПК-нің 322-327-баптарында көзделген шешімдердің бірін қабылдайды. Істі алқабилердің қатысуымен қарайтын басты сот талқылауын тағайындау туралы қаулыда судья қарастырылып отырған қылмыстық іс бойынша сотқа шақырылуы тиіс алқабилікке қатысты кандидаттардың санын анықтайды.

ҚР ҚПК-нің 637-б. 2 бөл. сәйкес, мұндай кандидаттардың саны кемінде жиырма бестен кем болмауы тиіс.

Алқабидің құқықтық мәртебесі, қылмыстық істі қарауға қатысу кезінде осы құқықты қамтамасыз ету тәртібі, сотқа келуге және оның кәсіби (еңбек) қызметімен байланысты болған шығындарды өтеу, алқабилікке кандидаттардың тізімін ұйымдастыруға және жасауға қатысы басқа да өзге мәселелер «Алқабилер туралы» ҚР Заңымен (2006 жылғы 16 қаңтардағы) реттеледі. Алқабилікке кандидаттардың жалпы тізімін қалыптастыруды аумақтық белгі бойынша жергілікті атқарушы органдар жүзеге асырады. Бұл тізімдер жылдық деп аталады, себебі олардың жаңартылуы көші-қонды, табиғи кемуді және өзге де демографиялық процестерді, сондай-ақ азаматтардың алдыңғы жылы алқабилер ретінде сотқа қатысуын ескере отырып жыл сайын жасақталады. Кандидаттардың тізімдері бірыңғай және қосалқы болып бөлінеді.

Басты сот талқылауы басталғанға дейін судья алқабилікке кандидаттарды алдын ала іріктеуді жүзеге асырады. Бұл іріктеу ағымдағы жылға арналған бірыңғай және қосалқы тізімдерге енгізілген адамдардың санына қатысты кездейсоқ сипатқа ие болады. Заң азаматтардың алқаби ретінде сотта істі қарауға қатысуына жылына бір реттен артық болмайтындай шектеу белгілейді.

Кездейсоқ іріктеуді жүргізгеннен кейін алқабилікке кандидаттардың алдын ала тізімі жасалады. Тізімде келесі деректер міндетті түрде көрсетіледі: тегі, аты, әкесінің аты, үйінің мекен-жайы. Тізімге сот отырысының хатшысы қол қояды.

Алдын ала тізімге қосылған алқабилікке кандидаттардың сотқа қатысуын қамтамасыз ету үшін олардың мекен-жайларына тиісті хабарламалар жіберіледі. Хабарламалар кандидаттарға басты сот талқылауы басталғанға дейінгі жеті тәуліктен кешіктірілмейтін мерзімде табысталуы тиіс. Хабарламада сот отырысының мезгілі (күні, айы, жылы), отырыстың басталатын уақыты (сағат), сондай-ақ соттың мекен-жайы көрсетіледі. Хабарлама алған азаматтар алқабилерді іріктеу рәсіміне қатысу үшін сотқа келуге міндетті.

Алқабилікке кандидаттардың алдын ала тізімі олардың сандық құрамын онға дейін жеткізу мақсатында одан әрі іріктеуден өтеді – бұл негізгі деп аталатын тізім, содан соң қосымша екі адам іріктеледі – бұл қосалқы тізім. Бұл іріктеу басты сот талқылауының бастапқы әрекеттері жүргізілгеннен кейін іске асырылады.

Басты сот талқылауының басталуы жалпы ережелер бойынша өтеді, кейін төрағалық етуші судья алқабилікке кандидаттарды одан әрі іріктеуге кіріседі. Алдын ала тізімді он екі адамға дейін (оны негізгі тізімнен және екеуі қосалқы тізімнен) жеткізу одан әрі іріктеу арқылы жүзеге асырылады, бұл іріктеме төрт кезеңнен тұрады:

- **бірінші кезең** – төрағалық етушінің алқабиге кандидаттарды істі қарауға қатысудан босатуы (ҚР ҚПК-нің 640-б.);

- **екінші кезең** – өздігінен бас тарту туралы мәселелерді шешу (ҚР ҚПК-нің 641-б.);

- **үшінші кезең** – алқабиге кандидаттарға қарсылық білдіру туралы мәселелерді шешу (ҚР ҚПК-нің 642-б.);

- **төртінші кезең** – алқабиге кандидаттарға уәжсіз қарсылық білдіру (ҚР ҚПК-нің 643-б.).

Алқабилерді іріктеуді жүргізу жөніндегі барлық әрекеттер сот отырысының хаттамасына енгізіледі, ал алқабилер алқасының құрамына қосылған азаматтардың тектері көрсетілген билеттер іс материалдарына қоса тіркеледі.

Алқабилер алқасы олар үшін сот залында арнайы бөлінген орындарға жайғасады. Олар мәтіні ҚР ҚПК-нің 646-б. 2-бөл. бекітілген антты қабылдағаннан кейін олардың сот талқылауына тікелей қатысуына рұқсат беріледі.

Алқабилердің ант қабылдау рәсімі сот отырысының хаттамасында қамтылып көрсетіледі.

Алқабилер ант қабылдағаннан кейін төрағалық етуші оларға ҚР ҚПК-нің 647-б. толықтай реттелген олардың құқықтары мен міндеттерін түсіндіреді.

Алқаби келесі құқықтарға ие:

1) істің мән-жайларын өзінің ішкі наным бойынша өз бетінше бағалау және алқабилер алқасының алдына қойылатын сұрақтарға жауап беру мүмкіндігін алу үшін сотта қаралатын дәлелдемелерді зерттеуге қатысуға;

2) процеске қатысушыларға төрағалық етуші арқылы сұрақтар қоюға;

3) заттай дәлелдемелерді, құжаттарды тексеріп қарауға, жергілікті жерді және үй-жайларды тексеріп-қарауды жүргізуге, сот тергеуіндегі барлық басқа да әрекеттерге қатысуға;

4) төрағалық етушіге заңнама нормаларын, сондай-ақ сот отырысында жария етілген құжаттардың мазмұнын және іске қатысты өзіне түсініксіз басқа мәселелерді түсіндіруді сұрап

өтініш жасауға;

5) сот отырысы кезінде жазбалар жасауға.

Айта кетерлік жайт, ҚПК-те бұл құқықтар тек негізгі құрамның алқабилеріне қатысты ма, әлде олардың қосалқы алқабилерге де қатысы бар екендігі туралы қандай да бір нұсқаулар жоқ. Сонымен бірге, логикаға сүйенсек, «алқаби» жалпылама термині негізгі, сондай-ақ қосалқы құрамды меңзейтіндей.

Заң шығарушы алқабиге келесі міндеттерді жүктейді:

1) сот отырысында тәртіп сақтауға және төрағалық етушінің заңды өкімдеріне бағынуға;

2) алқабидің міндеттерін атқару үшін, сондай-ақ сот отырысында үзіліс жарияланса немесе істі тыңдау кейінге қалдырылса, сот талқылауын жалғастыру үшін сот көрсеткен уақытта келуге;

3) сотқа келуге мүмкіндігі болмаған жағдайда, төрағалық етушіге келмеудің себептері туралы алдын ала құлағдар етуге міндетті.

Құқықтар мен міндеттерге қоса, заң шығарушы сақталуы сот ісін жүргізу қағидаттарын қамтамасыз етуге бағытталған белгілі бір шектеулерді қарастырады.

ҚР ҚПК-нің 647-б. 4 бөл. ережелеріне сәйкес алқаби мыналарға құқылы емес:

1) сот талқылауы кезінде сот отырысының залынан шығып кету. Бұл шартпен сот процесі кезінде болып жатқан әрекеттерді қабылдаудың табиғилығы және біртұтастығы қамтамасыз етіледі;

2) сот құрамына енетін адамдарды қоспағанда, сот отырысы кезінде кім де кіммен байланысқа түсу. Қажет болған жағдайда төрағалық етуші судьяның рұқсат беруімен байланысу мүмкін болады;

3) сот отырысынан тыс уақытта (мысалы, үзіліс кезінде немесе сот отырысын басқа күнге шегеру кезінде) мағлұмат жинаумен айналысу. Сонымен бірге, сот отырысының кезінде алқабидің мағлұмат жинауға құқығы жоқ, себебі бұл қылмыстық қудалау органдарының міндетіне жатады (фактілер туралы мағлұмат жинау – дәлелдемелер жинаумен пара-пар);

4) жабық тәртіпте жүргізілген сот талқылауына қатысуына байланысты оған мәлім болған мән-жайлар туралы мағлұматты кездейсоқ немесе әдейі жария етуге ұшырату. Келесі жайтты атап өткен жөн, кез келген жағдайда, сот отырысының ашық немесе жабық өткізілуіне қарамастан, істің мән-жайлары туралы мағлұматтар жария етілмеуі тиіс. Мұны сот этикасы талап етеді. Қылмыстық процестің адамгершілік бастаулары қылмыстық-процестік қатынастар аясына тартылған тұлғаның құқықтарына, бостандықтары мен заңды мүдделеріне құрметпен қарауға негізделген;

5) кеңесу бөлмесінің құпиясын қатаң сақтау.

Қарастырылған шектеулерді бұзу, жүктелген міндеттерді орындамау заңмен белгіленген жауапкершілікке әкеліп соқтырады. Алқабиді істі қарауға одан әрі қатысудан шеттету төрағалық етуші судья қолдануға құқығы бар шаралардың бірі болып табылады.

Сотта қылмыстық істі алқабилердің қатысуымен талқылау үкімді шығару кезінде сот шешуі тиіс мәселелерді шешумен тікелей байланысты бөлігінде белгілі бір шектерге ие. Егер, ҚР ҚПК-нің 390-б. 1 бөл. сәйкес, сот кеңесу бөлмесінде мәселелердің 19 пункті бойынша жауап беруге міндетті болса, алқабилердің қатысуымен сот мәселелерді тек 9 пункт бойынша ғана шешеді. Алқабилер алқасы тікелей қатысқан жағдайда үкім шығару кезінде сот шешуі тиіс мәселелерге төмендегілер жатады:

1) жасалуына сотталушы айыпталып отырған іс-әрекеттің орын алғаны дәлелденген-дәлелденбегенін;

2) бұл іс-әрекеттің қылмыстық құқық бұзушылық болып табылатынын-табылмайтынын және ол нақ қайсы қылмыстық заңда көзделгенін (бап, бөлік, тармақ);

3) сотталушының осы іс-әрекетті жасағаны дәлелденгенін-дәлелденбегенін;

4) сотталушының осы қылмыстық құқық бұзушылықты жасауда кінәлі-кінәсіз екендігін;

5) оның жауаптылығы мен жазасын жеңілдететін немесе ауырлататын мән-жайлардың бар-жоғын;

6) сотталушының өзі жасаған қылмыстық құқық бұзушылық үшін жазалануға жататынын-жатпайтынын;

7) сотталушыға қандай жаза тағайындалуға тиістігін;

8) жаза тағайындамай үкім шығару немесе жазадан босату не қылмыстық жазаны өтеуді Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 74 және 76-баптарында көзделген жағдайларда кейінге қалдыруға негіздердің бар-жоғын;

9) соттың сотталушыны құрметті, әскери, арнайы немесе өзге де атағынан, сыныптық шенінен, дипломатиялық дәрежесінен, біліктілік сыныбынан, мемлекеттік наградаларынан айыруға (айыру туралы Қазақстан Республикасының Президентіне ұсыну енгізуге) тиісті-тиісті еместігін.

Алқабилер жол берілетіндік және анықтылық белгілеріне ие дәлелдемелерді зерттеуге негізделген кесімді шығару кезінде олардың объективтілігін қамтамасыз ету мақсатында заң шығарушы сотта істі талқылаудың жеке ерекшеліктерін қарастырған. Осылайша, судья алқабилерді дәлелдемелер ретінде жарамсыз деп танылған нақты деректермен таныстырмауы тиіс. Істі қарау барысында материалдарды дәлелдемелер қатарынан алып тастау қажеттілігі туындаған жағдайларда төрағалық етуші алқабилер жоқ кезде тиісті рәсімдерді жүргізуге міндетті (ҚР ҚПК-нің 648-б. 2 бөл.). Осы

мәселе бойынша заңда тиісті нұсқаулар жоқ екендігіне назар аударған жөн. Логикаға сүйенсек, іс материалдарынан жол берілмейтін ретінде танылған дәлелдемелерді алып тастау қажет болған жағдайда төрағалық етуші алқабилерден сот отырысының залынан белгілі бір уақытқа (мысалға, он минутке) шыға тұруды өтінеді. Осы әрекетті жасау үшін төрағалық етуші үзілісті жариялай алмайды, себебі үзіліс кезінде істі қарауға байланысты қандай да бір әрекеттерді жасауға тыйым салынған.

Дәлелдемелердің жол берілмейтіндігі сотта зерттелгеннен кейін анықталған жағдайларда төрағалық етуші алқабилерге олар шешім қабылдаған кезде аталмыш дәлелдемені ескермеуі тиіс екендігін түсіндіреді.

Бұған қоса, тараптардың алқабилердің қатысуымен өткізілетін сот процесі барысында жол берілмейтін дәлелдемелер ретінде танылған нақты деректерге сілтеме жасауға құқығы жоқ. Аталмыш талапты бұзу ақшалай өндіріп алуды қолдануына әкеліп соқтыруы мүмкін.

Егер: а) ҚР ҚПК-нің 35 б. тәртібіне сәйкес іс бойынша іс жүргізуді болғызбайтын мән-жайлар анықталса; б) ҚР ҚПК-нің 337 б. 7 бөл. тәртібіне сәйкес мемлекеттік айыптаушы айыптаудан бас тартса, алқабилер сот талқылауына қатысудан босатылуы мүмкін. Алқабилердің сот талқылауына қатысудан осылайша босатылуына осы келтірілген мән-жайлар туындаған сәтте, сот талқылауының кез келген кезеңінде жол беріледі.

Алқабилерді сот талқылауына қатысудан босатқаннан кейін төрағалық етуші іс бойынша тиісті қаулыны жеке-дара шығарады.

Алқабилердің қатысуымен өтетін соттағы сот тергеуі ҚР ҚПК-нің 364-378 және 381-б.б. көзделген жалпы тәртіпте жүргізіледі.

Бұл баптарда көрсетілген жалпы тәртіптермен қатар, заң, алқабилердің қатысуымен болатын сот тергеуінде орын алатын жеке ерекшеліктерді қарастырады. Бұл ерекшеліктерге төмендегілер жатады:

1) сотталушының сотталғандығы туралы фактілерді атап өтпеу талабынан тұратын мемлекеттік айыптаушының айыптау актісінің қарар бөлімін жариялауына қатысты шектеулерді белгілеу;

2) тараптар сотталушыдан, жәбірленушіден, куәдан және сарапшылардан жауап алғаннан кейін алқабилерге оларға сұрақтар қою құқығын ұсыну. Сауалдар жазбаша түрде қойылады және төрағалық етушіге беріледі;

3) төрағалық етушінің алқабилердің сауалдарын қабыл алмау құқығы, бұл ретте ол алқабиге осындай қабыл алмаудың уәжін хабарлайды.

4) тараптарға алқабилердің қатысуынсыз бұрын алынып тасталған дәлелдемелерді зерттеу туралы өтінішхат беру құқығын ұсыну;

5) алқабилердің қатысуымен болатын сотта сотталушының бұрынғы сотталуына байланысты, оны құныкпа маскүнем немесе нашакор деп тану туралы мән-жайларды, сондай-ақ алқабиде сотталушыға қатысты теріс түсінік қалыптастыру үшін жағдайлар жасайтын өзге де мән-жайларды зерттеуге тыйым салу.

Аталмыш ережелер бұзылған жағдайда сот бұзушыға ақшалай өндіруді белгілеуді қоса алғанда, процестік ықпал ету шараларын қолдануға құқылы.

Алқабилердің қатысуымен өтетін сот тергеуі аяқталғаннан кейін сот жарыссөздерге өтеді. Жарыссөздер екі бөлімнен тұрады. Жарыссөздердің бірінші бөлімі мемлекеттік айыптаушының жәбірленушінің, қорғаушы мен сотталушының сөздерін қамтиды.

Сот алқабилердің қатысуымен кесімді шығарғаннан кейін төрағалық етуші үкім немесе қаулы түріндегі соттың ақырғы шешімін шығарады.

Үкімге іс бойынша төрағалық ететін судья ғана қол қояды.

Алқабилер институты басқа соттардан өзінің құрамы мен құзыретіне байланысты ерекшеленеді. Алқабилер институты әділ сот билігін жүзеге асырудағы ерекше нысан. Бұл институттың азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін жүзеге асыруға тікелей қатысы бар. Алқабилердің көзі өткір, ойы орамды, істі дөп басып шеше білетін, шешкен ісі халық көңілінен шығатындай болуы керек. Алқабилер институты - қоғамның, азаматтың санасына әсерін тигізбей қоймайды.

Жалпы алқабилер институтының мақсаты сот өндірісіне алқабилердің қатысуымен сот ісін жүргізу ғана емес, елімізде сот төрелігіне қарапайым халықтың қатысуы, сот ісінің халыққа жариялы болуы, сот билігінің әділ болуын көздейді. Алқабилердің қылмыстық істер бойынша іс жүргізуге қатысуын, сот қызметіне қоғамдық бақылаудың бірі ретінде бағалауға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Пакирдинов М.А. Введение суда присяжных как один из основных приоритетов правовой политики в Республике Казахстан // Судопроизводство с участием присяжных заседателей и перспективы его введения в Республике Казахстан: материалы круглого стола / под ред. Д.И.Нурумова. – Алматы, 2005. - С. 31-37.

2 Савицкий В.М., Ларин А.М. Уголовный процесс: словарь-справочник. – М.: РАН, 1999. – 271 с.

3. Словарь основных терминов по уголовному процессу / под ред. К.К. Боброва – М.: МА

МВО России, изд. «Щит М», 2001. – 160 с.

4 Большой юридический словарь / под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2002. - 704 с.

5 Котов А.К. Конституционализм в Казахстане: опыт становления и эффективность механизма власти. - Алматы: КазГЮА, 2005. - 337 с.

РЕЗЮМЕ

Жуманбаева Н.А., кандидат юридических наук

E-mail: nonna.aldabergen@mail.ru

Университет «Туран», г. Алматы

Серимов Е.Е., кандидат юридических наук

E-mail: mr.serim@mail.ru

Академия «Болашак», г. Караганда

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ СУДЕБНОГО ПРОИЗВОДСТВА С ПРИСЯЖНЫМИ ЗАСЕДАТЕЛЯМИ

Статья посвящена институту суда присяжных. Институт суда присяжных функционирует в Республике Казахстан с 1 января 2007 года. Введение в правовое поле Казахстана судопроизводства с участием присяжных заседателей обусловлено, в первую очередь, необходимостью реализации конституционного положения, согласно которому «в случаях, предусмотренных законом, уголовное судопроизводство осуществляется с участием присяжных заседателей» (ст. 75 Конституции РК).

С введением в действие с 1 января 2015 года нового уголовно-процессуального законодательства предполагалось увеличение дел с участием присяжных заседателей, поскольку в соответствии со ст. 31 нового УПК РК несколько расширен перечень статей, подсудных суду с участием присяжных, то есть сняты ограничения в подсудности на некоторые составы преступлений. Авторы отмечают, что положительным моментом является то, что институт присяжных заседателей повышает качество досудебного расследования и судебного разбирательства, а также вызывает доверие со стороны защиты, об этом свидетельствуют статистические данные. При этом присяжные заседатели видят изнутри систему осуществления правосудия и пропускают через свое сознание тяжелый труд судьи.

Ключевые слова: право, суд, судья, судебная система, реформа, би, институт судебных присяжных, уголовно-процессуальное право.

RESUME

Zhumanbaeva N.A., PhD in Law,

E-mail: nonna.aldabergen@mail.ru

«Turan» University, Almaty

Serimov E.E., PhD in Law

E-mail: mr.serim@mail.ru

«Bolashak» Academy, Karaganda

ABOUT SOME PROBLEMS OF COURT PROCEEDINGS WITH THE PARTICIPATION OF JURORS

The article is devoted to jury trial institute. The institute of jury trials has been operating in the Republic of Kazakhstan since January 1, 2007. Introduction into Kazakhstani legal field of court proceedings with jurors participation is primarily due to the need to implement the constitutional provision, according to which “in cases stipulated by law, criminal proceedings are carried out with the participation of jurors” (the Article 75 of the Republic of Kazakhstan Constitution).

With the introduction of new criminal procedure legislation on January 1, 2015, an increase in cases of involving jurors was supposed, since, in accordance with Art. 31 of the new Criminal Procedure Code, the list of articles subject to jury trials has been somewhat expanded, that is, restrictions on the jurisdiction of certain offenses have been removed. Authors note, that a positive thing is that the institute of jurors improves the quality of pre-trial investigation and court proceedings, and also inspires confidence from the defense, according to statistics. At the same time jurors see from within of justice administration system and pass through their minds a hard work of the judge.

Keywords: law, court, judge, judicial system, reform, bi, jury institute, criminal procedural law, etc.

G. Khakimova

PhD in Law

E-mail: gulnara.hakimova@mail.ru

Kostanay State University
after A. Baitursynov

Peculiarities of the disciplinary responsibility of private notaries

Annotation. The article reveals issues of bringing private notaries to disciplinary responsibility. The relevance of the topic under consideration lies in the fact, that notaries often violate established law norms in the implementation of notarial service and at the same time escape punishment for these violations. Not always, committed violations are significant and may lead to the involvement of notary to criminal, administrative, civil responsibility. Certain types of violations committed by the notary may lead to revocation or the license suspension. The Law of the Republic of Kazakhstan "On Notaries" and the Code of ethics, that acceptable for the notary provide for certain types of sanctions, which imposed on the notary, engaged in private practice, on condition that his professional duties and ethical standards are being faced the violation.

The most appropriate type of legal responsibility is the bringing the notary to disciplinary responsibility. This article highlights and describes problems, connected with legal deficiencies on this issue, which leads to violation of an important principle of legal responsibility - the principle of inevitability.

Keywords: notary, notarial service, license, disciplinary responsibility, legislation.

Today the notary is an important institution of the legal society, ensuring rights protection and participants legitimate interests in civil and legal relations. Currently, in the course of a gradual evolution, with which social relations are faced, the activity of notaries has been greatly developed.

Actions of notary or other authorized official person in committing a notarial service must be based on provisions, related to law. Only observing all legislation requirements, it is possible to guarantee, that a complete notarial action will be undisputed further in a judicial proceeding and will become a guarantee of legality of the arisen rights and duties for the citizens, who addressed for notarial service.

It sometimes happened, that the notary abuses own powers and violates a current legislation, made mistakes in consideration process of a legal situation. The current legislation establishes responsibility measures as a form of response to violation by the notary of legal norm.

Notarial acts can be performed both by private notaries and those, working in a public notary office. At the same time, private practitioners number is several times greater, and an effective functioning of the notary as a whole depends on their actions, in connection with which demands placed on them also increase. To this end, the legislation provides for an effective mechanism for the responsibility of a notary for the results of its activities.

On April 3, 2015 The Republican Chamber of Notaries has developed a Concept for notaries development in the Republic of Kazakhstan for the period from 2015 to 2020, which reflects the main conceptual consolidated ideas of the notarial community to further improve the regulatory, legal, organizational, financial and information technology

support of the notaries institute [1]. The concept provides for measures and mechanisms aimed at strengthening notaries role in the legal system, determining the legal status of a notary, increasing his responsibility and professionalism, improving the quality and accessibility of notarial assistance, strengthening self-government in notarial corps and control in the notarial sphere.

One of provisions of this Concept concerned the differentiation of grounds for bringing notaries to responsibility under the Law on Notaries and the notary Code of ethics.

Guided in their activities only by law, carrying out rights and obligations granted by law, notary is responsible for their activities also in accordance with the law.

According to the Article 24 of the Republic of Kazakhstan Law "On the Notary", the Notary and officials authorized to perform notarial actions are subject to criminal, administrative, material, disciplinary and other responsibility provided by the Republic of Kazakhstan legislation in case of wrong doing [2]. However, the Law of the Republic of Kazakhstan "On Notary" did not regulate the concept and content of the disciplinary responsibility of private practicing notaries.

The Law of the RK dated 07.07.2018. No. 177-VI "On Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on Advocacy and Legal Assistance" to the Law of the RK "On the Notary" includes Article 24-1, which clearly regulates the disciplinary responsibility suitable for a private notary [3].

The same law changed the name of the normative act enshrining the norms professional behavior of a notary from the "Code of Honor of the Notary " on "Code of Ethics of the Notary" as more terminologically correct and corresponding to the document content.

Based on the meaning of the article, disciplinary responsibility occurs for the violation of requirements of the Republic of Kazakhstan legislation has taken by notaries, Ethics Code of the notary, the statute belonging to the notary chamber, the terms of membership in the notary chamber.

General rules of disciplinary sanctions imposing determined by the Labor code of RK apply to the state notary. Because the notary, working in the state notary office, has the labor relations with judicial authorities, all range of disciplinary sanctions can be applied to him, as well as any other worker.

The issue of disciplinary responsibility taken by the notary, who is engaged in private practice, is more difficult and it is connected, private notary is not in the labor relations neither with notary association, nor with judicial authorities.

This gap in the legislation is balanced by acts adopted by notary associations.

According to the Article 24 of the Republic of Kazakhstan Law "On Notary", a notary engaged in private practice, if violation of their professional duties and ethical norms takes place, is brought to responsibility by the notary chamber in accordance with the legislation of the Republic of Kazakhstan and ethics Code of the notary.

On 16 February 2001, the notary' ethics Code was accepted and approved by the Republican congress of private notaries. The notary' ethics Code formulated professional, moral and ethical standards, that present notarial activity and behavior of the notary, gave a disciplinary offence concept, defined measures of disciplinary influence and also an order of imposing and remission of disciplinary sanctions [4].

Disciplinary offence is a guilty inadequate fulfillment and non-fulfillment of the professional duties by the notary and also violation of ethical standards of the notary's behavior and other requirements established by the legislation of the Republic of Kazakhstan and notary's ethics Code.

There are disciplinary offenses according to the notary's ethics Code:

- commission of the notarial acts contradicting the legislation;
- engaging in entrepreneurial activity;
- provision of intermediary services in concluding contracts;
- implementation of notarial activity without insurance of civil responsibility for the obligations arising from any damages as a result of commission of notarial acts;
- violation of the secrecy, that notarial actions provide either personally or by the employees, who are worked at the notary;
- illegal refusal in commission of the notarial actions provided for in Article 34 of the Republic of Kazakhstan Law "On Notaries";
- loss of registers for commission of notarial actions, archive belonging to the notary, forms and other official documents from the notary fault or transfer to others of the personal seal of the notary;
- late payment of membership fees to notary association without reasonable excuse, at a time provided by Charters of territorial notary associations;
- violation of the territoriality principle of notary's activity;
- failure or delay in submitting of statistical reports, necessary information or data at the request of the notary association;
- lack of a permanent place of notarial acts for more than two consecutive months without reasonable excuse;
- not ensuring the safety of the seal, documents and valuables;
- commission of notarial acts in own name and on own behalf, in the name and on behalf of the spouse, on spouse's parents and own parents, children, brothers, sisters, grandchildren, grandfather

and grandmother;

- non-attendance of general meetings, that lead by the notary association (more than once) without reasonable excuse or its activities to improve professional skills (more than once) and other issues, failure to appear at the invitation of the association Board;

- gross or repeated violation (two or more times within a calendar year) of the rules of notarial documentation, established mode of work without a reasonable excuse, not providing appropriate conditions for the reception of persons who applied for notarial acts and for storage of documents; conducting unfair competition, as well as engaging in individual advertising, except for specifying the location and mode of operation of the notary;

- violation of moral and ethical standards provided by the legislation in the implementation of notarial acts;

- non-execution of decisions of congress, meeting and the Board of notary associations;

- violation of moral and ethical standards of conduct at the general meeting of notaries;

- any change in the rates of state duty and the size of the notary tariff towards its overstatement or understatement in comparison with the size of the rates established by the Law and tariffs, or other violations of the rules of payment established by the Law, subordinate acts and recommendations of the territorial notary association;

- absence from the workplace for more than two days without notification of the territorial notary association.

The Code of ethics provides for the following professional (disciplinary) measures:

1) a warning;

2) a reprimand;

3) a severe reprimand;

4) a submitting to the Ministry of Justice, Prosecutor's office, Republican notary association of ideas on suspension or termination of a notary license;

5) an introduction of the Republican notary association representation about loss of the license of the notary.

Article 24-1 of the Law "On Notary" narrows the disciplinary measures, making them more stringent:

1) the issuance of a prescription obliging a member of the notary chamber to eliminate the revealed violations and establishing the terms for their elimination;

2) issuance of a warning to a member of the notary chamber;

3) suspension of membership in the notarial chamber;

4) exclusion from the notary chamber or exclusion from the notarial chamber with the filing of a petition to the licensor to prepare a statement of claim on the termination of the notary license.

Disciplinary sanction is imposed by the disciplinary commission of the notarial chamber. For a notary committing a disciplinary offense, only one disciplinary sanction may be imposed.

As can be noted, the scope of the Code of ethics of notary is not limited to the issues of discipline and performance of membership duties by the notary in relation to the notary association. That in the Code of ethics of the notary is formulated as a disciplinary offense, mostly falls under the concept of violation of the law and will be the basis for the decision of the referral or not referral (depending on the severity of the violation and the consequences) to the court of the application for loss of powers of the notary.

The law of RK "On notaries" provides only one sanction for the violation of an above-mentioned Code, which can be applied to the private notary – the loss of the notary license. Only a court can render a decision on the loss of the notary's license at the application of the notary association for repeated violation of the notary's ethics Code.

In practice, territorial bodies of justice often apply submission to the notary association for bringing notaries to disciplinary responsibility in accordance with the code of ethics of the notary. This is due to the fact that punishment can't be applied – suspension or revocation of the license for violations, which are revealed by the territorial bodies of justice after the inspections.

There are problems of application of the notary's ethics code in practice, which connected with its legal status and with a question on obligation of its application. Disciplinary sanctions imposed by the associations, are appealed by notaries in court, at the same time, the courts often cancel the sanctions of the associations. The courts also justify own decision by the fact that the code of ethics of the notary is not a document of regulatory nature and the lack of articles on professional standards for notaries in the law "On notaries".

A mentioned Code has all features of a normative legal act. But the state notary association is a non-profit organization and, therefore, according to the legislation, cannot issue normative legal acts. However, this right is given by the law "On notaries".

The Code of ethics of the notary provides several types of disciplinary measure, but for the license loss does not matter the type of disciplinary measure. Only the repeated violation of the notary Code of ethics of the notary is important. It turns out that in case of different severity of the offense, notaries

bear the same responsibility. This violates one of the basic principles of legal responsibility – the principle of justice.

Thus, it seems necessary to distinguish between such concepts as "violation of professional duties" and "disciplinary misconduct", which is usually understood as a violation connected with discipline, i.e. with behavior culture and ethics of communication with those, who applied for notarial acts, the fulfillment of notary duties as the notary association member.

REFERENCES

1 Kontsepsiya razvitiya notariata v Respublike Kazahstan na period s 2015 do 2020 goda, Utverzhdena HI S'ezdom predstaviteley territorialnykh notarialnykh palat 3.04.2015 g. // <https://notariat.kz/images/stories/concept.pdf>

2 O notariate: Zakon Respubliki Kazahstan ot 14 iyulya 1997 goda № 155-I (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 25.12.2017 g.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008028

3 O vnesenii izmeneniy i dopolneniy v nekotorye zakonodatelnyye aktyi Respubliki Kazahstan po voprosam advokatskoy deyatelnosti i yuridicheskoy pomoschi: Zakon Respubliki Kazahstan ot 5 iyulya 2018 goda # 177-VI // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39967377#pos=115;-44

4 Kodeks chesti notariusov, utverzhden Respublikanskim S'ezdom chactopraktikuyushikh notariusov 16 fevralya 2001 // <http://notariat.kz/respublikanskaya-notarialnaya-palata/kodeks-chesti-notariusov.html>

5 Romanovskiy G.B., Romanovskaya O.V. Aktualnye problem pravovogo zakrepleniya otvetstvennosti notariusov // <https://www.lawmix.ru>

6 Buribaev E.A., Kalenova A.D. Aktualnye voprosy razvitiya kazahstanskogo notariata // Vestnik KazNPU imeni Abaya. Seriya yurisprudentsiya. – №1(47). – S. 202-208.

7 Yeleusizova I., Aisin S., Akimova N. Spravka po rezultatam monitoringa Zakona RK «O notariate» // <http://www.adilet.gov.kz/ru/articles/spravka-po-rezultatam-monitoringa-zakona-respubliki-kazahstan-ot-14-iyulya-1997-goda-no-155>

РЕЗЮМЕ

Хакимова Г.Е., кандидат юридических наук

E-mail: gulnara.hakimova@mail.ru

Костанайский государственный университет им. А.Байтурсынова

ОСОБЕННОСТИ ДИСЦИПЛИНАРНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЧАСТНЫХ НОТАРИУСОВ

В статье раскрываются вопросы привлечения частных нотариусов к дисциплинарной ответственности. Актуальность рассматриваемой темы заключается в том, что нотариусы при осуществлении нотариальной деятельности нередко нарушают установленные нормы права и при этом избегают наказания за данные нарушения. Не всегда совершаемые нарушения значительны и могут привести к привлечению нотариуса к уголовной, административной, гражданско-правовой ответственностям. Отдельные виды нарушений, совершаемые нотариусом, могут привести к отзыву или приостановлению действия лицензии. Законом РК «О нотариате» и Кодексом чести нотариуса предусмотрены отдельные виды санкций, налагаемых на нотариуса, занимающегося частной практикой, в случае нарушения им своих профессиональных обязанностей и норм этики.

Наиболее подходящим видом юридической ответственности выглядит привлечение нотариуса к дисциплинарной ответственности. В указанной статье выделяются и описываются проблемы, связанные с несовершенством законодательства по данному вопросу, что приводит к нарушению одного из важных принципов юридической ответственности – принципа неотвратимости.

Ключевые слова: нотариус, нотариальная деятельность, лицензия, дисциплинарная ответственность, законодательство.

ТҮЙІН

Хақімова Г.Е., заң ғылымдарының кандидаты

E-mail: gulnara.hakimova@mail.ru

А. Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті

ЖЕКЕ НОТАРИУСТАРДЫҢ ТӘРТІПТІК ЖАУАПКЕРШІЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мақалада жеке нотариустарды тәртіптік жауапкершілікке тарту мәселесі қарастырылған. Қарастырылып отырған тақырыптың өзектілігі, нотариустар нотариаттық іс-шараларды жүргізген кезде заңның белгіленген нормаларын жиі бұзады және сонымен бірге осы бұзушылықтар үшін жазалауды болдырмайды. Әрдайым жасалатын заң бұзушылық маңызды болып, қылмыстық, әкімшілік, азаматтық жауапкершілікке әкеп соқпайды. Нотариус жасаған бұзушылықтардың

кейбір түрлері лицензияның күшін жоюға немесе тоқтатуға әкелуі мүмкін. «Нотариат туралы» Қазақстан Республикасының Заңы мен нотариустың ар-намыс кодексінде өзінің кәсіби міндеттерін және этика нормаларын бұзған жағдайда жеке практикамен айналысатын нотариусқа салынатын санкциялардың жекелеген түрлері көзделеді.

Заңды жауапкершіліктің ең лайықты түрі - нотариусты тәртіптік жауапкершілікке тарту болып табылады. Бұл мақалада осы мәселе бойынша жетілмеген заңдарға байланысты құқықтық жауапкершіліктің маңызды принциптерінің бірі - жазаның қолданылмай қалмайтындығы қағидатын бұзуға әкелетін проблемалар қарастырылады және сипатталады.

Түйін сөздер: нотариус, нотариаттық қызмет, лицензия, тәртіптік жауапкершілік, заңнама.

Е.Е. Каженов

кандидат юридических наук
E-mail: Ergazi_74@mail.ru

Академия правоохранительных
органов при Генеральной
прокуратуре Республики Казахстан
г. Нур-Султан

Общая характеристика и состояние воинских уголовных правонарушений

Аннотация. История развития Вооруженных Сил Республики Казахстан берет свое начало с древних времен. Кочевой образ жизни казахского народа позволил использовать особый способ защиты интересов нашего государства. Дальнейшее развитие Вооруженных Сил связано с Советским Союзом и участием казахского народа во Второй мировой войне.

В статье дается характеристика структуры Вооруженных Сил, понятие воинских уголовных правонарушений и приводится отличие воинских уголовных правонарушений от военных преступлений. Проводится анализ классификации преступлений международного масштаба и перечень международных преступлений, сформулированных в Уставе Нюрнбергского, Токийского трибуналов, в Уставе Международного трибунала по бывшей Республике Югославия, Уставе Международного трибунала по Руанде и в Римском статуте.

Использована статистика совершенных воинских уголовных правонарушений за пять лет.

Ключевые слова: уголовные правонарушения, Вооруженные Силы, воинские уголовные правонарушения, военные преступления, международные преступления.

На территории Великой Казахской Степи во все времена существовали вооруженные силы. Вплоть до XIX века, в силу кочевого образа жизни и родоплеменного устройства общества, мужская часть обеспечивала защиту рода, племени от каких-либо посягательств.

Объединение разрозненных родов под начала единого правителя можно признать периодом формирования постоянно действующей армии. «Устройство армии было органически связано с существующей структурой государства. В основу ее были положены территориальность и родовой быт» [1, с. 53].

Каждый род имел закрепленную территорию, которая охранялась вооруженными людьми рода, племени. В случаях вооруженного конфликта, эти воины объединялись и составляли армию государства под руководством хана – главы народа. Сложно говорить о существовании тогда армейского порядка в современном понимании этого выражения, однако, основные принципы присутствовали. Имелась четкая иерархия, во главе войсковых подразделений родов ставились военачальники того рода, которая формировала подразделение, которые, в свою очередь, подчинялись вышестоящему военачальнику и т.д. Соблюдались тактические приемы ведения военных действий, правила воинской дисциплины и прочее.

Исторически так сложилось, что на территории Казахской Степи постоянно происходили междоусобные стычки, войны против захватчиков, что говорит о формировании и постоянном совершенствовании военного искусства.

После присоединения к России и последующего нахождения в составе Союза Советских Социалистических Республик принципы организации военного дела были изменены. Казахстан, являясь

союзной республикой, воплощал в жизнь принципы военной концепции СССР. В связи с чем военное дело Казахстана до развала СССР связано с советской эпохой.

Казахстанские воины участвовали и прославились во Второй мировой войне. Т. Бигельдинов, Б. Момышулы, А. Молдагулова, М. Маметова и другие герои Отечественной войны золотыми буквами вписаны в историю победы над фашистской Германией. Казахстанцы с честью участвовали в Афганском и других военных конфликтах и миротворческих операциях.

Мир меняется, происходят глобальные изменения. Колоссальное развитие человечества касается и военной сферы, от каменного топора до ядерной бомбы - это путь совершенствования оружия. Меняется структура воинских формирований, видов войск, приемы и методы ведения боя и прочие составляющие военную область. «Военно-политическая обстановка в мире характеризуется высокой динамичностью и непредсказуемостью развития, усилением противостояния между мировыми и региональными «державами» за сферы влияния в мире, а также возрастанием роли военной силы в разрешении межгосударственных и внутригосударственных противоречий» [2].

Современная казахстанская армия имеет свои особенности, это связано, в первую очередь, с обретением нашей страной суверенитета.

Военная политика Республики Казахстан строится на принципах уважения суверенитета, нерушимости государственных границ, территориальной целостности других государств и невмешательства в их внутренние дела, укрепления мер доверия и открытости в военной области, мирного урегулирования международных споров, соблюдения международных обязательств и содействия достижению целей договоров, участником которых является Республика Казахстан, поддержания дружественных отношений со всеми странами на основе взаимовыгодного сотрудничества и взаимопонимания, участия в создании глобальной и региональных систем безопасности, направленных на предотвращение военных конфликтов, поддержание и восстановление мира.

Военно-политическое руководство Вооруженными Силами осуществляет Президент Республики Казахстан - Верховный Главнокомандующий Вооруженными Силами Республики Казахстан.

Вооруженные Силы состоят из органов военного управления, видов Вооруженных Сил, рода войск, специальных войск, войск материально-технического обеспечения, территориальных войск, военных учебных заведений, военно-научных учреждений и других организаций.

Личный состав Вооруженных Сил включает военнослужащих и лиц гражданского персонала и комплектуется военнослужащими путем призыва граждан на военную службу и путем добровольного поступления на воинскую службу в соответствии с законодательными актами Республики Казахстан.

Вооруженные Силы Республики Казахстан – основа военной организации государства, создаваемая и содержащаяся Республикой Казахстан для обеспечения обороны, отражения агрессии или предотвращения непосредственной внешней угрозы, а также выполнения задач, вытекающих из международных обязательств Республики Казахстан [3].

Для выполнения вышеуказанных задач, Вооруженные Силы Республики Казахстан должны находиться в состоянии полной готовности. Достижение высокого уровня боеспособности и боеготовности возможно при системной и правильной организации военного дела в государстве. Важным компонентом является защита военных сил от негативных явлений, в том числе и от противоправных посягательств.

Преступность в Вооруженных Силах крайне негативно влияет на боеготовность и боеспособность армии и, соответственно, на государственную безопасность. Поэтому защита Вооруженных Сил от противоправных посягательств является важнейшей задачей государства. Предупреждение уголовных правонарушений, обеспечение воинской дисциплины и правопорядка, привлечение к ответственности лиц, совершивших воинские уголовные правонарушения, возложены на специализированные военные правоохранительные органы - военную прокуратуру, военную полицию Вооруженных Сил Республики Казахстан и др.

В соответствии с уголовным законодательством, воинские уголовные правонарушения – деяния, предусмотренные главой 18 Уголовного кодекса, направленные против установленного порядка несения воинской службы, совершенные военнослужащими, проходящими воинскую службу по призыву либо по контракту в Вооруженных Силах Республики Казахстан, других войсках и воинских формированиях Республики Казахстан, а также гражданами, пребывающими в запасе, во время прохождения ими сборов (п. 6 ст. 3).

Воинские уголовные правонарушения совершаются военнослужащими путем нарушения установленного порядка несения воинской службы. Порядок несения военной службы устанавливается нормативными правовыми актами, в первую очередь, - это Закон Республики Казахстан «Об обороне и Вооруженных Силах Республики Казахстан», Закон Республики Казахстан «О гражданской защите», Закон Республики Казахстан «О Государственной границе Республики Казахстан», Устав внутренней службы Вооруженных Сил и др.

Военную службу могут нести только военнослужащие, то есть граждане, зачисленные и проходящие военную службу в рядах Вооруженных Сил Республики Казахстан.

Воинские уголовные правонарушения отличаются от военных преступлений. Военные преступления

рассматриваются в рамках Международного уголовного права, так как ведение военных действий всегда затрагивает интересы двух или более государств.

В научной литературе касательно классификации преступлений международного масштаба существуют разные подходы. В научной литературе и международной практике относительно преступлений, требующих международного противодействия, используются разные термины: преступления по международному уголовному праву, преступления против международного права, международные преступления, транснациональные преступления, военные преступления, национальные преступления государств и др. Каждый из этих терминов несет свою смысловую нагрузку. Однако, на наш взгляд, более удобным является деление преступлений международного масштаба на три вида: международные преступления, преступления международного характера и международные общеуголовные преступления.

Международные преступления - это такие общественно опасные деяния, которые посягают на мир и мирное сосуществование государств, и представляют опасность для человечества.

Преступления международного характера – это общественно опасные деяния, которые посягают на экономическую, политическую, социальную и прочую безопасность двух или более государств.

Международные общеуголовные преступления - это такие общественно опасные деяния, которые готовятся, совершаются или оканчиваются на территориях двух или более государств и рассматриваются в национальных законодательствах как уголовные правонарушения.

Перечень международных преступлений был сформирован в Уставе Нюрнбергского трибунала в 1945 г., затем – в Уставе Токийского трибунала в 1946 г. В последующем дополнен в Уставе Международного трибунала по бывшей Республике Югославия в 1993 г. и Уставе Международного трибунала по Руанде в 1994 г.

Римский статут (международный договор, учредивший Международный уголовный суд, был принят 17 июля 1998 г., вступил в силу 1 июля 2002 г.) установил следующий перечень преступлений, подпадающих под юрисдикцию Суда: преступление геноцида, преступления против человечности, военные преступления, преступления агрессии. В статье 8 Римского статута дается понятие военных преступлений. Для целей Статута военные преступления означают:

а) серьезные нарушения Женевских конвенций от 12 августа 1949 года, а именно: любое из следующих деяний против лиц или имущества, охраняемых согласно положениям соответствующей Женевской конвенции:

- i) умышленное убийство;
- ii) пытки или бесчеловечное обращение, включая биологические эксперименты;
- iii) умышленное причинение сильных страданий или серьезных телесных повреждений или ущерба здоровью;
- iv) незаконное, бессмысленное и крупномасштабное уничтожение и присвоение имущества, не вызванное военной необходимостью;
- v) принуждение военнопленного или другого охраняемого лица к службе в вооруженных силах неприятельской державы;
- vi) умышленное лишение военнопленного или другого охраняемого лица права на справедливое и нормальное судопроизводство;
- vii) незаконная депортация или перемещение или незаконное лишение свободы;
- viii) взятие заложников;

всего 50 преступлений, поделенных на четыре группы а), b), c), e) [4].

Таким образом, воинские уголовные правонарушения от военных преступлений, в первую очередь, отличаются по объекту посягательства. Если объектом воинских уголовных правонарушений являются общественные отношения, регулирующие установленный в Вооруженных Силах Республики Казахстан порядок несения воинской службы, то объектом военных преступлений «... признаются охраняемые общепризнанными принципами международного права и международным гуманитарным правом интересы соблюдения правил ведения вооруженных конфликтов ...» [5, с. 206-207].

Отличия имеются в объективной стороне и субъекте правонарушений. Военные преступления совершаются в военное время или во время военных конфликтов, воинские - в основном в мирное время. Если субъектом военных преступлений признаются представители воюющих сторон, то субъектом воинских уголовных правонарушений является военнослужащий Вооруженных Сил Республики Казахстан.

Анализ статистических данных о зарегистрированных воинских уголовных правонарушениях за последние шесть лет показывает следующее количество совершаемых правонарушений: в 2012 году совершено – 323 уголовных правонарушения, в 2013 году – 298, в 2014 году – 288, в 2015 году – 395, в 2016 году – 241 и в 2017 году – 214 [6].

Исходя из имеющейся статистики и количества совершенных конкретных уголовных правонарушений, деяния, входящие в Главу 18 Уголовного кодекса Республики Казахстан, можно условно разделить на четыре группы: часто совершаемые (свыше 20 фактов за один из представленных годов), не часто совершаемые (от 5 до 20 фактов за один из представленных годов), редко совершаемые

(до 5 фактов за один из представленных годов) и не совершаемые вообще.

Первая группа - часто совершаемые уголовные правонарушения. К ним относятся:

статья 400 «Нарушение уставных правил взаимоотношений между военнослужащими при отсутствии между ними отношений подчиненности» (2012 г. – 63, 2013 г. – 56, 2014 г. – 38, 2015 г. – 56, 2016 г. – 30 и 2017 г. – 57);

статья 441 «Самовольное оставление части или места службы» (2012 г. – 22, 2013 г. – 10, 2014 г. – 12, 2015 г. – 7, 2016 г. – 5 и 2017 г. – 1);

статья 445 «Нарушение правил охраны Государственной границы Республики Казахстан» (2012 г. – 52, 2013 г. – 40, 2014 г. – 49, 2015 г. – 83, 2016 г. – 43 и 2017 г. – 20);

статья 450 «Злоупотребление властью» (2012 г. – 41, 2013 г. – 26, 2014 г. – 37, 2015 г. – 39, 2016 г. – 38 и 2017 г. – 25);

статья 451 «Превышение власти» (2012 г. – 75, 2013 г. – 75, 2014 г. – 61, 2015 г. – 86, 2016 г. – 45 и 2017 г. – 60);

статья 453 «Халатное отношение к службе» (2012 г. – 21, 2013 г. – 32, 2014 г. – 41, 2015 г. – 65, 2016 г. – 26 и 2017 г. – 19).

Вторая группа - не часто совершаемые уголовные правонарушения - это деяния, предусмотренные:

статьей 439 «Насильственные действия в отношении начальника» (2012 г. – 6, 2013 г. – 5, 2014 г. – 8, 2015 г. – 10, 2016 г. – 8 и 2017 г. – 3);

статьей 443 «Уклонение или отказ от несения воинской службы» (2012 г. – 6, 2013 г. – 5, 2014 г. – 11, 2015 г. – 9, 2016 г. – 17 и 2017 г. – 4);

статьей 447 «Нарушение уставных правил несения внутренней службы или патрулирования в гарнизоне» (2012 г. – 9, 2013 г. – 20, 2014 г. – 16, 2015 г. – 8, 2016 г. – 11 и 2017 г. – 5);

статьей 452 «Бездействие власти» (2012 г. – 2, 2013 г. – 7, 2014 г. – 1, 2015 г. – 0, 2016 г. – 0 и 2017 г. – 0);

статьей 458 «Разглашение секретных сведений военного характера или утрата носителей секретных сведений военного характера» (2012 г. – 5, 2013 г. – 3, 2014 г. – 2, 2015 г. – 3, 2016 г. – 2 и 2017 г. – 1);

статьей 462 «Нарушение правил обращения с оружием, а также с веществами и предметами, представляющими опасность для окружающих» (2012 г. – 3, 2013 г. – 8, 2014 г. – 1, 2015 г. – 4, 2016 г. – 5 и 2017 г. – 4).

Третья группа - редко совершаемые уголовные правонарушения - это деяния, предусмотренные:

статьей 437 «Неповиновение или иное неисполнение приказа» (2012 г. – 0, 2013 г. – 1, 2014 г. – 0, 2015 г. – 3, 2016 г. – 0 и 2017 г. – 0);

статьей 438 «Сопrotивление начальнику или принуждение его к нарушению служебных обязанностей» (2012 г. – 0, 2013 г. – 0, 2014 г. – 1, 2015 г. – 2, 2016 г. – 0 и 2017 г. – 0);

статьей 442 «Дезертирство» (2012 г. – 1, 2013 г. – 1, 2014 г. – 1, 2015 г. – 4, 2016 г. – 0 и 2017 г. – 2);

статьей 444 «Нарушение правил несения боевого дежурства» (в 2017 г. зарегистрирован 1 факт);

статьей 446 «Нарушение уставных правил несения караульной (вахтенной) службы» (2012 г. – 0, 2013 г. – 2, 2014 г. – 1, 2015 г. – 0, 2016 г. – 1 и 2017 г. – 0);

статьей 448 «Нарушение правил несения контролерской службы» (новая статья) (2015 г. – 5, 2016 г. – 1 и 2017 г. – 2);

статьей 449 «Нарушение правил несения службы по охране общественного порядка и обеспечению общественной безопасности» (в 2015 г. зарегистрировано 2 факта);

статьей 459 «Умышленное уничтожение или повреждение военного имущества» (2012 г. – 1, 2013 г. – 0, 2014 г. – 1, 2015 г. – 0, 2016 г. – 0 и 2017 г. – 0);

статьей 460 «Неосторожное уничтожение или повреждение военного имущества» (в 2015 г. зарегистрировано 2 факта);

статьей 461 «Утрата военного имущества» (2012 г. – 3, 2013 г. – 1, 2014 г. – 0, 2015 г. – 1, 2016 г. – 0 и 2017 г. – 1);

статьей 463 «Нарушение правил вождения или эксплуатации машин» (2012 г. – 1, 2013 г. – 4, 2014 г. – 3, 2015 г. – 2, 2016 г. – 4 и 2017 г. – 5);

статьей 464 «Нарушение правил полетов или подготовки к ним» (2012 г. – 1, 2013 г. – 0, 2014 г. – 1, 2015 г. – 2, 2016 г. – 3 и 2017 г. – 1);

статьей 465 «Нарушение правил кораблевождения» (в 2016 и 2017 годах зарегистрировано по одному факту);

статьей 466 «Вождение машин, кораблевождение, управление военным летательным аппаратом лицом в состоянии алкогольного, наркотического или токсикоманического опьянения, передача вождения или управления либо допуск к вождению или управлению военной техникой такого лица» (новая норма) (в 2015 г. – 2, 2016 г. – 1 и 2017 г. – 2).

В четвертую группу входят четыре нормы: статья 454 «Оставление погибающего военного корабля», статья 455 «Сдача или оставление противнику средств ведения войны», статья 456 «Добровольная сдача в плен», статья 457 «Мародерство» - за последние шесть лет не зарегистрировано ни одного факта их совершения. Необходимо отметить, что действия, предусмотренные в данных нормах, возможно, совершить только в военное время или в боевой обстановке. Отсутствие хотя бы одного зарегистрированного факта объясняется тем, что на территории Республики Казахстан боевые действия не проводились.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Тасбулатов А., Аманжолов К. Военная история Казахстана: очерки. – Алматы: Рауан, 1998. – 176 с.

2 Военная доктрина Республики Казахстан: утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 29 сентября 2017 года № 554.

3 Об обороне и Вооруженных Силах Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 7 января 2005 года № 29.

4 Римский Статут Международного уголовного суда (Рим, 17 июля 1998 г.) // www.index.org.ru по состоянию на 22.05.2018 г.

5 Современное международное уголовное право: монография / А.Г. Кибальник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2010. – 304 с.

6 Сведения Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан.

ТҮЙІН

Қаженов Е.Е., заң ғылымдарының кандидаты

E-mail: Ergazi_74@mail.ru

Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жанындағы

Құқық қорғау органдары академиясы, Нұр-Сұлтан қ.

ӘСКЕРИ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ МЕН ЖАЙ-КҮЙІ

Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің даму тарихы ежелгі кезден басталады. Қазақ халқының көшпелі өмір салты біздің мемлекетіміздің мүдделерін қорғаудың ерекше тәсілін пайдалануға мүмкіндік берді. Қарулы күштердің одан әрі дамуы Кеңес Одағымен және қазақ халқының Екінші дүниежүзілік соғысқа қатысумен байланысты.

Мақалада Қарулы Күштер құрылымының сипаттамасы, әскери қылмыстық құқық бұзушылықтар ұғымы беріледі және әскери қылмыстық құқық бұзушылықтардың әскери қылмыстардан айырмашылығы келтіріледі. Нюрнберг, Токио трибуналдарының Жарғысында, бұрынғы Югославия Республикасы бойынша халықаралық трибуналдың Жарғысында, Руанда бойынша халықаралық трибуналдың Жарғысында және Рим Статутында қалыптасқан халықаралық масштабтағы қылмыстарды жіктеуге талдау жүргізіледі.

Бес жылда жасалған әскери қылмыстық құқық бұзушылықтар статистикасы келтіріледі.

Түйін сөздер: қылмыстық құқық бұзушылықтар, Қарулы Күштер, әскери қылмыстық құқық бұзушылықтар, әскери қылмыстар, халықаралық қылмыстар.

RESUME

Kazhenov E.E., PhD in Law

E-mail: Ergazi_74@mail.ru

Academy of Law Enforcement at the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan
Nur-Sultan

GENERAL CHARACTERISTICS AND THE STATE OF MILITARY CRIMINAL OFFENCES

The history about the development of the armed forces of the Republic of Kazakhstan originates from ancient times. A nomadic lifestyle of the Kazakh people allowed to use a special way to protect interests of our state. Further development of the armed forces associated with the Soviet Union and the Kazakh people participation in the Second World War.

The article describes the armed forces structure, the concept of military criminal offences and describes the difference between military criminal offences and war crimes. The analysis of crimes classification on an international scale and the list of international crimes contained in the Charter of the Nuremberg and Tokyo tribunals, the Statute of the International Tribunal for the former Republic of Yugoslavia, the Statute of the International Tribunal for Rwanda and the Rome Statute.

Statistics, that contains military committed criminal offences in five years, is also used.

Keywords: criminal offences, the armed forces, military criminal offences, war crimes, international crimes.

Е.Е. Кайнар

PhD философия докторы
E-mail: Kainar-1986@mail.ru

Қазақстан Республикасы ІІМ
Ш. Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясы

А. Сахарбай

Қазақстан Республикасы ІІМ
Б. Бейсенов атындағы
Қарағанды академиясы

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүргізу барысында тергеушінің қызметін жетілдіру мәселелері

Аңдатпа. Мақалада ішкі істер органдарындағы тергеуші лауазымына қызметкерлердің тапшылығын туғызатын маңызды мәселелер, олардың туындау себептері және шешіміне үлес қосатын ұсыныстар көрініс тапты. Тергеушінің лауазымының маңыздылығын ашу арқылы, оның сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында кездесетін кедергілер мен артық жүктемелерді шешу жолдары ұсынылады. Тергеуші лауазымдарының беделін арттырудың жолдарын құрастыру нәтижесінде, авторлар тергеушінің беделін арттыруға бағытталған ұсыныстар арқылы сотқа дейінгі тергеп-тексеру процесіне қоғамның сенімін арттыру бағытын ашуға тырысқан.

Түйін сөздер: тергеуші, тергеу әрекеттері, хаттама, бейнежазба хаттамасы, сотқа дейінгі тергеп-тексеру, арнаулы оқу орындар.

Бүгінгі таңда полиция жүйесінде ең қиын және маңызды лауазымдардың бірі болып тергеушінің лауазымы табылатыны бәрімізге мәлім. Тергеуші өзінің міндетін атқару барысында көптеген қағидаларға сүйеніп жұмыс атқарады, ал оның ең маңызды қағидаларының бірі Қазақстан Республикасы Конституциясының [1] 1-бабынан бастап азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына, меншікке қолсұғылмаушылық және т.б. құқықтарына кепіл болатын заңдар мен нормативтік құжаттарға сәйкес атқарады.

Тергеуші – бұл өз құзыреті шегінде қылмыстық іс бойынша алдын ала тергеуді жүзеге асыруға уәкілеттік берілген лауазымды адам болып табылады [2]. Осыған орай тергеушінің қылмыстық іс бойынша сотқа дейінгі талқылаудағы рөлі жоғары және оның жоғары дәрежеде жүзеге асырылуы маңызды екені сөзсіз болып келеді. Өкінішке орай, қазіргі таңда арнайы оқу орындарын бітірген түлектердің қатарынан тергеуші болып жұмыс атқарамын деушілер өте аз, бұған тергеушілердің қызметі тым ауыр болып табылатыны және жауаптылығы жағынан жоғары болуы себеп болып келеді. Еліміздің барлық облыстарында тергеушілердің штаты толық болмауы және олардың жүктемелері басқа тергеушілерге берілуі олардың өз міндеттерін тиісті дәрежеде жүргізуіне мүмкіндік бермейді.

Қазіргі таңда бір тергеушінің өзіне 30-40 қылмыстық іс жүктелген және олардың көбісі ашылмай қалып отырады. Ал, әрбір қылмыстық іс өзінің аяқталу мерзімдеріне ие екенін ескеруіміз қажет. Осы мән-жайдың өзі тергеушінің жүктемесіндегі істердің барлығын толыққанды ашуға мүмкіндік бермейді, нәтижесінде қоғамда қудалаушы органдар мен полиция қызметкерлеріне сенімсіздік пайда болады.

Тергеуші өз қызметінің жоғары дәрежедегі маманы болу үшін бірнеше жылдар бойы қызмет атқаруы қажет. Алайда, тәжірибеде жаңадан келген тергеушілердің 4/2-сі алты айға жетпей қызметтерінен босатуды сұрайды. Тергеушілердің қиын жүктемелеріне төзетін қызметкерлердің көпшілігі бұл арнаулы оқу орындарын бітірген түлектер ғана, оған оларды оқуды бітірген кезінде

құқық қорғау органдарында 5 жыл қызмет атқару шартты мәжбүр етеді. Ал, 5 жыл қызмет атқарған тергеуші өзінің жұмысына бейімделіп кететінін тәжірибелі қызметкерлердің өздері растап отыр.

Тергеуші лауазымына қызметке орналасу мен қызметтен кету, тергеуші қызметіне орналасудың тартымсыз жақтары көп және оның шешімін табу өте маңызды. Себебі, тергеушілердің қызметін жоғары дәрежеге көтеру арқылы, біз қылмыстардың ашылуына, қылмыстылықты ескертуге және қоғамның дұрыс көзқарасын қалыптастыруға бағыт аламыз (1-кесте).

1-кесте – Тергеуші лауазымының кемшіліктері

Тергеуші лауазымы бойынша			
1	Тергеуші лауазымына қызметке орналасудың 2018-2019 ж. аралығындағы статистикасы	Жалпы қызметке қабылданғандар саны 35	Жалпы қызметтен кеткен қызметкерлердің саны 20
2	Тергеуші лауазымы штатының қанағаттандырылуы	21 штаттық орын	13 тергеуші қызметте
3	Қызметтен кетуге арыз берушілер	ІІМ арнаулы оқу орындарын бітірген түлектер қатарынан 12 пайыз	Басқа да жоғары оқу орындарын бітірген түлектер қатарынан 88 пайыз
4	Тергеушінің жұмысы нәтижелі болу үшін қалыпты жүктемесінің болуы	10-12 қылмыстық істің болуы	Қазіргі жағдайда 30-40 қылмыстық істің болуы

Кестеде көрсетілген кемшіліктер тергеушілердің қызмет атқару барысында кездесетін кедергілердің бір бөлігі ғана болып табылады. Қазіргі таңда техниканың қарқынды даму кезеңінде қылмыстардың күрделенуі, оларды әшкерелеудегі қиындықтардың мәселелері де өте күрделі орын алып отыр. Себебі, техниканың дамуы және оларды қылмыстық пиғылдарын жүзеге асыру барысында қолдану, оларды әшкерелеуде тиісті мамандар мен сарапшылардың қажет етуі тергеушілердің жүргізіп жатқан қылмыстық істерінің күрделенуіне алып келіп отырады.

2018 жылғы 3 қаңтарда Қазақстан Республикасының Бас прокурорының №2 бұйрығы бойынша қылмыстық сот ісін электрондық форматта жүргізу жөніндегі нұсқаулығы тергеушілердің қызметін жетілдіру бойынша үлкен қадамдардың бірі болып табылды [3].

Егер тергеп-тексеруді орындау жүйесі дұрыс қалыптастырылса, яғни электрондық сотқа дейінгі тергеп тексеру ісі жазбаша нұсқасының көшірмесі ретінде жүргізілмесе, электрондық сотқа дейінгі тергеп-тексеру ісін жүргізу жүйесі тергеушілердің қызметін жетілдіруге және қылмыстардың түбегейлі терең тергеліп, дұрыс шешім қабылдануына алып келетіні рас. Электрондық қылмыстық істің көшірмесі ретінде жүргізілуіне жол бермеу қажет, себебі тергеушілердің қылмыстық істерді жүргізу барысында жазбаша құжаттары онсыз да көп және ол құжаттардың көлемі азаюы үшін көптеген тергеу әрекеттері жүргізілу уақытының жартысына жетпей аяқталып келеді. Себебі, тергеу әрекеттері қаншалықты терең және ұзақ жүргізілуіне байланысты, соншалықты тергеушінің жүргізілген тергеу әрекеттерін құжатқа түсірудің көлемі өседі. Сондықтан оқиға орнына келген жедел топ және тергеушілер өздерімен жүргізіп жатқан іс әрекеттерін тез жүргізуге тырысып отырады. Нәтижесінде қылмыстық істің ізін суытпай қылмыскерлерді әшкерелеу мүмкіндігінің төмендеуіне әкеп соғады.

Қазақстан Республикасы Бас прокурорының бұйрығымен бекітілген қылмыстық сот ісін электрондық форматта жүргізу жөніндегі нұсқаулықта келесі ұғымдар түсіндіріледі:

1) Сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізілімі (бұдан әрі – СДТБТ) – ҚПК-нің 180-бабының бірінші бөлігінде аталған сотқа дейінгі тергеп-тексеруді бастау себептері, олар бойынша қабылданған процестік шешімдері, жүргізілген әрекеттер, қылмыстық іс жүргізудің жылжуы, қылмыстық процестің арыз иелері мен қатысушылары туралы мәліметтер енетін автоматтандырылған деректер қоры;

2) «Электрондық қылмыстық іс» модулі (бұдан әрі – е-ҚІ модулі) – электрондық қылмыстық істі дайындауды, жүргізуді, жөнелтуді және сақтауды ұйымдастыруға арналған «Сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізілімінің» ақпараттық жүйесінің (бұдан әрі - СДТБТ АЖ) толықтырылған функционалы;

3) электрондық қылмыстық іс – қылмыстық қудалау органымен бір немесе бірнеше қылмыстық құқық бұзушылық себебі бойынша е-ҚІ модулінің функционалы арқылы электрондық форматта жүргізілетін бөлек өндіріс;

4) электрондық цифрлық қолтаңба (бұдан әрі– ЭЦҚ) электрондық цифрлық қолтаңба құралдарымен жасалған және электрондық құжаттың анықтығын, оның тиесілілігін және мазмұнының өзгермейтіндігін растайтын электрондық цифрлық форматтар жиынтығы;

5) СДТБТ АЖ пайдаланушы (бұдан әрі - пайдаланушы) – нақты функцияларды орындау үшін өзінің құзыреті шегінде СДТБТ АЖ қолданатын лауазымды адам;

6) электрондық құжат – ақпарат электрондық-цифрлық нысанда ұсынылған және электрондық цифрлық қолтаңба арқылы куәландырылған құжат;

7) PDF-құжат – сканерлеу жолымен цифрланған PDF форматқа аударылған және электрондық цифрлық қолтаңба арқылы куәландырылған, электрондық қылмыстық іске кірістірілуге жататын, түпнұсқасымен бірдей қағаздағы құжаттың немесе материалдың электрондық нұсқасы;

8) медиа-файлдар – қылмыстық процесті жүргізетін адамның шешімі бойынша, электрондық қылмыстық іске тіркелуге жататын, бейне, сурет және аудиоматериалдар;

9) қолтаңба планшеті – қолтаңба иесінің қолжазба қолтаңбасының цифрлық аналогын құруға мүмкіндік беретін, жазу қаламынан (стилус) және графикалық планшеттен тұратын, мамандандырылған перифериялық құрылғы;

10) биометриялық оқу құралы - биометриялық саусақ іздерін баптау жүйесін пайдаланушысының аутентификациялау үшін мамандандырылған перифериялық құрылғы;

11) СМС-хабарлама - ұялы байланыс және (немесе) электрондық пошта арқылы қылмыстық процесс қатысушыларына хабарлау немесе қылмыстық процесті жүргізуші тұлғаға келу үшін мәтіндік хабарламалар жолдауға мүмкіндік беретін СДТБТ АЖ функционалы;

12) «Көпшілік сектор» - қылмыстық процесс қатысушыларына ақпараттық қауіпсіздік талаптарын сақтай отырып, Ғаламтор арқылы электрондық қылмыстық іс материалдарына қашықтықтан қол жеткізу, шағым және өтінішхат келтіруге мүмкіндік беретін СДТБТ АЖ функционалы [3].

Аталған ұғымдарға назар аударатын болсақ, бұл қазіргі кезеңде тергеушімен жүргізіліп жатқан әрбір қадамдарының көшірмелерін электрондық түрдегі іске түсіріп отыруға алып келеді. Бұл тергеушілердің онсызда үлкен жүктемелеріне қосымша салмақ болып келеді. Оның үстіне ішкі істер органдарына келіп түскен кез келген арыз, оның ішінде қылмыстың белгілері анық жоқ болып тұрса да, сотқа дейінгі тергеп-тексеру бірінғай тізілімінің базасына тіркелуі тиіс және бұл қудалауды жүргізу органдарына үлкен жүктеме болып табылады.

Қазіргі таңда тергеушілердің қызметін жетілдіру бойынша көптеген зерттеулер мен ұсыныстар құрастырылуда. Оның бірі болып, бұл тергеу әрекеттерінде алынған медиафайлдарды біріктіретін арнайы қосымшалар (приложения) ойлап табу көзделуде. Нәтижесінде әрбір тергеу тобын арнайы планшет құрылғысымен жабдықтау, оларды аталған приложениемен жұмыс атқару бойынша біліктіліктерін арттырудан өткізу қажет.

Әрине, аталған ой жақсы, алайда бұл бағыт тергеушілердің жұмысын жетілдіруге аса үлкен үлес қоса қоймас және әрбір тергеу тобына арнайы планшет беріп, оған арнайы приложениемені жүктеп, онымен қолдануды оқыту, оны интернет жүйесімен қамтамасыз етіп отыру және біз білетіндей әрбір приложение жаңартылу жүйесіне мұқтаж, есесіне кез келген приложение жүйесін бұзу қауіпі бар.

Қылмыстық сот ісінің электрондық нұсқасын енгізу - бұл қудалау органдарының қызметін жоғары дәрежеде жетілдіру мүмкіндігі. Егер сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысындағы көптеген тергеу әрекеттерін бейнежазба хаттамаға көшіретін болса, себебі 1000 мәрте естігеннен, бір мәрте көрген абзал деп бекерге айтпаған. Қазір тергеушілердің өздерінің маңызды уақыттарын жүргізген тергеу әрекеттерін қағаз жүзінде құжаттарға түсіруге жұмсауға мәжбүр.

Бейнежазба хаттамасы – бұл тергеуші өзі жүргізетін тергеу әрекеттерін асықпай терең зерттеуге, барынша тергеу әрекеті барысында қылмыскерлерді әшкерелейтін мәнжайларды толық зерделеуге, дәлелдемелерді нақтылауға, куәландыруға, ары қарай қадағалаушы прокурорға және сотқа бейнежазба хаттама арқылы таныстыруға мүмкіндік береді. Ең маңыздысы бұл тергеушілердің өзімен жүргізген тергеу әрекеттерінің нәтижелерін жазбаша нұсқасын құрастыру уақытын, қылмыскерлерді әшкерелеудегі келесі әрекеттеріне бағыттау болып табылады. Себебі, әрбір қылмыстық іс өзінің аяқталу уақытына ие және олардың қазіргі кездегі жүктемесіне сәйкес бұл өте қажет. Бейнежазба хаттамасын енгізу нәтижесінде келесі жетілдіру көрінісіне алып келеді (2-кесте).

2-кесте – Сотқа дейінгі тергеп-тексеру амалдарын жүргізу барысында бейнежазба хаттамасын енгізу нәтижесінде өзгерістердің болжамы

	Өзгеріске ұшырайтын мән-жайлар	Енгізілгенге дейін	Енгізілгеннен кейін
1	Тергеушінің қалыпты жүктемесін игеру мүмкіндігі	10-12 қылмыстық іс	14-16 қылмыстық іс
2	Тергеуші қызметінен кетуге арыз берушілер	ІМ арнаулы оқу орындарын бітірген түлектер қатарынан 12 пайыз	ІМ арнаулы оқу орындарын бітірген түлектер қатарынан 3 пайызға төмендеуі мүмкін
		Басқа да жоғары оқу орындарын бітірген түлектер қатарынан 88 пайыз	Басқа да жоғары оқу орындарын бітірген түлектер қатарынан 60 пайызға төмендеуі мүмкін

3	Тергеуші лауазымы штатының қанағаттандырылуы	50 - 60 пайыз ғана қанағаттандырылуда	75 пайызға қанағаттандырылуы мүмкін
4	Тергеушілердің қылмыстық істерінің ашылу деңгейі	50 пайызда болуы	75 пайызға көтерілуі мүмкін
5	Қоғамның қылмыстық қудалау органдарына және сотқа дейінгі тергеп тексеру процесіне сенімдерінің статистикасы	50 пайызда болуы	75 пайызға көтерілуі

Аталған бейнежазба хаттамасын енгізу арқылы тергеу органдарының жұмысы күрделі өзгерістерге алып келеді. Яғни, тергеушінің компьютерлік және жазбаша хаттамаларға арналған жұмыс уақытын қылмыстық істердің маңызды мән-жайларына назар аударуына алып келеді. Олардың әрбір тергеу әрекеттерін жүргізу барысында және соңында жазбаша хаттаманы толтыру қажет емес екенін ескере отырып, тергеу әрекетін терең үңіліп өткізіп отырады.

Қазіргі таңда Қылмыстық-процестік кодексінің 199-бабына сәйкес тергеу әрекеттерінің хаттамасы қолмен, машинкамен не компьютермен басу тәсілі арқылы жасалуы мүмкін. Хаттаманың толық болуын қамтамасыз ету үшін стенографиялау, киноға түсіру, дыбыс- және бейнежазба немесе өзге де ғылыми-техникалық құралдар қолданылуы мүмкін. Стенографиялық жазба, дыбыс- және бейнежазба материалдары немесе өзге де ақпарат жеткізгіштер хаттамаға қосып тігіледі және іспен бірге сақталады деп көрсетілген [4].

Бейнежазба хаттамасын енгізіп, жүзеге асыру үшін, Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексіне 199-1 «Тергеу әрекетінің бейнежазба хаттамасы» атты бабын енгізу қажет. Бейнежазба хаттамасының бабын енгізе отырып бөлімдерінде келесідей көріністер қажет.

1. Тергеу әрекетінің бейнежазба хаттамасы арнаулы тіркеуі бар бейнежазба құралы арқылы және тергеу әрекетінің бастапқы сатысында оның бейнежазба хаттамасы ретінде қолданылатынын, оған қоса куәгерлердің қатысуымен қосылып тоқтатылып отырғанын куәландырылып отырады.

2. Тергеу әрекеті барысында қатысушы тараптарға түсіндірілген құқықтар мен міндеттері жайлы ақпараттар бейне жазба хаттамасына нақты түсіріліп және бейнежазба хаттамасының түпнұсқасының өзгерілуіне жол берілмейді. Егер бейнежазба хаттамасы белгілі бір өзгерістерге ұшырайтын болса, бейнежазба хаттамасының күші жойылады.

3. Бейнежазба хаттамасы арқылы жүргізілген тергеу әрекеті жазбаша хаттамаға ұқсас барлық талаптар сақталып өткізілуі тиіс. Яғни бейнежазба хаттамасында: тергеу әрекетін жүргізу орны мен күні, оның басталу және аяқталу уақыты минутына дейінгі дәлдікпен; тергеу әрекетін жүргізген адамның лауазымы мен тегі, тергеу әрекетіне қатысқан әрбір адамдардың тегі, аты, әкесінің аты (ол болған кезде) көрсетіледі.

4. Бейнежазба хаттамасында процестік әрекеттер олардың болған ретімен, оларды жүргізу кезінде анықталған іс үшін елеулі мән-жайлар, сондай-ақ тергеу әрекетін жүргізуге қатысқан адамдардың мәлімдемелері жазылады.

5. Осы Кодекстің 97-бабы қолданылған жағдайда, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам тергеу әрекетінің хаттамасында жәбірленушінің, оның өкілінің, сондай-ақ куәлардың (куәгерлердің) жеке басы туралы деректерді келтірмейді, қорғалатын адам өзі қатысатын тергеу әрекеттерінің хаттамаларында таңдайтын адамның бүркеншік аты мен қоятын қолын қолданады.

6. Бейнежазба хаттамасын жүргізу барысында іске маңызы бар мәліметтерді белгілеу мақсатында бейнежазба хаттамасынан көшірме жүргізіп отыруы қажет. Бейнежазба хаттамасынан көшірме: бұл тергеу әрекеттерінде іске маңызы бар ақпараттар, дәлелдемелер, айғақтар және т.б. мәліметтерді тергеуші анықталған уақыты, дәлдігі үшін минутына дейін жазып белгілеу арқылы жасалады.

7. Бейнежазба хаттамасы арқылы жүргізілген тергеу әрекетін аяқтау барысында, тергеу әрекетін жүргізуші лауазымды тұлға, процеске қатысушы адамдардың барлығының назарында тергеу әрекетін қорытындылап өткізуі қажет. Тергеу әрекетін қорытындылау: бұл тергеу әрекетін жүргізген адам, тергеу барысында маңызды ақпараттардың, дәлелдемелердің алынғандарын және әрі арай сараптамалардың тағайындалуы, іс бойынша жариялануға жатпайтын мәселелерді түсіндіру және т.б. мән-жайларды атап өтуі қажет.

Сонымен, бейнежазба хаттамасын енгізу мәселесі өте маңызды болып табылады және заманның талабына сәйкес енгізілуі қажет, себебі әлемде техникалық даму қарқынымен бірдей жүруіміз қажет, қазіргі таңда қылмыстылық бұл жолда бізден бір қадам алда келеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Алматы: ЖШС «Издательство «Норма-К», 2015. – 44 б.

2 Тергеуші // <https://kk.m.wikipedia.org/wiki/>

3 қылмыстық сот ісін электрондық форматта жүргізу жөніндегі нұсқаулығын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Бас прокурорының 2018 жылғы 3 қаңтардағы №2 бұйрығы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1800016268>

4 Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі: тәжірибелік құралы. – Алматы: «Норма-К» ЖСШ, 2014. – 368 б.

РЕЗЮМЕ

Кайнар Е.Е., доктор философий (PhD)

E-mail: Kainar-1986@mail.ru

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Сахарбай А.

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б.Бейсенова

ПОВЫШЕНИЕ ПРЕСТИЖА РАБОТЫ СЛЕДОВАТЕЛЯ В ДОСУДЕБНОМ РАССЛЕДОВАНИИ

В статье рассматриваются основные проблемы, возникающие в работе следователя, а также вопросы деятельности и пути их решения, связанные с укомплектацией кадров в системе органов внутренних дел. Представлены предложения по устранению проблем и причин, способствующих нормальной деятельности, а также пути повышения престижа работы и улучшения условий труда в части решения вопросов, связанных с упрощением действий следователя в процессе досудебного расследования. В результате представления путей повышения престижа должности следователя, автор предлагает способы, которые повысят уровень доверия общественности к досудебному расследованию.

Ключевые слова: следователь, следственные действия, протокол, видеопрокол, досудебное расследование, ведомственные вузы.

RESUME

Kainar E.E., PhD

E-mail: Kainar-1986@mail.ru

Kostanay academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan after Sh. Kabylybayev

Sakharbai A.

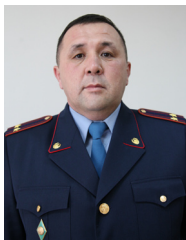
Karaganda academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan after B. Beissenov

**IMPROVEMENT OF THE INVESTIGATOR ACTIVITY PRESTIGE
IN PRE-TRIAL INVESTIGATION**

The article discusses the main problems, that arise in investigator activity, as well as issues connected with their work and solutions related to staffing in the system of internal affairs bodies. Suggestions are made to eliminate problems and causes contributing to normal activities, as well as ways to improve the prestige of work and improve working conditions in terms of resolving issues related to the simplification of the investigator's actions in the pre-trial investigation. As a result of the presentation allowing to provide with ways to increase the prestige of the investigator's position, the author offers ways to increase the level of public confidence in the pretrial investigation.

Keywords: Investigator, investigative actions, protocol, video protocol, pre-trial investigation, departmental universities.

Қ.Р. Сарықұлов

заң ғылымдарының кандидаты,
доцент

E-mail: kurman_sr@mail.ru

С.Т. Утегенова

құқық қорғау органдарының
магистрі

E-mail: saule.sartaeva@mail.ru

С.А. Новотеева

заң ғылымдарының магистрі

E-mail: saule-n-18@mail.ru

Қазақстан Республикасы
ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясы

Азаматтардың құқықтық сана деңгейін арттыру

Аңдатпа. Мақала азаматтардың құқықтық санасы мен құқықтық тәрбиесін арттыру проблемасына арналған. Құқықтық сананы арттыру жолында құқықтық мәдениет элементтері ашылады. Құқықтық сана қоғамдық сананың бір нысаны ретінде заңмен және онымен реттелетін мінез-құлық туралы ойлар мен сезімдерді көрсетеді. Құқықтық сананы тәрбиелеу адамгершілік негіздерімен, барлық азаматтардың демократиялық көзқарасымен, қоғамның, адамның, еркіндікті, әділеттілікті және қадірділікті жоғарылату рәсімімен тығыз байланысты. Құқықтық сана құқықтың негізгі жетекшісі болып келеді.

Түйін сөздер: құқықтық сана, құқықтық мәдениет, құқықтық тәрбие, адам құқықтары мен бостандықтары.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.А. Назарбаевтың айтуынша «...әлемдегі жетекші отыз дамыған елдерге қосылу үшін бізге, адал бәсекелестікке қабілеттілік, әділдік, заң үстемділігін және жоғары құқықтық сана ортасын өзгерту қажет» [1].

Қазақстанда көптеген бағдарламалардың басты мақсаты – қоғамда сыбайлас жемқорлыққа қарсы көзқарас және азаматтардың құқықтық санасын қалыптастыру болып келеді.

Құқықтық сана құқықтың негізгі жетекшісі болып келеді. Құқықтық сана мемлекетте қалыптасқан қоғамның құқықтық өмірінің ең басты және негізі болып қалыптасқан. Құқықтық сана – байқалмайтын абсолютті құбылыс.

Құқықтық сана қоғамдық сананың бір нысаны ретінде заңмен және оған реттелетін мінез-құлық туралы ойлар мен сезімдерді көрсетеді. Ол құқықтық білім ретінде заңи жарамдылықты, құқықтың өзіне деген баға қатынасын және оның тәжірибеде жүзеге асырылуын білдіреді [2, б. 116].

Құқықтық сана күрделі жүйелік механизм болып табылады, ол тек құқық нормалары мен құқықтық шындықты көрсете қоймай, сонымен бірге, білім беру жүйесі, мақсаттары мен себептерін көрсетеді [3, б.104].

Құқықтық сананың мәні оның бағалаушылық сипатында қолданылып жүрген заң нормаларын нақты қоғамдық қатынастармен және әлеуметтік топтардың мүдделерімен арақатынасын белгілей отырып, құқықтық сана, құқықтық мүмкіндігінше қандай болуға тиіс екендігін анықтайды. Ол субъектінің қолданылып жүрген құқық нормаларын сақтауға немесе бұзуға деген белгілі бір көзқарасын қалыптастырады. Соның нәтижесінде мұндай баға бұдан әрі мінез-құлық себебіне айналуы мүмкін. Құқықтық сана әлеуметтік құбылыстарды ерекше бағалай отырып, қоғамдық сананың басқа нысандарымен өзара әрекет етеді. Сонымен бірге, құқықтық сана өзінің сабақтастығымен, мәдени-тарихи мазмұнымен күшті. Құқық туралы көзқарастар, түсініктер, идеялар мен теориялар ұрпақтан ұрпаққа сол арқылы беріліп отырады.

Құқықтық сана бұл құқық туралы білім, әрекет

ететін құқықтар мен ойлардың бағасы, құқықтағы өзгертулер туралы ойлар, яғни құқықтық сана объекті көрінісінің нәтижесі ғана емес, сондай-ақ объектіге, мемлекеттің барлық құқықтық жүйесіне әсер ету құралы. Құқықтық сана құқыққа қатысты ойлар, сезім, көңіл күй көзқарастардың жиынтығы болып табылады.

Қоғамның құқықтық санасы қоғамның тұтастығын сақтауды қамтамасыз ететін адамдардың қатынастарын әділ реттеуге бағытталған. Халықтың қазіргі құқықтық санасы халықаралық деңгейде мемлекеттердің арасындағы ынтымақтастықтың бейбіт және әділ дамуының және қолдаудың маңызды құралы. Мемлекеттің ішінде және халықаралық деңгейде құқықтық сана саяси санамен тығыз байланыста әрекет етеді, бұл заңи және философиялық әдебиетте саяси-құқықтық сана деген ұғымды қолдану үшін негіз болып табылады.

Адам тарихи қалыптасқан іс-әрекеттер, дағды мен тәсілдерді игеріп, әсіресе тілді үйрену нәтижесінде айналадағы заттар мен құбылыстардың объективті заңдылықтары мен қасиеттерін танып біледі. Адам айналадағы дүниеге өзін қарама-қарсы қойып, белгілі мақсатта іс-әрекетпен шұғылданғанда сол объективті шындық туралы өзінің білетін түсінігі мен біліміне сүйенеді. Бүкіл адамзат тарихының барысында қалыптасып жинақталған рухани қазына, мәдениет, мораль, дін, қоғамдық психология, өнер құрал-жабдық адамның шығармашылығынан туып, оның қолымен жасалған бүкіл заттық дүние түгелімен адамзаттың қоғамдық санасы болып табылады. Сана тарихи тәжірибені, білім мен ойлау тәсілдерін бойына сіңіріп, шындықты, рухани идеалды игеріп, алда тұрған мақсат, міндеттерді белгілеп, адамзат қоғамының бүкіл практикалық іс-әрекетін бағыттайды. Адамдар өзінің шығармашылық ойларын жүзеге асырып, табиғатты, қоғамды дамытумен бірге, өздерін де жетілдіреді.

Құқықтық сана – қоғамдық сананың бір түрі. Саяси және моральдық санамен тығыз байланысты. Мазмұны жағынан тиісті мемлекетте қолданылып отырған құқық нормалары, заңдылық пен құқықтық тәртібі, қылмыс және оны жазалау, қоғам мүшелерінің құқықтары мен көзқарастары жатады. Антагонистік қоғамда таптардың өзіне тән құқықтық санасы болады. Оның мазмұны әр таптың қоғамның экономикалық, саяси, мәдени өмірінде алатын орнына байланысты.

Қоғамдық сана – объективті дүние мен қоғамдық болмыстың адам санасында бейнеленуі. Қоғамдық сана адамның тәжірибелік іс-әрекеттерінен байқалады. Сана қоғамның рухани мәдениетінің құрамды бөлігі болып табылады. Қоғамдық сананың түрлері: саясат, құқық, философия, мораль, өнер, дін, қоғамдық болмысты бейнелей отырып, оған белсенді ықпал етеді. Қоғамдық сананың түрлерінің әрқайсысының өз объектісі мен бейнелеу тәсілі болуына қарамастан, болмыс пен адам санасына өзіндік әсерін тигізеді. Идеологияның саяси құқықтық нысандары қоғамның экономикалық қатынасын саяси және құқықтық тілде, ал өнер-көркемдік образдармен, мораль – адамдардың мінез-құлқының белгілі қағидалары мен ережелері түрінде бейнелейді.

Қоғамдық сананың түрлері қоғамның экономикалық базисымен байланыс жасау сипатына қарай әр түрлі болады. Мысалы, идеологияның саяси және құқықтық түрлері басқа нысандарына қарағанда экономикалық базиске жақын тұрады. Бұлар қоғамның өндірістік, шаруашылық қатынастарын тура, тікелей бейнелеп, олардың төте ықпал жасауымен қалыптасады. Қоғамдық сананың түрлері тарихи өзгерістерге түсіп, белгілі тарихи кезінде осы нысандардың бірі қоғамның рухани өмірінде үстем болып, қалғандарын өзіне бағынышты етеді. Мысалы, феодализм дәуірінде дін үстемдік етті. Капиталистік қоғамда құқық пен саясат билік алып, философия, өнер мораль мен діннің дамуына зор ықпалын тигізді.

Құқықтық нормаларды жүзеге асыру – қоғамға пайдалы іс-әрекет құқық нормаларының талабына орындау заң белгіленген мүмкіндікті пайдалану үшін азамат белгілі бағытта әрекет жасап, белсенділігін көрсетуі қажет. Құқықтық белсенділіктің екінші жағы адамның сана сезіміне байланысты. Құқықтық сана-сезім белгілері мыналар:

- құқықты белгілеу;
- құқықты түсіну;
- құқықты құрметтеу;
- құқықтың дұрыстығына және әділдігіне сену;
- құқықты сақтауға дағдылану;
- құқықтың талаптарын бұлжытпай орындау.

Құқықтық сана – Қазақстан Республикасы азаматтарының жүзеге асырылып жүрген заңдарға, оларды қолдануға, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына және қалауына, құқыққа басқа да құқықтық құбылыстарға құқықтық сезімдерінің, әсерлігінің, көзқарастарының, пікірлерінің, бағаларының жүйесі.

Құқықтық сана қоғамның құқықтық өмірін жандандыру және дамытуға үлкен үлес қосады.

1. Құқықтық сана – құқық нормаларын қалыптастырудың қажетті шарты. Олай дейтін себебіміз, құқықтық нормалар заң шығару органының саналы түрдегі ерікті қызметі арқылы өмірге келеді. Адамдардың белгілі бір мүдделері мен қажеттіліктері заң нормаларында бейнеленбестен бұрын, ол нормаларды құрушы лауазымды тұлғалардың ой-санасынан өтеді. Сондықтан да құқық нормаларының сапасы олардың қоғамдық даму қажеттілігіне сәйкес келеді, ол нормаларды құратын органның құқық көзқарасы, құқық санасының деңгейімен тығыз байланыста болады.

2. Құқықтық сана құқық нормаларының нақты және толығымен іске асырылуының ең басты шарты. Құқықтық нормаларының талаптары тікелей азаматтарға қойылады. Бұл талаптарда олардың саналы түрдегі ерікті әрекеттері арқылы орындалады. Яғни неғұрлым құқықтық сананың деңгейі жоғары болса, соғұрлым құқық нормаларының ережелері нақтырақ орындалады.

Қоғамдық мәдениет саласында құқық мәдениетінің жетістіктерін ғана басқарып, реттеп отырады. Мәдениет өзінің даму процесінде қоғамның рухани байлығын, халықтың сана сезімін дамытып, жоғары дәрежеге көтереді. Құқықта өз кезегінде мәдениетті қорғап, реттеп отырады. Осыдан келіп құқықтық мәдениет қалыптасады. Ол өзара байланысты элементтер арқылы көрініс табады:

- қоғамдағы құқықтық сананың жағдайы, құқықты түсінудің деңгейі, заңдылықтың талаптарын орындау қажеттігін түсіну;
- заңдылықты сақтау;
- заң шығарудың ерекшелігі, оның мазмұны мен нысанына көңіл бөлу;
- сот, прокуратура басқа да заң органдарының жұмыс атқару сипаты.

Сонымен, сана – объективті шындықты идеалды түрде бейнелеудің адамға тән ең жоғары нысаны. Сана адамның өз болмысы мен объективті дүниенің мән-жайын, мазмұнын, ұғымын білуінде белсенді қызмет атқаратын психикалық процестердің (түйсіну, сезіну, қабылдау, ойлау т.б.) заңды нәтижесі болып табылады. Сана негізінен жеке адам санасы және қоғамдық сана болып екіге бөлінеді.

Құқықтық сана саяси мазмұнға, сипатқа ие болады. Мемлекеттегі саяси процестер мен бағыттар әрқашанда құқықтық санаға өзінің әсерін тигізеді.

Құқықтық сана, құқықтық норма сияқты тікелей кейбір кездерде керісінше адамның тәрбиесіне әсерін тигізеді.

Барлығы, қолданыстағы норманың құқықтық санасымен және қалыптасқан қоғамдық қарым-қатынастарды толығымен қаншалықты дәрежеде санкциялану дәрежесіне байланысты туындалады.

Құқықтық сананың қоғамдық өмір құрылымына әсері өте үлкен, маңызды.

Осылайша, оның қоғамдық қатынастарға әсер етудің бір әдісі ретінде құқықтық қатынас механизміне қосылуды білдіреді.

Құқықтық сананың айрықша ерекшелігі құқықтық реттеу механизмінің бір бөлігі бола тұра, оның құндылығы қандай да бір заңды әсер ету кезеңімен шектелмейтіндігі.

Көптеген адамдардың санасы қоғамда болуы мүмкін сыбайлас жемқорлықты, зорлық-зомбылықты және «қорлауды» қабылдамауы керек. Азаматтардың күшті моральдық-құқықтық сана-сезімін қалыптастырудың басталуы қоғамдық тәртіп, азаматтық келісім, тұрақты адамдық игілік және адам құқықтарының кең материалдық кепілдігі болуы тиіс. Олай болмаған жағдайда тұтастай елдегі күшті шиеленіс жағдайында бөртпе, дұрыс емес және орынсыз әрекеттер жасалуы мүмкін [4, б. 155].

Сондықтан, заңсыздықты, әлеуметтік енжарлық және заңнан бас тартуды жою жөніндегі жұмыстың негізгі құрамдас бөліктерінің бірі азаматтардың құқықтық тәрбиесі бойынша тиімді шаралар болып табылады.

Құқықтық сананы тәрбиелеу адамгершілік негіздерімен, барлық азаматтардың демократиялық көзқарасымен, қоғамның, адамның, еркіндікті, әділеттілікті және қадірлілікті жоғарылату рәсімімен тығыз байланысты [5, б. 61]. Қазіргі әлемде адам құқықтары мен азаматтық жауапкершіліктің, заңның үстемдігі мен жеке бостандықтарының арасындағы қатынастар бойынша сұрақтар маңызды. Әрине, заңдылық, демократия, адам құқықтары анархия мен еркіндікті өзара алып тастайды. Адам бостандығы оның құқықтық және адамгершілік көріністерінде, адамның мінез құлқының, оның салауатты, лайықты мүдделері мемлекет пен қоғамның басқа мүшелерінің қызығушылықтарына сыйластықпен үйлесуін білдіреді.

Азаматтарда құқықтық сана мен құқық аясында құқықтық білімді қалыптастыру бойынша тәжірибені отбасынан бастау қажет, өйткені өсіп келе жатқан ұрпақ аз уақытта құқықтық мемлекетті орнататын болады. Өмірдің осы кезеңінде құқықтық сананы және заңға бағына білу тәрбиесін қалыптастыру мәселесі аса маңызды болып келеді [6, б. 100]. Ата аналарымен қоса, балаларда негізгі заңдар мен нормативтік құқықтық актілермен таныс болуы қажет (Қазақстан Республикасының Конституциясымен, БҰҰ Конвенцияларымен және т.б.) [7, б.181-182].

Құқықтық мәдениеттің негізгі құрамдас бөлігі азаматтардың өздерінің құқықтары мен бостандықтарын, қоғам мен мемлекет алдындағы міндеттерін танып білу болып табылады. Осылайша, «құқықтық мәдениет» сөзі құқықтық база мен құқықтық жүйенің басты құрамдасы деп танылады.

«Құқықтық мәдениет» санаты қандай да бір мемлекеттің немесе қоғамның құқықтық өмірінің деңгейін бағалауды және оларды бекітілген құқықтық мінсіздігі мен үлгілерімен салыстыруды білдіреді. Құқықтық мәдениет сөзінің астында әлеуметтік, рухани, қоғамның құқықтық өмірінің саяси және экономикалық құрылымының сапалы жағдайы, заңи актілердің, құқықтық қызметтің қол жеткізген даму жолдарын, субъектінің жалпы құқықтық санасының және құқықтық даму

деңгейін, сонымен бірге, адам құқығы мен бостандығын мемлекет пен азаматтық қоғамның кепілдік деңгейін көрсететін түсініктер жатады.

Әлеуметтік-құқықтық сананың және халықтың құқықтық мәдениетінің деңгейі тәуелділік тұжырымдамасы болып табылады, екіншісі тікелей біріншісіне байланысты: қоғамның адам құқықтары мен бостандықтары, құқықтық процедуралар және дауларды шешудегі ымыраға келу сияқты заңды санаттар мен құндылықтарды қалай игергені, құқық қорғау органдарының қызметі туралы азаматтардың қаншалықты жақсы хабардар болуы және олардың осы органға деген көзқарасы қандай, халықтың заңды нормативтік құқықтық актілерді сақтауы (сақталмауы) тәртібі, осының барлығы құқықтық мәдениеттің бірінші элементі болып табылады.

Келесі элемент болып құқықтық қызметтің қалыптасу деңгейі болып табылады. Мысалы, бұл тәртіпсіз субъектілер құқықтың сол немесе басқа құқық нормаларын жиі жиі еселеп талқылау кезіндегі заңгерлердің іс-әрекеттері жатады [8, б. 67]. Ол сондай-ақ студенттердің білім беру іс-шараларында орын алады [9, б. 67], заң шығармашылығы, заң өзгертуші және мемлекеттік органдардың заңды іске асыру міндеті болып табылады. Құқықтық мәдениетті дамыту деңгейі нақты құқықтық қызметте ғана белгіленуі мүмкін.

Үшінші элемент болып, заң жүйесіндегі актілердің, яғни қоғам тәртібі мен құқық нормаларын бекітетін құжаттардың даму деңгейі. Мұнда ең маңыздысы - заңнама жүйесі. Бірақ жеке-құқықтық актілер де қаралуы керек [10, б. 145].

Біздің ойымызша, азаматтардың құқықтық санасын қалыптастыру үшін барлық қолжетімді құрылғылар мен келесі салаларды дамыту қажет:

- отан сүйгіштік;
- әлеуметтік белсенділік;
- интеллектуалдық қасиет;
- қарым-қатынастық қасиет;
- психофизиологиялық қасиет.

Азаматтардың құқықтық санасын қалыптастыру мәселесінің зерттеуі көрсеткендей, бұл жерде маңызды рөлді құқықтық мәдениет атқарады. Азаматтардың құқықтық санасын құқықтық құбылыстың ғылыми мәнімен, сипаты және қатынасымен, құқықтық реттеу механизмімен, демократиялық және моральдық мәнімен анықталады. Қоғамның құқықтық және тұлғалық мәдениетінің деңгейі қарапайым азаматтардың құқықтық мәдениетінің деңгейінен жоғары болуы міндетті деп санаймыз.

Адамның құқықтары мен заңды мүдделері қорғалатын және қамтамасыз етілетін заңның жай-күйін қалыптастыру үшін мінсіздікке ұмтылуға мүмкіндік беретін жолдар табу қажет [11, б. 176].

Құқықтық тәрбие қоғамның барлық мүшелерінің мүдделері мен құндылықтарына сәйкес қоғамның мінез-құлқына кепілдік беруге бағытталған [12, б. 207]. Оның мәні қоғамның мүдделері мен үміттерімен мүмкіндігінше сәйкес келіп, оның параметрлерін анықтау болып табылады. Бұдан басқа, бұл мүдделер мемлекеттік органдар тарапынан қолдау және қорғауға тиіс. Мемлекет, өз кезегінде, азаматқа жүктелген міндеттердің орындалуын талап етуге және барлық заңдардың теңдігін қамтамасыз етуге құқылы [13, б. 63].

Азаматтар мен қоғамның құқықтық санасын арттыру теріс көзқарасты, девиантты мінез-құлықты азайтуға, адамға қатысты зорлық-зомбылық жағдайларын еңсеруге әкеледі. Қоғамның санасында ғылыми негізделген құқықтық регламенттерді, идеяларды және көзқарастарды біріктіру, қылмысқа қарсы күрес заңның және азаматтық қоғамның дамыған заңдылықтары мен тәртібінің маңызды шарттары болып табылады.

Осылайша, әрбір азаматтың құқықтық санасы азаматтың деңгейіне жету дәрежесін анықтайды. Азаматтардың құқықтық санасы «заңды негізді» білу қажет, өйткені оларды білмеген жағдайда адамдардың құқықтары мен бостандықтарына әрекетсіз болып, мемлекеттің өміріне қатысуға немесе өзінің негізгі құқықтары жайлы «надандық» көрсетеді. Азаматтардың құқықтық санасын орнықтырмай, еліміздегі құқықтық мәдениеттің, саяси, әлеуметтік экономикалық сананың өсуі бір талай.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Назарбаев Н.Ә. Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ жолдауы: Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2014 жылғы 17 қаңтар // www.akorda.kz.

2 Борисов Н.А., Брыжинская Г.В. Психология участников правового конфликта // Евразийский научный журнал. - 2015. - № 6. - С. 154-156.

3 Брыжинская Г.В., Худойкина Т.В. Переговорный процесс: психолого-правовой анализ // *Paradigmata poznani*. - 2015. - № 1. - С. 65-67.

4 Брыжинская Г.В. Факторы правовой социализации // *Перспективы науки*. - 2015. - № 11 (74). - С. 100-102.

5 Брыжинская Г.В., Палаткина А.С. Влияние психологических факторов личности на возникновение

и развитие юридических конфликтов // Социосфера. - 2015. - №4. - С. 60-62.

6 Левин В.Ф., Брыжинский А.А., Г.В., Худойкина Т.В. Перспективы развития альтернативных форм разрешения правовых споров и конфликтов // Вестник Мордовского университета. - 2006. Т. 16. - № 1. - С. 173-181.

7 Пронина Ю.О. Правосознание граждан как основа построения правового государства // Science Time. - 2014. - № 4. - С. 181-182.

8 Хабардина А.Ю. Пути повышения правосознания у граждан Российской Федерации // Вестник Восточно-Сибирского института МВД России. - 2009. - № 1. - С. 143-146.

9 Худойкина Т.В. Технология оценки и измерения правового сознания // Теория и практика общественного развития. - 2015. - № 21. - С. 104-106.

10 Худойкина Т.В. К вопросу о выявлении характера правового сознания // Перспективы науки. - 2015. - № 11 (74). - С. 116-119.

11 Худойкина Т.В. Правовое воспитание как основной фактор предупреждения юридических конфликтов // Глобальный научный потенциал. - 2015. - № 11 (56). - С. 206-208.

12 Худойкина Т.В., Васягина М.М. Юридическая конфликтология в системе подготовки будущих юристов // Интеграция образования. - 2006. - № 1. - С. 67-70.

13. Худойкина Т.В. Перспективы развития альтернативного разрешения правовых споров и конфликтов в регионах Российской Федерации // Регионология. - 2005. - № 4. - С. 61-70.

РЕЗЮМЕ

Сарыкулов К.Р., кандидат юридических наук, доцент
E-mail: kurman_sr@mail.ru

Утегенова С.Т., магистр правоохранительных органов
E-mail: saule.sartaeva@mail.ru

Новотеева С.А., магистр юридических наук
E-mail: saule-n-18@mail.ru
Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

ПОВЫШЕНИЕ УРОВНЯ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ ГРАЖДАН

Статья посвящена проблеме правового воспитания граждан и повышения уровня правосознания. Раскрываются элементы правовой культуры как пути повышения правосознания. Правовое сознание - это форма общественного сознания, которая отражает мысли и чувства по поводу закона и регулируемого поведения. Воспитание правосознания тесно связано с этическими основами, а также с демократическим взглядом всех граждан.

Ключевые слова: правосознание, правовая культура, правовое воспитание, права и свободы человека.

RESUME

Sarykulov K.R., PhD in Law, docent
E-mail: kurman_sr@mail.ru

Utegenova S.T., master of law enforcement agencies
E-mail: saule.sartaeva@mail.ru

Novoteeva S.A., master of Law
E-mail: saule-n-18@mail.ru
Kostanay academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan after Sh. Kabylbayev

INCREASING CITIZENS LEGAL AWARENESS

The article is devoted to the problem concerning to legal education and the enhancement of legal awareness. Legal culture elements as methods of legal awareness enhancement are described in the work. Legal awareness is a form of social consciousness that reflects the law sense and the way it is regulated. The recitation of orthodoxy is connected with etiological bases that are democratic views of all citizens.

Keywords: legal awareness, legal culture, legal education, human and civil rights and liberties.

М.К. Жолумбаев

кандидат юридических наук

E-mail: zholumbaev@bk.ru

Кокшетауский университет
им. А. Мырзахметова

М.Х. Шалгимбаев

E-mail: uuirik@mail.ru

Костанайская академия
МВД Республики Казахстан
им. Ш. Кабылбаева

Совершенствование уголовно-правовой охраны жизни человека

Аннотация. В статье исследуются вопросы ответственности за склонение к совершению самоубийства и содействие совершению самоубийства в уголовном законодательстве Российской Федерации. Обращается внимание на определенные сложности, обусловленные отсутствием единых стандартов толкования признаков данных составов преступлений, что представляет интерес и для отечественного законодателя.

Рассматривается опыт отдельных зарубежных стран в отношении установления уголовной ответственности за преступления против жизни человека. Проводятся различия доведения до самоубийства от склонения или содействия суициду.

Авторы приходят к выводу, что в части совершенствования уголовно-правовой охраны жизни человека возможны квалификационные проблемы, учет которых требует глубокого теоретического осмысления казахстанским законодателем.

Ключевые слова: доведение до самоубийства, несовершеннолетний, покушение на самоубийство, самоубийство, склонение к совершению самоубийства.

В Казахстане обсуждается вопрос о введении уголовной ответственности за склонение к самоубийству [1]. Поводом для криминализации отдельных деяний стали публикации в СМИ о так называемых "группах смерти" в социальных сетях, в которых несовершеннолетних с помощью игры доводят до самоубийства. В их числе интернет-сообщества с общим названием «Киты».

Тему игры «Синий кит» в Казахстане пользователи Интернета стали активно обсуждать после сообщения о том, что в Караганде 19-летняя студентка колледжа совершила суицид. По словам родственников, девушка состояла в группе «Синий кит». Было начато досудебное расследование по статье 105 УК РК «Доведение до самоубийства».

Прокуратура ВКО во время специального мониторинга обнаружила в соцсети «В Контакте» группу «Типичный Семск», материалы которой могли пропагандировать суицид. Тем временем в Жамбылской области восьмиклассник одной из районных школ уже выполнил два задания игры «Синий кит». По информации прокуратуры, подростку давал указания неизвестный администратор группы социальной сети «В Контакте» [2].

В уголовных кодексах зарубежных стран «суицидальные» нормы отличаются друг от друга. Так, например, помощь при совершении самоубийства является одним из способов доведения до самоубийства в УК Республики Болгарии (ст. 127: «Кто, каким бы то ни было способом, окажет содействие или склонит другое лицо к самоубийству, и самоубийство или покушение на него последуют, - наказывается ...»), Республики Польши (ст. 151: «Кто путем уговоров или оказания помощи доводит человека

до покушения на свою жизнь, - подлежит наказанию...»), Республики Аргентины (ст. 83: «Кто подстрекал другого к совершению самоубийства или оказал содействие в совершении самоубийства, - наказывается...»), Голландии (ст. 294: «Лицо, которое умышленно подстрекает другое лицо совершить самоубийство, помогает самоубийству другого лица или обеспечивает для этого другого лица средства, чтобы совершить самоубийство, если в результате этого следует самоубийство, - подлежит наказанию...»), Дании (ст. 240: «Любое лицо, которое помогает другому лицу в совершении самоубийства, - подлежит...»), Норвегии (ст. 236: «Лицо, способствующее тому, чтобы кто-либо лишал себя жизни...»), Японии (ст. 202: «Тот, кто подготовил человека к убийству, или оказал ему помощь в самоубийстве, или убил человека по его настоянию или с его согласия - наказывается...»), Турции (ст. 454: «Лицо, убеждающее кого-либо совершить самоубийство и помогающее ему в этом действии, - наказывается в случае смерти потерпевшего...»). А в УК таких стран, как Австрия (ст. 78 «Склонение к самоубийству»: «Всякий, кто склоняет другого к тому, чтобы убить себя самого, или оказывает ему в этом помощь, подлежит наказанию...») и Швейцария (ст. 115 «Склонение к самоубийству и пособничество в самоубийстве»: «Кто из корыстных мотивов склоняет кого-либо к самоубийству или оказывает ему в этом помощь, если совершается самоубийство или покушение на него, то...»), склонение к самоубийству является одним из способов доведения до самоубийства [3].

Следует отметить, что в соседнем государстве Федеральным законом от 7 июня 2017 криминализованы склонение к совершению самоубийства и содействие совершению самоубийства (ст. 110.1 УК РФ), организация деятельности, направленной на побуждение к совершению самоубийства (ст. 110.2 УК РФ), а также вовлечение несовершеннолетнего в совершение действий, представляющих опасность для жизни несовершеннолетнего (ст. 151.2 УК РФ). Кроме того, в составе доведения до самоубийства появились новые квалифицирующие признаки (ч.2 ст.110 УК РФ).

Вместе с тем анализ указанных статей обнаруживает определенные сложности, обусловленные отсутствием единых стандартов толкования признаков данных составов, что представляет интерес и для отечественного законодателя.

В ст. 110 УК РФ, как и в ст.105 УК РК, указаны такие способы, как: 1) угрозы, 2) жестокое обращение, 3) систематическое унижение человеческого достоинства потерпевшего.

«Доведение» в широком смысле включает в себя склонение к чему-либо и содействие чему-либо. В русском языке «довести» - значит привести в какое-нибудь состояние, вызвать, породить в ком (чем)-нибудь некие последствия [4]. Привести лицо в определенное состояние можно различными способами (в том числе путем склонения к чему-либо и оказания помощи в чем-либо) [5]. Однако «доведение», в отличие от «склонения» и «содействия», может не иметь прямой и непосредственной направленности на самоубийство потерпевшего; под влиянием общественно опасных действий (бездействий) виновного, квалифицируемых как «доведение», потерпевший самостоятельно принимает решение уйти из жизни.

Из диспозиций ч. 1 и ч. 2 ст. 110.1 УК РФ законодатель усматривает проблему в разграничении «доведения» и «склонения» (о чем свидетельствует уточнение «при отсутствии признаков доведения до самоубийства» в ч. 1 ст. 110.1 УК РФ), но не видит такой проблемы при квалификации содействия совершению самоубийства (в ч. 2 ст. 110.1 УК РФ подобная оговорка отсутствует).

Склонение к совершению самоубийства означает, что виновный формирует у потерпевшего решимость покончить жизнь самоубийством, желание свести счеты с жизнью возникает в результате прямого и непосредственного воздействия виновного. Такое склонение происходит путем «уговоров, предложений, подкупа, обмана или иным способом при отсутствии признаков доведения до самоубийства».

Содействие совершению самоубийства в отличие от склонения укрепляет уже возникшее у потерпевшего желание совершить суицид, и возможно, по мысли законодателя, такими способами, как советы, указания, предоставление информации, средств или орудий совершения самоубийства либо устранение препятствий к его совершению или обещание скрыть средства или орудия совершения самоубийства.

Путем систематического толкования уголовного закона можно прийти к выводу, что доведение до самоубийства отличается от склонения или содействия суициду не только способами и характером их влияния на психическую сферу потерпевшего. При доведении до самоубийства субъект не обязательно преследует цель лишения потерпевшим себя жизни; виновный может сознательно допустить такой исход или относиться к нему безразлично либо без достаточных к тому оснований самонадеянно рассчитывать на его предотвращение. Поведение лица, виновного в доведении до самоубийства, может быть направлено на суицид потерпевшего лишь объективно. Склонение к совершению самоубийства (ч. 1 ст. 110.1 УК РФ) и содействие совершению самоубийства (ч. 2 ст. 110.1 УК РФ) - деяния, совершаемые только с прямым умыслом. Это следует из конструкции данных составов как формальных (последствия в виде самоубийства или покушения на него признаны квалифицирующим признаком - ч. 4, 5, ст. 110.1 УК РФ).

Иные, кроме прямо указанных в ч. 1 ст. 110 УК РФ, способы доведения до самоубийства (например, однажды высказанная угроза или однократное унижение человеческого достоинства

потерпевшего), не имеющие признаков склонения к самоубийству или содействия ему, не могут быть квалифицированы ни по ст. 110, ни по ст. 110.1 УК РФ.

Нормативное описание объективной стороны склонения к совершению самоубийства представляет собой открытый перечень действий виновного лица (ч. 1 ст. 110.1 УК РФ). В описании объективной стороны содействия совершению самоубийства (ч. 2 ст. 110.1 УК РФ) такой набор вариантов поведения виновного является исчерпывающим. Нетрудно заметить сходство законодательных характеристик склонения к самоубийству и содействия самоубийству и, соответственно, подстрекательства к преступлению (ч. 4 ст. 28 УК РК и пособничества преступлению (ч. 5 ст. 28 УК РК). Закрытый перечень вариантов пособничества преступлению не охватывает всех мыслимых ситуаций содействия преступлению [6], в связи с чем возникает предположение о проблемах, которые могут возникнуть на практике при квалификации содействия самоубийству (например, об ответственности лица, передающего информацию, орудия и средства совершения самоубийства от лица, их предоставляющего, к потерпевшему).

По прежнему является дискуссионным вопрос о формах и видах вины в составе доведения до самоубийства (ч. 1 ст. 105 УК РК). Полагаем, что при доведении до самоубийства возможны косвенный умысел и неосторожность [7; 8], хотя и наличие прямого умысла не противоречит конструкции данного состава [9].

Вряд ли вызовет сомнения, что в составе организации деятельности, направленной на побуждение к совершению самоубийства, возможен только прямой умысел (ч. 1 и ч. 2 ст. 110.2 УК РФ содержат формальные составы).

Что же касается такого «суицидального» преступления, как склонение к совершению самоубийства или содействие совершению самоубийства (ст. 110.1 УК РФ), то здесь решение проблемы форм и видов вины не столь очевидно. В преступлениях с формальными составами (ч. 1, 2, 3 ст. 110.1 УК РФ) недопустимы никакие другие виды вины, кроме прямого умысла. Но вот квалифицированные составы (ч. 4, 5, 6 ст. 110.1 УК РФ) - материальны по конструкции (обязательны общественно опасные последствия в виде самоубийства или покушения на самоубийство потерпевшего либо самоубийства двух или более потерпевших).

Каково же должно быть субъективное отношение виновного к таким последствиям? Для ответа на данный вопрос необходимо обращение к положениям теории уголовного права о вине таких соучастников преступления, как подстрекатель и пособник. Самоубийство, как таковое, не считается преступлением по современному казахстанскому уголовному праву, однако, как уже отмечалось, законодательное описание склонения к самоубийству и содействия самоубийству весьма схоже с содержанием норм Общей части УК РК о подстрекателе и пособнике; для обозначения попытки самоубийства в уголовном законе использован термин «покушение», приемлемый только для характеристики неоконченного преступления (ч. 3 ст. 24 УК РК).

Подстрекательство к преступлению возможно только с прямым умыслом; пособничество - как с прямым, так и с косвенным умыслом [10; 11]. По этой логике при склонении к совершению самоубийства, повлекшем последствия в виде удавшегося или неудавшегося суицида (ч. 4, 5, 6 ст. 110.1 УК РФ), всегда должен иметь место прямой умысел, т. е. виновный желает, чтобы в результате его действий потерпевший совершил самоубийство или хотя бы попытку самоубийства. Содействие же совершению самоубийства, предусмотренное ч. 4, 5 или 6 ст. 110.1 УК РФ, может быть совершено как с прямым, так и с косвенным умыслом, т. е. субъект может как желать наступления таких последствий, так и не желать, но сознательно допускать их, либо относиться к ним безразлично.

Содержание состава склонения и содействия самоубийству в УК РФ вызывает и другие вопросы, связанные с уголовно-правовой оценкой их признаков. Непонятно, как квалифицировать деяния, предусмотренные ч. 3 ст. 110.1, если они повлекли самоубийство или покушение на самоубийство лиц, указанных в данной части статьи (например, виновный склонял к самоубийству заведомо беременную женщину, и его действия повлекли именно такие последствия), ведь в ч. 5 ст. 110.1, УК РФ речь идет о деяниях, предусмотренных «частями первой или второй настоящей статьи», т.е. совершенных при отсутствии квалифицирующих признаков, закрепленных в ч. 3 ст. 110.1, УК РФ. Возможны два варианта квалификации таких преступлений: 1) по совокупности п. «а» или «б» ч. 3 ст. 110.1, УК РФ и ч. 5 ст. 110.1, УК РФ (фактически означает вменение двух преступлений); 2) по ч. 5 ст. 110.1, УК РФ, поскольку подразумевается, что совершение деяний (склонения к самоубийству или содействия ему) в отношении специальных потерпевших охватывается данной нормой.

В правоприменительной практике может возникнуть вопрос о квалификации склонения к самоубийству и содействия самоубийству, повлекших покушение на самоубийство двух или более лиц либо самоубийство одного (одних) и покушение на самоубийство другого (других) потерпевшего (потерпевших). В таких ситуациях ч. 6 ст. 110.1 УК РФ неприменима (при самоубийстве одного потерпевшего и попытке самоубийства другого потерпевшего имеет место совокупность преступлений, предусмотренных ч. 4 и (или) ч. 5 ст. 110.1 УК РФ) либо должна применяться наряду с другими частями названной статьи (при самоубийстве двух или более лиц и покушении

на самоубийство одного или более потерпевших также будет совокупность преступлений).

Преступление, предусмотренное ст. 151.2 УК РФ («Вовлечение несовершеннолетнего в совершение действий, представляющих опасность для жизни несовершеннолетнего»), вполне допустимо рассматривать как относящееся к группе посягательств на жизнь человека (в данном случае - несовершеннолетнего). Конкуренция с составами склонения к самоубийству, вовлечения несовершеннолетнего в совершение преступления или в совершение антиобщественных действий разрешена в ч. 1 ст. 151.2 УК РФ - ст. 151.2 УК РФ подлежит применению при отсутствии признаков преступлений, предусмотренных ст. 110.1, 150, 151 - УК РФ. Так, если несовершеннолетний, достигший возраста уголовной ответственности, вовлечен взрослым лицом в совершение кражи с незаконным проникновением в жилище через форточку окна второго этажа (что представляло опасность для жизни несовершеннолетнего исполнителя), взрослое лицо должно нести ответственность за вовлечение несовершеннолетнего в совершение тяжкого преступления (ч. 4 ст. 150 - УК РФ) и за подстрекательство к краже; вменение ст. 151.2 УК РФ будет излишним. Вопрос о нижней границе возраста несовершеннолетнего в ст. 151.2 УК РФ не разрешен в уголовном законе, т. е. возраст потерпевшего может быть значительно ниже минимального возраста уголовной ответственности (14 лет). Данной статьей охватывается, помимо «трейнсерфинга», «руфинга», «зацепинга» и т.д., передача управления автомобилем или иным механическим транспортным средством детям дошкольного и младшего школьного возраста.

Таким образом, анализ российского законодательства в части совершенствования уголовно-правовой охраны жизни человека указывает на возможные квалификационные проблемы, учет которых требует глубокого теоретического осмысления казахстанским законодателем.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 За склонение к суициду в РК введут уголовную ответственность // <https://www.zakon.kz/4896136-za-sklonienie-k-suitsidu-v-rk-vvedut.html>

2 Игра "Синий кит": правда или массовая истерия // <http://today.kz/news/kazakhstan/2017-02-08/735718-igra-sinij-kit-pravda-ili-massovaya-isteriya/>

3 Колюшко Е.А. Ответственность за доведение до самоубийства по законодательству Украины и других зарубежных стран: сравнительный анализ // <https://cyberleninka.ru/article/n/otvetstvennost-za-dovedenie-do-samoubiystva-po-zakonodatelstvu-ukrainy-i-drugih-zarubezhnyh-stran-sravnitelnyy-analiz>

4 Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. - М.: АЗЪ, 1995. - С. 166.

5 Цыркалюк АЛ. Уголовная ответственность за доведение до самоубийства: дис. ... канд. юрид. наук. - Тамбов: Тамбовский гос. ун-т им. Г.Р. Державина, 2011. - С. 11-12.

6 Щепельков В.Ф. Уголовный закон: преодоление противоречий и неполноты. - М.: Юрлитинформ, 2003. - С. 247-248.

7 Бородин С.В. Преступления против жизни. - М.: Юристъ, 1999. - С. 252.

8 Мальцев В.В. Доведение до самоубийства: проблемы квалификации и ответственности // Серийные убийства и их предупреждение: юридические и психологические аспекты: материалы междунар. науч-практ. конф. Ч. 2. - Ростов-н/Д.: РЮИ МВД России, 1998. - С. 54.

9 Эльмурзаев Д.И. Уголовная ответственность за доведение до самоубийства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - М.: Академия управления МВД РФ, 2004. - С. 9.

10 Галиакбаров Р.Р. Борьба с групповыми преступлениями. Вопросы квалификации. - Краснодар: Кубанский гос. аграрный ун-т, 2000. - С. 27, 28.

11 Козлов А.П. Соучастие: традиции и реальность. - СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. - С. 66.

ТҮЙІН

Жолымбаев М.К., заң ғылымдарының кандидаты

E-mail: zholumbaev@bk.ru

А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті

Шалгимбаев М.Х.

E-mail: uupik@mail.ru

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

АДАМ ӨМІРІНДЕГІ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУДЫ ЖЕТІЛДІРУ

Мақалада Ресей Федерациясының қылмыстық заңнамасында өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу және өзін-өзі өлтіруге ықпал еткені үшін жауапкершілікке тарту мәселелері қарастырылады. Аталған қылмыс құрамының белгілерін түсіндіретін бірыңғай стандарттардың болмауы отандық заңшығарушылардың қызығушылығын туғызып отыр.

Адам өміріне қарсы қылмыстар үшін қылмыстық жауапкершілікке тартуға қатысты шет елдің

тәжірибесі қарастырылған. Өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу және өзін-өзі өлтіруге ықпал етудің арасындағы айырмашылықты көрсеткен.

Авторлар адам өмірін қылмыстық-құқықтық қорғауды жетілдіру мәселелерінде қазақстандық заңшығарушылары терең теориялық тұрғыда талқылауы қажет деген тұжырымды ұсынып отыр.

Түйін сөздер: өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу, кәмелетке толмаған тұлға, өзін-өзі өлтіруге окталу, өзін-өзі өлтіру, өзін-өзі өлтіруге көндіру.

RESUME

Zholumbaev M.K., PhD in Law
E-mail: zholumbaev@bk.ru
Kokshetau university after A. Myrzakhmetov

Shalgimbaev M.Kh.
E-mail: uupik@mail.ru
Kostanay academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan after Sh. Kabylbayev

PERFECTION OF THE CRIMINAL LEGAL PROTECTION OF HUMAN LIFE

Issuers connected with the responsibility for the inclination to commit suicide and the assistance to do it in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan are discussed in the article. Attention is paid to certain difficulties because of the lack of common standards for interpreting these offences features, that is the interest for native legislator.

The experience of foreign countries on crimes criminalization against person's life is also considered in the work. Here is analyzed the difference between bringing to commit suicide and the inclination to commit it.

Authors come to conclusion that in the development of criminal legal guard of human life it is possible to have qualification problems, decision of which demands thorough theoretical thinking by Kazakhstani legislator.

Keywords: bringing to suicide, minor, attempted suicide, suicide, inclination to commit suicide.

А.О. Балгынтаев

PhD докторы

E-mail: aaset.balgynbaev@yandex.kz

Қазақстан Республикасының
Жоғарғы Соты жанындағы
Сот төрелігі академиясы
Нұр-Сұлтан қ.

Күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын санкциялаудың сот тәжірибесінің кейбір мәселелері

Аңдатпа. Мақалада қылмыстық процестегі күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын тергеу судьясымен санкциялаудың сот тәжірибесінде кездесетін мәселелері қарастырылған. Күзетпен ұстауды санкциялау бойынша 2017 және 2018 жылдардың статистикалық мәліметтеріне талдау жасалған. Тергеу судьяларының қызметін талдау нәтижелері бойынша орын алатын бірқатар мәселелер анықталып, оларды жою бойынша ұсыныстар берілген. Қылмыстық сот ісін жүргізуде адамның және азаматтың құқықтарын, бостандықтарын соттың қорғауы туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2010 жылғы 25 маусымдағы № 4 Нормативтік қаулысына тиісті өзгерістер мен толықтырулар енгізу ұсынылады.

Түйін сөздер: судья, бұлтартпау шарасы, күзетпен ұстау, санкция, процестік мерзімдер.

Қылмыстық сот ісін жүргізу барысында күдіктінің, айыпталушының (сотталушының) істі қарау мен тергеу кезінде қатысуын қамтамасыз етуге бағытталған қылмыстық процестік институттардың бірі болып бұлтартпау шаралары табылады. Олар өзінің құқықтық табиғаты бойынша шектеушілік, қамтамасыз етушілік және алдын алушылық сипатқа ие.

А.В. Смирнов, К.Б. Калиновский бұлтартпау шараларын келесідей түсінікпен анықтайды: «болуы мүмкін процессуалдық бұзушылықтардың жолын кесу, сондай-ақ үкімді орындауды қамтамасыз ету үшін айыпталушының, ал айрықша жағдайларда күдіктінің жеке бостандығын шектейтін процессуалдық құрал» [1].

Бұл анықтама қазақстандық күдікті мен айыпталушы категорияларына толығымен сәйкес келмегенімен, бұлтартпау шарасының мәнін ашуға мүмкіндік береді. Жаңа Қылмыстық-процестік кодекстің Қазақстанда қабылдануы күдікті мен айыпталушы сияқты қылмыстық істің фигуранттарына қатысты заңнамалық тәсілдерді өзгерткен болатын. Оған сәйкес тұлға айыпталушы статусын қылмыстық іс бойынша айыптау актісі бекітілгеннен кейін ғана алатынын ескере кеткен жөн.

Қылмыстық процестік заңнама бойынша бұлтартпау шараларының ішінде ең қатал түрі күзетпен ұстау болып табылатыны анық. Ол адамдардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын заң жүзінде шектейтін бірден бір шара болып табылады.

Атап өту керек, Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық Пактінің (Нью-Йорк, 1966 ж. 16 желтоқсан) 9-бабына сәйкес:

1. Әрбір адамның бостандыққа және жеке басының өміріне қол сұғылмауына құқығы бар. Ешкім де еріксіз қамауда немесе тұтқында ұсталуға тиіс емес. Әркім өз бостандығынан тек қана заң негізінде және сол заңда белгіленген процедураға сәйкес айырылуы мүмкін.

2. Қамауға алынған әрбір адамға қамалған кезінде оның қамауға алынған себептері мен өзіне тағылған кез келген айып жедел түрде хабарланады.

3. Қамауға алынған немесе қылмыстық айыптау бойынша ұсталған әрбір адам судьяның немесе заң бойынша сот билігін жүзеге асыру құқығы бар және ақылға қонымды уақыт ішінде істі сотта қарауға немесе босатуға құзыреті бар басқа лауазымды адамның алдына жедел жеткізілуі тиіс. Сотта ісі қаралуын күтіп отырған адамдарды тұтқында ұстау жалпыға бірдей тәртіп болып саналмауы тиіс, бірақ босату - сотқа келу, сотта ісінің қаралуының қай сатысында болмасын келу, керекті жағдайда үкімнің орындалу кезінде келу кепілдігі берілсе ғана жүзеге асырылады.

4. Қамау немесе тұтқында ұстау арқылы бас бостандығынан айрылған әрбір адамның, оның ұсталуының заңды-заңсыз екендігі туралы сот кідіртпей қаулы шығарып және ұсталуы заңсыз болған күнде оны босату туралы бұйрық беру үшін ісі сотта қаралуына құқығы бар.

5. Қамаудың, я болмаса тұтқында ұсталудың құрбаны болған әрбір адам талаптық күші бар өтемақы төлемдеріне құқылы [2].

Сонымен бірге, Қазақстан Республикасы Конституциясының 16-бабында көзделгендей:

1. Әркім өзінің жеке басының бостандығына құқығы бар.

2. Заңда көзделген реттерде ғана және тек қана соттың санкциясымен тұтқындауға және қамауда ұстауға болады, тұтқындалған адамға шағымдану құқығы беріледі. Соттың санкциясыз адамды жетпіс екі сағаттан аспайтын мерзімге ұстауға болады.

3. Ұсталған, тұтқындалған, қылмыс жасады деп айып тағылған әрбір адам сол ұсталған, тұтқындалған немесе айып тағылған кезден бастап адвокаттың (қорғаушының) көмегін пайдалануға құқылы [3].

Бұл маңызды халықаралық құжатта және еліміздің Ата Заңында жеке бас бостандығын шектеуге бағытталған айқындаушы нормалардың болуы және оларды қолдануға соттың рұқсат беруі процестік заңнамада күзетпен ұстаудың тәртібіне қатысты негізгі бастау, принциптер ретінде айқындалады.

Сот тәжірибесі мен статистикалық материалдарды талдау келесіні көрсетеді: 2017 жылдың көрсеткіштері сияқты 2018 жылы да күзетпен ұстау және күзетпен ұстаудың мерзімін ұзартуды санкциялау сияқты сұрақтар алу түріндегі тергеу әрекетінен кейін тергеу судьясымен санкцияланатын ең көп қаралатын материалдар қатарына жатады.

Сот тәжірибесінің 2017 және 2018 жылдардағы күзетпен ұстау бұлтартпау шарасына қатысты статистикалық көрсеткіштеріне [4] нақтырақ тоқталып кетсек. Мәселен, 1-кестеде тергеу судьясының қарауына жататын сұрақтар бойынша көрсеткіштер келесідей:

1-кесте

Кезең	Барлығы келіп түскен материалдар	Күзетпен ұстауды санкциялау туралы қаралған материалдар	Қанағаттандырылған материалдар	Қанағаттандырудан бас тартылған
2017 жыл	59595	17482	16332	1150
2018 жыл	61469	10673	9834	839

Көрнекті берілген статистикалық мәліметтер бойынша Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің (бұдан әрі – ҚР ҚПК) 55-бабы аясында тергеу судьяларының қарауына жататын сұрақтар бойынша **2017** жылы келіп түскен барлық **59595** материалдың **17482** материалы күзетпен ұстауды санкциялауға арналған, яғни ол **29,33 %** құрайды. Жалпы күзетпен ұстауды санкциялау бойынша **17482** материалдың **16332** қанағаттандырылған екен, ол **93,42%**. Қанағаттандырудан бас тартылғандар саны **1150** материал, яғни **6,58 %**.

2018 жылы барлық келіп түскен материалдар саны **2017** жылға қарағанда **1874-ке**, яғни **3,05 %** өскендігін аңғартады. Сонымен бірге, **2018** жылы күзетпен ұстау бойынша қаралған материалдар саны, **2017** жылмен салыстырғанда, елеулі түрде төмендегендігін байқауға болады. Бұл көрсеткіш **2018** жылы **6809-ға**, яғни **38,95 %** азайған.

2018 жылы күзетпен ұстауды санкциялау бойынша **10673** материалдың **9834** қанағаттандырылған екен, ол **92,14%**. Қанағаттандырудан бас тартылғандар саны **839** материал, яғни **7,86 %**.

Жалпы алғанда, күзетпен ұстауды санкциялау бойынша тергеу судьясына келіп түсетін материалдардың санының азаюы тенденциясының орын алуын елімізде жүргізіліп жатқан құқықтық саясатпен байланыстыруға болады. Мәселен, Қазақстан Республикасының 2010-2020 жж. арналған Құқықтық саясат Тұжырымдамасында қылмыстық іс жүргізу құқығын жетілдірудің негізгі бағыттарының бірі ретінде қамауға алуға балама бұлтартпау шараларын, оның ішінде кепілді қолдануды кеңейту үшін жағдай жасауды көздейді [5]. Сонымен бірге, сот тәжірибесінде балама бұлтартпау шараларын қолдануды кеңейту бойынша Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотымен қабылданған шаралар және 2018 жылдан бастап мамандандырылған тергеу соттарының құрылуы түрткі болды деуге болады.

Күзетпен ұстауды санкциялау бойынша қалыптасқан сот тәжірибесінің болуы оны таңдау

кезінде тергеу судьяларында елеулі қиындықтар туғызбайды.

Дегенмен, аталған мақала аясында осы бұлтартпау шарасын сот тәжірибесінде қолдану кезінде туындайтын бірқатар мәселелерге тоқталып кеткенді жөн көріп отырмыз. Бұл мәселелер тергеу судьяларының қызметін талдау нәтижесінде анықталынды.

Біріншіден, көп жағдайда күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын таңдауға күдікті, айыпталушы қылмыстық қудалау органдарынан немесе соттан жасырынып жүр не істі объективті тергеп-тексеруге немесе сотта талқылауға кедергі келтіреді не қылмыстық әрекетпен айналысуды жалғастырады деген негіздері табылады.

Бұндай жағдайларда қылмыстық қудалау органдары мен прокурор, тергеу судьяларына өтінішхаттармен бірге ҚР ҚПК-нің 147-бабының 1-бөлігінің 4 және 7-тармақшаларында [6] көзделген негіздерді қолдану үшін, объективті мәліметтерді ұсынбайды екен. Осының салдарынан заңи шешім қабылдауға қажет қылмыстық істің материалдарын зерттеуге мүмкіндік болмайды. Тергеу судьяларына ұсынылатын қылмыстық істің материалдарының көшірмелерінде жедел-ізвестіру шараларының және жасырын тергеу әрекеттерінің нәтижелері, сондай-ақ күдіктінің іздеуде жүргендігі немесе іздеу жарияланғандығы және қылмыстық әрекетпен айналысып жатқандығы туралы жеткілікті мәліметтер көрсетілмейді екен. Қылмыстық қудалау органдары күдіктіге қатысты күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын қолданудың қажеттілігін ешқандай жолмен негіз деп дәлелдемейді.

Жоғарыда көрсетілген негіздер тергеушінің өтінішхатында және өтінішхатты қолдау туралы прокурордың қаулысында формальды түрде күдікті тергеу органдарынан жасырынуы мүмкін немесе қылмыстық әрекетпен айналысуды жалғастырады деген жалпы сөздермен шектеледі, ал бұлтартпау шарасын санкциялау туралы мерзімдердің қысқа болуы судьяға мұндай негіздердің бар жоғын толық анықтап тексеруге мүмкіндік бермейді.

Осыған байланысты тергеу судьялары ҚР ҚПК-нің 148-б. 9-б. сілтеме жасай отырып, басқа негіздер болғанның өзінде өтінішхатта көзделген сөз тіркесін қолданумен шектелуге мәжбүр.

Осы себептен күдікті тергеу органдарынан жасырынуы мүмкін немесе қылмыстық әрекетпен айналысуды жалғастыратындығы туралы жеткілікті және растайтын мәліметтердің жоқтығы туралы күдікті мен қорғаушылардың ҚР ҚПК-нің 107-б. көзделген тәртіпте келтірілетін күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын санкциялау туралы тергеу судьясының қаулысына келіп түсетін шағымдардың көбінде көрсетіледі екен.

Осындай жағдайлардың алдын алу және бұл процедураны нақтылау мақсатында заң жүзінде сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдарын бұлтартпау шарасын қолдануға санкция беру туралы соттың алдында өтінішхатты қозғау туралы қаулы мен бұлтартпау шарасын қолдану туралы қаулыда міндетті түрде ҚР ҚПК-нің 136-б. 1-б. мен 138-б. 1-б. көзделген негіздердің бар-жоғын айқындайтын нақты фактілер мен мән-жайларды және расталған мәліметтер мен дәлелдемелерді көрсетуін міндеттеу қажет.

Ұқсас жағдай тергеу судьясының күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын санкциялау туралы өтінішхатты күдіктінің, айыпталушының қатысуынсыз қараған кезде де туындайды (ҚР ҚПК-нің 148-б. 4-б.). Тәжірибе көрсетіп отырғандай, сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдары күдіктіге, айыпталушыға ізвестіру жарияланғандығы туралы қаулының көшірмесі немесе әрекеттің сараланғандығы туралы өзге де материалдарды ұсынумен шектеледі екен.

Сондықтан күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын күдіктіге қатысты сырттай санкциялау бойынша құжаттар тізбесіне күдіктінің шынында да қылмыстық қудалау органдарынан жасырынып жүргендігі фактісін анықтау үшін алғашқы ізвестіру шараларының (күдіктімен бірге тұратын адамдардан, туысқандардан, көршілерінен, таныстардан жауап алу, тиісті мекемелерге сауал жіберу және олардың жауабы және т.б.) материалдарының көшірмесін қосу керек.

Екіншіден, күдіктіге (айыпталушыға) бұрын күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасы қолданылған қылмыстық істердің материалдарын талдау келесіні көрсетеді: сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдары күдіктінің әрекетін 5 жылдан астам мерзімге бас бостандығын айыру түріндегі жазаны көздейтін қылмысқа қарағанда жеңілдірек қылмысқа қайта саралаған кезде көп жағдайларда бұлтартпау шарасын қолдануға қосымша негіздердің болуы-болмауына қарамастан, ол өзгеріссіз қала береді екен.

Біздің ойымызша, ҚР ҚПК егер айып жеңілдірек қылмысқа өзгерген және бұл бұлтартпау шарасын қолдануға қосымша негіздер жоқ болған жағдайда адамды күзетпен ұстаудан дереу босатуы көздейтін нақты ереженің жоқ болуы себеп болып табылады.

Сонымен бірге, сотқа дейінгі тергеп-тексеру органы күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын таңдау үшін, шын жүзінде саралануға жататын әрекетке қарағанда, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексімен көзделген қатаңырақ бабы бойынша күдік келтіруі мүмкін.

Үшіншіден, ҚР ҚПК-не 2017 жылдың 3 шілдесінде енгізілген өзгерістер мен толықтыруларға сәйкес, күзетпен ұстауға санкция беруге байланысты мәселелерді шешкен кезде тергеу судьясы көрсетілген бұлтартпау шарасын таңдау кезінде ескерілетін мән-жайларға қатысты іс материалдарын зерттеумен қатар, адамға қылмыс жасады деп күдік келтірудің негізділігін тексереді деген ереже енгізілген болатын.

Бұл норманы заңға енгізуі жалпы халықаралық стандарттарға сәйкес келеді. Қазақстан 1950 жылғы Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы Конвенцияны (4.XI.1950 ж., Рим қ.) [7] ратификацияламаған болса да, бұл Конвенцияның 5-бабында көрсетілген ережелерге сәйкес келеді.

Дегенмен, мұндай түсініктің заңға енгізілуі, сот тәжірибесі көрсетіп отырғандай, тергеу судьяларында бірқатар сұрақтар туғызуда.

Себебі, заң шығарушы «күдік келтірудің негізділігі» ұғымын заңға енгізгенімен, оның мәнін аспаған. Осы тұрғыда күдік келтірудің негізділігін тексерудің шектерін анықтап алу керек. Себебі, күдік келтірудің негізділігін тексерген кезде тергеу судьясы күдіктінің кінәлі немесе кінәлі еместігі туралы мәселені анықтамай, адамға келтірілген күдіктің сотқа дейінгі тергеу-тексеру органдарымен ұсынылған материалдарымен сәйкестігін анықтау керек.

Шетел тәжірибесіне сүйенетін болсақ, мәселен, Ресей Федерациясында күдік келтірудің негізділігін тексеру туралы мәселеге қатысты сұрақ Қылмыстық-процестік кодексте нақты анықталмағанымен, «Ресей Федерациясының Жоғарғы Сотының Пленумының қылмыстық істер бойынша жекелеген Қаулыларға өзгерістер енгізу туралы» Ресей Федерациясының Жоғарғы Соты Пленумының 2016 жылғы 24 мамырдағы № 23 Қаулысымен енгізілген өзгерістермен көзделген.

Оған сәйкес «күзетпен ұстау бұлтартпау шарасын таңдау адамның қылмысқа қатыстылығына күдікті сотпен тексергеннен кейін ғана рұқсат етіледі. Күдік келтірудің негізділігі адамның қылмысқа қатыстылығы туралы мәліметтердің болуы (адам қылмыс жасау кезінде немесе тікелей оны жасағаннан кейін ұсталған, көзімен көргендер (куәлар), оның ішінде жәбірленушілер қылмыс жасаған адам ретінде осы адамды тікелей көрсетсе, осы адамда немесе оның киімінде, өзінің бойында немесе тұрғынжайында қылмыстың анық іздері табылған кезде және т.б.) түсіндіріледі» [8].

Айта кететін жағдай, Ресей заң ғылымында күдік келтіруді тексеру сұрақтары бойынша туындайтын мәселелерді тергеу соттарын құру жолымен шешуге көп үміт артады. Бірақ, тергеу соттарын құруды жақтаушылармен қатар оған қарсы шығушылар да бар [9].

Елімізде бұл мәселені заң мен тәжірибе жүзінде орның толтыру үшін «Қылмыстық сот ісін жүргізуде адамның және азаматтың құқықтарын, бостандықтарын соттың қорғауы туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2010 жылғы 25 маусымдағы № 4 Нормативтік қаулысына тиісті өзгерістер мен толықтырулар енгізіп, күдік келтірудің негізділігін тексеру кезінде тергеу судьялары нені және қалай тексеру керек екендігін анықтап өту қажет.

Жоғарыдағының негізінде адам мен азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғау мақсатында күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын қолдануды азайтуға, сот тәжірибесі мен заң нормаларын жетілдіруге бағытталған шараларды қабылдау қажет деген ойдамыз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Уголовный процесс: учебник / А.В. Смирнов, К.Б. Калиновский; под общ. ред. проф. А.В. Смирнова. - 4-е изд., перераб. и доп. - М.: КНОРУС, 2008. - С. 246.

2 Азаматтық және саяси құқықтар туралы Халықаралық пакті (Нью-Йорк, 1966 ж. 16 желтоқсан) // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000091>

3 Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылғы 30 тамызда қабылданды // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>

4 2017-2018 жылдардың статистикалық мәліметтері // <http://qamqor.gov.kz>

5 Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы N 858 Жарлығымен бекітілген // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U090000858>

6 Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ кодексі // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>

7 Конвенция о защите прав человека и основных свобод (г. Рим, 4.XI.1950 г.) // https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_RUS.pdf

8 О внесении изменений в отдельные постановления Пленума Верховного Суда Российской Федерации по уголовным делам: Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 24.05.2016 N 23 // http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_198313/

9 Рудич В.В. Проверка обоснованности подозрения при принятии судом решения об избрании меры пресечения в контексте постановления Пленума Верховного Суда РФ от 24 мая 2016 года // Юридическая наука и правоохранительная практика. - 2016. - 3 (37). - С. 45-50.

РЕЗЮМЕ

Балгынтаев А.О., доктор PhD
E-mail: aaset.balgynatayev@yandex.kz
Академия правосудия при Верховном Суде Республики Казахстан
г. Нур-Султан

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СУДЕБНОЙ ПРАКТИКИ САНКЦИОНИРОВАНИЯ МЕРЫ
ПРЕСЕЧЕНИЯ В ВИДЕ СОДЕРЖАНИЯ ПОД СТРАЖЕЙ**

В статье рассмотрены проблемы, встречающиеся в судебной практике следственных судей при санкционировании меры пресечения в виде содержания под стражей. Проведен анализ статистических данных за 2017 и 2018 годы по санкционированию содержания под стражей. По результатам анализа деятельности следственных судей выявлены некоторые проблемы и предложены рекомендации по их предотвращению и устранению. Предлагается внести изменения и дополнения в Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 25 июня 2010 года № 4 «О судебной защите прав, свобод человека и гражданина в уголовном судопроизводстве».

Ключевые слова: судья, мера пресечения, содержание под стражей, санкция, процессуальные сроки.

RESUME

Balgynatayev A.O., PhD
E-mail: aaset.balgynatayev@yandex.kz
Academy of Justice under the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan
Nur-Sultan

**SOME ISSUES RELATED TO JUDICIAL PRACTICE OF SANCTIONING MEASURES
OF RESTRAINT IN DETENTION FORM**

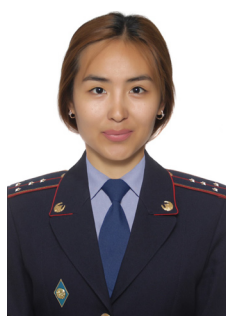
The article deals with problems encountered in the judicial practice, that investigating judges have in preventive measures authorization in the form of detention. The analysis of statistical data for 2017 and 2018 on the authorization of detention is done in the work. According to the results of the analysis about investigative judges activities some problems are identified and recommendations for their prevention and elimination are given. It is proposed to make changes and additions to the Normative resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated June 25, 2010 № 4 «On judicial protection of human rights and freedoms in criminal proceedings».

Keywords: judge, preventive measure, detention, assent, procedural term.

A.A. Konvisar

E-mail: anna-konvisar@mail.ru

A.K. Abisheva

master of law

E-mail: aliya-judo@mail.ru

Kostanay academy of the IAM
of the Republic of Kazakhstan
after Sh. Kabyibaev

The application of the competence approach helping in professional training of employees in the internal affairs agencies

Annotation. In a scientific article authors justified the application of the competence approach in the training future police officers. The article discussed the “competence”, “competence approach”, “competence model” concepts and their implementation in a professional training process for employees in the law enforcement bodies, in particular, probation officers. Authors presented the structure of the competence model of an officer in the probation service necessary for the organization of the professional training, that includes competences of four base groups: the general education competences, social and ethical competences, organizational and managerial competences and professional competences.

Keywords: competence-based approach, employees of the internal affairs bodies, competence-based model, training of the police officers.

The 28th step of the Nation Plan – 100 concrete steps presenting the realization of institutional reforms, that have done by the head of the state Nursultan Nazarbaev marked the improvement of the system, that took responsibility for the internal affairs agencies employees selection based on the competence approach [1].

The formation of Kazakhstani modern and effective law enforcement system caused rising demands for a person and professional activities of employees in the internal affairs agencies. Taking into account these aspects modern demands of the serving in the internal affairs bodies means the replacing positions on base of selection, recruitment, ranking in accordance with principles objectivity, competition and anti-corruption.

The arrangement of the personnel in the internal affairs agencies is formation of an active staff team within the bodies of the internal affairs, it's structural units or provisional groups. It's important that personnel arrangement is rational, that's why it must be taken into account the professional and psychological qualities of containing and specific service activity, concrete problems and conditions. The arrangement of the staff also must be taken out of the criminal and personnel situation on base and within the force legislation, which regulates questions of the service activity and working with the staff from the internal affairs agencies [2, p. 311].

The competence approach is the main base of the formation highly qualified personnel staff and personnel reserve and it is also important for realizing management in the internal affairs bodies' units (a monitoring of the personnel staff quality, the manning, the organization of the training personnel, certification, the work with the personnel) [3, p. 98-100].

The competence approach in education means the improvement of student's skill, which will allow them in the future to act effective in professional, personal and society lives. Special attention is paid for the importance to skills, which allowed

students to act in new, indefinite, non-standard, problematic situations, for which is impossible to build up corresponding methods and means [4, p. 32].

This approach intends abilities of the police officers to solve problems on base of the knowledge, experience, motivation and valuable orientation.

The competence of the police officer is dynamical, multi competence of person behavior, which is the integral indicator of the wealthy specialist in effective professional service, personal success in life and activity, which is the result of the formed and constant personal qualities [5, p. 15].

The content of the professional activity of the personnel of the internal affairs organs in largely can be explained through the definition of the competence. The determination of the concrete demands for the professional service based on the particular position allows using them as a foundation for the selecting system, the estimation, an education and development of the personnel staff [6, p. 165].

Let's us to consider the definition of the «competence». In the pedagogical and psychological sciences the definition of the «competence» (from lat. «accordance», «able») has a few interpretation, for example, they are:

- Knowledge, abilities and skills, variously methods of their implementation in the activities, communication and development (self-development) of the person [7, p. 90];
- the ability of the employee qualitatively and accurately perform their functions in normal and extreme situations, to master successfully and to adapt to changing conditions [8, p. 65];
- the complex education, which includes the knowledge, skills, properties and the qualities of the personnel, which provides the variability, optimal end effective construction of the educational process [9, p. 13];
- the ability of the teacher to turn the speciality, the carrier of which he is in into a shape of the student's personality [10, p. 89];
- the results which are characterized by the effective activity in hole, the results to be achieved [3, p. 98].

Turn to the idea of R.Boyazis – the founder of the conception of the competence, who had written in his book, that «competence - the main characteristic of the person, which lies at the basis of effective or excellent job performance» [11, p. 39];

L.M.Spenser and S.M.Spenser in their scientific researching had expended the notion of the competence and determined it as «a base quality of the individual, which has causal relation to effective and / or the best based on performance criteria at work or in other situations» [12, p. 125].

The base quality means that the competence is very deeply and constantly part of the human's personal and can be can predetermine human's behavior in a variety of situations and working moments. A causal relation means that competence predetermines or causes certain behavior and execution. Based on criteria, it means that competence predicts good or bad performance, which is measured using a specific criterion or standard [12, p. 127].

S.Widdet and S.Holliford gave their own notion of the competence, characterized it by term: «Competences are behaviors that people demonstrate, effectively performing work tasks in an organizational context» [13, p. 85].

In this notion of the competence we are talking about the characteristics that determine the efficacy of activities in a particular organization at a specific level.

Martirosova N.V. defines the competence as a model of behavior, which is used to achieve the desired results or how they are achieved [3, p. 98-100].

The considered approaches don't settled possible interpretations of the notion «competence», but the united factor for all of them are three factors:

- Firstly, the authors are united in that the competence is the character of the person;
- Secondly, these characteristics are necessary for the effective performance of work;
- Thirdly, they realize in the certain directions of the professional activity.

In this way, these notions are close and interconnected: in order to be competent (to be able to carry out the demands), to possess the competences (to have indispensable managing qualities).

If we want the system of the preparing the personnel staff for the internal affairs agencies to be improve we need to develop the principal competence of the employee's model, which will content its present and future professional activity – professional competence, value motivation of the personal sphere, it's self-realization and developing within in profession, the ability to be ready for professional growth, self-improvement – individual competence.

It must be taken into account, that the competence model is a peculiar standard of a successful specialist vector with perfect elements [5, p. 16].

At present time there is a big task for the teaching stuff of the department in social work organisation in the internal affairs agencies of the Kostanay Academy of the Internal Affairs Ministry after Shrakbek Kabyibaev, which contents in the working out the competence model of the preparing the employees for the internal affairs bodies, especially for the probation service, because this department carries out probation officers professional preparation.

Under the competence model should be understood scientific based and practice-oriented set of the

competences, which provide the process and the result of the preparation the employees in the internal affairs bodies to perform professional functions at each stage of professional education. This is how it expressed by systematic quality-competence, ensuring the readiness and employees ability to optimal and effective performance in their professional and personally spheres, substantial presented by the complex of individual, key and professional competence [5, p. 17].

In our opinion, in the competence model structure of the probation service employee we can select four base groups:

1. A competence of the general education.
2. Social and ethical competences.
3. Organizational and managerial competences.
4. Professional competences.

We attitude to the competences of the general education:

- a fundamental knowledge in the natural-scientific sphere and social- humanities;
- an understanding the goals and objectives of the social education, upbringing and in the elaboration of the social education strategy;
- the main scientific-practical positions in the humanities, juridical, social-economic and natural sciences;
- a culture of the way of thinking, the integrated approach to the performance of their duties, the possession on the high quality all of the mental operations, the possession of methods of personal expression and self-development, the means of opposition to professional deformations;
- an ability to state own thoughts in the written and oral speech;
- the possession of the modern information technology, working with the all kinds of the information, an ability of the independently researching, analyzing and selecting necessary information, to organize, to convert, to keep and to pass it.

For the social and ethical competences we attitude:

- a possession of the ways of the social communications;
- an ability to reveal and to take into account emerging trends in the development of the social-political and social-economic processes in the professional activity;
- a free possession of the state language, the language of the international communication, an ability to speak on of the foreign languages;
- a skill of the maintain relations in the professional society, to bear a social responsibility for the results of the own professional work.

We attitude for the organizational and managerial competences the next elements:

- the possession of theoretical knowledge and practical skills of the organizational and management activities;
- a skill in organizing and managing a team of the convicted people;
- the systematic improvement of the knowledge in management.

For the professional competences we attitude:

- the possession of the system of the subjective and methodical knowledge, education and habits, which are define of the formation his professional activity, communicative contact and personal as a carrier of the certain values, ideals and consciousness;
- the establishment and maintenance of the necessary contacts with other people and easy communication;
- an identification, understanding and evaluation of the possibility of their development, the manifestation of their own talents, learning ways of physical, spiritual and intellectual self-development, emotional self-regulation and self-support;
- an ability to improve the results of their work, improving the efficiency of work through the using of their own individual and personal characteristics and professional psychological capability.

In that way, the preparing of qualified employees for the serving in the internal affairs bodies, the development personal as a representative of the executive organ, which has powers of the law enforcement currently can be realized within the competence approach to the education.

REFERENCES

- 1 The Nation Plan – 100 concrete steps: the program of the President of the Republic of Kazakhstan // <http://online.zakon.kz>
- 2 The fundamental of the educational work with personnel staff of the internal affairs organs. Tutorial / V.Y. Kikotya. - M.: COKW IAM of the RF, 2008 – P. 311.
- 3 Martirosova N.V. The competence approach: psychological methods of the development and assessment of the general competence of the employees of the internal affairs organs // Personality, family and society: questions of pedagogy and psychology: Collection of the Xth scientific-practical conference. Part III. – Novosibirsk: Siberia, 2001. – 220 p.
- 4 Ivanov D.A. The competences and the competence approach of the modern education / D.A. Ivanov – M.: Chistye Prydu, 2007. – 32 p.

- 5 Kupavcev T.S. The competence model of the training employees of the IAM of Russia / The journal «The scientific notes of the University after P.F. Lesgaft». - 2013. - № 11 (105). – P. 15-18.
- 6 Dushkin A.S. About the prospects for the use of competence-based approach in the placement of the personnel in the units of internal affairs // Kochenov's reading «Psychology and the law in the modern Russia»: C. of the members Russian conference of the juridical psychology with the united participation. – M.: Moscow State University of Psychology and Education, 2012. – P. 165-168.
- 7 Mitina L.M. Psychology of the professional development. – M., 1998.
- 8 Vesnin V.R. Practical personnel management. – M., 1998.
- 9 Adolf V.A. Professional competence of the modern teacher. – Krasnoyarsk, 1998.
- 10 Kuzmina N.V. The professionalism of the personality of the teacher and master of industrial training. – M., 1990. – P. 89-90.
- 11 Boyazis R. The competent manager. The model of the effective work. – M.: HIPPO, 2008. – 352 p.
- 12 Spenser L., Spenser C. The competences at work. – M.: GIPPO, 2010. – 384 p.
- 13 Widdet S., Holliford S. The guide of the competence: T. from English. N. Drugoveiko, 3-edition. – M.: GIPPO, 2008 – 228 p.

ТҮЙІН

Конвисарь А.А.

E-mail: anna-konvisar@mail.ru

Абишева А.К., заң ғылымдарының магистрі

E-mail: aliya-judo@mail.ru

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІН КӘСІБИ ДАЙЫНДАУДА ҚҰЗЫРЕТТІЛІК ТӘСІЛДІ ҚОЛДАНУ

Мақалада авторлар ішкі істер органдарының қызметкерлерін дайындауда құзыреттілік тәсілді қызметкерлердің тәжірибесі, білімі мен мотивациясына сай қолданылуына назар аударады.

Мақалада «құзырет», «құзыретті тәсіл», «білікті», «біліктілік», «біліктілік көзқарас», «біліктілік моделі» ұғымдары және ішкі істер органдары қызметкерлерін, оның ішінде пробация қызметі қызметкерлерін кәсіби дайындау үрдісінде іске асыру қарастырылады. Авторлар кәсіби дайындықты ұйымдастыруда қажетті пробация қызметі қызметкерінің біліктілік моделінің құрылымын ұсынады.

Түйін сөздер: құзырет, құзыретті тәсіл, ішкі істер органдарының қызметкерлері, құзыретті модель, ішкі істер органдарының қызметкерлерін даярлау.

РЕЗЮМЕ

Конвисарь А.А.

E-mail: anna-konvisar@mail.ru

Абишева А.К., магистр юридических наук

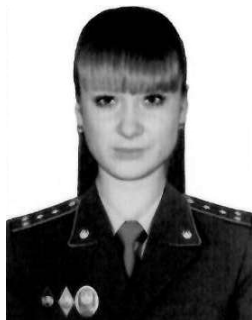
E-mail: aliya-judo@mail.ru

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

ПРИМЕНЕНИЕ КОМПЕТЕНТНОГО ПОДХОДА В ПОДГОТОВКЕ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

В статье авторы обосновывают применение компетентного подхода в процессе профессиональной подготовки, который предполагает наличие способности у сотрудников полиции решать задачи подразделения органа внутренних дел на основе знаний, опыта, мотивации и ценностных ориентаций. В статье рассматриваются понятия «компетенция», «компетентность», «компетентный подход», «компетентная модель» и их реализация в процессе профессиональной подготовки сотрудников органов внутренних дел, в частности, сотрудников службы пробации. Авторы представили структуру компетентной модели сотрудника службы пробации, необходимой при организации профессиональной подготовки, которая включает компетенции четырех основных групп: компетенции общей образованности, социально-этические компетенции, организационно-управленческие компетенции, профессиональные компетенции.

Ключевые слова: компетенция, компетентный подход, сотрудники органов внутренних дел, компетентная модель, подготовка сотрудников ОВД.

А.А. Бабич

магистр юридических наук
E-mail:aleksa.babich@inbox.ru

Костанайская академия
МВД Республики Казахстан
им. Ш. Кабылбаева

Актуальные проблемы пересвидетельствования инвалидов в Республике Казахстан

Аннотация. Знание социальных проблем и поиск путей их преодоления - одно из важных условий социальной политики государства. Инвалидность - объект заботы близких, общества, государства в целом. Формирование новой концепции жизни инвалидов, с одновременным акцентом на взаимную помощь и поддержку в обществе, является главным критерием социального государства. Проблема периодичности пересвидетельствования инвалидов является цикличной, с одной стороны, вызванная потребностью в подтверждении анатомических дефектов, бюрократизмом - с другой, выраженном в пренебрежении к положению инвалидов ради соблюдения формальных процедур.

Ключевые слова: инвалидность, пересвидетельствование, медико-социальная экспертиза, анатомические дефекты, реабилитационный прогноз.

Глава государства в Послании народу Казахстана от 17 января 2014 года «Казахстанский путь – 2050: единая цель, единые интересы, единое будущее» поставил задачу усилить внимание гражданам с ограниченными возможностями. Позаботиться об этих людях, которых немало, - наш долг перед собой и обществом [1].

В стране реализуется ряд законов, направленных на людей с ограниченными возможностями. Важным шагом для нашего государства стало подписание Президентом страны Н.А. Назарбаевым Конвенции о правах инвалидов и Факультативного протокола в декабре 2008 года, которым была подтверждена готовность Казахстана к дальнейшей имплементации международных стандартов в области прав человека и созданию правового поля для более эффективной реализации прав инвалидов [2].

Следует обратить внимание, что существуют две основные модели инвалидности: медицинская, социальная.

Медицинская модель заостряет внимание на неспособности человека самостоятельно жить без активной поддержки государства и помощи посторонних лиц. Поэтому вольно или невольно он начинает восприниматься как человек, бесполезный для общества. Право в данном случае нормативно оформляет иждивенческий характер отношений «инвалид - общество», что выражается как в нормативной формулировке инвалидности, отражающей официально признанную позицию, так и в характере правовых отношений, которые носят преимущественно льготодотационный характер и направлены на дальнейшую социальную изоляцию инвалида.

Социальная модель, или «модель прав человека», акцентирует внимание на представлении о неотъемлемом достоинстве каждого человека и лишь затем, в случае необходимости, на характеристиках здоровья. В основе этой модели лежит тезис, что человек с инвалидностью может самостоятельно принимать решения, касающиеся его жизни. Следует заметить, что изначально такой подход формулировался в отношении

лиц с физическими нарушениями, и лишь в середине 90-х нашел ограниченное применение в отношении лиц с интеллектуальными и умственными нарушениями. Так, вопрос об ограничении и объеме дееспособности лиц с интеллектуальными и психическими нарушениями до сих пор не нашел единообразного решения в правоприменительной практике как на национальном, так и на международном уровне. Данная модель, не отрицая необходимости надлежащего лечения и мер реабилитации, видит истоки проблематизации инвалидности в недостаточном внимании, которое государство и гражданское общество уделяют особенностям инвалидов. Соответственно, государству следует прилагать усилия для устранения созданных обществом барьеров для того, чтобы обеспечить уважение достоинства и полноту прав всех людей [3].

Закон Республики Казахстан «О социальной защите инвалидов в Республике Казахстан» четко определяет понятие «инвалид» и «инвалидность». Согласно нормам указанного закона: «инвалид - лицо, имеющее нарушение здоровья со стойким расстройством функций организма, обусловленное заболеваниями, увечьями (ранениями, травмами, контузиями), их последствиями, дефектами, которое приводит к ограничению жизнедеятельности и необходимости его социальной защиты», «инвалидность - степень ограничения жизнедеятельности человека вследствие нарушения здоровья со стойким расстройством функций организма».

Из указанных определений следует, что признание человека инвалидом осуществляется, исходя из комплексной оценки состояния организма гражданина, на основе анализа его клинико-функциональных, социально-бытовых, профессионально-трудовых и психологических данных с использованием классификаций и критериев, утверждаемых Министерством здравоохранения Республики Казахстан. Для достижения указанных целей предусмотрено проведение медико-социальной экспертизы. Так, в статье 1 п. 5 рассматриваемого Закона «медико-социальная экспертиза - определение в установленном порядке потребностей освидетельствуемого лица в мерах социальной защиты на основе оценки ограничений жизнедеятельности, вызванных стойким расстройством функций организма» [4].

Согласно Правилам проведения медико-социальной экспертизы, установлен порядок переосвидетельствования. Рассмотрим перечень необходимых для данной процедуры документов, а также периодичность прохождения переосвидетельствования для категорий инвалидов, различных по степени анатомических дефектов.

МСЭ переосвидетельствуемого лица проводится по направлению ВКК медицинской организации:

- 1) по месту постоянного жительства (регистрации);
- 2) по месту расположения отделов МСЭ и (или) отделов методологии и контроля МСЭ соответствующего региона;
- 3) по месту нахождения на лечении в организациях здравоохранения, оказывающих стационарную помощь;
- 4) по месту нахождения организаций здравоохранения, оказывающих амбулаторно-поликлиническую помощь;
- 5) в учреждениях уголовно-исполнительной системы и в следственных изоляторах.

Переосвидетельствование проводится по заявлению на проведение медико-социальной экспертизы в установленной форме с предоставлением следующих документов:

- 1) направление на медико-социальную экспертизу по форме 088/у, утвержденной приказом исполняющего обязанности Министра здравоохранения Республики Казахстан от 23 ноября 2010 года № 907 "Об утверждении форм первичной медицинской документации организаций здравоохранения" (зарегистрирован в Реестре государственной регистрации нормативных правовых актов под № 6697) (далее – форма 088/у), не позднее одного месяца с указанной в ней даты направления;
- 2) копия медицинской части индивидуальной программы реабилитации пациента (инвалида), в случае ее разработки медицинской организацией;
- 3) копия документа, удостоверяющего личность переосвидетельствуемого лица и подлинник для сверки;
- 4) документ, подтверждающий регистрацию по постоянному месту жительства (адресная справка либо справка сельского акима). Справка (в произвольной форме), подтверждающая факт содержания лица в учреждении уголовно-исполнительной системы или следственном изоляторе;
- 5) медицинская карта амбулаторного пациента для анализа динамики заболевания. В случае наличия копии выписок из истории болезни, заключений специалистов и результатов обследований;
- 6) копия справки (талона) прикрепления к медицинской организации – в случае прикрепления к организации ПМСП вне места постоянного проживания (регистрации), в соответствии с Правилами оказания первичной медико-санитарной помощи и Правилами прикрепления граждан к организациям первичной медико-санитарной помощи, утвержденными приказом Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 28 апреля 2015 года № 281;
- 7) лист (справка) о временной нетрудоспособности – предоставляется работающим лицом, для внесения данных об экспертном заключении;

8) копия документа, подтверждающего трудовую деятельность и (или) сведения о характере и условиях труда на производстве (заполняется работодателем) в установленной форме – предоставляется (при наличии) при первичном освидетельствовании лицом трудоспособного возраста, обязательное предоставление в случаях производственных травм или профессиональных заболеваний;

9) заключение ВКК, представленное не позднее одного месяца со дня его оформления – в случаях направления на консультацию, необходимости освидетельствования (переосвидетельствования) на дому, в стационаре или заочно, направления на формирование или коррекцию ИПР;

10) документ, подтверждающий факт участия (или неучастия) в системе обязательного социального страхования – предоставляется в случаях первичного установления степени утраты общей трудоспособности (далее - степень УОТ) по данному социальному риску;

11) копия акта о несчастном случае, связанном с трудовой деятельностью (далее – акт о несчастном случае), по форме, утвержденной приказом Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 28 декабря 2015 года № 1055 "Об утверждении форм по оформлению материалов расследования несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью", и подлинник для сверки – предоставляется лицом, получившим производственную травму или профессиональное заболевание при первичном установлении степени УПТ для установления причины УПТ и (или) инвалидности по данному несчастному случаю;

12) копия заключения Национального центра гигиены труда и профессиональных заболеваний (в произвольной форме), выданного не позднее двухлетней давности, и подлинник для сверки – предоставляется лицом, получившим профессиональное заболевание;

13) копия документа, выданного уполномоченным органом в соответствующей сфере деятельности, установившим причинно-следственную связь, и подлинник для сверки – предоставляется один раз для определения причины инвалидности, связанной с ранением, контузией, травмой, увечьем, заболеванием;

14) копия решения суда о причинно-следственной связи травмы или заболевания с исполнением трудовых (служебных) обязанностей и подлинник для сверки – предоставляется лицом, получившим производственную травму или профессиональное заболевание в случае прекращения деятельности работодателя – индивидуального предпринимателя или ликвидации юридического лица;

15) акт обследования жилищно-бытовых условий инвалида – предоставляется инвалидом или его законным представителем в установленной форме для разработки социальной и профессиональной части ИПР на улучшение жилищно-бытовых условий. Акт обследования жилищно-бытовых условий проводится специалистами местных исполнительных органов;

16) при подаче заявления законным представителем – копия документа, удостоверяющего личность законного представителя; в случае установления опеки (попечительства), представляется копия документа, подтверждающего установление опеки (попечительства), и подлинники для сверки;

17) справка об инвалидности и справка о степени утраты общей трудоспособности – предоставляются в случаях досрочного переосвидетельствования при ухудшении состояния здоровья, с целью изменения причины инвалидности, при выявлении фактов представления недостоверных документов, необоснованно вынесенного экспертного заключения;

18) копия свидетельства о перемене имени, отчества, фамилии по форме, утвержденной приказом Министра юстиции Республики Казахстан от 12 января 2015 года № 9 "Об утверждении форм актов книг государственной регистрации актов гражданского состояния и форм свидетельств, выдаваемых на основании записей в этих книгах" (зарегистрирован в Реестре государственной регистрации нормативных правовых актов под № 10173), и подлинник для сверки – предоставляется при повторном переосвидетельствовании в случаях совершения государственной регистрации перемены имени, отчества (при его наличии), фамилии освидетельствуемого лица.

Представление документов, указанных в подпунктах 1), 2), 3), 4), 6), 10), 11), 16) и 18) данного пункта, не требуется при подтверждении (получении) информации, содержащейся в указанных документах, государственными информационными системами через шлюз «электронного правительства».

В проведении МСЭ отказывается при предоставлении документов с истекшим сроком действия и (или) неполного пакета документов.

Инвалиды и лица с утратой трудоспособности проходят переосвидетельствование с соблюдением установленных сроков инвалидности и степени утраты трудоспособности. Переосвидетельствование инвалидов и лиц с утратой трудоспособности проводится в течение месяца по истечении срока установления инвалидности и степени утраты трудоспособности. Если освидетельствуемое лицо не явилось в отдел МСЭ в срок, и при переосвидетельствовании ему вновь установлена инвалидность и (или) степень утраты трудоспособности, то срок за пропущенный период засчитывается:

1) до одного месяца, в случае пропуска переосвидетельствования не более одного месяца со дня назначенного ранее срока переосвидетельствования;

2) до трех лет, в случае пропуска очередного срока переосвидетельствования по уважительной причине (невозможность прибытия на очередное переосвидетельствование из-за длительного

непрерывного стационарного(-ых) лечения(-ий) либо из-за чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера).

Переосвидетельствование инвалидов и (или) лиц с утратой трудоспособности ранее установленного срока инвалидности и (или) утраты трудоспособности, а также лиц, инвалидность или утрата трудоспособности которым установлены без срока переосвидетельствования или до достижения возраста, предусмотренного пунктом 1 статьи 11 Закона Республики Казахстан "О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан", проводится:

- 1) с предоставлением документов, определенных пунктом 9 настоящих Правил:
  - при ухудшении состояния здоровья;
  - с целью изменения причины инвалидности;
  - на основании заявления освидетельствуемого лица, но не более чем за два месяца до истечения установленного срока инвалидности и (или) утраты трудоспособности;
- 2) на основании данных, имеющихся в акте (-ах) МСЭ:
  - при проведении контроля обоснованности экспертного заключения отдела МСЭ;
  - при выявлении фактов предоставления недостоверных документов, необоснованно вынесенного экспертного заключения, вне зависимости от срока установления инвалидности (или) утраты трудоспособности.

Инвалидность устанавливается на следующие сроки:

- лицам до шестнадцатилетнего возраста - 6 месяцев, 1 год, 2 года, на 5 лет и до достижения шестнадцатилетнего возраста;
- лицам с шестнадцатилетнего до восемнадцатилетнего возраста – 6 месяцев, 1 год, до достижения восемнадцатилетнего возраста;
- лицам старше восемнадцатилетнего возраста - 6 месяцев, 1 год, 2 года или без срока переосвидетельствования.

Инвалидность без срока переосвидетельствования устанавливается:

- 1) согласно Перечню необратимых анатомических дефектов, при которых лицам старше восемнадцати лет группа инвалидности и (или) степень УПТ устанавливается без срока переосвидетельствования и (или) степень УОТ до достижения участником системы обязательного социального страхования возраста, предусмотренного пунктом 1 статьи 11 Закона Республики Казахстан "О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан";
- 2) при стойких, необратимых изменениях и нарушениях функций организма, неэффективности проведенных реабилитационных мероприятий, стабильности группы инвалидности и динамическом наблюдении за инвалидом первой группы не менее четырех лет, второй - не менее пяти лет, третьей - не менее шести лет;
- 3) при неблагоприятном реабилитационном прогнозе лицам пенсионного возраста.

Сроки инвалидности и степени утраты трудоспособности устанавливаются в соответствии с реабилитационным прогнозом и потенциалом освидетельствуемого лица.

Реабилитационный прогноз оценивается:

- благоприятный - возможность полного восстановления и (или) компенсации нарушенных функций организма и категорий ограничений жизнедеятельности, полной интеграции инвалида в общество;
- относительно благоприятный - возможность частичного восстановления и (или) компенсации нарушенных функций организма и категорий ограничений жизнедеятельности при уменьшении степени их ограничений или стабилизации, при расширении способности к интеграции и переходу от полной к частичной социальной поддержке;
- сомнительный - неясный прогноз;
- неблагоприятный - невозможность восстановления, стабилизации или компенсации нарушенных функций организма и категорий ограничений жизнедеятельности [5].

Таким образом, инвалидность устанавливается на предусмотренный срок с контрольным осмотром освидетельствуемого лица в целях подтверждения стойких нарушений функций организма или факта отсутствия значимых улучшений состояния здоровья.

Анализ ситуации доказывает тот факт, что с существующими проблемами бюрократии и обслуживания в современном обществе, инвалиды, уже имея группу инвалидности, присвоенную в установленном Законом порядке, обязаны каждые «полгода» доказывать наличие у себя анатомических дефектов, это при наличии проблем сердца, передвижения, давления, тахикардии и т.д. Проблематика заключается в том, что для очередного подтверждения факта инвалидности, лицу необходимо собрать огромный перечень документов и справок от специалистов узкого и широкого профиля, осуществляющих свою деятельность в разных местах, инвалидам третьей группы по зрению доказывать, что их зрение не улучшилось, процесс сбора документов по разным объективным причинам затягивается на несколько месяцев, в то время как по первоначально собранным документам истекает срок действия. Вопросы переосвидетельствования возникают у людей, к примеру, имеющих неизлечимые анатомические дефекты в виде синдрома Дауна, каждые два года обязаны подтверждать диагноз, так как без соответствующих справок, детей

с подобными особенностями развития не берут в коррекционные детские сады, школы и не выплачивают социальные пособия. Указанные обстоятельства существенным образом затрудняют жизнедеятельность годуинвалидов, тем самым нарушая принципы гуманности и соблюдения прав человека и гражданина. Короткие сроки переосвидетельствования пожизненного присвоения инвалидности, не соответствуют объективному статусу, диагнозу и особенностям течения заболевания. Объем необходимого перечня переобследования, консультаций профильных специалистов создает лабиринт для лиц с ограниченными возможностями. Возникает необходимость в пересмотре сроков переосвидетельствования инвалидов, которые избавят их от ежегодного подтверждения своего статуса, а также в исключении ряда справок, указанного в перечне требуемых документов, не составляющих особой важности, но отнимающих время на их получение.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Казахстанский путь-2050: единая цель, единые интересы, единое будущее: Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана. 17 января 2014 г. // http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nnazarbaeva-narodu-kazahstana-17-yanvarya-2014-g

2 Кабакова М.П., Аплашова А.Ж., Матаев Б.А. Социально-психологическое сопровождение инвалидов с психоневрологическими заболеваниями в условиях обслуживания на дому // Вестник КазНУ. Серия психологии и социологии. №1(60).- Алматы «Қазақ университеті», 2017. - С. 36.

3 Лыхина Т.А. Инвалидность с точки зрения современного международного права // <https://cyberleninka.ru/article/n/invalidnost-s-tochki-zreniya-sovremennogo-mezhdunarodnogo-prava>

4 О социальной защите инвалидов в Республике Казахстан: Закон Республики Казахстан от 13 апреля 2005 года № 39-III // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30008935#pos=3;-250

5 Об утверждении Правил проведения медико-социальной экспертизы: приказ Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 30 января 2015 года № 44 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500010589>

ТҮЙІН

Бабич А.А., заң ғылымдарының магистрі

E-mail: aleksa.babich@inbox.ru

Қазақстан Республикасы ИМ Ш.Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МҮГЕДЕКТЕРДІ ҚАЙТА КУӘЛАНДЫРУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Әлеуметтік мәселелерді білу және оларды шешу жолдарын табу – мемлекетіміздің әлеуметтік саясатының маңызды жағдайларының бірі. Мүгедектік – қоғамның және мемлекет қамқоршылығының объектісі. Мүгедектер өмірінің жаңа концепциясын қалыптастыру, қоғамдағы өзара көмек пен қолдауға деген біржолғы назар аудару әлеуметтік мемлекеттің негізгі критерийі болып табылады. Мүгедектердің қайта куәландыру мерзімділігінің мәселесі циклді болып табылады, бір жақтан, анатомиялық кемістіктерін дәлелдеу қажеттілігімен, екінші жағынан, бюрократизмнің пайда болуы, формалдық процедураларды сақтау үшін мүгедектердің жағдайына деген жаратпаушылықта көрінеді.

Түйін сөздер: мүгедектік, қайта куәландыру, медициналық-әлеуметтік сараптама, анатомиялық кемістіктер, оңалтулық болжау.

RESUME

Babich A.A., master of law

E-mail: aleksa.babich@inbox.ru

Kostanay academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan after Sh. Kabyibaev

THE ACTUAL PROBLEMS OF RE-EXAMINATION OF PEOPLE WITH DISABILITIES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

The knowledge of social problems and search the ways to solve them is one of the important conditions of the social policy of the State. Disability is a reason why we should take care of relatives and society of the State as a whole. The formation of a new concept of life for the disabled, with a simultaneous emphasis on mutual assistance and support in society are the main criteria of the social state. The problem of frequency of re-examination of disabled individuals is cyclical, on the one hand caused by the need for confirmation of anatomical defects, bureaucracy on the other, expressed in disregard for the situation of disabled persons, for the sake of compliance with formal procedures.

Keywords: disability, re-examination, medical and social expertize, anatomical defects, rehabilitation predict.

А.Б. Данекенова
магистр юриспруденции
E-mail: adanekenova@mail.ru

Костанайский государственный
университет им. А. Байтурсынова

Об отдельных аспектах защиты прав и свобод человека и гражданина по законодательству Республики Казахстан

Аннотация. В статье рассматриваются отдельные аспекты института защиты прав и свобод человека и гражданина по законодательству Республики Казахстан. Проведен краткий анализ структуры правовой основы института защиты прав и свобод человека и гражданина, приведена авторская точка зрения по ее систематизации. В связи с ратификацией Республикой Казахстан Факультативного Протокола Международного Пакта о гражданских и политических правах (МПГПП) особое внимание уделено порядку обращения в международные правоохранительные организации по вопросам защиты прав и свобод.

Ключевые слова: законность, законодательство, защита, международный договор, международное право, международные правоохранительные организации, правовое государство, права и свободы человека, правоохранительные органы, соблюдение прав и свобод, суд.

За 27 лет независимости в Республике Казахстан идет планомерное, поступательное движение по развитию и созданию правовых институтов цивилизованного законодательного процесса, дальнейшего развития демократических основ функционирования государственного аппарата, укрепления охраны прав и интересов граждан, общественной безопасности.

Одним из направлений построения правового государства является совершенствование правоохранительной деятельности. Не секрет, что в процессе деятельности специальных служб и правоохранительных органов очень высок уровень количества нарушений прав и свобод человека и гражданина. В связи с этим, совершенствование деятельности правоохранительных органов – актуальная задача, стоящая перед государством. Имеющиеся правовые, организационные и тактические формы и методы защиты прав и свобод гражданина и человека перестали в полной мере соответствовать потребностям объективной действительности. Одной из причин такой ситуации является недостаточная разработанность положений нормативно-правовых актов, на основе которых должны приниматься решения по дальнейшему совершенствованию института защиты прав и свобод.

Вся деятельность правоохранительных органов базируется на правах, которые определяют их цели, содержание, пределы и обеспечивают на практике достижения наиболее эффективных результатов.

На наш взгляд, с помощью права должны обеспечиваться слаженность и упорядоченность защиты прав и свобод гражданина и человека. Объективные свойства и функции нормативно-правовых норм являются серьезной гарантией целесообразности, организованности и налаживания рассматриваемого вопроса.

Особенностью института защиты прав и свобод гражданина и человека в законодательстве Республики Казахстан является установление ряда правовых гарантий (Конституция, заключенные

и ратифицированные международные договоры, кодифицированное законодательство, законы). Одной из причин особого внимания к соблюдению прав и свобод человека и гражданина является тот фактор, что законодатель поступил так в связи или на основании исторического опыта нашей страны. Был период, когда деятельность правоохранительных органов и специальных служб государства являлась практически закрытой от общественности и бесконтрольной, в результате чего имели место многочисленные факты нарушения прав и свобод.

Как справедливо отмечают Ю.В. Корневский и М.Е. Токарева, использование в своей деятельности специальных методов, сил, средств, форм в защите от преступных посягательств на права, свободы и законные интересы граждан, интересов общества и государства может иметь место риск отрицательных побочных последствий этой деятельности. Правоохранительная деятельность своему характеру и особенностям (негласность большинства оперативно-розыскных мероприятий, ограниченность прав лиц, в отношении которых такие мероприятия проводятся; отсутствие ряда гарантий, имеющихся в уголовно-процессуальной сфере; закрытость в определенной мере даже от прокурорского надзора) чревата опасными нарушениями прав и свобод гражданина и человека. Поэтому эта деятельность должна быть строго регламентирована законом [1, с. 5].

Изучая законотворческий путь в истории создания государства и права, на наш взгляд, нельзя пройти мимо следующих основных нормативных правовых актов, во многом определивших последующее развитие института соблюдения и защиты прав и свобод гражданина и человека. Осуществление в любом государстве правоохранительной деятельности предполагает в той или иной мере ограничение прав и свобод его граждан. Институт соблюдения и обеспечения прав и свобод гражданина и человека во многом развивался с целью ограничения произвола со стороны правоохранительных органов и специальных служб государства, которые зачастую действовали только в интересах незначительной группы людей в силу различных обстоятельств, ставших во главе государственной власти.

П. 1 ст. 1 Конституции гласит: «Республика Казахстан утверждает себя демократическим, светским, правовым и социальным государством, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы» [2].

Согласно Постановлению Конституционного Совета Республики Казахстан «Об официальном толковании пункта 1 статьи 4 и пункта 2 статьи 12 Конституции Республики Казахстан» права и свободы человека, провозглашенные Конституцией, являются основополагающими при разработке и принятии законов и иных нормативных актов, устанавливающих условия и порядок осуществления этих прав и свобод [3, с. 54].

Основные права человека и гражданина определены во 2 разделе Конституции и других нормативных правовых актах. Например, одним из моментов реализации данных прав и свобод является ст. 2 Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности», где первой задачей определена: «защита жизни, здоровья, прав, свобод, законных интересов граждан и собственности (независимо от форм) от противоправных посягательств» [4].

Процесс осуществления правоохранительной деятельности в целях защиты прав и свобод предполагает в ходе постоянного общения с гражданами, вынужденную возможность в той или иной степени, вторжения в частную жизнь, личную и семейную тайну, ограничение их прав и свобод, предусмотренных ст.ст. 16, 18, 25 Конституции Республики Казахстан. Система конституционных гарантий, продублированных в ряде других нормативных правовых актах, представляет собой механизм защиты граждан от произвола оперативных сотрудников Конституцией.

В связи с тем, что правовая основа сложна по своему составу и представляет собой систему нормативных правовых норм, целесообразно (учитывая требования системного подхода к анализу сложных явлений и процессов) [5, с. 86] провести определенную дифференциацию ее элементов по тому или иному основанию. Принимая за основу мнение Е.С. Дубоносова, мы полагаем, что наиболее рациональной можно считать классификацию элементов правовой основы защиты прав и свобод гражданина и человека в зависимости от уровней правового регулирования.

При составлении уровней нормативных правовых актов, составляющих правовую основу, мы руководствовались в первую очередь Конституцией Республики Казахстан, нормами международного права и Законом Республики Казахстан «О нормативно-правовых актах» от 26 июня 1998 года как основными критериями в классификации и систематизации нормативно-правовых актов в республике. Аналогичной точки зрения при определении структуры правовой основы придерживается Ш.Ш. Шаяхметов [6, с. 12].

Из анализа законодательства Республики Казахстан следует, что правовая основа представляет собой единое целое совокупности нормативно-правовых актов, ее регламентирующих, имеет свою структуру, и, если следовать логике, по нашему мнению, законодатель выделил четыре уровня:

1. Конституционный, который включает в себя Конституцию и конституционные законы Республики Казахстан.

2. Международный, который включает в себя международные договора, заключенные и ратифицированные Республикой Казахстан.

3. Законодательный, включающий кодифицированное законодательство Республики Казахстан,

законы Республики Казахстан.

4. Подзаконный, включающий в себя нормативные указы Президента Республики Казахстан, постановления и распоряжения Правительства Республики Казахстан, акты Генеральной прокуратуры, межведомственные и ведомственные нормативно-правовые акты органов исполнительной власти, регулирующие отдельные правоотношения в сфере защиты прав и свобод гражданина и человека.

К первому уровню относится Конституция Республики Казахстан [2]. Данное обстоятельство неоспоримо, так как Конституция Республики Казахстан имеет высшую юридическую силу и прямое действие на всей территории Республики (часть вторая ст. 4). Законы и иные правовые акты, принимаемые в Республике Казахстан, не должны противоречить Конституции. Ряд конституционных положений имеет непосредственное отношение к соблюдению и защите прав и свобод человека и гражданина.

Второй уровень правовой основы – международно-правовой. Данный уровень предопределен п. 3 ст. 4 Конституции Республики Казахстан: «Международные договоры, ратифицированные Республикой, имеют приоритет перед ее законами и применяются непосредственно, кроме случаев, когда из международного договора следует, что для его применения требуется издание закона» [2].

Третий уровень – законодательный. Состоит из норм законов Республики Казахстан, в котором собраны, систематизированы и изложены основные нормативно-правовые положения, определяющие содержание института защиты прав и свобод гражданина и человека на территории Республики Казахстан, где закреплена система правовых гарантий. На этом же уровне и другие законы, имеющие к ним отношения. Институт защиты прав и свобод базируется на сложной системе нормативно-правовых норм, предусмотренных многообразными источниками права. В этой системе действуют нормативно-правовые нормы, непосредственно регламентирующие защиту прав и свобод гражданина и человека, а также применяются определенные нормы права, которые напрямую не рассчитаны на правовую регламентацию защиты прав и свобод. Однако служат основанием для решения правовых, организационных и тактических вопросов, в силу органической связи между собой различных правоохранительных функций.

Четвертый уровень составляют нормативно-правовые акты органов законодательной, исполнительной и судебной власти и органов, осуществляющих защиту прав и свобод гражданина и человека.

К рассматриваемому уровню относятся, кроме законов, и иные правовые акты Республики Казахстан. Они являются:

- акты Президента Республики Казахстан в соответствии с п.1 ст. 45 Конституции Республики Казахстан (указы и распоряжения, имеющие обязательную силу на всей территории Республики Казахстан);

- акты Палат Парламента Республики Казахстан в соответствии со ст. ст. 53, 54 Конституции Республики Казахстан;

- акты Правительства Республики Казахстан в соответствии со ст. 69 Конституции Республики Казахстан (постановления Правительства и распоряжения Премьер-Министра);

- акты государственных органов судебной власти, Конституционного Совета Республики Казахстан в соответствии со ст. 74 Конституции Республики Казахстан (решения); Верховного Суда Республики Казахстан в соответствии со ст. 76 Конституции Республики Казахстан (решения, приговоры и иные постановления).

Итак, мы пришли к следующим выводам:

- правовая основа защиты прав и свобод гражданина и человека имеет строгую систему и тенденцию к развитию, связанную с совершенствованием законодательства Республики Казахстан в данной сфере;

- в законодательном порядке следует дать определение понятия «защита прав и свобод гражданина и человека». Его отсутствие «вносит сумятицу в правоприменение» [7, с. 9] и в понимание правоприменителем;

- существующие нормативно-правовые предписания в законодательстве Республики Казахстан, регламентирующие правовой механизм защиты прав и свобод гражданина и человека, являются несовершенными (неполными), что, на наш взгляд, является пробелом и требует скорейшего устранения.

Проблема защиты прав и свобод гражданина и человека давно вышла за пределы каждого отдельного государства, поэтому без достаточного исследования различных идей и истории развития прав и свобод человека, анализа ее достижений, а также без знания основополагающих принципов в области защиты прав и свобод человека невозможно понять необходимость обеспечения прав личности в национальном праве. Очень важно определить взаимосвязь и взаимозависимость международного и национального права, их влияние на положение личности в обществе.

П. 3 ст. 4 Конституции Республики Казахстан определяет: «Международные договоры, ратифицированные Республикой, имеют приоритет перед ее законами и применяются непосредственно, кроме случаев, когда из международного договора следует, что для его применения требуется

издание закона» [2].

Приоритет международно-правовых соглашений является одной из важнейших особенностей правового государства. В современных условиях весьма актуален вопрос не только наличия тех или иных договоров и соглашений, но и дозволенная информированность о них соответствующих сотрудников правоохранительных органов и специальных служб.

Важнейшим международным нормативным актом является принятая Генеральной Ассамблеей ООН 10 декабря 1948 года «Всеобщая Декларация прав человека».

Существуют шесть основных договоров по правам человека, для каждого из которых создан комитет, который контролирует эффективность выполнения государствами-участниками данных договоров.

Это следующие договоры: Международный пакт о гражданских и политических правах; Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах; Международная конвенция о ликвидации всех форм расовой дискриминации; Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин; Конвенция против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания; Конвенция о правах человека.

Согласно принятым на себя Республикой Казахстан обязательствам перед мировым сообществом, организация работы правоохранительных органов должна строго соответствовать указанным стандартам и в своей деятельности должна руководствоваться не только казахстанским, но и международным законодательством. Механизм реализации международно-правовых договоров, ратифицированных Республикой Казахстан.

Итак, Международный Пакт о гражданских и политических правах (МПГПП) был принят Генеральной Ассамблеей ООН 16 декабря 1966 года, а вступил в силу 23 марта 1976 года, то есть данный договор является универсальным и действует в системе ООН.

МПГПП содержит определенный перечень защищаемых прав, и, соответственно, только при нарушении этих прав можно обращаться за защитой этих прав.

МПГПП предусматривает создание Комитета по правам человека ООН, который в соответствии с Факультативным Протоколом позволяет частному лицу обратиться в Комитет по правам человека ООН с индивидуальной жалобой по поводу нарушения прав человека одним из государств, подписавших и ратифицировавших МПГПП и Факультативный Протокол к Пакту. Право индивидуального обращения, предусмотренное статьей 1 Факультативного Протокола, гласит: «Государство-участник Пакта, который становится участником настоящего Протокола, признает компетенцию Комитета принимать и рассматривать сообщения от подлежащих его юрисдикции лиц, которые утверждают, что они являются жертвами нарушения данным государством-участником какого-либо из прав, изложенных в Пакте».

Процедура подачи и рассмотрения индивидуальных жалоб урегулирована в Факультативном протоколе к Международному пакту о гражданских и политических правах.

Факультативный протокол № 1 к МПГПП ратифицирован Республикой Казахстан Законом РК от 11 февраля 2009 года № 130-IV «О ратификации Факультативного протокола к Международному пакту о гражданских и политических правах», который вступил в силу для Республики Казахстан с октября 2009 года [8].

В настоящее время в отношении Республики Казахстан как государства и его должностных лиц можно направить сообщение в следующие контрольные органы Организации Объединенных Наций (ООН):

- Комитет против пыток (КПП), Committee Against Torture (CAT) - на основании статьи 21 и 22 Конвенции против пыток и другого жестокого, бесчеловечного или унижающего достоинство обращения и наказания;

- Комитет по ликвидации расовой дискриминации (КЛРД), Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD) - на основании статьи 14 Международной Конвенции о ликвидации всех форм расовой дискриминации;

- Комитет по ликвидации дискриминации в отношении женщин (КЛДЖ), Committee on the Elimination of Discrimination against Women (CEDAW) - на основании статьи 1 и 2 Факультативного протокола к Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин;

- Комитет по правам человека (КПЧ), Human Rights Committee (HRC) - на основании Факультативного протокола №1 к Международному Пакту о гражданских и политических правах, который вступил в силу для Республики Казахстан с октября 2009 г.

Европейская система защиты прав человека сложилась намного раньше, практически сразу после Второй мировой войны. Основное отличие Европейской системы состояло в том, что механизм защиты прав человека предусматривал обязательность исполнения решений и процедуру обеспечения исполнения.

Европейская система защиты прав человека была создана на основе Европейской Конвенцией о защите прав человека и основных свобод, которая является региональным договором, действующим в рамках Совета Европы. Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод была принята 04.11.1950 г. и вступила в действие с 03.09.1953 г.

Европейский Суд по правам человека начал свою деятельность в 1959 году и осуществляет ее уже в течение более 40 лет. За время своей деятельности Европейский Суд по правам человека рассмотрел огромное число жалоб и вынес свои суждения о том, были или нет нарушения прав человека в каждом конкретном случае. Эти суждения являются правовыми положениями, которые использует суд, рассматривая каждое последующее дело, руководствуясь ими как прецедентами.

Мы полагаем, дальнейшее совершенствование института защиты прав и свобод гражданина и человека при действии или бездействии должностного лица органа государственной власти или управления, физического лица обеспечит дополнительные правовые гарантии соблюдения законности.

Если принять за основу точку зрения К.Ж. Капсалямова в области гарантий соблюдения прав и свобод, изложенную им в диссертационной работе: «Юридические гарантии обеспечения конституционных принципов судопроизводства в сфере уголовно-процессуального принуждения» [9], то мы можем отметить, что научное значение теоретических изысканий в рамках означенного заключается в необходимости выработки нормативных правовых предписаний, позволяющих обеспечить реализацию конституционных и международно-правовых принципов в сфере неприкосновенности прав и свобод человека и гражданина.

Практическое значение, на наш взгляд, может заключаться в том, что нормативное правовое закрепление конституционных и международных нормативно-правовых предписаний позволит:

- максимально упорядочить правовую квалификацию действия или бездействия должностного лица органа государственной власти или управления, а также физического лица, затрагивающие права и свободы человека и гражданина;
- выработать стройную, логически обоснованную систему процессуальных средств, направленных на восстановление нарушенного права неприкосновенности прав и свобод человека и гражданина;
- строго соответствовать действующему законодательству при разработке новых нормативных правовых актов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Корневский Ю.В., Токарева М.Е. Использование результатов оперативно-розыскной деятельности в доказывании по уголовным делам: методическое пособие. - М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2000. – 80 с.
- 2 Конституция Республики Казахстан: принята 30 августа 1995 года: практическое пособие. – Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К». 2017. – 44 с.
- 3 Об официальном толковании пункта 1 статьи 4 и пункта 2 статьи 12 Конституции Республики Казахстан: постановление Конституционного Совета РК // Журнал «Закон и время». – Алматы, 1996. - № 4. – 110 с.
- 4 Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Республики Казахстан от 15.09.1994 № 154-ХІІІ // Казахстанская правда. - 1994 . – 18 октября.
- 5 Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности: пособие. – М.: Юридическая литература, 1978. – 120 с.
- 6 Шаяхметов Ш.Ш. Организационные и тактические особенности оперативно-розыскной деятельности ОВД по раскрытию преступлений прошлых лет: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Астана, 2004. – 30 с.
- 7 Савицкий В.М. Язык процессуального закона: Вопросы терминологии. - М., 1987. – 132 с.
- 8 О ратификации Факультативного протокола к Международному пакту о гражданских и политических правах: Закон Республики Казахстан от 11 февраля 2009 года № 130-ІV (по состоянию на 10.01.2019 г.).
- 9 Капсалямов К.Ж. Юридические гарантии обеспечения конституционных принципов судопроизводства в сфере уголовно-процессуального принуждения: дис. ... канд. юрид. наук. - Караганда, 1996. – 130 с.

ТҮЙІН

Данекенова А.Б., заңтану магистрі
E-mail: adanekenova@mail.ru

А. Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША АДАМ ПЕН АЗАМАТТЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДЫҢ ЖЕКЕЛЕГЕН АСПЕКТІЛЕРІ ТУРАЛЫ

Мақалада Қазақстан Республикасының заңнамасындағы адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау институтының кейбір аспектілері қарастырылады. Адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау институтының құқықтық негізінің құрылымына

қысқаша талдау жүргізіледі және оны жүйелеу бойынша автордың көзқарасы беріледі. Қазақстан Республикасының Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық Пактінің (ХПАСҚ) Факультативтік хаттамасын ратификациялауына байланысты құқықтар мен бостандықтарды қорғау мәселелері бойынша халықаралық құқық қорғау ұйымдарына жүгіну тәртібіне ерекше назар аудару туралы айтылады.

Түйін сөздер: заңдылық, заңнама, қорғау, халықаралық шарт, халықаралық құқық, халықаралық құқық қорғау ұйымдары, құқықтық мемлекет, адамның құқықтары мен бостандықтары, құқық қорғау органдары, құқықтар мен бостандықтарды сақтау, сот.

RESUME

Danekenova A.B., master of law

E-mail: adanekenova@mail.ru

Kostanay State University after A. Baitursynov

ON SOME ASPECTS OF HUMAN CIVIL RIGHTS AND FREEDOM DEFENSE ACCORDING TO THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN LEGISLATION

The article considers the research of the institution studying human rights and freedom defense according to the Republic of Kazakhstan legislation. A short structural analysis of the legal basis of human rights institution is made. The article describes the author's point of view on the systematization of this basis. In connection with the ratification of the Faculty Protocol of the International Pact on civil and political rights special attention is paid to the order of the appeal to the international law-enforcement organizations on the issues on rights and freedom defense.

Keywords: legitimacy, legislation, protection, international contract, international law, international law-enforcement authority, constitutional state, rights and freedom of human, law-enforcement authority, respect of rights and freedom, court.

КӘСІПТІК ОҚЫТУ ЖӘНЕ ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ БІЛІКТІ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІН ДАЯРЛАУ

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ И ПОДГОТОВКА КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

УДК 343.137

А.А. Бабич

магистр юридических наук
E-mail: aleksa.babich@inbox.ru

А.Р. Баргаринов

магистр юридических наук

Костанайская академия
МВД Республики Казахстан
им. Ш. Кабылбаева

О некоторых вопросах подготовки кадров новой формации МВД Республики Казахстан через призму времени

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы, связанные с подготовкой и практической востребованностью специалистов-выпускников ВУЗов МВД Республики Казахстан. Одной из приоритетных задач, поставленных Президентом страны перед Правительством в Послании народу Казахстана «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции», является «обеспечение молодых людей первой профессией». Проблема расторжения контрактов на период обучения в организации образования и одновременно о прохождении службы в правоохранительных органах Республики Казахстан является ключевой по причине несоответствия идеала «первой профессии» существующему порядку прохождения службы, несовершенству действующей системы ОВД и качеству полученного образования.

Ключевые слова: Дорожная карта, модернизация, цифровизация, образование, подготовка специалистов, оперативно-розыскная деятельность, техническое сопровождение, автоматизированные базы данных.

Актуальным и противоречивым на сегодняшний день остается вопрос о подготовке кадровой «новой формации». Образ идеального полицейского создается МВД с учетом мнения общественности. Подобный подход к разработке требований и компетенций к образу образцового полицейского мотивирован объективными потребностями общественного развития и направлен на совершенствование и развитие системы МВД в целом. Хочется отметить, что настоящая статья, посвященная проблемам реализации Дорожной карты по модернизации органов внутренних дел Республики Казахстан на 2019-2021 годы, утвержденной Постановлением Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2018 года № 897, является первоочередной в серии научных статей авторов, в которой рассмотрены вопросы подготовки кадров ведомственными ВУЗами МВД, а также соответствия выпускников ведомственных учебных заведений квалификационным требованиям, предъявляемым к ним в реальных условиях прохождения службы.

Проведение внеочередной аттестации сотрудников полиции, в том числе сотрудников ведомственных

учреждений образования, запланированной на второй квартал 2019 года [1], осложнено, прежде всего, ненормированностью рабочего времени в территориальных подразделениях органов внутренних дел и, как следствие этого, нехваткой времени для регулярного посещения занятий по профессиональной, физической и боевой подготовке личного состава. Действительность такова, что к сотрудникам полиции предъявляются высокие требования как со стороны общественности, так и со стороны самой правоохранительной системы, однако уровень всепоглощающего бюрократизма находится в настоящее время на своем предельном уровне. Ф.Э. Дзержинский, выступая против «бумажных» методов руководства, отмечал в письме от 8 марта 1926 г.: «Самое основное зло, дезорганизирующее «заводы, тресты, органы управления промышленностью и нас (органы президиума ВСНХ СССР), - это отчетный, справочный, бухгалтерский, статистический контрольный потоп. Доклады, доклады. Отчеты, отчеты. Цифры, таблицы, бесконечный ряд цифр. А людей, знающих дело, нет. Нет при этой системе времени изучать вопрос. Знают дело не люди, а справки, доклады. Пишутся горы бумаг, читать их некому и нет физической возможности...» [2].

Конечно, шаги по совершенствованию и устранению существующих недостатков и проблем предпринимаются, проблемные вопросы рассматриваются, а не замалчиваются, предпринимаются меры по постепенному переходу на безбумажный документооборот и цифровизацию правоохранительных органов.

Одним из указанных шагов стало принятие Государственной программы «Цифровой Казахстан», утвержденной Постановлением Правительства Республики Казахстан от 12.12.2017 года за № 827. Основанием для разработки Государственной программы послужило Послание Президента Республики Казахстан «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» от 31 января 2017 года. Одной из задач Программы является «Повышение цифровой грамотности в среднем, техническом и профессиональном, высшем образовании» в направлении «Развитие человеческого капитала». В этой области предусмотрен комплекс мер, в том числе «В сфере высшего, послевузовского образования будут также актуализированы типовые учебные планы и программы на основе профессиональных стандартов и требований рынка труда с учетом введения дисциплины «Информационно-коммуникационные технологии» по всем специальностям» [3].

Рассматривая практическую реализацию указанных направлений, следует отметить, что в 2017 году в раздел «Обязательный компонент» Типового учебного плана была включена дисциплина «Информационно-коммуникационные технологии». В Костанайской академии МВД Республики Казахстан имени Шракбека Кабылбаева данная дисциплина преподается по специальностям «Социальная работа» и «Педагогика и психология». Назначением дисциплины «Информационно-коммуникационные технологии» является подготовка высококвалифицированных специалистов, владеющих навыками применения современных информационных технологий в сфере профессиональной деятельности. Целью преподавания дисциплины является овладение курсантами профессиональных и личностных компетенций, которые дадут возможность пользоваться современными информационно-коммуникационными технологиями в различных областях профессиональной деятельности, научной и практической работе для самообразовательных и других целей. Дисциплина преподается преимущественно на английском языке.

Применительно к подготовке специалистов «новой формации» для органов внутренних дел, в связи с цифровизацией и введением в практику делопроизводства в электронном формате, в работе с использованием автоматизированных баз данных изучение дисциплины «Информационно-коммуникационные технологии» приравнивается к первоочередным профилирующим дисциплинам.

Что касается изучения дисциплины на английском языке, здесь возникает ряд логичных и объективных вопросов. Например, какова степень овладения дисциплиной специалистом с низким уровнем знания английского языка? Ведь, помимо «разговорного» метода изложения темы занятия, дисциплина сопровождается специальной терминологией, что создает сложность восприятия курсантами. Возникает вопрос, каким образом преподавать данную дисциплину, если курсант на должном уровне не владеет английским языком? (выбор иностранного языка при поступлении в ВУЗ не ограничивается английским языком, это могут быть немецкий и французский языки). Таким образом, на основании вышеизложенного, не видится эффективности и необходимости проведения занятий по дисциплине «Информационно-коммуникационные технологии» на английском языке, где основной целью занятия ставится не изучение английского языка, а получение необходимых знаний, умений и навыков пользования компьютерными системами, освоение знаний, составляющих основу научных представлений об информации, информационных процессах, системах, технологиях и моделях, овладение умениями работать с различными видами информации с помощью компьютера и других средств информационных и коммуникационных технологий (ИКТ), организовывать образовательную деятельность и планировать ее результаты.

Но это не говорит о том, что необходимо отказаться от изучения английского языка, тем более в условиях перехода казахского языка на латиницу. Суть в том, что для изучения английского языка предусмотрены дисциплины: «Английский язык» и «Профессионально-ориентированный английский язык». А в некоторых областях знаний это просто необходимо, при поступлении в магистратуру и докторантуру, при подготовке докторских диссертации предусматривается

опубликование статей на английском языке, а также выезд в зарубежные научные стажировки.

Не будем затрагивать проблемные вопросы материально-технического состояния рассматриваемого ВУЗа МВД, о котором неоднократно уже писали, в этом направлении предприняты немалые меры и существует еще множество нерешенных задач.

Следует отметить, что существующие проблемы реализации указанной Государственной программы рассмотрены С.Н. Бачуриным в серии научных статей «Проблемные вопросы реализации Государственной программы «Цифровой Казахстан» при использовании электронно-цифровых технологий в современном уголовном процессе и в производстве по делам об административных правонарушениях Республики Казахстан». Автор в своей научной статье проводит краткий обзор современной подготовки специалистов высшей научной квалификации, финансирования и проведения научных исследований с целью ориентирования молодых специалистов, магистрантов и докторантов, претендующих на присвоение академических и научных степеней [4].

Важным и продуктивным в подготовке кадров «новой формации» является новый практико-ориентированный подход в системе методов обучения специалистов. Положительным достижением в этой области в Костанайской академии МВД РК им. Ш. Кабылбаева является открытие в 2018 году «Центра пробации», который специально ориентирован на дальнейшее развитие данной службы в стране в рамках реализации пилотного проекта «Совершенствование уголовного правосудия в Казахстане». Данный проект, финансируемый Европейским Союзом и являющийся частью программы «Поддержка судебной реформы в Республике Казахстан» стартовал в 2015 году и был реализован Организацией по сотрудничеству Северной Ирландии (NI-CO) в партнерстве с Министерством юстиции Великобритании, Службой Пробации Нидерландов и Национальной школой судебных органов и государственной прокуратуры Польши.

В качестве положительных моментов необходимо отметить использование в ходе проведения занятий учебной версии автоматизированной базы данных «Единый реестр досудебных расследований». Единый реестр досудебных расследований (далее - ЕРДР) - автоматизированная база данных, в которую вносятся сведения о поводах к началу досудебного расследования, перечисленных в части первой статьи 180 УПК РК, принятых по ним процессуальных решениях, произведенных действиях, движении уголовного производства, заявителях и участниках уголовного процесса, а также осуществляется ведение уголовного судопроизводства в электронном формате на стадии досудебного расследования [5].

Умение работать с автоматизированными базами данных является неотъемлемым требованием и одной из ежедневных функциональных должностных процедур сотрудника. Необходимо рассмотреть вопрос также о возможности использования в учебном процессе Академии «Централизованной автоматизированной базы данных УИС МВД РК». Централизованная автоматизированная база данных уголовно-исполнительной (пенитенциарной) системы Министерства внутренних дел Республики Казахстан (далее - ЦАБД УИС) – информационная система по учету движения лиц, содержащихся в следственных изоляторах, учреждениях уголовно-исполнительной (пенитенциарной) системы, а также состоящих на учете в службе пробации.

Это связано, прежде всего, с амбициозной целью по «цифровизации государственных органов», определенной Государственной Программой. Это напрямую касается ведомственных ВУЗов МВД Республики Казахстан, в частности Костанайской академии МВД Республики Казахстан имени Шракбека Кабылбаева, в плане реализации функций по подготовке и активному переходу предоставления сотрудниками органов внутренних дел государственных услуг в электронном формате.

Подготовка сотрудников для службы пробации проводится в Костанайской академии по специальности «Социальная работа». Преемственность зарубежного аналога пробационной деятельности на базе национального законодательства Республики Казахстан составляет основу при разработке образовательной программы для подготовки специалистов службы пробации. Путем проведения международных тренингов, определена главная цель образовательной программы: какими знаниями, навыками и умениями должен овладеть сотрудник службы пробации по окончании курса обучения. Профессиональные навыки и компетенции сотрудников службы пробации, обучающихся по указанной программе, должны соответствовать международным стандартам. Сотрудник службы пробации должен обладать навыками 21 века: креативно мыслить, мыслить критически, самоуправляемостью, нетворкингом, сотрудничеством, знанием медиа и IT технологий, вычислительного мышления, информационными навыками. Создание качественного курса обучения для подготовки квалифицированного специалиста, достижение задач и целей пробации, с учетом отсутствия стигматизации осужденного и интеграции его в общество, является целью образовательного процесса.

Рассмотрение действующей системы подготовки кадров органов внутренних дел и формулирование практических рекомендаций по ее совершенствованию должно осуществляться через призму соответствия отечественному законодательству и общепринятым международным рекомендациям в области профессионального образования.

На первый план сегодня выходит задача повышения качества профессиональной подготовки

путем усиления практической направленности обучения, более широкого использования богатого и ценного опыта подготовки кадров за рубежом.

В этой связи, интерес представляет научная статья «О подготовке кадров новой формации для системы ОВД: опыт, проблемы, решения» М.А. Кызылова, А.Ж. Нурушева, С.Н. Бачурина, в которой рассматриваются вопросы подготовки кадров новой формации для системы ОВД Республики Казахстан в целом и на примере Костанайской академии в частности. Тезисно выделяются объективные проблемы, которые затрудняют выполнение задач, поставленных Президентом Казахстана в Послании народу Казахстана «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции». Авторами определены ориентиры развития Костанайской академии и ведомственного образования в целом, приведены четкие выводы по решению имеющихся проблем материально-технического обеспечения ВУЗов МВД [6].

М. Есбулатов и А.Штульберг писали о Министре-реформаторе Ш. Кабылбаеве: «Работу с кадрами Ш. Кабылбаев расценивал как магистральное направление своей деятельности. Так, в июле 1956 года по инициативе Ш.К. Кабылбаева была открыта Алматинская специальная средняя школа милиции, ныне - Алматинская высшая следственная школа, которая за более чем 40 лет своего существования внесла большой вклад в дело укрепления кадров милиции. В Павлодаре открыта межобластная школа младшего и среднего начсостава милиции, межобластные учебные пункты действуют в Темиртау, Чимкенте, Кустанае. Для подготовки высококвалифицированных юристов в Караганде создана Высшая школа МВД, готовящая национальные кадры для органов МВД Казахстана и Киргизии, куда принимались в основном молодые люди, успешно окончившие среднюю школу. Никогда ранее в Казахстане не было столь мощной базы для подготовки и переподготовки кадров органов внутренних дел» [7, с. 56-57].

Генезис национальной системы МВД Республики Казахстан показывает первостепенное значение процесса формирования и развития эффективной ведомственной системы подготовки кадров. В свою очередь, сложный и многогранный процесс функционирования ведомственной системы подготовки специалистов в конечном итоге является основой формирования высокопрофессионального и оптимально сбалансированного кадрового корпуса органов внутренних дел.

Целенаправленные мероприятия, усилия руководства МВД Республики Казахстан позволили создать ведомственную систему образования, которая через призму времени остается надежным подспорьем для подготовки высококвалифицированных кадров органов внутренних дел. Сегодня Казахстан перешел на новый этап «четвертой промышленной революции». Многолетними усилиями в системе МВД удалось создать модель специального высшего образования, которая сочетает фундаментальную и прикладную профессиональную подготовку, стоящую на пути совершенствования в условиях «цифровой эпохи».

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Об утверждении Дорожной карты по модернизации органов внутренних дел Республики Казахстан на 2019-2021 годы: постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2018 года № 897.

2 Хромов С.С. Ф.Э. Дзержинский как руководитель народного хозяйства страны // <http://fdzerzhinsky.narod.ru/hromov1.html>

3 Об утверждении Государственной программы «Цифровой Казахстан»: постановление Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827>

4 Бачурин С.Н. Проблемные вопросы реализации Государственной программы «Цифровой Казахстан» при использовании электронно-цифровых технологий в современном уголовном процессе в производстве по делам об административных правонарушениях Республики Казахстан // «Гылым». - 2018. - №2(57). - С. 10.

5 Об утверждении Правил приема и регистрации заявления, сообщения или рапорта об уголовных правонарушениях, а также ведения Единого реестра досудебных расследований: приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 19 сентября 2014 года № 8 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V14W0009744>

6 Кызылов М.А., Нурушев А.Ж., Бачурин С.Н. О подготовке кадров новой формации для системы ОВД: опыт, проблемы, решения // «Гылым». - 2018. - №2(57). - С. 3.

7 Кабылбаев Шырақбек / Шығ. алқасы: Т. Балақаев, А. Исабаев, А. Кабылбаева, Р. Қайшыбаева, К. Рахымжанов. - Алматы, 2004. - 292 б.

ТҮЙІН

Бабич А.А., заң ғылымдарының магистрі

E-mail: aleksa.babich@inbox.ru

Баргаринов А.Р., заң ғылымдарының магистрі

Қазақстан Республикасы ИМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

**УАҚЫТ АРАЛЫҒЫНДА ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ИМ ЖАҢА ФОРМАЦИЯДАҒЫ
КАДРЛАРДЫ ДАЙЫНДАУДЫҢ БІРНЕШЕ СҰРАҒЫ ТУРАЛЫ**

Мақалада Қазақстан Республикасының ИМ ЖОО түлектерін дайындау және тәжірибелік тұрғыдан маман тапшылық мәселесі қарастырылған. Президент өзінің «Төртінші өндірістік революция жағдайындағы жаңа мүмкіндіктер» атты Қазақстан халқына арналған Жолдауында Үкіметке жастарды қоғамға қажетті алғашқы кәсіппен қамтамасыз ету туралы тапсырма қойды.

Қазақстан Республикасының құқық қорғау органдарында қызмет өткеру және білім алу барысында келісімшартты бұзу өзекті болып тұр. Алған білімнің сапасы және қазіргі ИО жүйесінің жетілдірілмегендігі мінсіз «Алғашқы кәсіп» иесі болуға кедергі келтіретіндігі айқын.

Түйін сөздер: Жол картасы, модернизация, сандық жүйеге көшіру, білім беру, мамандарды даярлау, жедел-ізвестіру қызметі, техникалық қамтамасыздандыру, автоматтандырылған ақпарат базасы.

RESUME

Babich A.A., master of law

E-mail: aleksa.babich@inbox.ru

Bargarinov A.R., master of law

Kostanay academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan after Sh. Kabybaev

**SOME ISSUES OF THE OFFICIALS TRAINING OF NEW FORMATION IN THE IAM
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN THROUGH THE PRISM OF TIME**

The article studies the issues associated with the training and practical demand for specialists, who graduated educational institutions of the IAM of the Republic of Kazakhstan. One of the priority task set by the President of the government in the address for the people of Kazakhstan «New possibilities of the development in the condition of the fourth industrial revolution» is “ensuring young people with the first profession”. The problem of termination of contracts for period of study in the organization of education and at the same time serving in the law enforcement organs of the Republic of Kazakhstan is key, due to the incompatibility of the ideal of the “first profession” with the existing order of service, the imperfection of the current system of the IAB and the quality of the received education.

Keywords: Roadmap, modernization, digital technologies, education, training of specialists, investigative activity, technical support, automated databases.

ШЕТЕЛДЕРДЕГІ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ

ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЗА РУБЕЖОМ

УДК 37.017

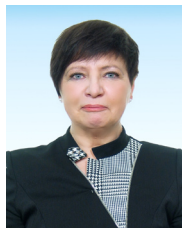

А.Д. Косолапов

кандидат педагогических наук,

доцент

E-mail: a.kosolapov@mail.ru

Т.А. Трофимова

кандидат философских наук, доцент

E-mail: tt.bit@mail.ru

Санкт-Петербургский университет
МВД России

Героико-патриотические традиции в укреплении международного полицейского сотрудничества

Аннотация. В свете современной международной интеграции большое значение приобретает международное сотрудничество в подготовке кадров правоохранительных органов. Особую роль в укреплении международного полицейского сотрудничества играют героико-патриотические традиции.

Ключевые слова: международное сотрудничество, героико-патриотические традиции, историческая преемственность, правоохранительные органы.

Нравственное воспитание личности сотрудника органов внутренних дел включает в себя формирование патриотизма, уважение к историческому прошлому, культуры межнациональных отношений, преемственности поколений. Особая роль в нравственном воспитании личности блюстителей правопорядка отводится традициям и ритуалам, так как в функциональном плане традиции выступают посредником между прошлым и современностью, механизмом хранения и передачи образцов, приемов, навыков профессиональной деятельности и осуществляются посредством повтора и тиражирования таких традиционных связей, как моральные принципы и нормы (кодексы).

Рассмотрим более подробно традиции как способ отношения общества к прошлому, как механизм трансляции и социального опыта, который присущ всем типам общества и всем видам социально значимой профессиональной деятельности.

Каждое старшее поколение оставляет после себя не только материальные ценности, но и нормы и принципы поведения, правила взаимодействия между людьми, коллективами, которые передаются из поколения в поколение, приобретая устойчивый характер, становятся его традициями. Природа традиций противоречива, что порождает крайности ее восприятия и оценки. С одной стороны, традиции выглядят как абсолютизация и консервация прошлого, символ неизменности. С другой стороны, традиции выступают как необходимое условие сохранения преемственности, предпосылкой и конституирующим началом формирования идентичности человека, социальной группы,

целых обществ. Утрата или ослабление традиций нередко воспринимается как разрыв с прошлым, распад «связи времен», утрата исторической памяти, вне которой осмысленная и целесообразная деятельность индивида или общества становится просто невозможной. Появление таких феноменов, как «возвращение к истокам» или «новое – хорошо забытое старое», только подтверждает актуальность проблемы интерпретации традиций. Вместе с тем традиции могут выступать и в роли консервативной силы на пути становления новых, более прогрессивных форм и норм жизни. Только живое противоречие между традициями и новацией, традициями и современностью может проявлять свою действительную жизнеутверждающую силу, когда традиции готовы к обновлению и сами становятся источником развития. Очевидно, что преемственность поколений является закономерностью развития общества. Это двусторонний процесс, в котором призвание старших – передавать молодой смене все лучшее, что накоплено за многие годы борьбы и труда; на личном примере воспитывать у молодежи чувство гражданственности, уважение к историческому прошлому, память героев своего народа. Воспитание на героико-патриотических традициях – это особая форма многогранного процесса развития человека как сознательное и систематическое культивирование в нем общечеловеческих нравственных качеств; формирование норм и принципов морали с целью воплощения их в практическую деятельность. Это, прежде всего, процесс, который имеет практически преобразовательную направленность. Это всегда процесс взаимодействия, сотворчества людей, в ходе которого происходит формирование определенных нравственных качеств.

В условиях взаимозависимого мира значение принципа международного сотрудничества с каждым годом возрастает, растет число проблем, которые государства уже не могут решить в одиночку. Появление глобальных проблем современности, вызовов и угроз миру и безопасности народов обязывает всех субъектов международного права сотрудничать друг с другом для противодействия этим угрозам, что предопределяет заинтересованность всех стран Содружества в совместном поиске наиболее действенных путей и средств решения данной проблемы. Борьба с такого рода преступлениями, как организованная преступность, терроризм, может быть по-настоящему эффективна только при рациональном сочетании внутрисударственных и международных усилий, в том числе в сохранении и приумножении героико-патриотических традиций как основ формирования профессиональных качеств личности современного полицейского.

Наиболее успешную и эффективную модель двустороннего и интеграционного взаимодействия, которая является залогом стабильности и безопасности на всем евразийском пространстве, демонстрируют отношения между Казахстаном и Россией. Одним из направлений международной интеграции в связи со все возрастающим ростом и качественным изменением преступности стал процесс подготовки полицейских кадров, где принцип уважения прав человека стал основополагающим принципом подготовки стражей порядка. При этом утверждение, что политическая стабильность и благоприятный социальный климат в любом государстве во многом зависят и от бережного отношения к истокам и внешним проявлениям духовности общества, едва ли встретит сегодня серьезные возражения. Именно насущными потребностями развития и укрепления духовных связей народов России и Казахстана было продиктовано стремление к последовательному созданию правовой базы двусторонних отношений в данной сфере. Их важнейшие принципы были отражены в документах между двумя независимыми государствами: Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи от 25 мая 1992 года; Соглашение о сотрудничестве в области культуры, науки и образовании от 28 марта 1994 года, что зримо отражает одно из главных предназначений культурного сотрудничества – сохранение и укрепление исторически сложившихся духовных связей двух народов. В рамках Государственной программы дальнейшей модернизации правоохранительной системы Республики Казахстан на 2014-2020 годы также особое внимание было уделено модернизации кадровой политики и ведомственного образования, где одной из задач стало формирование высоких гражданских и нравственных принципов, патриотизма и социальной ответственности личного состава МВД.

Действительно, во все времена глубоких потрясений и тяжелых испытаний главными силами, способствующими спасению и возрождению нации, всегда являлся духовный потенциал народа, память о его историческом прошлом. Практика показывает, что традиции сохраняют свою жизненную силу и продолжают обновляться лишь когда они отвечают потребностям времени. Таким примером в укреплении исторически сложившихся духовных связей двух народов, сохранении исторического прошлого является немеркнущая память о героическом участии казахского и русского народов в борьбе с немецко-фашистскими захватчиками. В этой связи весьма знаменательным стало открытие в России (Тверская область, город Ржев) мемориала в память о подвиге русских и казахов в годы Великой Отечественной войны. Сформированные осенью 1941 года из числа добровольцев – казахской молодежи и русских воинов, 100-я и 101-я отдельные стрелковые бригады принимали участие в операции «Марс» в составе 39-й армии Калининского фронта. В ноябре 1942 года они сражались по периметру линии «Ржевский выступ». Эти воинские подразделения в составе других советских войск Калининского фронта сорвали планы второго стратегического наступательного похода гитлеровской Германии на Москву. Воинский путь казахских соединений начался в

грозное время под Москвой в 1941 году и завершился весной 1945 года в Берлине. Эти воинские подразделения принимали участие и в обороне Ленинграда, и в битве под Сталинградом, и на Курской дуге, в форсировании Днепра и освобождении Украины, Белоруссии, Молдовы и стран Балтии, в освобождении от фашистского ига народов Европы. Среди водрузивших Знамя Победы над рейхстагом был и казахский воин – это Рахимжан Кошкарбаев. В годы войны многим военным соединениям было присуждено почетное звание «Гвардейское», к их знаменам были прикреплены боевые ордена. Такой была и возглавляемая генералом Иваном Васильевичем Панфиловым дивизия. Вышедшие из этой дивизии 28 героев-панфиловцев, командир батальона, а затем и дивизии Бауыржан Момыш-улы, навсегда останутся в памяти российского и казахского народа. Многие казахи, оказавшиеся в окружении в тылу врага, активно участвовали и в партизанском движении. В годы Великой Отечественной войны их количество достигло 3,5 тысяч. Среди них известные руководители партизанского движения Касым Кайсенов, Адий Шарипов, Токтагали Жанкелдин, Галым Омаров, Нурым Сыдыков, Сатимбек Толешев, Галим Ахмедияров и др. Вместе с ними воевали женщины-партизанки: Нурганым Байсеитова, Турган Жумабаева, Жамал Акадилов. Казахский народ и сегодня гордится тем, что вместе с русскими братьями, со всем советским народом смог одолеть сильного и опасного для человечества врага.

Этот небольшой экскурс в историю наиболее ярко показывает, что крепким и полноценным становится лишь такое взаимное общение народов, которое основано на общей исторической памяти, на общих ценностях и на взаимной братской поддержке. Уважение к общей истории, к героико-патриотическим традициям определяет дружбу народов, международное содружество в деле укрепления мира и безопасности.

Действительно, традиции представляют собой такую разновидность исторического сознания, где прошлое претендует быть прообразом настоящего и даже одним из источников совершенства будущего. Так, в 2015 году в Астане впервые была проведена общественная акция «Бессмертный полк». В ней приняли участие более 1,5 тысяч человек, а в 2016 году желающих почтить память тех, кто столкнулся с ужасами войны, было уже порядка 5 тысяч. Традиционно сложилось так, что самым массовым шествием «Бессмертного полка», более 15 тысяч человек, стало шествие в крупнейшем городе Республики - в Алма-Ате. Участники шествия идут колонной с площади «Астана» до парка им. 28 гвардейцев-панфиловцев, в котором расположен Мемориал Славы и Вечный огонь. Участие в марше потомков героев казахского народа проводится на добровольной основе, во время которого люди несут фотографии своих родственников, участвовавших в Великой Отечественной войне.

Сегодня Российская Федерация вместе с другими странами Содружества принимает активное участие в международном сотрудничестве в области подготовки кадров правоохранительных органов на основе общей исторической памяти, общих ценностей и принципах полицейского содружества. Так, в День проведения общероссийской патриотической акции «Зажги свечу Памяти» в столицу Российской Федерации по приглашению ВПА МПА для участия в торжественных мероприятиях на Поклонной горе прибыли делегации ИРА дружественных нам государств: Сербии, Белоруссии, Казахстана. Эта акция, посвященная 95-летию со дня образования уголовного розыска, стала Днем памяти погибших товарищей при исполнении своего служебного долга. В этой связи была учреждена и Международная книга Памяти сотрудников органов внутренних дел и силовых структур, героев России и стран СНГ, погибших в борьбе с преступностью и международным терроризмом. В 2007 году Указом Главы государства Республики Казахстан 23 июня было официально утверждено Днем полиции. За годы независимости более 400 сотрудников полиции и внутренних войск были удостоены государственных наград, из них около 100 сотрудников органов внутренних дел награждены орденами «Данк» и «Айбын», из них более половины – посмертно. Чтобы почтить память сотрудников, погибших при исполнении служебного долга, в страну специально приехали представители министерств внутренних дел стран Содружества: России, Белоруссии, Азербайджана, Армении.

Боевые традиции – это пласт, который воплощает в себе героический дух народа, его нравственные качества. Они родились и окрепли еще в глубине веков, прошли испытание временем и живут в сознании людей современного общества. Поэтому в деятельности силовых ведомств можно выделить такие направления по формированию героико-патриотических традиций, как: воспитание личного состава на славных страницах истории своего государства, истории органов внутренних дел; создании музеев, выставок боевой славы; проведение встреч с ветеранами органов внутренних дел, участниками боевых действий; организации выставок и концертов, посвященных памятным датам. При этом, несмотря на различные концептуальные точки зрения в понимании традиций, их приоритетной основой всегда будут оставаться духовные ценности. История убедительно свидетельствует, что каждая культура на определенном отрезке развития порождает конкретные жизненные нормы и установки, которые определяют ее облик. Традиционно все культурные ценностные ориентации реализуют на практике свою эффективность, принципы совместного существования: традиции, которые ведут к интеграции общества, к их солидарности и взаимопомощи. Тогда под традицией мы понимаем элементы социального и культурного наследия, которые передаются от поколения к

поколению и сохраняются в определенных обществах в течение длительного времени. В этой связи представляется целесообразным участие Российской Федерации в разработке многосторонних соглашений рекомендательного характера по международным стандартам в области подготовки кадров правоохранительных органов, которые содержат как профессиональные стандарты подготовки, так и стандарты по обеспечению прав человека. Подготовка высококвалифицированных кадров для правоохранительных органов является сегодня одной из первостепенных задач любого современного государства, а подбор, воспитание и обучение кадров органов внутренних дел представляется важнейшим направлением государственной деятельности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Колокольцев В.А. Московская милиция в лицах и делах. Сборник очерков. – М.: Студия писателей МВД России, 2010.

2 Кубышко В.Л. Воспитательная работа в органах внутренних дел и пути ее комплексного реформирования // «Профессионал» Популярно-правовой альманах МВД России. – №6 (80). – 2007. – С. 9-13.

3 Трофимова Т.А. Организация и присвоение государственно-патриотических ритуалов в органах внутренних дел : монография / под науч. ред. Пруель Н.А. – СПб: Изд-во СПб ун-та МВД России, 2015. – 100 с.

4 Каданцева Н.П., Гейжан Н.Ф. Формирование имиджа сотрудника органов внутренних дел в системе подготовки кадров МВД России: монография. – СПб.: Изд-во СПб ун-та МВД России, 2016. – 156 с.

ТҮЙІН

Косолапов А.Д., педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент
E-mail: a.kosolapov@mail.ru

Трофимова Т.А., философия ғылымдарының кандидаты, доцент
E-mail: tt.bit@mail.ru
Ресей ІІМ Санкт-Петербург университеті

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ПОЛИЦИЯ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫН НЫҒАЙТУДАҒЫ БАТЫРЛЫҚ-ПАТРИОТТЫҚ ДӘСТҮРЛЕР

Қазіргі заманғы халықаралық ықпалдасу аясында құқық қорғау органдары үшін кадрлар даярлауда халықаралық ынтымақтастық үлкен маңызға ие болып келеді.

Халықаралық полиция ынтымақтастығын нығайтуда батырлық-патриоттық дәстүрлер ерекше рөл атқарады.

Түйін сөздер: халықаралық ынтымақтастық, батырлық-патриоттық дәстүрлер, тарихи сабақтастық, құқық қорғау органдары.

RESUME

Kosolapov A.D., PhD in Pedagogics, associate professor
E-mail: a.kosolapov@mail.ru

Trofimova T.A., PhD in Philosophy, associate professor
E-mail: tt.bit@mail.ru
Saint-Petersburg university of the IAM of Russia

HEROIC-PATRIOTIC TRADITIONS IN STRENGTHENING THE INTERNATIONAL POLICEMAN COOPERATION

In conditions of modern international globalization the important meaning is given to the global cooperation in law enforcement agency staff training. Heroic-patriotic traditions played special role in the strengthening of international policemen cooperation.

Keyword: modern police, values, serving the community, integrity, accountability, trust, partnership.

А.Б. Свистильников

кандидат юридических наук, доцент

Почетный сотрудник МВД

E-mail: svistilnikov@mail.ru

Белгородский юридический
институт МВД России
им. И.Д. Путилина

К вопросу выявления лиц, причастных к совершению террористических актов и иных тяжких преступлений, с помощью вербального опроса физических лиц

Аннотация. В статье рассматривается способ выявления лиц, причастных к совершению террористических актов и других тяжких преступлений, в основу которого положено оперативно-розыскное мероприятие «опрос». Анализируются генезис рассматриваемого оперативно-розыскного мероприятия и современные подходы законодателя Российской Федерации, республик Казахстан, Таджикистан и Беларусь к его толкованию. Подробно рассматриваются виды вербального опроса физических лиц по оперативно-розыскному законодательству вышеупомянутых стран. Исследуются его возможности в борьбе с террористическими актами, убийствами и иными тяжкими преступлениями.

Детально раскрывается процесс установления психологического контакта с опрашиваемыми лицами, которым может быть что-либо известно в противоправной деятельности разыскиваемого лица. Рассматриваются документы, которыми могут оформляться результаты опроса, и возможности использования специальной техники, фиксирующей опрос на материальные носители информации.

Ключевые слова: опрос, опрос лиц, террористические акты, убийства, организованные преступные формирования.

В современный период времени набирает силу процесс глобализации международных отношений. Появились новые, ранее неведомые миру криминальные угрозы, которые переросли границы современных государств и давно уже стали транснациональными по форме и глобальными по содержанию.

Из этих угроз наибольшую опасность представляют международный терроризм, транснациональная организованная преступность, наркоторговля и другие виды криминального промысла.

Между тем, криминологами многих стран отмечается совершенствование форм и методов террористической деятельности. Террористические группировки между собой устанавливают деловые отношения, осуществляют обмен опытом противоправной деятельности, в том числе вербовку рекрутов с использованием телекоммуникационного пространства Интернет.

Серьезную опасность для социума представляют организованная преступность, наркоторговля, похищение человека, торговля оружием, убийства и другие виды криминальных деяний.

Мониторинг рассматриваемых видов преступлений показал, что для обеспечения безопасности государства и общества от преступных посягательств необходимо создать действенную систему мер и современного инструментария, которые бы успешно нейтрализовали анализируемые угрозы.

В арсенале правоохранительных органов - субъектов оперативно-розыскной деятельности (далее – ОРД) ряда стран в качестве такового инструментария для борьбы с рассматриваемыми видами преступлений используются оперативно-

розыскные мероприятия (далее – ОРМ). При этом одним из наиболее эффективных, простых и малозатратных в финансовом отношении является ОРМ, в основу которого положен вербальный опрос физических лиц.

Анализируя формирование и развитие этого ОРМ в историческом аспекте, отметим, что в бытность СССР вся нормативная правовая база строилась на основе законодательства союзного государства и в своем большинстве имела единый понятийный аппарат. Среди ученых и практиков того времени вербальный опрос именовался тогда как «разведывательный опрос», что указывало на его скрытый, разведывательный характер.

Следует, однако, уточнить, что в те годы оперативно-розыскные мероприятия не были закреплены в правовых нормах законов либо ведомственных нормативных правовых актах и имели иную смысловую нагрузку, а ОРМ «разведывательный опрос» относился к одному из семи методов оперативно-розыскной деятельности.

Проведенный нами анализ оперативно-розыскного законодательства бывших союзных республик СССР, а в современный период независимых государств – России, республик Казахстан, Таджикистан, Беларусь показал, что и в настоящее время среди инструментария субъектов оперативно-розыскной деятельности вышеуказанных стран не потеряло актуальности оперативно-розыскное мероприятие, основанное на вербальной т.е. разговорной, речи граждан, однако в его названии имеется незначительная разница.

Так, законодатель Республики Казахстан счел целесообразным определить его как «опрос лиц» (ст. 11 ч. 2 п. 1) [1]. А в законах Республики Таджикистан и Республики Беларусь «Об оперативно-розыскной деятельности» это ОРМ закреплено как «оперативный опрос» (ст. 6 и ст. 18) [2; 3].

В законодательстве Российской Федерации первоначально рассматриваемое ОРМ трактовалось как «опрос граждан», однако после принятия законов 31 мая 2002 года № 62-ФЗ «О гражданстве Российской Федерации», 25 июля 2002 года № 115-ФЗ «О правовом положении иностранных граждан в Российской Федерации» возникла проблема, заключающаяся в том, что лица без гражданства не попадали под категорию опрашиваемых [4; 5].

В этой связи Федеральным законом Российской Федерации от 5.01.1999 г. №6-ФЗ «О внесении изменений и дополнений в Федеральный Закон «Об оперативно-розыскной деятельности» в п. 1 ч. 1 ст. 6 из словосочетания «опрос граждан» слово «граждан» было исключено [6].

Разобравшись в правовой основе опроса, проанализируем смысловую нагрузку, вкладываемую в исследуемое ОРМ, с позиций национального законодательства этих стран.

Законодатель Республики Казахстан в ст. 1 указывает, что «опрос лиц» - это «сбор фактической информации, имеющей значение для решения задач оперативно-розыскной деятельности, со слов опрашиваемого лица, которое располагает или может располагать ею» [1].

Схожее по содержанию понятие опроса закреплено в законе Республики Таджикистан, которое называется «оперативный опрос» и толкуется как «сбор фактической информации, имеющей значение для решения конкретной задачи оперативно-розыскной деятельности, со слов опрашиваемого лица, которое реально или вероятно обладает ею» (ст. 1 «Основные понятия») [2].

Аналогичное по смыслу и несколько иное по содержанию понятие дает законодатель Республики Беларусь. В ст. 21 Закона «Об ОРД» он указывает, что «оперативный опрос представляет собой общение с гражданином в целях получения от этого гражданина непосредственно или посредством сети электросвязи сведений, необходимых для выполнения задач оперативно-розыскной деятельности» [3].

Законодатель Российской Федерации не дает официального толкования ОРМ «опрос». Данный пробел компенсируют ведомственные нормативные правовые акты и представители научной общественности, толкуя ОРМ «опрос» с позиции своего видения. Несмотря на многообразие частных определений данного ОРМ, они не имеют принципиального отличия от изложенных выше дефиниций [7; 8].

В теоретическом аспекте понятие и сущность оперативно-розыскных мероприятий на фундаментальном и прикладном уровнях достаточно активно исследовали А.В. Агарков, В.Н. Омелин, Р.Х. Пардилов, Р.Х. Рахимзода, А.Е. Чечетин [7; 8; 9] и ряд других авторов, поэтому мы перейдем к изложению правоприменительных вопросов рассматриваемой категории. Однако отметим, что ОРМ «опрос» позволяет решать самые различные оперативно-служебные задачи ОРД, в том числе устанавливать структуру и состав организаторов и активных участников преступных формирований; роль каждого из членов группировки, выявлять их причастность к конкретным преступлениям; собирать сведения о лицах, являющихся очевидцами криминальных деяний различных видов, и т.д.

Несмотря на значительное обилие изданной в последние годы правовой литературы открытого характера, практика показывает, что ещё не все сотрудники оперативных подразделений в совершенстве владеют психологическими приемами опроса лиц в различных криминальных ситуациях, связанных с противодействием терроризму, организованным преступным формированиям и иному криминалу. Изложенное послужило поводом к написанию данной научной статьи.

Итак, уяснив понятие опроса, перейдем к его объектам и субъектам.

Объектами опроса могут быть любые лица, располагающие оперативно-значимой информацией, независимо от гражданства, возраста, должностного и социального положения, психического состояния, религиозных убеждений и любых других обстоятельств. Опрос может осуществляться оперативным сотрудником либо другим лицом, действующим по его заданию или поручению (внештатным сотрудником милиции (полиции), конфиденнтом и т.д.).

Опрос допускается только при добровольном согласии лица на беседу. Он может проводиться как по месту нахождения граждан, так и в служебном помещении ОВД либо иным удобным для беседы месте. Лица, отказавшиеся явиться для опроса по приглашению, не могут быть подвергнуты приводу, поскольку участие в опросе является их правом, а не обязанностью.

Также отметим, что оперативно-розыскное законодательство прямо разрешает проводить любые ОРМ, в том числе и опрос, как гласно, так и негласно. А при необходимости истинные его цели могут зашифровываться.

Гласный опрос повсеместно используется сотрудниками оперативных подразделений на местах происшествий и во многих других случаях. При этом виде опроса сотрудник не скрывает от опрашиваемого и окружающих цели опроса, интересующих его вопросов, а также своей принадлежности к правоохранительному органу.

Негласный опрос предполагает сохранение в тайне от окружающих и, в первую очередь, от тех лиц, о которых собирались сведения, как факта беседы сотрудника правоохранительного органа с опрашиваемым, так и ее содержания.

Проанализировав различные виды опроса, представляется целесообразным рассмотреть наиболее эффективные психолого-криминалистические приемы его осуществления, применяемые на первоначальном этапе работы по раскрытию совершаемых преступлений.

Опрос используется с целью установления фактов противоправной деятельности лиц, к ним причастных, и возможных очевидцев преступления. Из криминалистики и практического опыта работы мы знаем, что по прибытию на место происшествия у членов следственно-оперативной группы возникает потребность в получении дополнительной информации, способствующей восстановлению события происшедшего и установлению объективной истины. Наиболее доступным, простым и вместе с тем информативным источником обстоятельств совершенного преступления являются его очевидцы, поэтому их установлением занимаются сотрудники оперативных подразделений, осуществляющие подворные и поквартирные обходы близлежащих к месту преступления домов, обрабатывая лиц, чья профессиональная деятельность связана с их пребыванием в непосредственной близости от совершенного преступления.

Приходится признать, что в настоящее время по многим преступлениям лица, ставшие очевидцами их совершения, скрывают этот факт от сотрудников правоохранительных органов. Причин к тому несколько: недоверие населения правоохранительным органам; нежелание участвовать в уголовном процессе; боязнь мести со стороны преступного мира; правовая незащищенность и др.

В таких случаях возрастает роль оперативного сотрудника и наличие у него профессиональных навыков, позволяющих войти в доверие к опрашиваемому лицу и получить от очевидца информацию об обстоятельствах совершенного преступления. Автору статьи неоднократно приходилось наблюдать неверно выбранный алгоритм опроса граждан со стороны оперативных сотрудников, осуществляющих поквартирный обход домов, расположенных вблизи от места совершения преступления, который не приносил положительных результатов. И только повторный, а в некоторых случаях - третий, поквартирный обход и опрос жильцов позволял выявить очевидцев тяжких преступлений.

Разберем этот аспект подробнее на примере преступления, раскрытием которого в 90-х годах прошлого века руководил автор данной статьи.

По совершенному во дворе дома убийству каждому из сотрудников милиции была поставлена задача посетить квартиры одного подъезда многоквартирного дома и опросить проживающих в них жильцов по прилагаемому списку вопросов на предмет установления очевидцев убийства или лиц, к нему причастных. Жильцы, отсутствующие в квартире на момент опроса, должны быть опрошены в вечернее время этого дня либо на следующий день. Объем выполняемой работы был значительный, и сотрудники, чтобы успеть опросить всех жильцов, использовали следующий алгоритм работы.

Позволив в дверь квартиры, представлялись и предъявляли служебное удостоверение лицу, ее открывшему, спрашивали разрешение войти и, пройдя в квартиру, рассказывали причину прихода (об убийстве), переписывали всех проживающих в ней жильцов и беседовали с каждым из них по ранее поставленным вопросам. При этом они договаривались о времени и месте опроса отсутствующих в этот период жильцов квартиры.

Отсутствие очевидцев из числа проживающих в доме лиц и гостей, посещавших их в тот период, позволило руководителю ОВД усомниться в правильности выбранного подхода к проведению опроса со стороны сотрудников уголовного розыска. Беседа с последними подтвердила предположение о том, что сотрудники во время поквартирного обхода даже не пытались устанавливать с жильцами

психологический контакт и не принимали мер, направленных на нейтрализацию их страха. Выставление пешего наряда ППС в районе совершения преступления и тщательное их инструктирование по алгоритму установления контакта и опроса жильцов дома не повлияло на результаты повторного поквартирного обхода.

Только после тщательного анализа проживающего в доме контингента и выборки из их числа наиболее контактных, а также одиноких граждан, к ним были направлены наиболее опытные сотрудники, способные располагать к себе опрашиваемых лиц. При этом учитывались психологические особенности проживающих граждан. Также была учтена такая специфическая потребность человека, как потребность общения. Эта потребность в общей системе потребностей человека занимает важное место. В той или иной мере она присуща всем людям без исключения, причем при дефиците общения данная потребность значительно усиливается. Поэтому она приобретает особое значение в жизни одиноких людей. Именно этим обстоятельством было принято решение воспользоваться. Сотрудники должны были постепенно входить в доверие к опрашиваемым, устанавливая с ними психологический контакт, разговаривать о близких, наболевших для них темах и только потом переводить речь на интересующие ОВД вопросы. Им рекомендовалось не употреблять таких слов, как убийство, убитый, труп, а использовать более мягкие и менее пугающие людей термины - пострадавший, погибший, ушедший из жизни человек.

В процессе этой работы с жильцами одна из одиноких пожилых женщин, гр. Н., доверилась оперативному сотруднику и рассказала, что ее соседка К. видела в день убийства во дворе знакомого мужчину, который был ранее судим, однако боится рассказать об этом сотрудникам ОВД, поскольку при первоначальном опросе испугалась и скрыла правду, а теперь боится, что ее привлекут к уголовной ответственности за дачу ложных показаний.

В дальнейшем гр. Н. по просьбе оперативного сотрудника склонила гр. К. дать показания с условием, что сотрудники ОВД обеспечат ей физическое сопровождение в период вызова к следователю и в суд, а при необходимости обеспечат ей охрану и безопасность. Убийство было раскрыто.

Приведенный пример показывает, насколько важно сотруднику полиции уметь устанавливать психологический контакт с опрашиваемым и получать интересующую его информацию. При этом следует иметь в виду, что в настоящее время работать с населением приходится в условиях сложной криминогенной обстановки, когда сами ОВД в средствах массовой информации предостерегают людей от различного рода мошенников, грабителей и иных преступников, и не рекомендуют вступать с ними в контакт, а тем более открывать дверь и впускать их в квартиру.

Приходится констатировать, что многие жильцы, восприняв эту информацию буквально, не открывают дверь сотрудникам полиции либо не доверяются им в общении при поквартирных обходах и опросах. Порой их можно понять, поскольку сотрудники уголовного розыска работают в гражданской одежде, служебные документы в руки опрашиваемому как правило не дают, а ограничиваются их предъявлением с расстояния которое не позволяет прочесть имеющиеся в них реквизиты и рассмотреть фотографию. Зачастую опрос начинают с записи установочных данных жильца, отбивая тем самым желание вести доверительную беседу.

В этой связи представляется уместным изложить отдельные рекомендации из собственного опыта, которые и в настоящее время не утратили своей актуальности и могут быть полезны сотрудникам органов внутренних дел при работе на месте происшествия.

Любой вид опроса условно можно представить пятью стадиями: подготовка к опросу, установление психологического контакта с опрашиваемым, достижение цели опроса, окончание опроса и оформление результатов опроса.

Следует иметь в виду, что подготовительные действия являются обязательными для любого вида опроса, даже в тех случаях, когда он проводится в неотложном порядке. Так, например, для установления очевидцев совершенного преступления, перед проведением поквартирного обхода дома, оперативный работник должен продумать различные психологические приемы, которые он будет использовать в зависимости от личности каждого проживающего человека, его возраста, пола, социального положения для использования при установлении психологического контакта.

Установление психологического контакта с опрашиваемым – важнейшая стадия, от которой во многом зависит достоверность полученной информации. Чаще всего психологический контакт рассматривают как доверительные отношения между людьми, характеризующиеся симпатией и бесконфликтностью. Под психологическим контактом в опросе следует понимать такие отношения, которые характеризуются желанием и готовностью опрашиваемого участвовать в общении с оперативным работником. Для этого необходимо знать его потребности, интересы и насущные проблемы.

В этой связи сотрудник оперативного подразделения еще до беседы должен установить круг проблем, которыми обеспокоены жильцы, проживающие в подъезде этого дома, чтобы в дальнейшем использовать их в качестве предлога для установления психологического контакта с ними. Как показывает практика, обсуждение и попытка разрешения этих проблем является одним из самых эффективных психологических приемов, направленных на расположение к себе собеседника и

установление с ним доверительных отношений.

Для их выявления сотруднику полиции необходимо осмотреть прилегающую к дому территорию на предмет наличия автостоянки, детских площадок, мест для отдыха пожилых людей, складирования мусора, чистоты в подъезде, освещения, наличия замков и т.п. Все неудобства, которые будут выявлены, необходимо использовать при опросе. Так, облупленные и разрисованные стены подъезда и набросанный мусор будет свидетельствовать о том, что в подъезде собирается молодежь, которая ведет себя шумно и мешает отдыхать проживающим и особенно беспокоит пожилых людей, нуждающихся в покое. Обильно разбросанные окурки будут свидетельствовать о сборе курильщиков в подъезде и создании дискомфорта у некурящих жильцов и граждан с аллергическими и иными проявлениями. Разбросанные шприцы подтвердят наличие наркоманов, которых будут опасаться жильцы, особенно имеющие несовершеннолетних детей, поскольку последние могут быть вовлечены в употребление наркотиков или иных психоактивных веществ.

Опрос целесообразно начинать с приветствия и представления себя опрашиваемому, т.е. полному названию своей должности, принадлежности к конкретному ОВД и предъявления документов. При этом следует отметить, что опрашиваемые, как правило, не могут прочесть реквизитов документов и рассмотреть фото на удостоверение. Между тем люди больше доверяют человеку, когда уверены в том, что он тот, за кого себя выдает. С этой целью сотрудник полиции, убедившись, что перед ним находится адекватный собеседник, может дать ему в руки свое служебное удостоверение и рассказать, на какие реквизиты нужно обращать внимание, и предложить сверить фотографию с его внешним видом. В это время целесообразно сказать несколько слов об отличительных признаках в поведении преступников, выдающих себя за полицейских. Представившись, сотрудник должен поинтересоваться, как обращаться к собеседнику, и не может ли он сообщить свое имя и отчество для общения с ним (не нужно вести речь о фамилии и т.п.). В дальнейшем к лицам среднего и старшего возраста целесообразно обращаться только по имени и отчеству. Многим людям рабочих профессий это импонирует, и они искренне пытаются оказать помощь. Однако с опрашиваемыми женщинами среднего возраста такое обращение может вызвать обратный эффект, поскольку будет указывать на уже немолодой возраст, и в каждом конкретном случае нужно ориентироваться на месте. Тем не менее, всегда полезно тактично отметить выраженные достоинства собеседницы женского пола.

Полезной в установлении психологического контакта бывает похвала и даже восхищение дизайном или иными атрибутами в интерьере квартиры опрашиваемых, особенно в тех случаях, когда оценено их непосредственное участие в этой работе. Эти первоначальные доверительные отношения сотрудника полиции располагают опрашиваемого к беседе и их необходимо развивать.

Пока собеседник будет изучать документ, оперативный работник должен окинуть взглядом ту часть квартиры, где они находятся, и по внешнему виду, обстановке, одежде, запахам определить возрастную категорию проживающих в ней лиц, их жизненные интересы, достаток, а главное – какие из выявленных негативных аспектов, имеющих в их доме или подъезде, больше всего беспокоят собеседника. Именно с этого нужно начинать беседу. Собеседнику необходимо высказать сочувствие в том, что собирающаяся молодежь много курит, наверное, шумит и причиняет беспокойство жильцам. А если в семье есть несовершеннолетний ребенок, целесообразно завести разговор о переживаниях родителей за его безопасность от их компании и спросить, помогают ли инспектора по делам несовершеннолетних или участковые уполномоченные в наведении порядка. При необходимости дать ряд советов либо предложить свое содействие в привлечении их к наведению порядка или личному участию в решении этой проблемы.

На изложенную беседу по установлению психологического контакта у подготовленного сотрудника полиции уходит от двух до пяти минут, однако она располагает собеседника к откровенному и результативному диалогу. Затем сотрудник должен перейти к предмету опроса, создавая у опрашиваемого желание сообщить сведения, относящиеся к цели опроса, исключая в общении с опрашиваемым пугающие его термины и как можно смягчая обстоятельства совершенного преступления, а также давая понять, что беседа с ним носит конфиденциальный характер.

С целью получения нужной информации сотрудник полиции в процессе разговора должен неоднократно подводить опрашиваемого к конкретным, интересующим его событиям. В отдельных случаях, когда сотрудник заметит, что собеседник готов рассказать об определенных противоправных деяниях известных ему лиц, однако опасается огласки состоявшейся беседы, его следует убедить в конфиденциальности их отношений, заверить, что законодательством предусмотрена конфиденциальная форма содействия, при которой содействующих в борьбе с преступностью граждан можно не привлекать к участию в уголовном процессе в качестве свидетелей преступления, а сообщенная им информация будет сохранена в тайне.

В случаях, когда психологический контакт и доверительные отношения с опрашиваемым не были установлены, оперативный работник должен быть готов к использованию иных алгоритмов вербального общения, направленных на преодоление и нейтрализацию противодействия со стороны опрашиваемого.

Оперативно-розыскное законодательство разрешает при опросе использовать различные

технические средства фиксации получаемой вербальной и иной информации. В отдельных случаях, с согласия опрашиваемого, возможно применение технических средств (полиграфа), фиксирующих психофизиологические изменения, происходящие в его организме в процессе опроса.

Результаты опроса могут оформляться справкой, рапортом оперативного сотрудника либо объяснением, заявлением или явкой с повинной опрашиваемого. В случае использования специальных технических и иных средств фиксации информации, к документам, отражающим результаты опроса, могут прилагаться физические носители полученной информации.

Учитывая ограниченный объем статьи, мы рассмотрели только незначительную часть, касающуюся понятия и правовой основы вербального опроса физических лиц, а также поделились опытом установления психологического контакта с гражданами при установлении возможных очевидцев совершаемых преступлений участниками террористических либо организованных преступных формирований, лицами, причастными к наркоторговле, убийствам и иным тяжким преступлениям.

В заключение заметим, что свои особенности имеет психология опроса потерпевших, свидетелей и лиц, причастных к противоправной деятельности. Значительно отличаются приемы опроса несовершеннолетних от опроса взрослых людей как с уголовно-процессуальных, так и с психологических аспектов. По отдельным видам преступлений разными приемами необходимо пользоваться при опросе женщин в отличие от опроса мужчин. Думается, что эти и иные аспекты ОРМ «опрос» нами и другими представителями научной общественности будут изложены в дальнейших публикациях на страницах данного международного издания.

Представляется, что изложенный в статье и апробированный нами в практической деятельности алгоритм осуществления опроса востребует со-трудниками оперативных и иных подразделений органов внутренних дел наших стран и будет с успехом использоваться в борьбе с преступностью.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года № 154-ХІІІ.
- 2 Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Республики Таджикистан от 25 марта 2011 г. № 687.
- 3 Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Республики Беларусь от 15 июля 2015 г. № 307-3.
- 4 О гражданстве Российской Федерации: Федеральный закон Российской Федерации от 31 мая 2002 г. № 62-ФЗ.
- 5 О правовом положении иностранных граждан в Российской Федерации: Федеральный закон Российской Федерации от 25 июля 2002 г. № 115-ФЗ.
6. О внесении изменений и дополнений в Федеральный Закон «Об оперативно-розыскной деятельности»: Федеральный закон Российской Федерации от 5.01.1999 г. №6-ФЗ.
- 7 Агарков А.В. Дефиниции оперативно-розыскных мероприятий: сравнительный анализ и законодательное закрепление: монография. – Владимир: ВЮИ ФСИН России, 2017. – 92 с.
- 8 Омелин В.Н., Пардилов Р.Х. Институт оперативно-розыскных мероприятий в оперативно-розыском законодательстве (теоретический и правовой аспекты): монография. – М.: ВНИИ МВД России, 2007. – 145 с.
- 9 Рахимзода Р.Х. Оперативно-розыскная деятельность: история и современность: монография. – Душанбе: «ЭР-граф», 2016. – 320 с.

ТҮЙІН

Свистильников А.Б., заң ғылымдарының кандидаты, доцент
Ресей ІІМ Құрметті қызметкері
E-mail: Svistilnikov@mail.ru.
Ресей ІІМ И.Д. Путилин атындағы Белгород заң институты

ЖЕКЕ ТҮЛҒАЛАРҒА ВЕРБАЛДЫ СҰРАУ САЛУ КӨМЕГІМЕН ТЕРРОРИСТІК АКТІЛЕРГЕ ЖӘНЕ ӨЗГЕ ДЕ АУЫР ҚЫЛМЫСТАРҒА ҚАТЫСЫ БАР ТҮЛҒАЛАРДЫ АНЫҚТАУ

Мақалада, негізінде «сұрау салу» деп аталатын жедел-іздістіру іс-шарасы жататын, террористік актілерге және өзге де ауыр қылмыстарға қатысы бар тұлғаларды анықтау тәсілі қарастырылады. Қарастырылып отырған жедел-іздістіру іс-шарасының генезисі және Ресей Федерациясының, Қазақстан, Тәжікістан, Беларусь республикалары заң шығарушыларының осы ұғымды талқылаудағы қазіргі көзқарастары талданады.

Аталған елдердің жедел-іздістіру заңнамалары бойынша жеке тұлғаларға вербалды сұрау салу түрлері егжей-тегжейлі қарастырылады. Осы тәсілдің террористік актілермен, адам өлтіру және басқа да ауыр қылмыстармен күресудегі мүмкіндіктері зерттеледі.

Іздістірудегі адамның заңға қарсы әрекеттері туралы хабары бар адамдарға сұрау салуда

олармен психологиялық байланыс орнату процесінің ерекшеліктері қарастырылады. Сонымен қатар сұрау салудың нәтижелері бойынша рәсімделетін құжаттар мен ақпаратты тасымалдайтын арнайы техниканы қолдану мүмкіндіктері қарастырылады.

Түйін сөздер: сұрау салу, адамдарға сұрау салу, террористік актілер, адам өлтіру, ұйымдастырылған қылмыстық құрылымдар.

RESUME

Svistilnikov A.B., PhD in Law, associate professor, Honoured worker of the IAM

E-mail: Svistilnikov@mail.ru

Belgorod law institute of the IAM of the Russian Federation after I.D. Putilin

ON THE ISSUE OF DETERMINING PERSONS PARTICIPATING TO THE PERFECTION OF TERRORIST ACTS AND OTHER BRAIN CRIMES BY MEANS OF A VERBAL POLL OF PHYSICAL PERSONS

The article discusses a method of identifying individuals involved in the commission of terrorist acts and other serious crimes, based on the operational-search measure “interrogation”. The genesis of the operative-search activity under consideration and the modern approaches of the legislator of the Russian Federation, the republics of Kazakhstan, Tajikistan and Belarus to its interpretation are analyzed. The types of verbal interviews of individuals under the operational-search legislation of the above-mentioned countries are considered in detail. Its capabilities in the fight against terrorist acts, organized crime, murder and other serious crimes are investigated.

The process of establishing psychological contact with the respondents who may be aware of something in the counter-legal activity of the wanted person is described in detail. The paper considers the documents that can be used to draw the results of the survey and the possibility of using special equipment that captures the survey for material media.

Keywords: interrogation, interrogation of persons, acts of terrorism, murders, organized criminal formations.

М.Б. Колбая

кандидат юридических наук,
член Российской
Криминологической Ассоциации
E-mail: madina.kolbaya@gmail.com

Международный
Инновационный Университет
г. Сочи

Пробелы в уголовном законодательстве Республики Абхазия, влияющие на уголовно- правовую оценку уголовных дел, возбужденных в отношении медицинских работников

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы, связанные с пробелами в уголовном законодательстве Республики Абхазия, связанные с отказом от проведения патологоанатомической и патологоморфологической экспертизы. Также автор останавливается на проблеме уголовно-правовой оценки дел в отношении медицинских работников, существующей в Республике Абхазия. Автор указывает на следующее: если нет подозрений на врачебные причины смерти, отказ от вскрытия в законе Республики Абхазия предусмотрен, и нет случаев, указанных в законодательстве, на обязательное проведение экспертиз в целях установления причин и механизма смерти. В связи с этим возникает ряд необоснованных преследований в отношении медицинских работников в Республике Абхазия. Автором выявлены ряд пробелов, связанных с этим вопросом в законодательстве Республики Абхазия, которые и анализируются в настоящей статье. В результате проведенного научного исследования автором сформулированы конкретные предложения по совершенствованию уголовного законодательства Республики Абхазия. Также в статье приводится сравнительный анализ с законодательством РФ.

Ключевые слова: пробелы в законодательстве, уголовное законодательство, здоровье, жизнь, патологоанатомическая экспертиза, патологоморфологическая экспертиза, медицина, медицинские работники, Республика Абхазия, врачи, здравоохранение, здоровье населения.

Здоровье является высшей ценностью человечества. Жизнь человека, как и его здоровье, являются не только личной проблемой индивида, это проблема всего общества в целом. В Республике Абхазия эта проблема встает особенно остро. Медицинскую науку, людей, работающих в этой сфере, следует поддерживать повсеместно и на любом уровне: государственном, общественном, человеческом и, естественно, законодательном. Таким образом, отсутствие квалифицированных юристов в области медицинского права в Республике Абхазия не дает возможности в должной степени оберегать честь, достоинство и защиту врачей. Именно поэтому вопросы уголовного медицинского права как никогда актуальны сегодня и на территории Республики Абхазия. В целом, медицинское право как отрасль является системой, которая содержит правовую базу взаимоотношений между многими участниками, появляющимися в процессе организации, оказания помощи и платы за неё. К таким участникам относятся медицинские работники, пациенты, министерство здравоохранения, фонд социального страхования, и дополнительно, органы надзора в сфере медицины [1].

Учитывая специфику абхазского общества сегодня, на формирование которого повлиял поствоенный синдром (Гражданская война 1992-1993 г.г.), национальный менталитет, а также малочисленность населения (300000 человек составляет население Республики Абхазия), -

почти каждая смерть пациента в стационаре является резонансной. По этой причине следует особенно скрупулезно отнестись к решению вопросов по устранению пробелов в уголовном законодательстве Республики Абхазия.

Уголовно-правовая оценка (квалификация) преступления – это установление и процессуальное закрепление признаков совершенного лицом общественно опасного деяния всем признакам состава преступления, предусмотренного конкретной статьей уголовного закона. По Уголовному кодексу Республики Абхазия основанием уголовной ответственности является совершенное деяние, содержащее все признаки состава преступления, предусмотренного настоящим кодексом (ст. 8) [2]. Таким образом, состав преступления представляет собой совокупность объективных и субъективных признаков, закрепленных в уголовном законе, которые в сумме определяют общественно опасное деяние как преступление. То есть необходимо наличие причинной связи между действиями медицинского работника и смертью пациента.

Если останавливаться на проблеме уголовно-правовой оценки дел в отношении медицинских работников, существующей в Республике Абхазия, то в первую очередь необходимо провести анализ действующего законодательства по данному вопросу. Так, в ч. 1. ст. 76 Закона РА «О здравоохранении» [3] сказано: «Патологоанатомическая и патологоморфологическая экспертиза проводится в целях установления посмертного диагноза, причин и механизма смерти. Больной, умерший в медицинском учреждении, подвергается патологоанатомическому и патологоморфологическому обследованию, если он сам при жизни или его родственники не выразили несогласие с проведением такового». Таким образом, мы видим, что, если нет подозрений на врачебные причины смерти, отказ от вскрытия в законе предусмотрен. Но в законодательстве Республики Абхазия существует ряд пробелов в этом вопросе.

Если в законодательстве РФ приведен четкий перечень причин, в случае которых проведение патологоанатомической экспертизы обязательно (ст. 67 ФЗ «Об основах охраны здоровья граждан в Российской Федерации») [4], то абхазский законодатель подобный перечень и порядок проведения не предусматривает и лишь в ч. 3 и ч. 5. ст. 76 Закона РА «О здравоохранении» указывает, что: «Перечень случаев, когда отмена патологоанатомической и патологоморфологической экспертизы умершего не допускается, устанавливается Центральным органом государственного управления в области охраны здоровья населения. Правила проведения патологоанатомической и патологоморфологической экспертизы разрабатываются Центральным органом государственного управления в области охраны здоровья населения, а характер и объем соответствующих исследований устанавливаются медицинскими учреждениями на основе стандартов, утвержденных Центральным органом государственного управления в области охраны здоровья населения» [3].

По факту же данный перечень в настоящее время не определен. Таким образом, перечень случаев, когда патологоанатомическая экспертиза в Республики Абхазия должна проводится в обязательном порядке является не ясным, он отсутствует. Это вызывает ряд сложностей в уголовно-правовой оценке деяний медицинских работников. Как мы знаем, для выяснения точной причины смерти в морге проводится процедура, именуемая вскрытием тела. И она является необходимой, как было сказано выше, для решения вопросов о квалификации деяний медицинских работников в правовой плоскости.

Решение поставленной задачи в значительной степени представляется проблематичным, учитывая менталитет абхазского общества. Так, в 90% случаев родственники выступают против проведения патологоанатомической, патологоморфологической экспертизы, так как не хотят «тревожить прах умершего». Хотелось бы добавить, что не стоит умалять важность проведения патологоморфологической экспертизы, поскольку именно для уточнения причины смерти она является необходимой. Как известно, патологоанатомическая служба помогает получить достоверную и оперативную информацию о причинах смерти больных, о качестве лечебно-диагностической работы лечебно-профилактических учреждений. Патологоанатомические вскрытия производятся с целью уточнения и контроля достоверности и полноты прижизненной диагностики, адекватности проведенных профилактических, диагностических и лечебных мероприятий для получения материалов о патоморфозе болезней и патологических процессах под воздействием лечебных, социальных и экологических факторов.

«17 ноября 2013 г. пациентка Н. отравилась грибным салатом. В ночь с 17 на 18 ноября у нее появились тошнота и рвота, но она лечилась дома в течение двух дней самостоятельно. 20 ноября при ухудшении состояния Н. обратилась в Сухумскую инфекционную больницу к дежурному врачу К. с жалобами на тошноту и рвоту. Врач поставила ей капельницу. Так как мать больной отказалась от госпитализации, что отражено в журнале записей приема пациентов, Н. отпустили домой. Дежурным врачом ей были даны рекомендации сдать анализы (общий анализ крови, анализ мочи, биохимические показатели, УЗИ органов брюшной полости) и назначены препараты. Утром 21 ноября Н. сдала кровь (биохимические пробы), сделала УЗИ органов брюшной полости и обратилась в Сухумскую инфекционную больницу к врачу Р. с жалобами на тошноту и рвоту, и была госпитализирована с диагнозом: острый гепатит «В» желтушная форма, без Д-агента, фульминантное течение. В 09.00 22 ноября 2013 года в связи с ухудшением состояния, больная

в коматозном состоянии на реанимобиле была вывезена в Инфекционную больницу г. Дагомыс, где, не приходя в сознание, 24 ноября 2013 скончалась».

Суд вынес следующий приговор:

«Признать виновной врача Р. в совершении преступления, предусмотренного ч. 2. ст. 103 УК РА (Причинение смерти по неосторожности вследствие ненадлежащего исполнения лицом своих профессиональных обязанностей) и назначить ей наказание 3 года лишения свободы с отбыванием наказания в колонии-поселении, с лишением права заниматься медицинской деятельностью на три года».

Патологоанатомическое вскрытие не было проведено, так как родственники умершей, по религиозным мотивам, отказались от его проведения. Принимая во внимание практику российского законодателя [4], хотелось бы решить данный вопрос, связанный с пробелом в законодательстве РА, в следующем ключе: пойти по примеру российского законодателя и ввести в ст. 76 Закона Республики Абхазия «О здравоохранении» перечень случаев, когда патологоанатомическое вскрытие производится в обязательном порядке в следующей редакции: «По религиозным мотивам при наличии письменного заявления супруга или близкого родственника (детей, родителей, усыновленных, усыновителей, родных братьев и родных сестер, внуков, дедушки, бабушки), а при их отсутствии иных родственников либо умершего или при волеизъявлении самого умершего, сделанном им при жизни, патологоанатомическое вскрытие не производится, за исключением случаев: подозрения на насильственную смерть; невозможности установления заключительного клинического диагноза заболевания, приведшего к смерти, и (или) непосредственной причины смерти; оказания умершему пациенту медицинской организацией медицинской помощи в стационарных условиях менее одних суток; подозрения на передозировку или непереносимость лекарственных препаратов или диагностических препаратов; смерти:

а) связанной с проведением профилактических, диагностических, инструментальных, анестезиологических, реанимационных, лечебных мероприятий, во время или после операции переливания крови и (или) ее компонентов;

б) от инфекционного заболевания или при подозрении на него;

в) от онкологического заболевания при отсутствии гистологической верификации опухоли;

г) от заболевания, связанного с последствиями экологической катастрофы;

д) беременных, рожениц, родильниц (включая последний день послеродового периода) и детей в возрасте до двадцати восьми дней жизни включительно;

е) рождения мертвого ребенка;

ж) необходимости судебно-медицинского исследования».

Также необходимо отметить, что российский законодатель пошел дальше и в Приказе Правительства Москвы Департамента здравоохранения г. Москвы предусмотрел назначение патологоанатомических и судебно-медицинских вскрытий в случаях смерти в стационарах г. Москвы, при которых отмена патологоанатомического вскрытия не допускается в случаях:

невозможности установления заключительного клинического диагноза заболевания, приведшего к смерти, и (или) непосредственной причины смерти;

оказания умершему пациенту медицинской организацией медицинской помощи в стационарных условиях менее одних суток;

смерти, связанной с проведением профилактических, диагностических, лечебных, инструментальных, анестезиологических, реанимационных мероприятий, во время или после операции переливания крови и (или) ее компонентов;

смерти от инфекционного заболевания или при подозрении на него;

смерти от онкологического заболевания при отсутствии гистологической верификации опухоли;

смерти от заболевания, связанного с последствиями экологической катастрофы (если не назначена судебно-медицинская экспертиза);

смерти беременных, рожениц, родильниц (включая последний день послеродового периода) и детей в возрасте до двадцати восьми дней жизни включительно; рождении мертвого ребенка;

наличия письменного заявления умершего лица или его законных представителей о необходимости проведения патологоанатомического вскрытия.

В вышеуказанных случаях отмена патологоанатомического вскрытия не допускается [5].

Таким образом, российский законодатель представляется нам наиболее четко регламентирующим случаи проведения патологоанатомического вскрытия в обязательном порядке для правильной квалификации и уголовно-правовой оценки дел, возбужденных в отношении медицинских работников, исключив тем самым необоснованное преследование последних.

В заключение следует подчеркнуть, что материалы патологоанатомических вскрытий, отраженные в протоколе патологоанатомического исследования, являются наиболее достоверной информацией о структуре заболеваемости и причин смерти. Поэтому считаем целесообразным внести предлагаемые автором дополнения в законодательство Республики Абхазия.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Акопов В.И. Медицинское право: учебник и практикум для вузов / В.И. Акопов. — М.: Издательство Юрайт, 2018. — 287 с.
- 2 Уголовный кодекс Республики Абхазия (с изм. и доп. от 29 ноября 2012 г. №3227-с-V).
- 3 О здравоохранении: Закон Республики Абхазия от 08 января 2016 г. № 4031.
- 4 Об основах охраны здоровья граждан в Российской Федерации: Федеральный закон от 21.11.2011 N 323-ФЗ (ред. от 03.08.2018).
- 5 Об организации патологоанатомических и судебно-медицинских вскрытий (исследований), совершенствовании учета и анализа причин смерти населения в городе Москве: приказ Правительства Москвы, Департамента здравоохранения г. Москвы от 29 декабря 2016 года N 1064 (с изм. на 4 августа 2017 года) (Приложение 1. п. 2. Назначение патологоанатомических и судебно-медицинских вскрытий в случаях смерти в стационарах города Москвы).

ТҮЙІН

Колбая М.Б., заң ғылымдарының кандидаты
Ресей Криминологиялық қауымдастығының мүшесі
E-mail: madina.kolbaya@gmail.com
Халықаралық Инновациялық Университет, Сочи қ.

**АБХАЗИЯ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢНАМАСЫНДАҒЫ МЕДИЦИНАЛЫҚ
ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРГЕ ҚАТЫСТЫ ҚОЗҒАЛҒАН ҚЫЛМЫСТЫҚ ІСТЕРГЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ-
ҚҰҚЫҚТЫҚ БАҒА БЕРУГЕ ӘСЕР ЕТЕТІН АҒАТТЫҚТАР**

Абхазия Республикасының заңнамасындағы патологоанатомиялық және патологоморфологиялық сараптамаларды өткізуден бас тартумен байланысты ағаттықтар қарастырылады. Сонымен қатар автор Абхазия Республикасында орын алатын медициналық қызметкерлерге қатысты қозғалған қылмыстық істерге қылмыстық-құқықтық баға беру мәселесіне тоқталады. Егер дәрігерлік көмектің қателері өлімнің себебі болмаса, Абхазия Республикасының заңнамасында өлікті союдан бас тарту көзделген, ал өлімнің себептері мен механизмдерін анықтау мақсатында міндетті түрде сараптама өткізу жағдайлары заңнамада көрсетілмегенін автор атап өтеді. Осыған байланысты Абхазия Республикасында медициналық қызметкерлерге қатысты негізсіз қудалаулар орын алады. Мақалада автор Абхазия Республикасының заңнамасында осы мәселемен байланысты ағаттықтарды айқындап, талдайды. Жүргізілген ғылыми зерттеудің нәтижесінде автор Абхазия Республикасының заңнамасын жетілдіру бойынша нақты ұсыныстар тұжырымдайды. Сонымен қатар РФ заңнамасымен салыстырмалы талдау жүргізіледі.

Түйін сөздер: заңнамадағы ағаттықтар, қылмыстық заңнама, денсаулық, өмір, патологоанатомиялық сараптама, патологоморфологиялық сараптама, медицина, медициналық қызметкерлер, Абхазия Республикасы, дәрігерлер, денсаулық сақтау, халық денсаулығы.

RESUME

Kolbaya M.B., PhD in Law, member of the Russian Criminological Association
E-mail: madina.kolbaya@gmail.com
International Innovative University, Sochi

**GAPS IN THE CRIMINAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF ABKHAZIA, AFFECTING THE
CRIMINAL LAW ASSESSMENT OF CRIMINAL CASES INITIATED AGAINST MEDICAL WORKERS**

This article deals with issues related to gaps in the criminal legislation of the Republic of Abkhazia related to the refusal to conduct anatomical and pathologic and morphological examination. The author also dwells on the problem of criminal legal assessment of cases involving medical workers existing in the Republic of Abkhazia. The author points out the following: if there is no suspicion of medical causes of death, the waiver of the autopsy is stipulated in the law of the Republic of Abkhazia and there are no cases specified in the legislation to conduct mandatory examinations in order to establish the causes and mechanism of death. In this regard, a number of unjustified prosecutions against medical workers in the Republic of Abkhazia arise. The author has identified a number of gaps related to this issue in the legislation of the Republic of Abkhazia, which are analyzed in this article. As a result of the research conducted by the author, specific proposals were formulated for improving the criminal legislation of the Republic of Abkhazia. The article also provides a comparative analysis with the legislation of the Russian Federation.

Keywords: gaps in legislation, criminal law, health, life, pathological-anatomical examination, pathological-morphological examination, medicine, medical workers, the Republic of Abkhazia, doctors, health care, public health.

ЖАС ҒАЛЫМ МІНБЕРІ

ТРИБУНА МОЛОДОГО УЧЕНОГО

УДК 343

Е.О. Тузельбаев

доктор юридических наук,
профессор

E-mail: ereke_aktobe@mail.ru

Б.С. Биисов

магистрант

Казахско-Русский Международный
университет, г. Актобе

Механизм деятельности правоохранительных органов по противодействию и профилактике наркомании и терроризма

Аннотация. В научной статье рассматривается механизм деятельности правоохранительных органов по противодействию и профилактике наркомании и терроризма, по выявлению и пресечению деятельности лиц, являющихся лидерами и участниками различных группировок, склонных к экстремистским настроениям, занимающихся наркобизнесом. На почве чего между этими лицами могут произойти какие-либо конфликты, которые могут привести к совершению террористических актов и этим самым нанести серьезный вред социально-экономическому строю нашего общества.

Ключевые слова: терроризм, экстремизм, наркомания, наркобизнес (наркоторговля), механизм, группировка, профилактика, правонарушение, участковый инспектор по делам несовершеннолетних, ОВД, несовершеннолетние.

Незаконный оборот наркотиков и экстремизм тесно взаимосвязаны, эти два социально-опасных явления в настоящее время принимают организованный характер. Некоторые группы активно налаживают пути беспрепятственной доставки наркотиков с использованием лиц, имеющих отношение к экстремизму, не только в крупные города и области, но и в сельскую местность, привлекая в процесс немедицинского потребления наркотиков молодежь с экстремистскими настроениями. Противодействие наркомании государственных силовых структур зарубежных стран до сих пор не в полной мере приносит желаемые результаты.

В Казахстане практика борьбы с этим злом осуществляется правоохранительными органами по противодействию и профилактике наркомании и дает положительные результаты. Естественно, организовать противостояние наступлению наркотиков без фундаментальных исследований закономерностей действий молодых людей, пытающихся употреблять наркотики и привлекая лиц в экстремистские настроения, невозможно. Исследования в этой сфере должны проводиться в разных направлениях и на различных уровнях, начиная от социально-экономических и заканчивая узкоспециальными профилактическими мероприятиями по противодействию наркомании и экстремизму.

Обеспечение противостояния наркомании, экстремизму в частности, состоит в изучении

анализа нормативно-правовых актов, научной литературы, криминологии, судебной практики по данной проблеме и выработке на основе этого научно обоснованных рекомендаций по установлению, предупреждению и профилактике правонарушений, связанных с вышеуказанными социально опасными явлениями. Ряд криминологических исследований в настоящее время не отвечает предъявляемым требованиям. Это обусловлено появлением ряда новых объективных факторов, к которым следует отнести вопросы, связанные с распространением и употреблением наркотиков, которые имеют различные формы и методы их действий. В связи с этим на правоохранительные органы возлагается большая ответственность по осуществлению мер профилактического характера в отношении молодежных групп Казахстана, недопущению и противодействию поступления наркотических средств из Азиатского региона, к которому относятся Таджикистан, Узбекистан, Киргизия.

В связи с вышеизложенным необходимо обратиться к криминологическим рекомендациям, в которых нуждаются практические работники не только органов внутренних дел, но и таможенных подразделений, активно участвующих в пресечении транспортировки наркотических средств. Согласно результатам проведенных нами исследований, некоторые сотрудники органов внутренних дел считают недостаточным обеспечение практическими рекомендациями деятельности по выявлению, профилактике незаконного оборота наркотиков. Эти проблемы и послужили основанием для проведения настоящего исследования.

Необходимость профилактических действий к проявлениям экстремизма в Казахстане ни у кого не вызывает сомнений. Сегодня ситуация находится под контролем правоохранительных органов, ведется учет и анализ, а также проводится большая работа с руководителями неправительственных коммерческих организаций по недопущению и противодействию каких-либо экстремистских настроений, сотрудники которых реализуют комплекс мероприятий, которые направлены на предотвращение этих проявлений.

Органы внутренних дел – один из основных субъектов профилактики и противодействия экстремистской деятельности. Сотрудники реализуют комплекс мероприятий, прямо или косвенно направленных на предупреждение экстремистских проявлений. В настоящее время с целью активизации и повышения эффективности противодействия экстремизму представляется необходимым акцентировать внимание на указанных ниже направлениях деятельности.

Данное направление экстремистскому явлению ориентирует полицейских на предупредительно-профилактическую работу с лидерами и участниками молодежных групп, общественных движений, экологических, религиозных и социально ориентированных организаций. Представляет обеспокоенность объединения этих групп с лицами, пытающимися говорить на языке экстремизма. Сотрудникам правоохранительных органов необходимо принимать участие в установлении и недопущении таких фактов, устанавливать лица, являющихся участниками разных групп, и контролировать их.

Серьезные последствия могут повлечь скрытые или открытые социальные, экономические противоречия, возникающие между гражданами стихийно или в результате действий лица или группы лиц по причине национальной, религиозной или какой-либо другой розни и вражды. Особое внимание органы уделяют вопросам, которые связаны с национальной и религиозным противоречием между гражданами, в результате которого могут произойти различного рода стыковки. С учетом изложенного, прежде всего, необходимо больше направлять свою работу в отношении малоимущих, социально необеспеченных граждан, не имеющих работу. Со всей этой категорией лиц необходимо проводить профилактические беседы индивидуального и группового характера.

Специалисты справедливо отмечают, что все это происходит в отдаленных районах Казахстана, в первую очередь, из-за слабого социально-экономического положения, отсутствия какой-либо работы молодым людям, и они устремляются в большие города, в том числе в страны Средней Азии. Впоследствии некоторые возвращаются обратно, в связи с этим миграционной службе нужно усилить контроль за лицами, прибывшими в регион из среднеазиатских и ближневосточных регионов, выявлять среди прибывших тех, кто пытается пропагандировать экстремизм; не допускать нарушений правопорядка с их стороны. Большого внимания требует и взаимодействие с территориальными миграционными подразделениями, проверки жилого сектора, гостиниц, общежитий с целью установления арендуемых квартир и выявления незаконно проживающих гастарбайтеров из стран среднеазиатских и ближневосточных регионов. Со стороны участковых уполномоченных полиции необходима более активная работа по выявлению адресов, являющихся местами массовой концентрации, фиктивной регистрации иностранных граждан; установление и проверка мест отправления религиозного культа и объектов экономики, подконтрольных указанным лицам.

Необходимо проверять иностранных граждан, прибывающих в Казахстан. Полицейским следует сконцентрировать усилия на выявление лиц из категории так называемых склонных к экстремизму и контроле за ними. Активностью могут отличаться граждане Казахстана, выезжавшие за рубеж на территорию иностранных государств, в том числе склонных к тому, что за рубежом жить легче. В связи с активными попытками распространения экстремистской идеологии в информационно-

телекоммуникационных сетях, включая сеть «Интернет», способностью моментального распространения такой информации среди большого числа граждан, важным является мониторинг на постоянной основе сети Интернет, в том числе социальных сетей, электронных и печатных средств массовой информации.

Большую работу необходимо проводить в школьных учреждениях, а также в высших и средних учебных заведениях среди студентов руководству и профессорско-преподавательскому составу по профилактике и недопущению информации об экстремизме и наркомании. Не секрет, что вовлечению в экстремистскую деятельность и, соответственно, совершению таких противоправных деяний наиболее подвержены несовершеннолетние и молодежь. Необходимо повысить информативность бесед, ориентировать преподавателей на доведение указанной информации самостоятельно в ходе учебного процесса, расширить взаимодействие с институтами гражданского общества.

Одна из главных отличительных черт современного экстремизма и терроризма - размывание границ между международной и внутренней территориями. Расширяются границы распространения наркотиков. Можно согласиться с определением, выдвинутым частью казахстанских и зарубежных политических деятелей, о вступлении мира в эпоху международного терроризма. Понятие «международный экстремизм и терроризм» на сегодняшний момент стало вполне устоявшимся и все чаще используемым. Вместе с тем, необходимо указать, что в настоящее время в ООН отсутствует согласованное определение международного терроризма.

Несмотря на устрашающие масштабы и остроту данного вопроса, проблема профилактики терроризма и наркомании до сих пор не вызывала сомнения, наступило время окончательно скоординировать усилия мирового сообщества в противодействии с этим социальным злом. Анализ рассматриваемой проблематики свидетельствует об активизации изучения проблемы исследователями разных стран в последние годы. Следует также отметить, что систематически осуществляется подготовка и подписание в большей степени декларативных соглашений в рамках международных организаций и отдельных государств, определяющих «необходимость активного противодействия террору». Вместе с тем в мире пока удается добиться единого понимания в формулировании и оценке террористических проявлений. Данное обстоятельство в условиях глобализации играет, пожалуй, одну из решающих ролей, предопределяющих победу в этом противостоянии.

В нашей стране и мире в целом требуется критическое переосмысление имеющихся представлений об этом сложном явлении современности, разработка новых подходов в его анализе. В связи с этим возникает необходимость познания понятия и сущности терроризма, тенденций его становления и последующего развития, исследования его основных характеристик и возможностей противодействия и профилактики на «информационном поле». Стоит отметить, что весомость информационной составляющей в современном, стремящемся глобализироваться во всех сферах мире неуклонно возрастает. Важность ее задействования и эффективность применения определяются в том числе, возможностью оказания влияния на ситуацию с позиций не только локализации и противодействия и профилактики террористических проявлений, но и их предупреждения. В известных работах основное внимание сосредоточено на рассмотрении этого явления в целом, изучении его социальной и юридической природы, анализе различных проявлений. На государственном уровне в Казахстане в полной мере реализуется единая, эффективная политика защиты личности, общества и государства от актов терроризма вообще и информационного в частности (это характерно и для всего остального мира).

В заключение хочется подчеркнуть, что указанные нами направления деятельности правоохранительных органов по противодействию и профилактике экстремизму, безусловно, не являются исчерпывающими. Мы обратили внимание на наиболее решаемые направления, реализация которых на сегодняшний день остается положительной. При этом нужно понимать, что залогом успешности работы является правильное взаимодействие подразделений и служб ОВД, прежде всего, обмен информацией участковых уполномоченных полиции, сотрудников подразделений местной полиции, подразделений по противодействию и профилактике экстремизму, подразделений по делам несовершеннолетних.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Об Отраслевой программе борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2012-2016 годы: постановление Правительства Республики Казахстан от 12 апреля 2012 года № 451 (с изм. и доп. от 08.07.2014 г.).

2 О национальной безопасности Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 26 июня 1998 г. (с изм. и доп. по сост. на 07.11.2014 г.).

3 О противодействии терроризму: Закон Республики Казахстан от 13 июля 1999 года № 416-І (с изм. и доп. по сост. на 10.01.2015 г.).

ТҮЙІН

Тузельбаев Е.О., заң ғылымдарының докторы, профессор
E-mail: ereke_aktobe@mail.ru

Биисов Б.С., магистрант
Қазак-Орыс Халықаралық университеті, Ақтөбе қ.

**НАШАҚОРЛЫҚ ПЕН ТЕРРОРИЗМГЕ ҚАРСЫ ТҰРУ ЖӘНЕ АЛДЫН АЛУ БОЙЫНША
ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ ҚЫЗМЕТІНІҢ МЕХАНИЗМІ**

Ғылыми мақалада құқық қорғау органдарының нашақорлық пен терроризмге қарсы тұру және алдын алу, есірткі бизнесімен айналысатын және экстремисттік бағыттағы әр түрлі топтардың басшылары мен қатысушыларын айқындау бойынша құқық қорғау органдары қызметінің механизмі қарастырылады. Осы тұлғалардың арасында қақтығыс болу мүмкіндігі, лаңкестік әрекеттерге және біздің қоғамымыздың әлеуметтік-экономикалық құрылымына елеулі зиян келтіруі мүмкіндігі айтылады.

Түйін сөздер: терроризм, экстремизм, нашақорлық, есірткі бизнесі, механизм, топ, профилактика, құқық бұзушылық, кәмелетке толмағандар ісі жөніндегі учаскелік инспектор, ІІО, кәмелетке толмағандар.

RESUME

Tuselbayev E.O., Doctor of Law, professor
E-mail: ereke_aktobe@mail.ru

Biisov B.C., postgraduate student
Kazakh-Russian international university, Aktobe

**THE MECHANISM OF LAW ENFORCEMENT BODY ACTIVITY ON COUNTERACTION
AND PREVENTION OF DRUG ADDICTION AND TERRORISM**

This scientific article discusses the mechanism of counteraction and prevention of drug addiction and terrorism in order to identify and suppress by law enforcement bodies of persons who are leaders and participants of various groups that are prone to extremist sentiments engaged in drug trafficking. On the basis of which, between these persons, any conflicts may occur which may lead to the commission of terrorist acts and thereby cause serious harm to the socio-economic structure of our society.

Keywords: terrorism, extremism, drug addiction, drug trafficking, mechanism, group, prevention, offence, probation officer on minors' cases, Internal Affairs bodies, minors.

Е.О. Тузельбаев
доктор юридических наук,
профессор
E-mail: ereke_aktobe@mail.ru

Д.М. Аккагаз
магистрант

Казахско-Русский Международный
университет. г. Актобе

Механизм правового регулирувания в деятельности местной полиции по профилактике правонарушений среди несовершеннолетних

Аннотация. В научной статье рассматривается механизм многоуровневой системы предупреждения правонарушений среди несовершеннолетних лиц, субъектами профилактики которого выступают органы местной полиции, опеки и попечительства. Они оказывают необходимую помощь детям и подросткам, попавшим в неблагоприятные условия жизни и воспитания. Кроме этого, культурные и образовательные учреждения организуют профилактические мероприятия по адаптации поведения детей и подростков, способствующие привлечению к общественно-полезному труду, занятию физическим спортом и другими познавательными кружками и секциями.

Ключевые слова: правонарушение, несовершеннолетние, профилактика, безнадзорность, участковый инспектор по делам несовершеннолетних, местная полиция.

В свете Послания Президента Республики Казахстан по реализации Закона РК «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждению безнадзорности» задачами Государственной программой "Дети Казахстана" на 2006-2011 годы [1] являются: совершенствование законодательства в области охраны прав и защиты интересов детей; обеспечение межведомственного взаимодействия с государственными структурами, международными и неправительственными организациями; обеспечение условий для получения качественных образовательных, медицинских и социальных услуг всеми категориями детей; формирование комплексной системы мер для охраны прав детей, находящихся в трудной жизненной ситуации; совершенствование системы профилактики детской безнадзорности, беспризорности и правонарушений среди несовершеннолетних; предупреждение социального сиротства; создание условий, способствующих реализации прав детей на отдых, досуг, участие в культурной и творческой жизни. Актуализируется проблема усиления работы по профилактике правонарушений среди несовершеннолетних. Предупредительная работа судов на сегодня, к сожалению, в основном связана с рассмотрением конкретных уголовных дел о преступлениях несовершеннолетних. Между тем, профилактическое воздействие оказывает уже сама подготовка и организация судебного разбирательства над несовершеннолетним правонарушителем. Важное значение в профилактике преступлений имеют и специальные меры суда в виде вынесения частного определения, принятия мер пресечения, возбуждения новых уголовных дел. Кроме того, суды на основе обобщения судебной практики выявляют причины и условия совершения несовершеннолетними различных видов преступлений.

В многоуровневой системе предупреждения правонарушений среди несовершеннолетних, как показал анализ психолого-педагогической, юридической литературы, в качестве субъектов профилактики выступают органы местной полиции, опеки и попечительства, которые

оказывают необходимую помощь детям и подросткам, попавшим в неблагоприятные условия жизни и воспитания; специализированные подразделения и службы органов внутренних дел, непосредственно осуществляющие борьбу с правонарушениями несовершеннолетних; культурные и образовательные учреждения, организующие профилактические мероприятия асоциального поведения детей и подростков; общественно-государственные учреждения, способствующие привлечению подростков к общественно полезному труду; воспитательно-трудовые колонии для несовершеннолетних, осуществляющие исправление и перевоспитание подростков, осужденных за совершение уголовных преступлений.

Данные органы создаются по возрастным, учебным, областным и другим признакам и выполняют, на наш взгляд, определенные предупредительные функции для профилактики правонарушений, в том числе оказывают целенаправленное воспитательное воздействие на несовершеннолетних, исходя из своих уставных положений и посредством специальных форм и методов.

Прерогатива в решении задач профилактической деятельности возлагается на местную полицию, участковых инспекторов по делам несовершеннолетних, которые выполняют важнейшие предупредительные функции по противодействию с правонарушениями.

Так как профилактика правонарушений среди несовершеннолетних представляет собой определенную область социального регулирования, то должна осуществляться системно, на всех уровнях.

Преступность несовершеннолетних детерминирована как общественно-политической, социальной, экономической обстановкой, так и особыми причинами, связанными с возрастными, психологическими, половыми и иными отличиями личности несовершеннолетних правонарушителей, демографическими и другими факторами, которые относятся к различным социально-экономическим и нравственно-психологическим областям общественной жизни.

Эффективность профилактической работы зависит от технологии профилактической работы, организации планирования воспитательной деятельности, полной информации о самом подростке, его психологических свойствах, социальной среде и ближайшем его окружении, что имеет важное значение для разработки деятельности.

Таким образом, повышенную ответственность в организации правовоспитательной работы среди детей и подростков несут органы местной полиции.

Одним из центральных направлений деятельности системы внутренних дел является профилактика правонарушений среди несовершеннолетних, которая характеризуется программно-целевой направленностью, постоянством, непрерывностью и последовательностью профилактического воздействия.

Основная задача местной полиции - проведение действий по установлению и устранению причин правонарушений несовершеннолетних и условий, способствующих их совершению.

Ведущим звеном ранней профилактики правонарушений среди подростков являются участковые инспектора по делам несовершеннолетних, основная задача которых заключается в следующем: в принятии профилактических мер в отношении подростков на самой ранней стадии их преступного поведения; постановка на учет несовершеннолетних, склонных к совершению правонарушений, уклоняющихся от учебы, занимающихся систематически бродяжничеством, ведущих аморальный образ жизни или совершающих незначительные правонарушения; постановка на специальный профилактический учет несовершеннолетних, совершивших преступления, но освобожденных от уголовной ответственности; подростков, возвратившихся из спецшкол и спецпрофтехучилищ, условно осужденных, освободившихся из ВТК по отбытию срока наказания, подростков, осужденных к лишению свободы с отсрочкой исполнения приговора; постановка на учет семей, где родители ведут аморальный образ жизни и уклоняются от воспитания детей.

Основная задача во взаимодействии местной полиции, отделов и участковых инспекторов (по делам несовершеннолетних) - установление и противодействие замыслаемым несовершеннолетними правонарушениями; осуществление комплекса воспитательно-предупредительных мер, устранение возможности посягательства, создание условий для добровольного отказа от пагубного намерения. В арсенале деятельности данной полиции выступают профилактические методы и формы, которые относятся, прежде всего, к криминологическим направлениям.

Важную роль в предупредительных мероприятиях играют участковые инспектора внутренних дел. Основная задача их деятельности - проведение профилактической работы с лицами, совершившими правонарушение, уклоняющимися от трудовой деятельности, ведущими антисоциальный образ жизни, принятие мер, воспрепятствующих негативному воздействию со стороны этих лиц на несовершеннолетних.

Важным звеном в системе внутренних дел в профилактике правонарушений среди несовершеннолетних являются участковые инспекторы по делам несовершеннолетних. Их задача состоит в том, чтобы всесторонне, объективно и полно исследовать все обстоятельства совершенного правонарушения, причины и условия его возникновения, принятие соответствующих мер к устранению этих причин и условий.

Решение задач профилактики требует овладение участниками профилактической работы, на

наш взгляд, следующими знаниями, умениями, навыками:

- изучение личности подростка, условий жизни и воспитания его, своевременное выявление тех несовершеннолетних, кто находится в неблагоприятных условиях, обнаруживает нравственные деформации, педагогическую запущенность;
- систематическая правовоспитательная работа с несовершеннолетними с помощью индивидуальных и коллективных средств педагогического воздействия, восстановление и развитие позитивной системы их общения;
- выявление условий, способствующих развитию нравственных деформаций несовершеннолетних и снижение отрицательного влияния (либо нейтрализация) этих условий;
- просвещение подростков с учетом их возрастных, половых особенностей, специфики содержания учебных дисциплин по общественно-политическим, гуманитарным и естественным наукам, физической культуре, основам безопасности жизнедеятельности, правоведению;
- просвещение подростков во внеучебное время и во внеучебной среде, пропаганда идей разумного и культурного быта и досуга;
- привлечение к просветительской работе государственно-общественных организаций, научных центров, здравоохранения.

Изучение личности несовершеннолетних, их семей, условий воспитания нами проводилось по специальной программе. Данная программа требует сотрудничества правоохранительных органов и образовательных учреждений. Реализация ее позволяет получить, на наш взгляд, исчерпывающие сведения о несовершеннолетних, условиях, в которых воспитывается подросток, его родителей, какая работа проводится с ними в образовательном учреждении и на этой основе разработать меры предупреждения асоциального поведения.

Как показывают данные нашего исследования, не всегда родители в силу недостаточного уровня психолого-педагогической подготовки, занятости на работе, или просто нежелания заниматься воспитанием детей оказывают должное внимание своим детям. Это обуславливает необходимость использования правоохранительными органами целенаправленных, систематических, педагогических, правовых знаний, использование всех форм и методов работы с семьей с целью оказания помощи в формировании правовой личности. Поэтому особое место в профилактической работе в нашем исследовании отводилось деятельности правоохранительных органов с неблагополучными семьями, как первыми институтами социального поведения детей. По данным психолого-педагогических исследований Е.А.Петренко (г.Костанай), по степени их отрицательного влияния на подростков выделяют следующие группы семей:

1-я группа - родители, поведение которых дает бесспорные основания для лишения родительских прав: хронические алкоголики; морально распущенные лица; родители, систематически принимающие недозволенные методы воздействия на детей;

2-я группа - родители, злоупотребляющие алкоголем, наркотиками и демонстрирующие плохой пример младшим;

3-я группа - «проблемные семьи», где родители конфликтуют друг с другом и уклоняются от воспитания детей;

4-я группа - «педагогически слабые семьи», в которых родители видят свои функции исключительно в удовлетворении престижных запросов детей.

Таким образом, ранняя профилактика асоциального поведения подрастающего поколения должна начинаться в семье и заключаться в организации систематического целенаправленного воспитательного воздействия в отношении поведения ребенка.

Как отмечают авторы, профилактика правонарушений среди несовершеннолетних - это осознанная, преднамеренная деятельность, предусматривающая достижение промежуточных и конечных целей, осуществляющихся комплексно на всех уровнях, применительно к характеру и иерархии причин правонарушений под непосредственным воздействием стимулирования криминологических факторов. Все обозначенные структурные подразделения органов внутренних дел соподчинены по уровням профилактики задачам, функциональным признакам предупредительной деятельности и многими другими признаками.

Профилактические воздействия на несовершеннолетних в системе органов внутренних дел делится на три родственные одноуровневые подсистемы специально криминологического предупреждения правонарушений несовершеннолетних: среди учащихся общеобразовательных школ, профессиональных учебных заведений; среди несовершеннолетних, которые нигде не учатся и не работают, ведущих асоциальный образ жизни.

Эффективность профилактики правонарушений среди несовершеннолетних, как показало наше исследование, зависит от следующих условий:

- своевременность. Несвоевременное принятие профилактических мер может подвергнуть подростка в неблагоприятные социальные и психологические условия, способствующие изменению его сознания, ценностного отношения к окружающим людям, самому себе.

Своевременность позволяет предупредить неблагоприятное развитие личности, оздоровить с помощью организационно-педагогических и правовых мер условия жизни и воспитания,

положение несовершеннолетнего в коллективе до того, как неблагоприятная ситуация сказалась на поведении личности.

Так, педагог, зная о склонности подростка к алкоголю, может предвидеть, что в день своего рождения он попытается выпить. Спрогнозировать, вовремя провести необходимую профилактическую работу - залог предупреждения асоциального поведения подростка.

Профилактика правонарушений среди несовершеннолетних в системе работы органов внутренних дел рассматривается нами не как изолированный комплекс мер (правовых), а как неотъемлемая часть воспитательной работы, призванная обеспечить решение общих задач воспитания, использующая средства образовательных, культурных и общественно-государственных учреждений.

Совместные мероприятия проводились нами в ходе нашего исследования по следующим направлениям профилактической работы:

- обеспечение сотрудничества правоохранительных органов с культурными, образовательными, научными центрами, общественно-государственными учреждениями в планировании, организации и содержании профилактических мер;

- разработка и использование правильных критериев оценки такой работы с обозначенными учреждениями;

- профессиональная подготовка специалистов, работающих с несовершеннолетними, вооружение их всем комплексом педагогических средств борьбы с правонарушениями;

- совместная организация родительского всеобуча;

- организация и методическое обеспечение правового воспитания подростков;

- организация непрерывного информационного взаимодействия между всеми субъектами профилактической деятельности;

- проведение совместных мероприятий на уровне индивидуальной профилактики, включая оздоровление среды.

Работа над указанными направлениями способствовала достижению следующих результатов:

- преодолению педагогической запущенности подростков;

- формированию у них интереса к избранной профессии;

- воспитанию активной жизненной позиции;

- вовлечению подростка в общественно-полезную деятельность;

- направлению подростка к осознанным действиям посредством переключения его интересов (занятия спортом, туризмом, художественной самодеятельностью, компьютерные клубы, военно-патриотической работой, интеллектуальными играми и другими видами деятельности);

- участию подростков в органах ученического самоуправления;

- работа в общественных организациях.

Таким образом, совместная воспитательно-профилактическая работа правоохранительных органов и государственно-общественных организаций по предупреждению правонарушений среди несовершеннолетних направлена, прежде всего, на включение подростков в общественно-полезную деятельность в сфере труда и свободного времени.

Осуществляя действия по выявлению и устранению причин и условий, способствующих совершению правонарушений, они также стимулируют профилактическую деятельность государственно-общественных организаций, культурных и образовательных учреждений, которые решают частные задачи предупреждения правонарушений среди несовершеннолетних.

Поэтому в этом случае мы рассматриваем деятельность органов внутренних дел по профилактике правонарушений среди несовершеннолетних как открытую систему, так как помимо внутренней интеграции структурных подразделений между собой важное значение приобретает и внешнее сотрудничество с другими учреждениями в процессе проведения профилактических мероприятий. Такое взаимодействие, на наш взгляд, способствует повышению качества профилактики правонарушений среди несовершеннолетних, обеспечивает надежность и устойчивость системы органов внутренних дел в процессе жизнедеятельности.

Таким образом, для каждой формы асоциального поведения несовершеннолетнего в профилактической работе специальными правоохранительными органами используются достаточно эффективные методы и приемы профилактической работы.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждению безнадзорности: Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 года N 591.

2 Конституция Республики Казахстан: принята 30 августа 1995 г. (с изм. и доп. по сост. на 2018 г.).

ТҮЙІН

Тузельбаев Е.О., заң ғылымдарының докторы, профессор
E-mail: ereke_aktobe@mail.ru

Аккагаз Д.М., магистрант
Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, Ақтөбе қ.

**КӨМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ БОЙЫНША
ЖЕРГІЛІКТІ ПОЛИЦИЯ ҚЫЗМЕТІН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МЕХАНИЗМІ**

Ғылыми мақалада, жергілікті полиция, қорғаншы және қамқоршы органдары профилактика субъектілері болып табылатын кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың алдын алудың көп деңгейлі жүйесінің механизмі талқыланады. Олар қолайсыз тұрмыс жағдайында және тәрбиелеуде болған балалар мен жасөспірімдерге қажетті көмек көрсетеді. Бұдан басқа, мәдени және білім беру мекемелері балалар мен жасөспірімдердің мінез-құлықтарын бейімдеу бойынша профилактикалық шаралар ұйымдастырады, оларды әлеуметтік пайдалы жұмыстарға, спортпен шұғылдануына және басқа да танырлық орталықтарына және секцияларына қатысуға ықпал етеді.

Түйін сөздер: құқық бұзушылық, кәмелетке толмағандар, алдын алу, қараусыздық, кәмелетке толмағандар ісі жөніндегі учаскелік инспектор, жергілікті полиция.

RESUME

Tuselbayev E.O., doctor in law, professor
E-mail: ereke_aktobe@mail.ru

Akkagaz D.M., postgraduate student
Kazakh-Russian international university, Actobe

**THE MECHANISM OF LEGAL REGULATION IN THE LOCAL POLICE ACTIVITY
ON PREVENTION OFFENCES AMONG MINORS**

This scientific article discusses the mechanism of a multi-level system for the crime prevention among minors, subjects of prophylaxis of which are the local police, guardianship and trusteeship bodies. They provide necessary assistance to children and adolescents, who are in unfavourable living conditions and upbringing. In addition, cultural and educational institutions organize preventive measures to adapt the behavior of children and adolescents, contributing to the attraction to socially useful work, physical exercise and other educational circles and sections.

Keywords: offence, minors, prevention, neglect, probation officer on minors' cases, local police.

Л.К. Еркінбаева
заң ғылымдарының докторы,
профессор

Д.Н. Бекежанов
докторант
E-mail: bek_dauren@mail.ru
I. Жансүгіров атындағы Жетісу
мемлекеттік университеті

М. Реми Нджики
PhD докторы, профессор
Кадис университеті, Испания

Тұрмыстық қатты қалдықтарды бақылау және басқарудың құқықтық тетіктері: Қазақстан Республикасы, Оңтүстік Африка, Үндістан, Англия елдері мен салыстырмалы құқықтық талдау

Андатпа. Мақалада тұрмыстық қатты қалдықтар айналымдарын бақылау және басқару тетіктеріндегі құқықтық мәселелер қарастырылған. Қоршаған ортада адамдар арасында тұрмыстық қатты қалдықтарды азайту және күресу ұйымдарының қызметін бақылау және сақтау мәселелері қамтылған. Мақалада Қазақстан Республикасы, Оңтүстік Африка, Үндістан, Англия мемлекеттеріндегі тұрмыстық қатты қалдықтардың айналымдарын бақылау және басқару тетіктеріне салыстырмалы түрде құқықтық зерттеулер жүргізілді. Зерттеу нәтижесінде Қазақстан Республикасында тұрмыстық қатты қалдықтарды бақылау және басқарудың тетіктерін жетілдіру бойынша ұсыныстар келтірілді.

Түйін сөздері: тұрмыстық қатты қалдықтар, құқықтық тетіктер, қоршаған орта, мемлекеттік бақылау және басқару, қалдықтар айналымдары.

Еліміздің Конституциясының 38-бабында Қазақстан Республикасының азаматтары табиғатты сақтауға және табиғат байлықтарына ұқыпты қарауға міндетті [1] деп көрсетілген. Қоғамның қоршаған ортаны ластауынан адамның денсаулығы мен өміріне зиян келуі еліміздегі өзекті мәселелердің біріне айналып отыр. Барлық әлем елдеріндегі осындай экологиялық мәселелердің бірі тұрмыстық қатты қалдықтар. Мәселен, Жаңа Англияда, қоршаған ортаны қорғау мемлекеттік департаментінің мәліметтері бойынша, 5,5 млн тоннаға жуық қатты тұрмыстық қалдықтар өндіріледі. Қоқыс жағатын пештерде 3,25 миллион тоннаға жуығы жағылып, 880 000 тоннасы қоқыс тастайтын жерлерге тасталады. Массачусетс қалған 1,38 млн тоннасын өртеп, көму үшін басқа штаттарға экспорттайды [2].

Бүгінгі таңда барлық елдерде жасыл экономика принципі қабылданған. Мемлекеттердің экономикалық даму саясаты өнеркәсіптік өндіріс өсімін оңтайландыруға және қоршаған ортаға үнемді көзқарасқа негізделген. БҰҰ сарапшылары Қазақстан Президенті Н. Назарбаевтың Қазақстан Республикасының «Жасыл экономикаға» өту тұжырымдамасында Қазақстанда «жасыл» экономиканы енгізу үшін бес маңызды секторды атап көрсетті: біріншісі – энергия (электр энергиясы, жылу, мұнай және газ), екіншісі – су, үшіншісі – қалдықтар, төртіншісі – ауыл шаруашылығы, бесіншісі – көлік. Аталған секторлар бойынша қалдықтарды қайтара өңдеу бар болғаны 20% құрайды. Үкімет 2020 жылға қарай қалдықтарды қайта өңдеуді 70% жеткізу жоспарланып отыр. Бүгінгі таңда Қазақстан қауіпті қалдықтарды жинақтаудан Шығыс Еуропа мен ТМД елдерінің арасында екінші орында тұр [3]. Аталған тұжырымдаманың негізгі мақсаты Қазақстан Республикасы халқының өмір сүру сапасын арттыру, табиғи ресурстарды ұтымды пайдалана отырып, қоршаған ортаға зиян келтірмей экология мен экономика жүйесін жетілдіру.

Біздің елімізде тұрмыстық қатты қалдықтар айналымы баяу дамуда. 2018 жылғы 5 қазанда

Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» атты Қазақстан халқына жолдауында экологиялық ахуалды жақсарту, соның ішінде зиянды заттардың таралуы, топырақтың, жердің, ауаның жағдайы, қалдықтарды жою, сондай-ақ онлайн түрде еркін қолжетімді экологиялық мониторинг жүргізу жүйесін дамыту жөніндегі жұмыстарды күшейту қажет [4] деп көрсетілген. Шет мемлекеттерде қалдықтар мәселесі негізгі және қосымша заңдарда қарастырып қойылған. Негізгі заң ретінде Конституциясын айтуға болады. Қосымша заң ретінде арнайы бағдарламалар мен қабылданған ережелерді атап өтуге болады. Мысалы, Оңтүстік Африка Конституциясында қоршаған ортаны қорғау құқығы қарастырылған. Онда әрбір адам өз әл-ауқатына зиян келтірмейтін, қоршаған ортаның қазіргі және болашақ ұрпақтардың игілігі үшін қорғалуы тиіс ортаға құқылы. Қалдықтарды бақылау және басқару Конституцияның 24-бөлімінде қаралған [5, б. 280].

Оңтүстік Африкада қоршаған ортаға қатысты мәселе іргелі құқықтарға жатады, қалдықтар туралы басқа заңдардан бөлек, қалдықтарды басқару қазіргі уақытта «Ұлттық экологияны басқару: қалдықтар туралы» [6] Заңы бар. Оңтүстік Африкада Қалдықтар туралы Заңның 3-тарауы және Конституцияның 24-бөлімінің орындалуын қамтамасыз етудің жалпы міндеттемесі бар деп қарастырылады. Осыған байланысты мемлекет қалдықтардың мөлшерін азайтуға бағытталған бірыңғай шараларды енгізуге, қалдықтардың қайта өңделуіне, қайта кәдеге жаратылуына, жойылғанға дейін қоршаған ортаға зиян келтірмейтін қауіпсіз амалдарды қамтамасыз етуі тиіс.

Аталған заңда қалдықтарды басқару, қалдықтарды жинау және өңдеу, азайту, қайта өңдеу, қайта пайдалану, қалпына келтіру, тазалау және жою сияқты көптеген механизмдер бар.

Үндістан Конституциясының 48-бабы бойынша мемлекет қоршаған ортаны қорғау және жақсарту шараларын қабылдауды көздейді. Алайда азаматтар қоршаған ортаны мемлекеттен қорғауға көп жауапкершілік алады. Табиғи инвазияны қорғау және жақсарту үшін Үндістанның әрбір азаматына түбегейлі баж салығын енгізеді [7].

Мемлекет қоршаған ортаны таза және өмір сүруге қолайлы ету үшін тиісті шаралар арқылы қалдықтарды бақылауға және басқаруға міндетті болып табылады. Мәселен, Оңтүстік Африкада бірқатар облыстар өздеріне тиісті аймақтарда қалдықтармен жұмыс істеуді реттейтін нормативтік құқықтық актілерді енгізді. Оңтүстік Африкада қалдықтар айналымымен жұмыс істейтін атқару кеңесі бар. Бұл кеңестің негізгі қызметі - қалдықтар айналымын құқықтық реттеу жөніндегі заңдарды, ұлттық нормалар мен стандарттарды дайындайды.

С. Атапатту (Atarattu S.) тұжырымдамасы бойынша халықтың әл-ауқатына зиян келтірмейтін қоршаған ортаға құқық Үндістандағы негізгі құқық емес екенін атап өту керек делінеді [8, б. 66]. Бұл мемлекеттік саясаттың директивалық принциптерінің бірі. Мемлекеттік саясаттың осы директивалық қағидалары - Үкімет тарапынан заңның негізін қалаушы қағидалар ретінде қарастырылады. Үндістанның Конституциясында әрбір азаматқа табиғи ортаны, оның ішінде ормандарды, көлдерді, өзендер мен жануарларды қорғау, жанашырлық таныту жүктелген.

Бұл Оңтүстік Африканың экологиялық заңнамасынан біршама ерекшеленеді. Бұл елде қоршаған ортаны зияннан босатуды қамтамасыз ету негізгі құқықтардың бірі ретінде қарастырылған. Алайда Үндістанда қалдықтарды басқару мәселелерін шешетін бірқатар заңдар бар. Мұндай заңдарға муниципалдық қатты қалдықтарды басқару ережелерін жатқызуға болады.

Бұл жағдай Оңтүстік Африканың ұстанымына ұқсайды. Оған сәйкес муниципалитеттер қоқысты жинау және жою туралы мәселені шешуге міндетті. Сонымен қатар муниципалитеттің немесе оператордың қалдықтарды қайта өңдеу және кәдеге жарату қондырғысын орнатуға рұқсат алуын талап етеді. Осыған байланысты жағдай Оңтүстік Африка заңынан өзгешеленбейді. Себебі ол тиісті министрден рұқсат алу үшін қалдықтарды кәдеге жаратуға немесе өңдеуге қатысты объектіні пайдалануды қалайтын кез келген адамды талап етеді. Сондай-ақ муниципалды билік сақтау орындарын құруға және сақтауға міндеттейді. Сондықтан олар гигиеналық жағдайлар жасамайды.

Бұл сақтау қоймалары қалдықтардың пайда болуын және пайдаланушыларға қол жетімділігін ескере отырып құрылады. Ол ашық болмауы керек және эстетикалық жағынан қолайлы, пайдаланушыға ыңғайлы болуы керек. Үндістандағы қалдықтармен жұмыс істеу жағдайлары Оңтүстік Африкада қолданылатын жүйеден ерекшеленбейді. Бірақ Үндістанда қалдықтар урбанизациясының жылдамдығына байланысты қалдықтарды басқару ауыртпалығы Оңтүстік Африкаға қарағанда әлдеқайда қарқынды. Мысалы, Дели қаласы - Үндістандағы ең қоныстанған қала. Ал, әлемдегі ең таза қала. Дегенмен Үндістан әлемдегі ең жылдам урбанизацияланған аймақтардың бірі болғанымен, оның қалдықтарды басқару саясаты қалдықтарды қайта өңдеу және қайта пайдалануды басқарудың негізгі тәсілі ретінде қолданылмайды [9].

Оңтүстік Африка мен Үндістан халқының таза қоршаған ортаға деген қажеттілік пен сезімталдықты жоғалтуы, қайта пайдаланудың маңыздылығынан бір-біріне ұқсастығын байқауға болады. Қазақстан Республикасының халқы экологиялық тазалыққа ат үсті қарайды. Себебі, экологиялық мәселелеге көп көңіл бөле бермейді. Мемлекет тарапынан да басқару жүйесі жетілмегенін байқауға болады.

Мысалы, Қазақстан Республикасында экология мәселелерімен жұмыс істейтін Энергетика министрлігі бар. Қазақстан Республикасы Энергетика министрлігі мұнай-газ, мұнай-газхимия

өнеркәсібі, көмірсутектерді тасымалдау, уранды өндіру, мұнай өнімдерін өндіруді мемлекеттік реттеу, газ және газбен жабдықтау, магистральды құбырлар, электр энергетикасы, орталықтандырылған жылумен жабдықтау аймағында жылу энергиясын өндіруді жүзеге асыратын жылу электр орталықтары мен қазандықтар (автономды қазандықтардан басқа) бөлігінде жылумен жабдықтау, атом энергиясы, қоршаған ортаны қорғау, табиғатты пайдалану, табиғат ресурстарын қорғау, олардың ұтымды пайдаланылуын бақылау және қадағалау, тұрмыстық қатты қалдықтармен жұмыс істеу, жаңартылатын энергия көздерін дамыту, "жасыл экономиканы" дамытудың мемлекеттік саясатын бақылау салаларында мемлекеттік саясатты қалыптастыру мен іске асыруды, басқару процесін үйлестіруді жүзеге асыратын орталық атқарушы орган болып табылады [10].

Аталған министрлікте комитеттер мен департаменттер бар: Экологиялық бақылау және ақпарат департаменті, Астана қаласы бойынша Экология департаменті, Алматы қаласы бойынша Экология департаменті, Ақмола облысы бойынша Экология департаменті, Ақтөбе облысы бойынша Экология департаменті, Алматы облысы бойынша Экология департаменті, Атырау облысы бойынша Экология департаменті, Батыс Қазақстан облысы бойынша Экология департаменті, Жамбыл облысы бойынша Экология департаменті, Қарағанды облысы бойынша Экология департаменті, Қостанай облысы бойынша Экология департаменті, Қызылорда облысы бойынша Экология департаменті, Маңғыстау облысы бойынша Экология департаменті, Түркістан облысы бойынша Экология департаменті, Павлодар облысы бойынша Экология департаменті, Солтүстік Қазақстан облысы бойынша Экология департаменті, Шығыс Қазақстан облысы бойынша Экология департаменті, Қалдықтарды басқару басқармасы, Қалдықтар саласындағы жаңа технологияларын дамыту басқармасы, Өндірістік қалдықтарды басқару, Қатты тұрмыстық қалдықтарды басқару ұйымдары [11].

Елімізде экологиялық істер мамандандырылған ауданаралық экономикалық сотта қаралады. Қалдықтармен жұмыс істейтін энергетика және тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық басқармаларының кейбір қызметтерін қайта қарау керек. Аталған ұйымның қалдықтар бойынша қызметін Экологиялық департаменттің функциясына өткізу арқылы экологиялық ұйымдардың жұмысын күшейту керек деп ойлаймыз. Біздің еліміздің Экологиялық кодексінің 19-1-бабында аудандардың, облыстық маңызы бар қалалардың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың жергілікті өкілетті органдарының коммуналдық шаруашылық саласындағы құзыретіне келесілер жатады: олар коммуналдық қалдықтардың түзілу және жинақталу нормаларын бекітеді, тұрмыстық қатты қалдықтарды жинауға, әкетуге, кәдеге жаратуға, қайта өңдеуге және көмуге арналған тарифтерді бекітеді, сот шешімімен коммуналдық меншікке түскен деп танылған иесіз қалдықтарды басқару қағидаларын бекітеді, Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету жөніндегі өзге де өкілеттіктерді жүзеге асырады [12]. Қалдықтар айналымын басқару бойынша біздің еліміздің басқару жүйесіне ұқсас мемлекеттер бар. Мысалы, Англия мен Уэльсте жергілікті билік қалдықтардың жиналуына жауап береді. Ал мұндай кеңес қалдықтарды жою үшін аудан кеңесі жауап береді [13, б. 193].

Англия мемлекетінде мемлекеттік органдар бір-бірімен тығыз байланыста болады. Біздің елімізде жергілікті атқару органдары мен аудандардың, облыстық маңызы бар қалалардың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың экологиялық департаменттерінің жұмыстары жүйеленбеген. Жергілікті атқару органдары қызметтері бойынша Экология департаменттеріне бағынбайды. Аталған мекемелердің қызметіне қатысты қайшылықтар тәжірибеде көптеп кездесуде. Жалпы қалдықтар айналымы мен қалдықтардың жекелеген түрлеріне мемлекет тарапынан көбірек күш салу қажет деп ойлаймыз. Біздің ойымызша арнайы стратегиялық жоспарлар немесе қалдықтар бойынша заңдар қабылдап қалдықтар айналымын құқықтық реттеуге мән беру қажет. Мәселен, Шотландияда Қоршаған ортаны қорғау жөніндегі шотландиялық мекеме қалдықтардың барлық түрлерінде күш қолдануды қамтамасыз етеді. Қалдықтарды басқару қалдықтарға арналған ЕО директивасымен [14] реттеледі. Аталған директивада табиғи ресурстарды, қоршаған ортаны қорғау және адам денсаулығына арналған қорғаныс құралдарын пайдаланудың дұрыс әдістерін ескере отырып, олардың шығындарын жоғарылату және оларды жоюға жұмсалатын әдістердің дұрыс пайдаланылуын қадағалау көзделген.

Жоғарыда айтылғандарды тиісінше іске асыруды немесе ескеруді қамтамасыз ету үшін 2007 жылғы Англияның қалдықсыз стратегиясы сияқты саясаты маңызды рөл атқарады. Бұл саясат Біріккен Корольдікті қалдықтармен жұмыс істеу жағынан көптеген елдерден жоғары қоюға мүмкіндік берді [15, б. 436]. Басты саясат қалдықтарды өндіруді барынша азайтуға ынталандыратындай етіп құрылған. Қалдықтарды басқару саясатынан кәсіпкерлер мен жеке тұлғаларды қалдықтарды азайтуға экономикалық ынталандырудың жоқтығын байқауға болады. Қалдықтарды басқару саясаты полигондарға орналастырылған қауіпті қалдықтар үшін «Полигон салығы» салынатынын көрсетеді. Яғни полигонға орналастыру үшін бұл қауіпті қалдықтарға салық төленуі тиіс [16].

Сонымен қатар қоршаған ортаға зиян келтіруі мүмкін өнеркәсіптік өндірістерге қатысушы кез келген адам түрлі өнеркәсіптік көздерден ластануды барынша азайтуға міндетті және экологиялық талаптарды қамтитын рұқсатты алуы тиіс. Біріншіден, қалдықтарды басқарудың үздік қолжетімді әдістерін қолданады, екіншіден, ластаушы өтемақы төлейді. Жоғарыда айтылған саясат мәлімдемесінде Ұлыбританияның ластаушы заттардың қарапайым принципінен тыс

шығуы анық, бірақ қалдықтардың оны өндіріске дейін басқарылуын қамтамасыз ету жөніндегі іс-шараларға қатысады деп түйіндейді [17].

Бұл жағдай Оңтүстік Африкадан біршама ерекшеленеді. Сондықтан ластаушы заттардың принципі қоршаған ортаны және қалдықтарды басқарудың өзге де нысандарына қарағанда көбірек көңіл аударады. Оңтүстік Африкаға қарағанда қалдықтарды басқару бойынша Ұлыбританияны бірінші орынға қойған тағы бір фактор бар. Ол ластаушы заттардың қаншалықты ластанғанын және ластанудың қаншалықты көп екендігін көрсетеді [18]. Деректерді жинау жүйесі бар. Деректер жыл сайын жарияланады және халық үшін қолжетімді. Бұл жүйе компания шығаратын ластаушы заттардың мөлшерін азайтады.

Біріккен Корольдіктегі жағдай Оңтүстік Африкаға ұқсас, бірақ Ұлыбританияның қалдықтарды басқару ісіндегі жетістіктері, мысалы, қайта өңдеу Оңтүстік Африка мен Үндістанға қарағанда әлдеқайда жоғары. Оның тиімді саясаты арқасында Ұлыбритания 2005-2006 жылдары қайта өңдеудің пайыздық мөлшерін 27-ке дейін ұлғайтты, қалдықтарды өңдеуді 27%-дан 56%-ға дейін жоғарылатты және қалдықтар жыл сайын полигондарға шығарылады [19]. Салыстырмалы түрде қарайтын болсақ, Қазақстан Республикасында тұрмыстық қатты қалдықтарды өңдеу 2016 жылы 2-4%-дан 2,6%-ға, 2017 жылғы 6 айға жоспарланған 7,75% -дан 2,6% -ға дейін өзгерген [20]. Біздің ойымызша, қалдықтарды азайту үшін жүйелі тәсілдерді қолдану, қалдықтардың пайда болуын азайту бойынша жұмыстарды жетілдіру қажет. Қалдықтарды кәдеге жарату кезінде қалдықтардың алдын алу қазірдің өзінде өндірілген қалдықтарды өңдеуге арналған. Бұл азайту процесі қалдықтардың пайда болуын азайту және тиімділікті арттыру үшін әр түрлі әдістерді қолдану арқылы жүзеге асырылуы мүмкін деп тұжырымдайды [21]. Қалдықтарды тиімді басқару тәсілдерінің бірі қалдықтарды қайта өңдеу немесе қайта пайдалану арқылы жүзеге асырылады. Бұл процесс қалдықтарды қайта өңдеудің халықаралық деңгейде танылған процесі болып табылады. Қалдықтарды кәдеге жарату қоршаған ортаға зиян келтірмейтін тәсілмен қалдықтарды тастау болған. Бұл әдіс көптеген елдерде қалдықтарды басқарудың ең соңғы шарты ретінде пайдаланылады. Тұрмыстық қатты қалдықтар айналымы бойынша құқықтық жауапкершілікпен жасалуы керек, ол азаматтық, қылмыстық жауапкершілікке әкеледі [22].

Б.В. Ерофеевтің пікірінше, заңдық және экологиялық-құқықтық жауапкершілік үш түрлі, бірақ өзара байланысты мәнде қарастырған жөн дейді. Оларға: мемлекеттік мәжбүрлеу және заңмен жазылған талаптарды орындау; мемлекет пен құқық бұзушы арасында туындайтын қорғау қатынастары ауқымында іске асатын, ол әрекет қолайсыз құқықтық санкцияларға ұшырауына алып келетін құқықтық қатынастың туындауы; мемлекет пен оның органдарының құқық бұзушыға ықпал етудің мәжбүрлеу шараларын қолданудың түрлерін, құралдары мен тәртібін баянды ететін заңдық нормалардың жиынтығы болып табылады [23, б. 155].

Д.Л. Байдельдиновтің тұжырымдамасы бойынша, экологиялық құқықтың теориясында зиянды табиғаттың экологиялық және экономикалық зиянына бөліп топтастыруы бар. Экономикалық зиян табиғат пайдаланушылардың мүліктік мүдделерін қозғайды және материалдық көрінісін білдіреді. Мұндай зиянды қалпына келтіру азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің жалпы негіздеріне сәйкес жүргізіледі деп тұжырымдайды [24, б. 66]. Ал, Б. Айтимовтің еңбегінде табиғат ортасына келтірілген кез келген зиян экологиялық құқық бұзушылық деген сөз емес. Оның үстіне табиғат ортаның ластануымен келтірілетін табиғатқа келтірілетін зиян бірнеше жыл немесе ондаған жылдар өткен соң білінуі мүмкін. Экологиялық зиянның ошағы қоршаған ортаның ластануы көзінен едәуір алыста болуы мүмкін. Сондықтан уақытша донорға тағы да аумақтық донорды қосуға болады [25, б. 244].

Біздің ойымызша, тұрмыстық қатты қалдықтар бақылау мен басқару тетіктерін құқықтық реттеу бойынша келесідей қорытындылар жасауға болады.

Біріншіден, Қазақстанда қоршаған ортаны қорғау ұйымдарының қызметін жетілдіру.

Екіншіден, Экологиялық кодекске облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың жергілікті өкілетті органдарының қоршаған ортаны қорғау саласындағы құзыреті бойынша қалдықтар жинау тарифтерін, шығарындыларды, кәдеге жаратуды, қалдықтарды жоюды бекіту; қалдықтарға қатысты аймақтық бағдарламаларды дайындау, қалдықтардан шығатын аймақтық схемаларды, окшаулауды реттеу ережелерін растайтын өзгерістер енгізу қажет. Себебі, Қазақстан аумағында қалдықтар айналымы бойынша арнайы бекітілген тарифтер, қалдықтарды жою туралы құқықтық ережелер қарастырылмаған.

Үшіншіден, жергілікті атқару органдары Қазақстан Республикасы Энергетика министрлігіне бағынышты болуы керек.

Төртіншіден, барлық экологиялық мәселелермен айналысатын арнайы министрлік қажет.

Бесіншіден, қалдықтар айналымы бойынша мемлекет тарапынан қолдаулар мен жеңілдіктер қарастыру қажет.

Алтыншыдан, шет елдердің тәжірибесі бойынша тұрмыстық қатты қалдықтар айналымдарын реттеп отыратын заңдарға ұсыныстар білдіріп экологиялық қызметті дамытатын ұйымдар құру керек.

Жетіншіден, тұрмыстық қатты қалдықтар бойынша экологиялық білімді мектеп бағдарламасына

енгізіп, тереңдетіп оқыту қажет.

Сегізінші, қалдықтарды үйден шығару кезінде жекелеген түрлерге бөліп тастамағандарды жауапкершілікке тарту керек.

Тоғызыншы, қалдықтардың түрлері бойынша тасымалдағанда арнайы көліктермен тасымалдау керек.

Оныншы, қалдықтар тасымалдау бойынша халықтан алынатын төлемдерді жеке шотына немесе коммуналдық қызмет төлемдеріне енгізу қажет.

Он бірінші, мемлекеттік органдардың қызметін жетілдіру керек. Арнайы Экологиялық соттар құру, Экологиялық министрлікті қайта жасақтау қажет. Ішкі істер органдарының жергілікті полиция қызметінің өкілеттіліктерін экологиялық инспекторларға беру қажет деп ойлаймыз.

Жоғарыда аталған ұсыныстар тұрмыстық қатты қалдықтармен күресудің негізгі шаралары болып табылады. Аталған ұсыныстар еліміздегі тұрмыстық қатты қалдықтардан келетін зияндарды азайту арқылы экологиялық жағдайды жақсартуға негіз болады деп ойлаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылы 30 тамызда қабылданған // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>

2 Municipal Solid Waste: What is It and Why is It a Problem? // <https://www.clf.org/blog/municipal-solid-waste-is-a-problem/>

3 Қазақстан Республикасының "жасыл экономикаға" көшуі жөніндегі тұжырымдамасы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2013 жылғы 30 мамыр № 577 Жарлығы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/T1300000577>

4 Назарбаев Н.Ә. Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру: Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына жолдауы. 2018 жылғы 5 қазан // http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-nanazarbaevtyyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2018-zhylgy-5-kazan

5 Du Plessis A 2011. South Africa's constitutional environmental right (generously) interpreted: what is in it for poverty? // *South African Journal on Human Rights*, 27(2): 279-307.

6 National environmental management act South Africa https://www.gov.za/sites/default/files/gecis_document/201409/a107-98.pdf

7 The Constitution of India // <http://legislative.gov.in/sites/default/files/coi-4March2016.pdf>

8 Atapattu S 2002. Right to a Healthy Life or the Right to Die Polluted: The Emergence of a Human Right to a Healthy Environment under International Law. *Tulane Environmental Law Journal*, 16: 65-73.

9 Asnani PU, Zurbrugg C 2007. Improving municipal solid waste management in India: A sourcebook for policymakers and practitioners.

10 Қазақстан Республикасы Энергетика министрлігінің мәселелері: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 19 қыркүйектегі № 994 қаулысы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1400000994>

11 Қазақстан Республикасы Энергетика министрлігі // <http://kz.energo.gov.kz/index.php?id=2>

12 Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі: Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 9 қаңтардағы N 212 кодексі // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K070000212>

13 Tonglet M, Phillips PS, Read AD 2004. Using the Theory of Planned Behaviour to investigate the determinants of recycling behaviour: a case study from Brixworth, UK. *Resources, Conservation and Recycling*, 41(3): 191-214.

14 EU waste management law // <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:ev0010>

15 Barr S 2007. Factors Influencing Environmental Attitudes and Behaviors A UK Case Study of Household Waste Management. *Environment and Behavior*, 39(4): 435-473

16 Davies S 2007. Politics and markets: The case of UK municipal waste management // <http://newunionism.net/library/member%20contributions/> (Retrieved 25 November, 2014).

17 Chapman N, McCombie C 2003. Principles and standards for the disposal of long-lived radioactive wastes. Elsevier Science Ltd, Oxford, UK.

18 Dlamini TH 2008. An environmental liability and risk management approach to landfill groundwater quality monitoring in South Africa // <http://wiredspace.wits.ac.za/handle/10539/4938> (Retrieved 2 November, 2013).

19 Aidoo R 2005. Waste management in offices: a case study of the Norfolk and Norwich University Hospital. From http://www.uea.ac.uk/env/all/teaching/eiaams/pdf_dissertations/2005/Aidoo_Ruby.pdf (Retrieved 12 June, 2014)

20 Справка по управлению твердыми бытовыми отходами в Республике Казахстан (по сост. на июль 2017 года // <http://energo.gov.kz/index.php?id=2960>

21 Asnani PU, Zurbrugg C 2007. Improving municipal solid waste management in India: A sourcebook for policymakers and practitioners. The World bank, Washington, USA.

22 Rebovich DJ 1992. Dangerous ground: the world of hazardous waste crime. Transaction

Publishers, New Jersey, USA.

23 Ерофеев Б.В. Экологическое право: учебник. – М.: Новый Юрист, 1998. – 688 с.

24 Байдельдинов Д.Л. Юридическая ответственность за экологические правонарушения: учебно-методическое пособие. - Алматы: Казахский Государственный Национальный университет им. Аль-Фараби, 1993. - 166 с.

25 Айтимов Б. Экологиялық заңнаманы бұзғаны үшін заңдық жауапкершілік ұғымы және жалпы сипаттамасы // ҚазҰУ Хабаршысы. - 2010. - 279 б.

РЕЗЮМЕ

Еркинбаева Л.К., доктор юридических наук, профессор

Бекежанов Д.Н., докторант

E-mail: bek_dauren@mail.ru

Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова

М. Реми Нджики, (PhD) доктор, профессор

Университет Кадиса, Испания

ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ КОНТРОЛЯ И УПРАВЛЕНИЯ ТВЕРДЫМИ БЫТОВЫМИ ОТХОДАМИ: РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН, ЮЖНАЯ АФРИКА, ИНДИЯ, АНГЛИЯ И СРАВНИТЕЛЬНЫЙ ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

В статье рассматриваются правовые вопросы в механизмах контроля и управления переработкой твердых бытовых отходов. В окружающей среде возникают вопросы контроля и соответствия деятельности организаций по сокращению и контролю твердыми бытовыми отходами. В статье проведены сравнительно-правовые исследования механизмов контроля и управления твердыми бытовыми отходами в Республике Казахстан, ЮАР, Индии и Англии. По результатам исследования представлены рекомендации по совершенствованию механизмов контроля и управления твердыми отходами в Республике Казахстан.

Ключевые слова: твердые бытовые отходы, правовые механизмы, окружающая среда, государственный контроль и управление, обращения отходов.

RESUME

Yerkinbayeva L.K., Doctor of Law, professor

Bekezhanov D.N., doctoral student

E-mail: bek_dauren@mail.ru

Zhetysu state University named after I. Zhansugurov

Michel Remi Njiki, doctor (PhD), professor

University of Cádiz, Spain

THE LEGAL MECHANISM OF SOLID WASTE CONTROL AND MANAGEMENT: THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN, SOUTH AFRICA, INDIA, ENGLAND AND ALSO COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

The article deals with legal issues in the mechanisms of control and management of domestic solid waste recycling. In the environment, there are issues on control and compliance with the activities of the solid waste reduction and control organizations. In the article comparative legal researches were conducted on mechanisms for the control and management of domestic solid waste in the Republic of Kazakhstan, South Africa, India and England. As a result of the research recommendations on improving the mechanisms of control and management of solid wastes in the Republic of Kazakhstan were presented.

Keywords: domestic solid waste, legal mechanisms, environment, state control and management, waste treatment.

Г.З. Кожаметов

доктор юридических наук,
профессор

E-mail: galym.kozhahmetov@mail.ru

Карагандинский государственный
университет имени академика

Е.А. Букетова

Г.М. Байзакова

кандидат юридических наук, доцент

E-mail: baizakova@bk.ru

Костанайский филиал Челябинского
государственного университета

Е.Х. Аскарров

докторант

E-mail: paraalihana@mail.ru

Карагандинский государственный
университет имени академика

Е.А. Букетова

Виды ответственности в праве

Аннотация. В научной статье рассматриваются основные элементы (виды) сложной и многогранной категории правовой ответственности. Дается глубокий анализ критериев классификации юридической ответственности и в соответствии с преобладающим в научных кругах отраслевым признаком в работе акцентированно исследуются такие ее виды, как конституционная, уголовная, административная, гражданская, дисциплинарная и материальная. Относительно каждого из указанных видов ответственности раскрываются их нормативно-правовые источники в системе действующего законодательства Республики Казахстан. К определению понятия и сущности видов юридической ответственности авторы подходят с учетом существующих в правовой науке концепций. В статье представлены точки зрения сторонников как негативного, так и позитивного подходов к пониманию ответственности в праве, а также позиция о наличии двух форм реализации единого правового явления ответственности (смешанный подход).

Ключевые слова: юридическая ответственность, система юридической ответственности, критерии классификации юридической ответственности, виды ответственности в праве (виды юридической ответственности), система законодательства Республики Казахстан.

Повышенный интерес, уделяемый в правовой доктрине проблеме юридической ответственности, обусловлен особой ролью данного правового института в механизме регулирования общественных отношений. Будучи выражением взаимосвязи личности и государства, юридическая ответственность представляет собой один из гарантов правопорядка и законности, служит реализации прав и свобод человека и гражданина. Именно наличие ответственности в общесоциальном плане выступает инструментом правильной самооценки и самоконтроля, позволяющим индивиду соотносить свои действия с категориями нравственности, долга, добра и зла, а в конкретно юридическом аспекте – с условиями их правомерности или неправомерности.

Юридическая ответственность, как сложное правовое явление, состоит из определенных элементов, в качестве которых выступают отдельные ее виды. В этой связи, необходимо определиться в вопросе критериев классификации ответственности в праве. И здесь большинство ученых придерживаются отраслевого признака. Так, Н.В. Витрук пишет: «Наиболее распространенной в отечественном правоведении является классификация видов юридической ответственности по отраслевому признаку. Различие отраслевых видов ответственности обусловлено не только особенностями предмета и метода регулирования общественных отношений, но и характером правонарушений, последствиями» [1, с.93].

В теории права помимо отраслевого существуют и иные критерии классификации юридической ответственности, такие как функциональный, целевой

критерии, в зависимости от вида правоотношений, от содержания, от субъектов, применяющих ответственность и т.д. Так, например, О.Э. Лейст в своих ранних работах, отличавшихся сугубо ретроспективным подходом к пониманию ответственности в праве, предлагал несколько оснований классификации юридической ответственности: а) по видам правонарушений и по характеру применяемых санкций (уголовная, административная, дисциплинарная, имущественная); б) по порядку применения санкций (судебная и административная); в) по субъекту правонарушения (персональная, ответственность коллективных субъектов) [2, с. 91]. В этом же контексте, в зависимости от характера правонарушения и содержания санкций за его совершение, М.Ш. Какимова выделяет: а) штрафная, карательная ответственность применяется за преступления, либо за административные или дисциплинарные проступки; б) уголовная ответственность применяется за преступления и включает самые строгие меры государственного принуждения [3, с. 136].

Все же отраслевой критерий является основным и преобладает в исследуемой научной литературе. В зависимости от него в структуре общего института юридической ответственности традиционно выделяют следующие ее виды: конституционную, уголовную, административную, гражданскую, дисциплинарную и материальную. Однако, следует оговориться, что и тут взгляды ученых разнятся, и перечень «традиционных» видов юридической ответственности у авторов отличается между собой. Мы в своей работе остановимся на обозначенных выше «классических» видах ответственности в праве и рассмотрим их место в системе законодательства. Здесь следует подчеркнуть, что для указанных видов ответственности, также как и для юридической ответственности в целом, характерно разнообразие подходов к пониманию их содержания и сущности в контексте существующих ретроспективной (негативной), перспективной (позитивной) и смешанной концепций.

Уголовная и гражданская ответственность являются наиболее ранними видами ответственности, что обусловлено необходимостью защитить, в первую очередь, наиболее важные общественные отношения и блага. Поэтому, учитывая их большую значимость, они регулируются кодифицированными нормативно-правовыми актами - Уголовным и Гражданским кодексами Республики Казахстан.

Для уголовной ответственности свойственен общеохранительный характер действия, охватывающий практически любую отрасль права. При этом отличительная особенность уголовной ответственности заключается в том, что ее единственным источником является Уголовный кодекс Республики Казахстан. В ч. 1 ст. 1 УК РК закреплено, что уголовное законодательство Республики Казахстан состоит из Уголовного кодекса Республики Казахстан, а иные законы, предусматривающие уголовную ответственность, подлежат применению только после их включения в Уголовный кодекс Республики Казахстан.

В обыденном правосознании уголовная ответственность многими воспринимается сугубо в ретроспективном аспекте. Это объясняется тем, что она ярко ассоциируется с понятиями кары и наказания, а именно в уголовном праве они наиболее суровы. В научной мысли большинство исследователей также придерживаются узкого, негативного подхода к пониманию указанного явления или, по крайней мере, признают безусловный приоритет негативного аспекта уголовной ответственности над позитивным. Эта позиция отражена и в уголовном законе, где в ст. 4 сказано: «Единственным основанием уголовной ответственности является совершение уголовного правонарушения, то есть деяния, содержащего все признаки состава преступления либо уголовного проступка» [4].

Однако есть и те, кто признает существование в едином явлении уголовной ответственности двух аспектов – позитивного и негативного. Так, Р.Р. Нугманов видит позитивный аспект уголовной ответственности в добровольном соблюдении лицом уголовно-правовых запретов и выделяет два вида ее реализации – пассивный и активный. Первый вид имеет место при простом соблюдении уголовно-правовых запретов, а второй проявляется при активном, социально-полезном поведении и основывается на так называемых поощрительных нормах уголовного права [5, с.19].

Гражданская ответственность, во многих источниках именуемая также как гражданско-правовая ответственность, в отличие от уголовной, основывается не только на положениях законодательства, соответственно Гражданского кодекса Республики Казахстан, но также предусмотрена и гражданско-правовыми договорами. Поэтому в гражданском праве наиболее распространено деление ответственности на договорную и внедоговорную, при этом к последней относят все то, что вытекает непосредственно из закона. В основном под внедоговорной ответственностью понимают ответственность из причинения вреда и называют деликтной ответственностью. Однако, здесь справедливо, на наш взгляд, высказано замечание о том, что внедоговорная ответственность настолько разношерстная и разноплановая, что ее никак нельзя объединить в одну группу. В пример приводится группа обязательств, связанных в основном с субсидиарной ответственностью, которая содержится в Гражданском кодексе РК, но с деликтной ответственностью ничего общего не имеет и гораздо ближе по своему содержанию с ответственностью договорной [6, с. 569].

Говоря о подходах к пониманию гражданской ответственности в позитивном аспекте, можно в качестве примера привести сформулированное Д.А. Пашенцевым определение, согласно которому «позитивная ответственность в гражданском праве представляет собой ответственность субъекта

гражданских правоотношений перед другими субъектами, проявляющуюся в осознании им своих обязанностей, вытекающих из договора или закона, и реализуемую посредством правомерного поведения» [7, с. 6].

Негативисты же тесно связывают гражданскую ответственность с правонарушением и определяют ее как санкцию за нарушение гражданских прав [8, с. 95], как меру воздействия на нарушителя [9, с. 429], как обязанность правонарушителя совершить определенное имущественное действие (возместить убытки, уплатить неустойку) [10, с. 432]. Соответственно, необходимым основанием гражданско-правовой ответственности является состав гражданского правонарушения в совокупности его элементов (противоправность, вред, причинная связь, вина). Между тем, отдельными цивилистами вполне резонно критикуется подобное заимствование конструкции гражданской ответственности из уголовного права. Ведь, как верно отмечает М.К. Сулейменов, то, что работает в уголовном праве, не всегда годится для права гражданского. На его взгляд, необходимо изменить подход к составу гражданского правонарушения, а точнее к набору его элементов, потому как для наступления ответственности не всегда необходимо полное их наличие, например, для взыскания неустойки не требуется наличие вреда [11].

К традиционным видам юридической ответственности относится административная ответственность. В системе законодательства она устанавливается нормами Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях, само название которого говорит о ретроспективном подходе законодателя к пониманию ее содержания. Так, статья 2 КоАП РК гласит: «основанием административной ответственности является совершение деяния, содержащего все признаки состава правонарушения, предусмотренного в Особенной части настоящего Кодекса» [12]. Административные правонарушения по степени общественной опасности ниже, чем уголовные, однако, посягают на больший круг общественных отношений. Свидетельством этого служат более 600 статей Особенной части КоАП РК, предусматривающие различные составы административных правонарушений. Широкое применение административной ответственности может быть обусловлено и тем, что привлекаются к ней как физические, так и юридические лица.

В научной литературе многие отечественные и зарубежные ученые-административисты трактуют понятие административной ответственности с позиции негативного подхода. Например, Д.Н. Бахрах пишет, что «административная ответственность состоит в официальном осуждении за правонарушение лица и применении к нему в процессуальной форме санкций правовых норм уполномоченными на то субъектами власти» [13, с. 538]. А.А. Таранов утверждает: «Административная ответственность выражается в применении административных взысканий к правонарушителю (физическому или юридическому лицу) за административное правонарушение уполномоченным органом (должностным лицом) в порядке, установленном административным законодательством» [14, с. 130].

Относительно позитивного аспекта административной ответственности высказывались, например, В.А. Юсупов, который характеризовал ее как «регламентированную нормами и правоприменительными актами систему общественных отношений, обеспечивающих исполнение административно-правовой обязанности. В процессе осуществления управленческой воли государства может иметь место и перспективная, и ретроспективная административная ответственность» [15, с. 112].

В отличие от рассмотренных выше видов юридической ответственности, дисциплинарной ответственности не соответствует самостоятельная отрасль права. Разные виды дисциплины (трудовая, служебная, учебная и т.д.) регламентируются нормами права различных отраслей. Это соответственно проявляется и в разнообразии нормативно-правовых актов, закрепляющих данный вид ответственности в системе законодательства Республики Казахстан, таких, например, как Трудовой кодекс, законы «О государственной службе Республики Казахстан», «О воинской службе и статусе военнослужащих» и других. Важной особенностью дисциплинарной ответственности является также то, что в значительной мере она устанавливается многочисленными локальными актами – дисциплинарными уставами, этическими кодексами, правилами поведения и пр.

В юридической науке выделяют общую и специальную дисциплинарную ответственность [16]. Под общей понимают ответственность, которая наступает в соответствии с Трудовым кодексом. Во многом это объясняется тем, что на протяжении многих лет дисциплинарная ответственность рассматривалась исключительно как институт трудового права, в наибольшей степени ее сущность была разработана в трудах представителей этой правовой науки. Под специальной дисциплинарной ответственностью подразумевается та, которая вытекает из норм иного законодательства. Например, дисциплинарная ответственность лиц, находящихся на государственной службе, в том числе правоохранительной службе, регулируется преимущественно нормами в сфере административного права. Практически автономно и отлично от трудово-правовой функционирует система дисциплинарной ответственности на воинской службе.

С точки зрения распространенного ретроспективного аспекта наиболее показательным, на наш взгляд, определение дисциплинарной ответственности, сформулированное Н.В. Витруком, который характеризует ее как «меру государственного воздействия карательного характера лиц за нарушение дисциплины (трудовой, служебной, учебной и т.д.), т.е. за дисциплинарный проступок»

[1, с.120]. Позитивный аспект дисциплинарной ответственности на примере трудового права рассматривали М.В. Лушникова, А.М. Лушников. Они отмечают, что, в конечном счете, позитивная юридическая ответственность означает требование должного исполнения своих юридических обязанностей и воздержание от нарушения субъективных прав других лиц. И то и другое можно отнести к статусным обязанностям как работников, так и работодателей [17, с. 826].

Позитивный аспект реализации дисциплинарной ответственности прямо закреплен в отдельных нормативных правовых актах. Согласно Дисциплинарному уставу Вооруженных Сил – «воинская дисциплина достигается: 2) личной ответственностью каждого военнослужащего за выполнение своих обязанностей» [18]. Здесь понятие «ответственность», несомненно, употребляется в позитивном значении. Помимо этого, за образцовое выполнение должностных обязанностей и за особо полезное социально активное поведение, превосходящее по своим результатам обычные требования юридических норм, могут применяться меры поощрения, а, следовательно, действует позитивная ответственность.

Материальная ответственность как самостоятельный вид юридической ответственности законодательно закреплен в главе 10 Трудового кодекса Республики Казахстан. В традиционном ретроспективном аспекте ч. 1 ст. 120 ТК РК характеризует ее как «ответственность стороны трудового договора за ущерб (вред), причиненный ею другой стороне трудового договора, наступает за ущерб (вред), причиненный в результате виновного противоправного поведения (действия или бездействия) и причинной связи между виновным противоправным поведением и причиненным ущербом (вредом), если иное не предусмотрено настоящим Кодексом и иными законами Республики Казахстан» [19]. В последующих статьях раскрывается, какое противоправное поведение работодателя и работника влечет наступление этой самой ответственности. И здесь следует отметить, что перечень этих деяний не является исчерпывающим, законом предусмотрены и иные случаи наступления материальной ответственности, оговоренные в трудовом, коллективном договоре. Следовательно, источником материальной ответственности являются также трудовой и коллективный договоры. Помимо этого, регулируя вопрос материальной ответственности работодателя за вред, причиненный жизни и (или) здоровью работника, законодатель отсылает к соответствующим нормам Особенной части Гражданского кодекса, а также Закона Республики Казахстан «Об обязательном страховании работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей». Без учета этих норм невозможно установить объем и порядок возмещаемого вреда, поэтому справедливо и их отнести к источникам данного вида юридической ответственности.

В теории права не все авторы приемлют выделение материальной ответственности в качестве отдельного вида юридической ответственности. Одни ученые считают, что материальная ответственность работника поглощается дисциплиной труда и должна являться не самостоятельным видом юридической ответственности, а правилами возмещения ущерба, причиненного работодателем дисциплинарным правонарушением, т.е. частью дисциплинарной ответственности [20]. Другие утверждают, что материальная ответственность есть не что иное, как санкция, а она предусмотрена во всех видах юридической ответственности (уголовной, административной, гражданской, дисциплинарной) [21]. Третьи указывают, что дисциплинарная и материальная ответственность - это не самостоятельные виды ответственности, а разновидности трудовой и предлагают выделять в трудовом праве один вид отраслевой юридической ответственности – трудо-правовую [22, с. 167].

Но, несмотря на близость материальной ответственности с иными видами ответственности в праве, особенно с гражданско-правовой, которая, по сути, является ее прародительницей, большинством авторов она признается как самостоятельный вид юридической ответственности. В доказательство этому приводятся доводы, что материальной ответственности наряду с общими признаками также и специфические признаки, среди которых выделяют особый субъектный состав, основания, размер материальной ответственности и порядок возмещения ущерба [23]. Немаловажным, конечно, является и обозначенный выше факт вычленения норм о материальной ответственности в отдельную главу Трудового кодекса, а также упоминание о ней, наравне с другими видами ответственности, в иных правовых актах.

Позитивный аспект материальной ответственности мало освещен в научной литературе, в основном с общих позиций, без формулировки конкретной дефиниции. М.В. Лушникова, А.М. Лушников просто пишут, что «материальная ответственность может быть негативной и позитивной» [17, с.825]. Э.Б. Омарова также в общих чертах обозначает: «Материальная ответственность в трудовом праве есть целостное явление, и пониматься она должна и в позитивном, и в негативном смыслах» [24, с.14].

Наряду с рассмотренными ранее видами юридической ответственности большое внимание теоретиков права привлекает конституционная ответственность, состоятельность которой обосновывает, в частности, Л.С. Жакаева, говоря о том, что «подтверждением существования специального конституционно-правового вида ответственности является наличие в Конституции РК правовых норм, предусматривающих лишение неприкосновенности (иммунитета) высших должностных лиц государства» [25, с. 407]. С.К. Амандыкова указывает, что «Конституционная

ответственность - это совершенно новый вид ответственности, закрепленный в Конституции и конституционном законодательстве Республики Казахстан» [26, с. 416].

В системе законодательства конституционная ответственность закреплена в Конституции Республики Казахстан, однако, считать ее единственным источником данного вида ответственности, как это делают некоторые ученые, на наш взгляд, ошибочно. Здесь вполне обоснованным считаем мнение Ж.И. Овсепяна, который говорит, что «конституционное право осуществляет межотраслевое, совместное с другими отраслями правовое регулирование. Это предполагает широкое определение системы источников конституционной ответственности: не только конституция как обязательный, основной источник, но и все иные источники конституционного права как отрасли» [27, с. 193]. Г.А. Василевич в качестве источников конституционной ответственности видит «и другие нормативные акты, примыкающие к Конституции, — конституционные законы, международные договоры, законы, регламенты палат парламента, правительства, акты президента и др.» [28, с. 46]. И, несомненно, источником ответственности в конституционном праве служат постановления органа конституционного контроля, имеющие юридическую силу, равную юридической силе самой Конституции. Таким образом, помимо положений Основного Закона нашей страны, конституционная ответственность находит свое отражение и в иных нормативно-правовых актах.

Для конституционной ответственности также характерно наличие, наряду с негативной (ретроспективной) ответственностью, такой ее разновидности как позитивная (перспективная) ответственность. В таком аспекте можно понимать текст преамбулы Конституции, в котором говорится: «Мы, народ Казахстана, ... осознавая свою высокую ответственность перед нынешним и будущими поколениями, исходя из своего суверенного права, принимаем настоящую Конституцию» [29]. Однако, противники позитивного вида конституционной ответственности отказываются признавать юридическую природу таковой, относя ее к политической сфере и отводя ей только профилактическую роль в конституционных правоотношениях. В этой связи Н.А. Боброва пишет: «Власть во все времена «бежит» от собственно юридической ответственности, не избегая при этом демагогических рассуждений о некоей абстрактной позитивной ответственности» [30]. Необходимо отметить и точку зрения сторонников двухаспектной конституционной ответственности. Л.Б. Еськина рассматривает структуру конституционной ответственности, с одной стороны, как правомерное поведение субъектов конституционно-правовых отношений (ответственность в позитивном смысле), с другой стороны, как порицающая реакция государства на неправомерное поведение в конституционно-правовой сфере в виде принудительного применения к правонарушителям мер, имеющих негативный эффект для их публичного статуса (негативная ответственность) [31].

В системе законодательства Республики Казахстан юридическая ответственность проявляет себя как целостное интегративное образование, которое выполняет функцию обеспечения правопорядка, способствуя регулированию наиболее важных общественных отношений. Однако на практике юридическая ответственность не существует вне отраслевой принадлежности и в законе юридическая ответственность объективирована в отдельных ее видах, основными из которых являются конституционная, уголовная, административная, гражданская, дисциплинарная и материальная. Виды ответственности по-разному отражены в действующем законодательстве, одни из них лучше проработаны, имеют один или несколько правовых источников и характеризуются наличием обособленных норм в структуре правового акта, другие более «размыты», отсылают к множеству, вплоть до неопределенного количества, источников и не выделяют отдельной группы норм об ответственности. В числе недостатков следует выделить и преобладающий негативный подход со стороны законодателя в вопросах нормативного закрепления большинства видов юридической ответственности. Возможность реализации позитивного аспекта видов ответственности в праве наблюдалась нами в основном в научной литературе.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Витрук Н.В. Общая теория юридической ответственности: монография. - М.: Изд-во РАП, 2008. - 304 с.
- 2 Лейст О.Э. Санкции в советском праве. - М.: Госюриздат, 1962. - 238 с.
- 3 Какимова М.Ш. Основы теории государства и права. - Астана: Фолиант, 2007. - 256 с.
- 4 Уголовный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V.
- 5 Нугманов Р.Р. Позитивная ответственность в уголовном праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Астана: ТОО «Комплекс», 2006. - 34 с.
- 6 Сулейменов М.К., Басин Ю.Г. Гражданское право: учебник для вузов (академический курс). - Т. 1. - Алматы: КазГЮА, 2000. - 704 с.
- 7 Пашенцев Д.А. Позитивная ответственность в гражданском праве // Актуальные проблемы современного гражданского права: сб. статей. - М.: Готика, 2008. - С. 4-10.
- 8 Иоффе О.С. Обязательственное право. - М.: Юридическая литература, 1975. - 880 с.
- 9 Гражданское право: учебник. В 2-х томах. Том 1 / отв. ред. проф. Е.А. Суханов - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: БЕК, 1998. - 816 с.

- 10 Гражданское право: учебник. Том 1 / под ред. профессора О.Н. Садикова. - М.: «ИНФРА-М», 2006. - 493 с.
- 11 Сулейменов М.К. Ответственность в гражданском праве // Специализированный ежемесячный журнал «ЮРИСТ». - 2006. - № 6 // <http://www.zakon.kz/203608-otvetstvennost-v-grazhdanskom-prave.html>
- 12 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях: кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 235-V.
- 13 Бахрах Д.Н., Россинский Б.В., Стариков Ю.Н. Административное право: учебник. – 3-е изд., пересмотр. и доп. – М.: Норма, 2008. - 816 с.
- 14 Таранов А.А. Административное право Республики Казахстан. Академический курс. - Алматы: Баспа, 2000. - 256 с.
- 15 Юсупов В.А. Теория административного права. – М.: Юрид. литература, 1985. - 160 с.
- 16 Лещина Э.Л. Дисциплинарная ответственность в административном праве // Юридическая наука и правоохранительная практика. – 2017. - № 2(40). – С. 34-43.
- 17 Лушникова М.В., Лушников А.М. Очерки теории трудового права. - СПб.: Юридический центр Пресс, 2006. - 940 с.
- 18 Об утверждении общевоинских уставов Вооруженных Сил, других войск и воинских формирований Республики Казахстан: Указ Президента Республики Казахстан от 5 июля 2007 года № 364.
- 19 Трудовой кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V.
- 20 Драчук М.А. К вопросу о самостоятельности института материальной ответственности работника // Вестник Омского университета. Серия «Право». – 2007. - № 3(12). – С. 86-94.
- 21 Ячменев Ю.В. Юридическая ответственность: понятие, виды и особенности // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – 2012. - № 2(54). – С. 66-74.
- 22 Самошенко И.С., Фарукшин М.Х. Ответственность по советскому законодательству. - М.: Юридическая литература, 1971. - 240 с.
- 23 Пашко Я.С. Отграничение материальной ответственности в трудовом праве от гражданско-правовой ответственности // Бизнес в законе. – 2008. - №2. – С. 225-227.
- 24 Омарова Э.Б. Материальная ответственность наемных работников: проблемы теории и практики. - Астана: Евразийский университет им. Л.Н. Гумилева, 2011. - 391 с.
- 25 Жакаева Л.С. Конституционно-правовая ответственность в законодательстве Республики Казахстан // Конституционно-правовая ответственность: проблемы России, опыт зарубежных стран: сборник статей / под ред. С.А. Авакьяна. - М.: Изд-во МГУ, 2001. - С. 405-410.
- 26 Амандыкова С.К. Конституционно-правовые санкции и ответственность в конституционном праве Республики Казахстан // Конституционно-правовая ответственность: проблемы России, опыт зарубежных стран: сборник статей / под ред. С.А. Авакьяна. - М.: Изд-во МГУ, 2001. - С. 411-416.
- 27 Овсепян Ж.И. К вопросу об источниках конституционной ответственности, ее отраслевой адекватности и новых механизмах в федеральном законодательстве Российской Федерации // Конституционно-правовая ответственность: проблемы России, опыт зарубежных стран: сборник статей / под ред. С.А. Авакьяна. - М.: Изд-во МГУ, 2001. – С. 191-203.
- 28 Василевич Г.А. Конституционно-правовая ответственность - особый вид юридической ответственности // Конституционно-правовая ответственность: проблемы России, опыт зарубежных стран: сборник статей / под ред. С.А. Авакьяна. - М.: Изд-во МГУ, 2001. – С. 42-53.
- 29 Конституция Республики Казахстан: принята 30 августа 1995 года // www.adilet.kz
- 30 Боброва Н.А., Сидоров В.Н. Юридическая природа позитивной конституционной ответственности // Правоприменение. - 2017. - № 3. - С. 62-70.
- 31 Еськина Л.Б. К вопросу об обосновании института конституционно-правовой ответственности в российской правовой системе // Конституционное и муниципальное право. - 2012. -№ 8. - С. 4-14.

ТҮЙІН

Қожахметов Ғ.З., заң ғылымдарының докторы, профессор
E-mail: galym.kozhahmetov@mail.ru
Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті

Байзакова Г.М., заң ғылымдарының кандидаты, доцент
E-mail: baizakova@bk.ru
Челябі мемлекеттік университетінің Қостанай филиалы

Аскаров Е.Х., докторант
E-mail: papaalihana@mail.ru
Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті

ҚҰҚЫҚТАҒЫ ЖАУАПКЕРШІЛІК ТҮРЛЕРІ

Ұсынылған ғылыми мақалада құқықтық жауапкершіліктің күрделі және көп қырлы санатының негізгі элементтері (түрлері) қарастырылады. Заң жауапкершілігін жіктеу критерийлеріне терең талдау жасалады және ғылыми ортада басым болатын салалық белгілерге сәйкес, жұмыста оның: конституциялық, қылмыстық, әкімшілік, азаматтық, тәртіптік және материалдық түрлері зерттеледі. Көрсетілген жауапкершілік түрлерінің әрқайсысына қатысты Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасы жүйесіндегі олардың нормативтік-құқықтық қайнар көздері ашылады. Авторлар құқықтық жауапкершілік түрлерінің түсінігі мен мәнін анықтауға құқықтық ғылымдағы тұжырымдаманы ескере отырып келеді. Мақалада тараптардың құқықтағы жауапкершілікті түсінуге теріс те, оң да көзқарастар тұрғысынан, сондай-ақ жауапкершіліктің бірінғай құқықтық құбылысын іске асырудың екі нысанының болуы туралы ұстаным (аралас тәсіл) беріледі.

Түйін сөздер: заңдық жауапкершілік, заңдық жауапкершілік жүйесі, заңдық жауапкершілікті жіктеу өлшемдері, құқықтағы жауапкершілік түрлері (заңдық жауапкершілік түрлері), Қазақстан Республикасының заңнама жүйесі.

RESUME

Kozhakhmetov G.Z., Doctor of Law, professor
E-mail: galym.kozhahmetov@mail.ru
Karaganda State University named after Academician E.A. Buketov

Bayzakova G.M., PhD in Law, associate professor
E-mail: baizakova@bk.ru
Kostanay Branch of Chelyabinsk State University

Askarov E.Kh., doctoral student
E-mail: papaalihana@mail.ru
Karaganda State University named after Academician E.A. Buketov

TYPES OF RESPONSIBILITY IN LAW

The article reviews basic elements (types) of complicated and sophisticated category of legal responsibility. There is a deep analysis of criteria of classification of legal responsibility and, in accordance with the prevailing scientific subject matter attribute, the work focuses on studying such of its types as constitutional, criminal, administrative, civil, disciplinary and material. There are normative and legal sources within the system of the acting legislation of the Republic of Kazakhstan that are indicated for each of the above-mentioned types of responsibility. The authors approach to definition of the notion and essence of the types of legal responsibility with consideration of the concepts existing within the legal science. The article presents the viewpoints of both negative and positive approaches to understanding of responsibility in law, as well as the viewpoint of existence of both forms of realization of the unified legal phenomenon of responsibility (combined approach).

Keywords: legal responsibility, system of legal responsibility, criteria of classification of legal responsibility, types of responsibility in law (types of legal liability), legislative system of the Republic of Kazakhstan.

А.К. Сысоев

докторант

E-mail: zhailaukhan.aigul@gmail.com

Карагандинская академия
МВД Республики Казахстан
им. Б. Бейсенова

О методике выявления и раскрытия преступлений в сфере высоких технологий

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы выявления и раскрытия преступлений в сфере высоких технологий. Современные киберпреступления характеризуются повышенной латентностью и использованием изощренных способов совершения. Для противодействия им необходимо сочетание традиционных полицейских методов и новых информационных технологий. Изучен опыт зарубежных стран в противодействии таким криминальным проявлениям. На этой основе делается вывод о необходимости выработки специальной методики для правоохранительных органов Казахстана. Даются понятия методики выявления и раскрытия преступлений в сфере высоких технологий.

Ключевые слова: преступления в сфере высоких технологий, «теневой» Интернет (Darknet), программа-анонимайзер TOR, операция Onymous, операция Титан.

Как отметил в своем Послании Глава государства Н.А. Назарбаев, в мире началась очередная, четвертая, промышленная революция, в ходе которой осуществляется повсеместная цифровизация экономики. Первый приоритет - это ускоренная технологическая модернизация экономики. Мы должны культивировать новые индустрии, которые создаются с применением цифровых технологий. Это важная комплексная задача. Необходимо развивать в стране такие перспективные отрасли, как 3D-принтинг, онлайн-торговля, мобильный банкинг, цифровые сервисы, в том числе в здравоохранении и образовании, и другие. Эти индустрии уже поменяли структуру экономик развитых стран и придали новое качество традиционным отраслям. Также важно обеспечить развитие коммуникаций, повсеместный доступ к оптоволоконной инфраструктуре. Развитие цифровой индустрии обеспечит импульс всем другим отраслям. Поэтому вопрос развития IT-сферы Правительство должно держать на особом контроле. Основным фактором здесь должно стать повсеместное внедрение элементов Четвертой промышленной революции. Это автоматизация, роботизация, искусственный интеллект, обмен «большими данными» и другие. На этом фоне, состояние безопасности становится мерилom сильного и дееспособного государства, так как все большую актуальность приобретает борьба с киберпреступностью [1].

В настоящее время подавляющее количество таких преступлений совершается с использованием так называемых «анонимных сетей», в которых собираются как любители нелегального скачивания музыки и видеоконтента, так и серьезные преступники: торговцы наркотиками и оружием, детьми и детской порнографией, террористы и экстремисты. Прежде всего, их привлекает относительная безнаказанность и защищенность анонимных сетей. Анонимайзеры – это либо сайты, либо компьютерные программы и приложения. Задача анонимайзера – спрятать от посторонних информацию о том, какие страницы и когда вы

посещаете, что вы скачиваете, чем делитесь с другими и так далее. При этом можно не только посещать привычные страницы, но и подключиться к анонимным сетям, называемым по-разному: Darknet, Hidden Services или же Deepweb [2].

Как работает обычный интернет? Вы посылаете запрос на сервер вызываемого вами сайта и оставляете там свои данные. Все ваши действия, как правило, в том или ином виде хранятся на серверах интернет-страниц, куда вы заходили. За всеми действиями легко проследить по уникальному IP-адресу, по которому можно вычислить и реального пользователя. В анонимных сетях все выглядит по-другому. Большинство из них работает децентрализованно. Например, страницы анонимных сетей просто так через Google не найти. Вместо этого существуют просто списки страниц, которые собирают такие сервисы, как Newzbin Search или Hidden Wiki. Нажимая на линк, вы сразу попадаете в частный компьютер, который работает одновременно и как сервер. Между вашим компьютером и другим устройством начинается передача данных без привычных посредников [2].

По некоторым данным, обнародовавший информацию о программе электронной слежки экс-агент американских спецслужб Эдвард Сноуден тоже пользовался Darknet, чтобы установить контакт с редакцией газеты The Guardian, журналистам которой он передал сведения о деятельности западных спецслужб. Считается, что создатели децентрализованных анонимных сетей сделали достаточно бессмысленной едва ли не главную цель спецслужб и других структур, интересующихся поиском личных данных, - получение метаданных. В Darknet любой пакет данных отправляется на три случайным образом выбранных компьютера-сервера. В итоге невозможно проследить, кто, когда, кому и что именно отправил [2].

Главная технология, поддерживающая Darknet – это TOR-сети (TOR – аббревиатура от «The Onion Router» - луковичная маршрутизация). Пакет данных, передаваемый по узлам сети, многократно шифруется. Узел, получивший пакет, не знает, куда отправить его дальше, пока не снимет с пакета свой «слой» криптозащиты (как шелуху с луковицы). Сняв этот слой, узел получит указания о дальнейшем маршруте пакета. Цепочка узлов между двумя пользователями, обменивающимися сообщениями, выстраивается случайным образом. Перехват трафика на любом из узлов цепочки не даст перехватившему информацию о том, кто кому отправил данные. Например, по случайно подобранному узлам из точки А (где сидит педофил) в точку Б (торговец детьми) сеть пробрасывает канал связи и передаёт пакет зашифрованных данных. Другой пакет уйдёт другим маршрутом. Ни отправитель, ни получатель не знают друг друга. Наблюдатель, даже если ему удастся физически подключиться к каналам связи, увидит хаотичное движение пакетов данных, про некоторые из которых в лучшем (и крайне маловероятном) случае можно будет сказать, где он возник и куда прибыл. Но кто и чем обменялся, без оперативников выяснить вряд ли получится [3].

Вместе с тем, правоохранительные органы многих стран в последнее время осуществляют успешные операции по выявлению и раскрытию преступлений в этой высокотехнологичной сфере.

Примером может служить международная операция Ongoing, проведенная в ноябре 2014 года рядом европейских стран и США, при координации Европейского Центра по борьбе с Киберпреступностью. Операция объяснялась тем, что возникла необходимость остановить «темные» рынки, распространение и рекламу запрещенных и вредных элементов, в том числе наркотиков и оружия. В ходе операции был закрыт ряд рынков Darknet многих других скрытых сервисов, работающих на анонимной сети TOR. В результате были арестованы 17 продавцов и администраторов, работающих на интернет-площадках, закрыто более 410 скрытых сервисов и 27 различных сайтов. Кроме того, было конфисковано 180 000 евро, наркотики, золото и серебро. Сервис Silk Road 2.0 был заморожен ФБР, оператор арестован [4].

Американские и европейские агентства опубликовали заявления об успехе этой операции, которая продолжалась шесть месяцев. Эксперты отмечают, что такой результат мог быть достигнут несколькими путями. Количество сайтов, в которые проникла полиция, привело к предположению, что использовались некие уязвимости в самой сети TOR. По некоторым данным, такая уязвимость была обнаружена Университетом Карнеги-Меллон. Суть ее состоит в следующем: если достаточное количество узлов сети были DDoS-атакованы, нападающий может выполнить опознание трафика в сочетании с атакой Сибил, заставляя трафик обходить узлы, контролируемые правоохранительными органами, для вычисления реального IP-адреса сайта. Кроме того, полиция могла использовать для этого криптовалюту Bitcoin [4].

Следующая подобная операция была проведена уже в глобальном масштабе в октябре 2016 года. Она получила название «Титан». В отличие от предыдущей операции, основной акцент был сделан на профилактику криминального оборота в Darknet. Нескольким тысячам выявленных покупателей и продавцов наркотиков было сделано предупреждение о незаконности их деятельности, а для посетителей сети – уведомление о возможности контроля за ней со стороны правоохранительных органов и специальных служб. Коалицию составили несколько американских ведомств (например, Бюро алкоголя, табака, огнестрельного оружия и взрывчатых веществ), а также Европол и

правоохранительные органы Великобритании, Австралии, Ирландии, Нидерландов, Франции, Испании и Финляндии. Кроме того, были задействованы полицейские службы других стран. Так, в Новой Зеландии были деанонимизированы и допрошены 160 человек, в Канаде был арестован торговец наркотиками, а в Швеции полиция рассекретила более 3 000 покупателей [5].

Изучение материалов этих операций позволило выделить ряд методов, используемых для этого полицией. В Новой Зеландии полиция отслеживала посылки, пересылаемые по почте, определяя отправителя и адресата. Отслеживание посылок – самое уязвимое место в цепочке Darkweb-продаж. Несмотря на криптомессенджеры и TOR, которые успешно скрывают местонахождение обеих сторон, в западных странах доставка наркотиков зачастую приходится на имя или домашний адрес покупателя. При этом используется открытая информация, размещенная в открытом Интернете, так как некоторые Darknet-магазины рекламируют там свои услуги и товары [5].

Существуют и другие методы полицейской работы при деанонимизации пользователей Darknet: работа «под прикрытием», использование массовой слежки, использование изъятых данных (например, у одного наркодилера нашли список всех его клиентов из Darknet), отслеживание денег (в ФБР США есть специальный отдел для работы с Bitcoin и другими псевдоанонимными криптовалютами) [5].

Действенным методом является взлом подозрительных сервисов и сайтов в Darknet. Дело в том, что TOR – технология, созданная в исследовательском подразделении ВМС США, и маловероятно, чтобы не существовало никаких средств ее контроля. Благодаря Сноудену стало известно об аналогичном сотрудничестве АНБ США с компанией RSA Security, которая поставляла уязвимые средства криптозащиты, а АНБ знало об уязвимости [3].

Более того, известны случаи, когда специальная программа с нелегальных сайтов скрыто отправляла на сервера спецслужб данные о посетителях. Схема выглядит следующим образом. Протокол, гарантирующий целостность передачи данных в сети, один, а количество портов ограничено, даже простым перебором специалист может вычислить тот, по которому идет соединение. В Darknet нет доступа извне, но зато есть точки выхода в обычный Интернет – и провайдеры, имеющие доступ ко всем компьютерам внутри своей сети. Шифрование канала и нестандартные порты позволяют скрыть разовый визит на сайт, но постоянных пользователей как обычного, так и глубинного Интернета обнаружить вполне реально, если такую задачу поставит перед собой специалист. Чем дольше длится сеанс передачи данных, тем легче вычислить узлы обмена, и этим пользуются как хакеры, так и сотрудники спецслужб [6].

Правоохранительные органы постоянно работают над этим вопросом. Так, в 2014 году МВД России размещало на сайте госзакупок собственный заказ на взлом TOR с бюджетом в 3,9 млн рублей. Исполнителем стал Центральный научно-исследовательский институт экономики, информатики и систем управления, но контракт с ним почему-то был расторгнут год спустя без объяснения причин. При этом, как минимум, идентифицировать пользователей сети российские оперативники явно научились (или почти научились) [6].

Кроме того, помимо правоохранительных органов, в изобличении преступников в Darknet заинтересована еще одна сила – так называемое хакерское ополчение, называемое Anonymus. Это группа хакеров-анархистов, атакующая государственные и корпоративные веб-сайты под маской Гая Фокса. В феврале 2017 года они вывели из строя более 10 тысяч сайтов крупного Darknet-провайдера Freedom Hosting II. Таким образом группа отомстила за распространение детского порно, а все пароли и явки скопированы с целью передачи в руки правоохранительных органов. Ряд специалистов полагают, что успех Anonymus мог обеспечить слив информации изнутри: на это указывают масштабность цели и короткие сроки проведения операции, как если бы подрывники изначально знали узлы, между которыми шел обмен данными [6].

Нужно учитывать разницу в ресурсах, которыми располагают спецслужбы и вольные хакеры, но методы в принципе одни – найти, заблокировать и рассекретить, после чего правоохранители могут изымать жесткие диски и проводить аресты. При этом оперативники ограничены политикой, в рамках которой без доказательных аргументов, исков и постановлений у них нет права на доступ и анализ данных. С этой точки зрения самым приемлемым методом остается классика: контрольная закупка и поиск открыто опубликованной преступником информации (например, на форумах). Но вольным хакерам такие формальности не помеха, они любят и умеют добывать компромат. И, по странному стечению обстоятельств, данных с Freedom Hosting II, обнародованных группой Anonymus через торренты, вполне может хватить для целого ряда уголовных дел [6].

Анализ показывает, что выявление и раскрытие киберпреступлений не ограничивается сложными техническими схемами. Они успешно сочетаются с традиционными методами, например, «работой под прикрытием».

Так, несколько лет назад в Darknet функционировал сервис Silk Road («Шелковый путь») – крупный виртуальный черный рынок, основной товарооборот которого состоял из наркотиков, поддельных документов и хакерского софта. Он был ликвидирован усилиями ФБР, которое внедрило туда множество осведомителей и агентов в рамках операции «Марко Поло» (в честь купца, первым давшего описание реального Шелкового пути). Правда, через несколько месяцев

появилась вторая версия рынка. Однако через год Silk Road 2.0 был бесповоротно закрыт в рамках вышеупомянутой операции Onymous [6].

Больше всего «Шёлковый путь» напоминал площадку eBay, только попасть туда можно исключительно через анонимный браузер TOR, а вместо подержанных тостеров и винтажных платёв там продают кокаин, героин и ЛСД. Сайт предоставлял площадку и финансовые гарантии для дилеров и их клиентов, а сам брал себе комиссию с каждой сделки. Все операции осуществлялись в биткоинах, а покупки зачастую посылались обычной почтой. Причем ФБР ещё на первых этапах развития ресурса удалось внедрить в администрацию своего агента, который завоевал доверие у руководителей и получил доступ к закрытым разделам сайта [7].

Затем можно использовать стандартные полицейские методы, связанные с наблюдением за обитающими в TOR конкретными людьми и организациями.

После этого может быть применен еще один метод – заказать у преступников товар и постараться проследить путь его доставки.

Существует возможность проследить преступные сделки в момент их оплаты. Но эта возможность призрачна: для расчётов за преступные покупки используют криптовалюту, как правило, Bitcoin. Как и в случае с TOR, функционирование Bitcoin технологически обеспечивается сетью компьютеров, владельцы которых установили софт, необходимый для накопления и переводов криптовалюты. Поэтому проследить платежи в Bitcoin сложно, как и переписку в Tor. У Bitcoin как средства платежа есть очевидные достоинства, одно из них – невозможность централизованной эмиссии, вследствие чего количество Bitcoin, как и золота, физически ограничено. Из-за этого и других достоинств во многих странах использование Bitcoin так или иначе разрешено, так что возможно превратить криптовалюту в доллары или евро [3].

Здесь на первый план выходит оперативная работа. По мнению экспертов, специализирующихся на расследованиях киберпреступлений, совершенных с помощью высоких технологий, распределение усилий между сыскной работой и IT-средствами для уничтожения преступных сообществ в Darknet оценивается как 70 на 30 процентов. Основная тяжесть противодействия лежит на оперативниках, а не на айтишниках. Оперативникам Darknet действительно создаёт проблемы, но скорее дополнительные, чем непреодолимые. Преступный трафик, после того как приходит на компьютер злоумышленника, всё равно становится вещественным доказательством, независимо от того, насколько хорошо он зашифровался по дороге. Обнаружить техническими средствами факт передачи зашифрованных данных, как и применение TOR, можно [3].

Таким образом, несмотря на техническую сложность всех вышеприведенных схем, основной принцип их разоблачения остается неизменным: «от лица, склонного к совершению правонарушения – к самому правонарушению».

Подытоживая сказанное, можно отметить, что методика выявления преступлений в сфере высоких технологий представляет собой комплекс оперативно-розыскных мер, сочетающих в себе как технические действия (проводимые преимущественно на сетях коммуникаций), так и традиционную оперативно-розыскную деятельность (ОРД).

В свою очередь, методика их раскрытия также представляет собой комплекс мер, с той лишь разницей, что вместо методов ОРД используются институты уголовного процесса – негласные следственные действия и розыскные меры.

В то же время очевидно, что такие методики должны быть серьезно адаптированы под изучаемую сферу, которая является сложной и динамично развивающейся областью жизнедеятельности общества и государства.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность: Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. 31 января 2017 года // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1700002017>

2 «Темная сторона» Интернета. Шпионский скандал вызвал всплеск интереса к анонимным сетям // <https://korrespondent.net/business/web/1583744-temnaya-storona-interneta-shpionskij-skandal-vyzval-vsplesk-interesa-k-anonim-nym-setyam>

3 «Тёмный Интернет»: бороться с преступниками, а не с технологиями // <https://ria.ru/analytics/20141216/1038454716.html>

4 Операция Onymous // https://ru.wikipedia.org/wiki/Operation_Onymous

5 Операция «Титан»: как полиция деанонимизировала покупателей наркотиков в Даркнете по всему миру // <http://www.furfur.me/furfur/changes/changes/219311-hyperion>

6 Борьба с черными рынками интернета больше не обречена на провал // <https://vz.ru/society/2017/5/10/867799.html>

7 Как ФБР удалось поймать Блейка Бенталла? // <https://apparat.cc/network/silk-road-busted/>

ТҮЙІН

Сысоев А.К., докторант
E-mail: zhailaukhan.aigul@gmail.com
Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

**ЖОҒАРЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАР САЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТАРДЫ АНЫҚТАУ
МЕН АШУ ӘДІСТЕМЕСІ ТУРАЛЫ**

Мақалада жоғары технологиялар саласындағы қылмыстарды анықтау мен ашу мәселелері қарастырылады. Қазіргі заманғы киберқылмыстар жасырындылығының жоғары деңгейімен және күрделі әдістерді қолдануымен сипатталады. Оларға қарсы тұру үшін дәстүрлі полиция әдістерін және жаңа ақпараттық технологияларды үйлестіру қажет. Мұндай қылмыстық көріністерге қарсы тұру бойынша шет елдердің тәжірибесі зерделенді. Осы негізде Қазақстандағы құқық қорғау органдарының арнайы әдістемесін әзірлеу қажеттілігі туралы қорытынды жасалады. Жоғары технологиялар саласындағы қылмыстарды анықтау және анықтау туралы түсінік беріледі.

Түйін сөздер: жоғары технологиялық қылмыс, «жасырын» Интернет (Darknet), TOR анонимдік бағдарлама, Onymous операциясы, Titan операциясы.

RESUME

Sysoyev A.K., doctoral student
E-mail: zhailaukhan.aigul@gmail.com
Karaganda academy of IAM of the Republic of Kazakhstan after B. Beisenov

**ABOUT THE METHOD OF IDENTIFICATION AND DISCLOSURE THE CRIMES
IN THE SPHERE OF HIGH TECHNOLOGIES**

This article deals the question of detection and disclosure of crimes in the sphere of high technologies. Modern cybercrimes are characterized by increased latency and the use of sophisticated methods characterized committing. In order to avoid such crimes they need a combination of traditional police methods and new information technologies. The experience of foreign countries in counteracting these criminal manifestations is studied. On this basis a conclusion is drawn on the need to develop a special methodology for law enforcement agencies in Kazakhstan. The concepts of crime detection method in the field of high technologies are given.

Keywords: high tech crime, the «shadow» Internet (Darknet), anonymizing program TOR, operation Onymous, operation Titan.

Н.Д. Тлешалиев

докторант

E-mail: ali_2301@mail.ru

Каспий қоғамдық университеті
Алматы қ.

Қылмыстық жаза түсінігі, жүйесі және тиімділігі

Аңдатпа. Мақалада 2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап қолданысқа енгізілген Қылмыстық кодексе бойынша жаза түсінігі, жаза жүйесі қарастырылған. Қылмыстық құқық бұзушылықтар қоғамға қауіптілік және жазаланушылық дәрежесіне қарай қылмыстар және қылмыстық теріс қылықтар болып бөлінеді. Қылмыстық кодексте айыппұл салу, түзеу жұмыстары, бас бостандығын шектеу, бас бостандығынан айыру немесе өлім жазасы түрінде жазалау қатерімен тыйым салынған айыпты жасалған, қоғамға қауіпті іс-әрекет (әрекет немесе әрекетсіздік) қылмыс деп танылады. Ал, қылмыстық теріс қылық деп қоғамға зор қауіп төндірмейтін, болмашы зиян келтірген не адамның жеке басына, қоғамға немесе мемлекетке зиян келтіру қатерін туғызған, оны жасағаны үшін айыппұл салу, түзеу жұмыстары, қоғамдық жұмысқа тарту, қамауға алу түрінде жаза көрсетілген, айыпты жасалған іс әрекет (әрекет не әрекетсіздік) мәселелері қарастырылады.

Түйін сөздер: қылмыстық құқық бұзушылықтар, қылмыс, қылмыстық теріс қылық, жаза, жазаны атқару, сотталған, камақ үйлері, тергеу изоляторы, айыппұл, бас бостандығынан айыру.

Қазақстан Республикасында Конституцияға сәйкес әркімнің құқық субъектісі ретінде танылуына құқығы бар және әркім өзінің құқықтары мен бостандықтарын, қажетті қорғанысты қоса алғанда, заңға қайшы келмейтін барлық тәсілдермен қорғауға хақылы. Әркімнің өз құқықтары мен бостандықтарының сот арқылы қорғалуына құқығы бар [1].

2014 жылғы 03 шілдеде қабылданып, 2015 жылғы 1 қаңтардан бастап күшіне енген Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасына сәйкес жаза дегеніміз - сот үкімі бойынша тағайындалатын мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы. Жаза қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін кінәлі деп танылған адамға қолданылады және ол осы адамды құқықтары мен бостандықтарынан Қылмыстық кодексте көзделген айыру немесе оларды шектеу болып табылады.

Жаза әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру, сондай-ақ сотталған адамды түзеу және сотталған адамның да, басқа адамдардың да жаңа қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауының алдын алу мақсатында қолданылады. Жаза тән азабын шектіруді немесе адамның қадір-қасиетін қорлауды мақсат етпейді [2].

Л.В. Багри-Шахматов жаза жүйесін қылмыстық заңмен толықтырылған, толыққанды өзгерістерге ұшырамаған, белгілі бір тәртіпте орналасқан соттар үшін жаза тағайындауда міндетті түрде қолдану керек деп анықтады [3, б. 48].

Қылмыстық заңнамаға сәйкес жаза келесі түрлерде болады: Н.С. Таганцевтің пікірінше, жаза тізімінің құрылысы қарапайым, революцияға дейінгі құқықтық әдебиеттерде жаза түрлерінің қарапайым әдісі жазылған, жаза жүйесі бұл Қылмыстық кодекстің олардың өзара бағыныстылығында немесе жазалау шаралары жиынтығы болып табылады деп есептейді [4, б. 75].

Қылмыстық заңнамаға сәйкес қылмыстық құқық бұзушылықтар қоғамға қауіптілік және жазаланушылық дәрежесіне қарай қылмыстар және қылмыстық теріс қылықтар болып бөлінеді.

Қылмыстық кодексте айыппұл салу, түзеу жұмыстары, қоғамдық жұмыстарға тарту, бас бостандығын шектеу, бас бостандығынан айыру немесе өлім жазасы түріндегі жазалау қатерімен тыйым салынған айыпты жасалған, қоғамға қауіпті іс-әрекет (әрекет немесе әрекетсіздік) қылмыс деп танылады.

Қылмыстық теріс қылық деп қоғамға зор қауіп төндірмейтін, болмашы зиян келтірген не адамның жеке басына, ұйымға, қоғамға немесе мемлекетке зиян келтіру қатерін туғызған, оны жасағаны үшін айыппұл салу, түзеу жұмыстары, қоғамдық жұмыстарға тарту, қамаққа алу түріндегі жаза көзделген, айыпты жасалған іс-әрекет (әрекет не әрекетсіздік) танылады.

Қылмыстық заңнамаға сәйкес қылмыстық теріс қылық жасағаны үшін кінәлі деп танылған адамға мынадай негізгі жазалар: 1) айыппұл; 2) түзеу жұмыстары; 3) қоғамдық жұмыстарға тарту; 4) қамаққа алу қолданылуы мүмкін.

Қылмыс жасағаны үшін кінәлі деп танылған адамға мынадай негізгі жазалар: 1) айыппұл; 2) түзеу жұмыстары; 2-1) қоғамдық жұмыстарға тарту; 3) бас бостандығын шектеу; 4) бас бостандығынан айыру; 5) өлім жазасы қолданылуы мүмкін.

Қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін кінәлі деп танылған адамға негізгі жазамен қатар мынадай қосымша жазалар: 1) мүлкін тәркілеу; 2) арнаулы, әскери немесе құрметті атағынан, сыныптық шенінен, дипломатиялық дәрежесінен, біліктілік сыныбынан және мемлекеттік наградаларынан айыру; 3) белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру; 3-1) Қазақстан Республикасының азаматтығынан айыру; 4) шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасының шегінен тысқары жерге шығарып жіберу қолданылуы мүмкін [2].

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің Ерекше бөлігінде 99-баптан 467-бап аралығында қылмыстық құқық бұзушылық құрамдары қарастырылған. Олардың ішінде қылмыстық теріс қылықтың 109 құрамы, сонымен қатар 25 құрам теріс қылықтың сараланған құрамы қарастырылған. Ал қылмыс 260 бап құрамында қарастырылған.

Қылмыстық теріс қылыққа тағайындалатын жазалар, яғни айыппұл – айлық есептік көрсеткіштің жиырмадан екі жүзге дейінгі шегінде белгіленеді. Қылмыстық теріс қылық үшін сотталғандарға – төленбеген бір айлық есептік көрсеткіш үшін қоғамдық жұмыстардың бір сағаты есебімен қоғамдық жұмыстарға тартумен не төленбеген төрт айлық есептік көрсеткіш үшін қамаққа алудың бір тәулігі есебімен қамаққа алумен ауыстырылады.

Түзеу жұмыстары қылмыстық теріс қылықтар үшін – айлық есептік көрсеткіштің жиырмадан екі жүзге дейінгі шегінде, қылмыстар үшін айлық есептік көрсеткіштің екі жүзден он мыңға дейінгі шегінде белгіленеді. Қылмыстық теріс қылық үшін сотталғандарға – өндіріп алынбаған бір айлық есептік көрсеткіш үшін қоғамдық жұмыстардың бір сағаты, өндіріп алынбаған төрт айлық есептік көрсеткіш үшін қамаққа алудың бір тәулігі есебімен қоғамдық жұмыстарға тартуға не қамаққа алуға ауыстырылады.

Қоғамдық жұмыстар қылмыстық теріс қылықтар үшін – жиырмадан екі жүз сағатқа дейінгі мерзімге, онша ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыстар үшін екі жүзден бір мың екі жүз сағатқа дейінгі мерзімге белгіленеді. Қоғамдық жұмыстар сотталған адамды оларды өтеу уақыты кезінде негізгі жұмыс орны бойынша еңбек міндеттерін орындаудан босата отырып не оқудан бос уақытында күніне төрт сағаттан асырылмай өтеледі, сонымен қатар қылмыстық теріс қылық үшін сотталғандарға – қоғамдық жұмыстардың орындалмаған төрт сағаты үшін қамаққа алудың бір тәулігі есебімен қамаққа алуға ауыстырылады.

Қамаққа алу сотталған адамды тағайындалған жазаның бүкіл мерзімінде қоғамнан қатаң оқшаулау жағдайларында ұстауды білдіреді. Қамаққа алу он тәуліктен елу тәулікке дейінгі мерзімге белгіленеді. Ұстап алу мерзімі қамаққа алу мерзіміне қосылады.

Е. Қайыржанов өз кезегінде, қылмыстық іс бойынша сот төрелігін жүзеге асыру барысында жаза тағайындау маңызды кезең болып табылады. Сот таңдаған жаза жасаған қылмыстың әлеуметтік қауіптілігінің шынайы шарасы, сондай-ақ қылмыскерді түзеудің ең қысқа тәсілі, сотталған адамның және басқа адамдардың қылмыстың алдын алудың тиімді құралы болуы тиіс деп атап өткен [5, б. 78].

Соттар қылмыстық теріс қылық жасаған не бірінші рет қылмыс жасаған адамдарға қатысты қылмыстық жазалау шараларын қолданбай-ақ, олардың түзелу мүмкіндігі туралы мәселені талқылаулары және ҚК-нің 65, 66, 67, 68, 69, 70-баптарында көрсетілген негіздер болған кезде ондай адамдарды қылмыстық жауаптылықтан және жазадан босатулары жөн. Соттың адамды қылмыстық жазалау шараларын қолданбай-ақ түзеуге болатындығы туралы тұжырымы істің мән-жайларын жан жақты, толық және объективті түрде зерттелуге әрі сотталушының жеке басына қатысты мәліметтерге негізделуге тиіс [6].

Қылмыс жасағаны үшін тағайындалатын, айыппұл айлық есептік көрсеткіштің екі жүзден он мыңға дейінгі шегінде не еселенген мөлшерде белгіленеді.

Түзеу жұмыстары онша ауыр емес немесе ауырлығы орташа қылмыс үшін сотталғандарға –

өндіріп алынбаған төрт айлық есептік көрсеткіш үшін бас бостандығын шектеудің немесе бас бостандығынан айырудың бір күні есебімен бас бостандығын шектеуге не бас бостандығынан айыруға; ауыр қылмыс үшін сотталғандарға өндіріп алынбаған төрт айлық есептік көрсеткіш үшін бас бостандығынан айырудың бір күні есебімен бас бостандығынан айыруға ауыстырылады.

Қоғамдық жұмыстар онша ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыстар үшін екі жүзден бір мың екі жүз сағатқа дейінгі мерзімге белгіленеді. Қоғамдық жұмыстар сотталған адамды оларды өтеу уақыты кезінде негізгі жұмыс орны бойынша еңбек міндеттерін орындаудан босата отырып не оқудан бос уақытында күніне төрт сағаттан асырылмай өтеледі.

Бас бостандығын шектеу сотталған адамға алты айдан жеті жылға дейінгі мерзімге пробациялық бақылау белгілеуден және оны жазаны өтеудің бүкіл мерзімі ішінде жыл сайын бір жүз сағаттан мәжбүрлі еңбекке тартудан тұрады. Бас бостандығын шектеу сотталған адамның тұрғылықты жері бойынша қоғамнан оқшауланбай өтеледі. Мәжбүрлі еңбекті жергілікті атқарушы органдар қоғамдық орындарда ұйымдастырады және күніне төрт сағаттан асырылмай өтеледі.

Бас бостандығынан айыру сотталған адамды қылмыстық-атқару жүйесінің мекемесіне жіберу арқылы оны қоғамнан оқшаулаудан тұрады. Бас бостандығынан айыруға сотталған, үкім шығару кезінде он сегіз жасқа толмаған адамдар кәмелетке толмағандарды ұстауға арналған қылмыстық-атқару жүйесінің орташа қауіпсіз мекемелеріне орналастырылады.

Қылмыстық кодексте көзделген қылмыстарды жасағаны үшін бас бостандығынан айыру – алты айдан он бес жылға дейінгі, ал аса ауыр қылмыстары үшін жиырма жылға дейінгі мерзімге не өмір бойына белгіленеді. Абайсызда жасалған қылмыстар үшін бас бостандығынан айыру мерзімі он жылдан аспайды.

Өмір бойына бас бостандығынан айыру – аса ауыр қылмыстар жасағаны үшін, сондай-ақ өлім жазасына балама ретінде белгіленуі мүмкін. Өмір бойына бас бостандығынан айыру он сегіз жасқа дейін қылмыс жасаған адамдарға, әйелдерге, алпыс үш жастағы және ол жастан асқан еркектерге тағайындалмайды. Өмір бойына бас бостандығынан айыру кешірім жасау тәртібімен белгілі бір мерзімге бас бостандығынан айыруға ауыстырылуы мүмкін.

Өлім жазасы – ату жазасы адамдардың қаза табуымен ұштасқан террористік қылмыстар үшін, сондай-ақ соғыс уақытында жасалған аса ауыр қылмыстар үшін ең ауыр жаза ретінде белгіленеді, ондай жазаға кесілген адамға кешірім жасау туралы өтінішхат беру құқығы беріледі.

Жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтың қоғамға қауіптілік дәрежесін анықтаған кезде соттар ҚК-нің 11-бабында көзделген оның ауырлығын, сондай-ақ құқық бұзушылық жасалған кездегі мән-жайлардың (жасау тәсілі, кінәнің түрі, себептер мен мақсаттар, іс-әрекеттің аяқталу кезеңі, туындаған зардаптардың қоғамға қауіптілік дәрежесі және т.б.) жиынтығын ескеру керек.

Соттар сотталушының жеке басына қатысты мәліметтердің жазаның түрі мен мөлшерін белгілеу үшін елеулі мәні бар екенін назарға ала отырып, оларды жан жақты, толық және объективті түрде зерттеуге тиіс. Атап айтқанда, сотталушының денсаулығын, еңбекке қабілеттілігін, еңбекке, білімге көзқарасын, соттылығы және отбасылық жағдайы туралы мәліметтерді анықтау қажет. Соттар жаза тағайындаған кезде ҚК-нің 52-бабының үшінші бөлігіне сәйкес тағайындалған жазаның сотталушының отбасының және оның асырауындағы адамдардың тұрмыс жағдайына ықпалын ескерулері қажет [6].

Қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін негізгі жазалармен қатар мынадай қосымша жазалар тағайындалады: мүлікті тәркілеу – сотталған адамның меншігіндегі, қылмыстық жолмен табылған не қылмыстық жолмен табылған қаражатқа сатып алынған мүлікті, сондай-ақ қылмыстық құқық бұзушылық жасау қаруы немесе құралы болып табылатын мүлікті мәжбүрлеп өтеусіз алып қою және мемлекеттің меншігіне айналдыру.

Қасақана қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін соттаған кезде сот кінәлі адамның жеке басын ескере отырып, оны арнаулы, әскери, құрметті немесе өзге де атағынан, сыныптық шенінен, дипломатиялық дәрежесінен, біліктілік сыныбынан айыра алады.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік наградалары, сол сияқты Қазақстан Республикасының Президенті берген арнаулы, әскери, құрметті немесе өзге де атағы, сыныптық шені, дипломатиялық дәрежесі немесе біліктілік сыныбы бар адамды қасақана қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін соттаған кезде сот үкім шығарғанда сотталған адамды осы наградалардан, атақтардан, сыныптық шенінен, дипломатиялық дәрежесінен немесе біліктілік сыныбынан айыру туралы ұсыныс енгізе алады, ал сыбайлас жемқорлық қылмыстар бойынша Қазақстан Республикасының Президентіне ұсыныс енгізеді.

Белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру мемлекеттік қызметте, жергілікті өзін-өзі басқару органдарында, қаржы ұйымдарында белгілі бір лауазымдарды атқаруға не белгілі бір кәсіптік немесе өзге де қызметпен айналысуға тыйым салудан тұрады.

Қазақстан Республикасының азаматтығынан айыру мемлекеттің сотталған адаммен орнықты саяси-құқықтық байланысты мәжбүрлі тоқтатуынан тұрады, бұл олардың өзара құқықтары мен міндеттерінің жиынтығын білдіреді.

Он сегіз жасқа дейін қылмыс жасаған адамдарға Қазақстан Республикасының азаматтығынан

айыру тағайындалмайды.

Шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасының шегінен шығарып жіберу осы адамның Қазақстан Республикасының аумағына кіруіне бес жыл мерзімге тыйым салу белгілене отырып, мәжбүрлеу тәртібімен орындалады. Шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасының шегінен тыс жерге шығарып жіберу жазаның қосымша түрі ретінде тағайындалуы мүмкін және жазаның негізгі түрі өтелгеннен кейін орындалады.

Қосымша жазалар сотталушыны кінәлі деп танытын ҚК-нің бабында белгіленген шектерде тағайындалады. Егер қосымша жаза ҚК-нің 49 немесе 50-бабының негізінде қолданылса, оның мерзімі жазаның осы түрі үшін заңмен белгіленген шектерден аспауы керек.

Қылмыстық заң бабының санкциясы қосымша жазаны қолдану немесе қолданбау мүмкіндігін көздеген жағдайларда, соттар оны тағайындау туралы мәселені талқылауға және қабылданған шешімнің себебін үкімде көрсетуге міндетті. Мұндай жағдайларда қосымша жазаны қолданбау үкімнің қарар бөлігінде көрсетілмейді.

Сотталушыны кінәлі деп таныған ҚК-нің бабы санкциясында мүлікті тәркілеу қосымша жаза ретінде көзделген жағдайларда ғана ол тағайындалуы мүмкін. Тәркілеуге жататын мүлік үкімнің қарар бөлігінде анық көрсетілуге тиіс. Тәркілеу сотталғанның және (немесе) үшінші тұлғалардың меншігінде тұрған, заңсыз тәсілмен табылған не заңсыз тәсілмен табылған қаражатқа сатылып алынған мүлікке, сонымен қатар қылмыстық құқық бұзушылық жасау қаруы немесе құралы болып табылатын мүлікке ғана қолданылуы мүмкін.

Белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру, арнаулы, әскери немесе құрметті атағынан, сыныптық шенінен, дипломатиялық дәрежесінен, біліктілік сыныбынан және мемлекеттік наградаларынан айыру қосымша жаза ретінде қылмыстық құқық бұзушылықты саралаған ҚК-нің ерекше бөлігінің бабында жаза ретінде көзделмесе де тағайындалуы мүмкін. Мұндай жағдайда үкімнің қарар бөлігіндегі қосымша жаза тағайындау туралы шешімде тиісінше ҚК-нің 49-бабына немесе 50-бабына сілтеме жасалуға тиіс [6].

Сот адамды қасақана қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін соттаған кезде үкімді шығарумен бірге ҚК-нің 49-бабының екінші бөлігінің негізінде Қазақстан Республикасы Президентінің атына сотталушыны мемлекеттік наградалардан немесе Қазақстан Республикасы Президенті тағайындаған құрметті, әскери, арнайы атақтан, сыныптық шеннен, дипломатиялық дәрежеден, біліктілік сыныбынан айыру жөнінде ұсыныс енгізу туралы мәселені қарауға тиіс. Награданы мемлекеттік награда екенін анықтау үшін "Қазақстан Республикасының Мемлекеттік наградалары туралы" 1995 жылғы 12 желтоқсандағы № 2676 Қазақстан Республикасының Заңын басшылыққа алу қажет. Осы заңға сәйкес Қазақстан Республикасының азаматтары жемісті мемлекеттік, қоғамдық, шығармашылық қызметі, еңбектегі және жауынгерлік ерліктері үшін, олардың Республикаға сіңірген еңбегінің танылуының белгісі ретінде мемлекеттік наградалармен наградталады.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік наградаларымен Қазақстан Республикасына еңбек сіңірген шет ел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдардың да наградталуы мүмкін. Мемлекеттік наградалармен наградтауды Қазақстан Республикасының Президенті жүзеге асырады.

Ең жоғары дәрежелі ерекшелік белгілері - "Алтын Қыран" ордені, "Халық қаһарманы", "Қазақстанның Еңбек Ері" атақтары, сондай-ақ Қазақстан Республикасының басқа да ордендері, медальдары, құрметті атақтары және Құрмет грамотасы Қазақстан Республикасының мемлекеттік наградалары болып табылады.

Қазақстан Республикасының ордендері мыналар: "Отан" (Отечество), "Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев" (Первый Президент Республики Казахстан – Елбасы Нурсултан Назарбаев), "Барыс" (Барс), "Даңқ" (Слава), "Айбын" (Доблесть), "Парасат" (Благородство), "Достық" (Дружба), "Құрмет" (Почет), "Еңбек Даңқы" (Трудовая Слава) жатады [7].

Қазақстан Республикасында мынадай құрметті атақтар белгіленеді: "Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері" (Заслуженный деятель Казахстана); "Қазақстанның ғарышкер-ұшқышы" (Летчик-космонавт Казахстана). "Қазақстанның ғарышкер-ұшқышы" құрметті атағына ие болған адамдардың Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген мөлшерде арнаулы мемлекеттік жәрдемақы алуға құқығы бар [7].

Қазақстан Республикасының мемлекеттік наградаларынан айырған кезде олар және оларға қоса берілген құжаттар Қазақстан Республикасының Президентіне қайтарылуға тиіс.

С.В. Полубинская әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру мақсатына жету дәрежесінің көрсеткіштерін өлшеу қиындықтарына байланысты бұл мақсат заңмен белгіленбеуі тиіс деп есептейді [8, б. 23].

И.С. Ной жазалаудың міндеті негізінен қорқытуға емес, түзету мен қайта оңалтуға негізделген, себебі бұл жағдайда тек алдын ала арнайы алдын алу мақсатына қол жеткізуге болады деген пікірді қалыптастырады [9, б. 140].

Біздің пікірімізше, Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасы бойынша қылмыстық теріс қылық жасағаны үшін кінәлі деп танылған адамға тағайындалатын негізгі жазаның бірі қамаққа алу жазасы он тәуліктен елу тәулікке дейін емес, бір айдан алты айға дейінгі мерзімге

тағайындалуы тиіс. Себебі қылмыстық құқық бұзушылықтар қоғамға қауіптілік және жазаланушылық дәрежесіне қарай қылмыстар және қылмыстық теріс қылықтар болып бөлінеді. Сол секілді тағайындалатын жазалар да бір келкі болу керек.

Сонымен қатар қылмыстық теріс қылыққа тағайындалатын негізгі жазалармен қатар тағайындалатын қосымша жаза ретінде тек қана белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру түріндегі қосымша жаза тағайындалуы керек деп есептейміз.

Ал қалған қосымша жазалар, яғни мүлкін тәркілеу, арнаулы, әскери немесе құрметті атағынан, сыныптық шенінен, дипломатиялық дәрежесінен, біліктілік сыныбынан және мемлекеттік наградаларынан айыру, Қазақстан Республикасының азаматтығынан айыру, шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасының шегінен тысқары жерге шығарып жіберу қылмыстық теріс қылыққа тағайындалған жағдайда негізгі жазаға қарағанда ауыр болып келеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған // <http://online.zakon.kz> (2017.10.03. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен).

2 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ кодексі // <http://adilet.zan.kz> (09.01.2018 жағдайымен).

3 Багрий-Шахматов Л.В. Уголовная ответственность и наказание. - Мн., 1976. – 139 с.

4 Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Ч. 1: общая. - М., 1994. - Т. 2. - С. 75.

5 Каиржанов Е. Уголовное право Республики Казахстан: учебник. - Алматы: Изд. «Юридическая литература», 2006. – 97 с.

6 Қылмыстық жаза тағайындаудың кейбір мәселелері туралы: Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 25 маусымдағы № 4 Нормативтік қаулысы.

7 Қазақстан Республикасының мемлекеттік наградалары туралы: Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 12 желтоқсандағы N 2676 Заңы.

8 Полубинская С.В. Цели уголовного наказания / С.В. Полубинская. – М., 1990. – 142 с.

9 Ной И.С. Сущность и функции уголовного наказания в советском государстве: политико-юридическое исследование / И.С. Ной. – Саратов: Изд-во Саратов, ун-та, 1973. – 192 с.

РЕЗЮМЕ

Тлешалиев Н.Д., докторант

E-mail: ali_2301@mail.ru

Каспийский общественный университет, г. Алматы

ПОНЯТИЕ, СИСТЕМА И ЭФФЕКТИВНОСТЬ УГОЛОВНОГО НАКАЗАНИЯ

В работе рассмотрено значение эффективности уголовного наказания, представлена дискуссия о критериях и показателях эффективности уголовного наказания. Анализируется положение о том, допустимо ли эффективность наказания определять через степень достижения сформулированных перед ним уголовным законом целей, могут ли цели наказания являться показателями, критериями для оценки эффективности самого наказания. При исследовании эффективности наказания в статье рекомендуется выделять эффективность системы наказания, эффективность назначения, эффективность уголовно-правовых норм о наказании. В заключение делается вывод, что только системное исследование указанных видов эффективности позволит более качественно оценить результативность самого наказания.

Ключевые слова: уголовные правонарушения, преступления, уголовный проступок, наказания, исполнение наказания, осужденный, арестные дома, следственный изолятор, штраф, лишение свободы, ответственность, преступность.

RESUME

Tleshaliyev N.D., doctoral student
E-mail: ali_2301@mail.ru
Caspian Public University, Almaty

THE CONTENT, THE SYSTEM AND CRIMINAL PUNISHMENT EFFECTIVENESS

The article examines the importance of criminal punishment effectiveness, presents a discussion of the criteria and indicators characterized the effectiveness of criminal punishment. The author analyzes the situation on whether the effectiveness of punishment is permissible to determine, through the degree of goals achievement formulated by his criminal law, whether goals of punishment can be indicators, criteria for assessing the effectiveness of the punishment itself. In the study related to effectiveness of punishment, the article highlights the effectiveness of the punishment system, the effectiveness of the appointment, the effectiveness, with which criminal law on punishment characterized. In conclusion, you can say that only a systematic study of these types of effectiveness will allow a better assessment of the effectiveness that the punishment itself possesses.

Keywords: criminal offenses, crimes, criminal misconduct, punishment, execution of punishment, convict, arrest houses, remand prison, fine, imprisonment, responsibility, crime.

А. Сабыр

докторант

E-mail: sabyr_2017@mail.ru

Қожа Ахмет Яссауи атындағы
Халықаралық қазақ-түрік университеті
Түркістан қ.

Қазақстандағы трансшекаралық өзендерді қорғау және пайдалану жөнінде

Аңдатпа. Қазақстанда судың экологиялық проблемасы трансшекаралық сипат алып отыр. Елімізді сумен қамтамасыз ету өзекті, сапалы ауыз су жеткіліксіз, ал бірқатар өңірлер суға зәру. Су объектісі шаруашылық қызмет түрлерін жүргізу барысында антропогендік әсерге ұшырап отыр. Аталған жағдайдың геосаяси аспектісі де бар. Бүгінде еліміз трансшекаралық өзендердің су ресурстарын пайдалануға байланысты маңызды сұрақпен бетпе-бет келіп отыр. Мәселе күрделі болғанымен де оның саясиленуіне жол берілмеуі тиіс.

Автор мақалада ҚХР Үкіметі мен ҚР Үкіметі арасындағы трансшекаралық өзендер туралы келісімнің күйі, сондай-ақ халықаралық экологиялық қауіпсіздікке қолсұғатын қылмыстар үшін қылмыстық жауаптылық мәселесін қарастырады.

Түйін сөздер: су объектісі, трансшекаралық өзендерді пайдалану, трансшекаралық өзендердің ластануы, халықаралық экологиялық қылмыстар үшін қылмыстық жауаптылық, ҚХР Үкіметі мен ҚР Үкіметі арасындағы ынтымақтастық туралы келісім.

Таза су ресурстарына әрбір адамның құқығының болуы, су ролінің ерекшелігі, су көлемін сақтап қалу жағдайы су қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесін шешудің негізі болып танылады.

Орталық Азия мемлекеттеріндегі ірі өзендердің бәрі трансшекаралық өзен болып есептеледі. Тек Қырғызстанда ғана су ресурстары өз жерінде құрастырылған. Қазақстан суға тәуелді мемлекетке жатқандықтан, трансшекаралық өзендерді тиімді пайдалану мәселесі өте маңызды. Жылына сумен қамтамасыз етудің үлес салмағы км² шаққанда 37 мың м³, бір адамға шаққанда – 6,0 мың м³ болады.

Елімізде трансшекаралық өзендерге қатысты шешімін таппаған жағдайлар өте көп. Бұл мәселе суды бөлу, рационалды пайдалану мен қорғау, су сапасын реттеу, суды ластағаны үшін жауаптылық, келтірілген шығындарды өтеу және т.б. себептермен байланысты.

Қазақстанның негізгі су қорлары – Ертіс, Сырдария, Іле, Шу, Талас және т.б. трансшекаралық өзендердің ластануын жалғастыруда. Еліміздің ішкі өндіріс орындарында (Теміртау, Өскемен, Балқаш, Шымкент, Тараз, т.б. қалаларда) пайдаланылған сулар тазаланбай су алаптарына жіберіліп жатыр. Сонымен қатар, еліміздің өзендеріне Қытай, Өзбекстан, Қырғызстан аумақтарынан құятын сулардың өзі лас болып келеді. Ертіс Қаратал, Ақсу Лепсі, Тентек, Көксу, Ертіс өзендерінің сулары ақпа сулармен ағып келетін ауыр металдармен ластанған (мыс, цинк, кадмий, қорғасын, мышьяк (күшән) және т.б.).

Ертіс пен Іле суының таязуы «Батысты игеру» желеуімен жоғарғы ағарындағы өзендерді шектен тыс пайдаланып жатқан Қытай қарекетінің нәтижесі, деген сарапшылардың пікіріне орай ой өрбітсек.

«Трансшекаралық су көздерін пайдалану және қорғау төңірегінде Мемлекеттер ортақ

суды орынды пайдалану, өзінің ғана емес, өзгенің де қажеттілігін ескеру, экономиканың өсуін, экологиялық ахуалдың өзгерістерін болжап-бағамдау, нақты дәлелдеу арқылы ортақ мәмілеге келуі тиіс. Осы тұста ортақ игілікті ешкімнің мүддесіне нұқсан келмейтіндей қалай бірігіп тиімді пайдаланамыз деген мәселені сол елдердің мамандары бірлесе отырып ойластырып-негіздеуі, үкіметтер деңгейінде келісе жүзеге асыруы керек.

Соңғы жылдары Қазақстан мен Қытай арасында трансшекаралық өзен мәселесі туралы мемлекетаралық келісімнің жасалғаны көпшілік назарында. Дегенмен, оның бүгінгі орындалу жайы Қазақстан үкіметін де ойландырмай отырған жоқ. Қытай – БҰҰ-ның «Халықаралық көлдер мен трансшекаралық су көздерін пайдалану мен қорғау туралы» Конвенциясына қосылмаған ел. Қай елмен де болмасын арада жасалған келісімнің орындалуы, істің нәтижелі болуы оған жауапты өкілетті органдардың біліктілігін, тынымсыз жұмыс пен ел мүддесін қорғауда мұқалмас ерік-жігерін қажет етеді. Су, оның ішінде трансшекаралық өзендер жағдайы үшін жауапкершілік – аса күрделі мәселе. Бұл жерде шолақ ойлап, шорт кесу, асығыстыққа бару жақсылық әкелмейді», - дейді Нариман Қыпшақбайұлы тілшіге берген сұхбатында [2].

Байқап отырғанымыздай, трансшекаралық өзендерді пайдалану және қорғауға толыққанды ие болу үшін шекаралас мемлекеттермен бейбіт ымыраға келу, не беделді халықаралық ұйымдардың үлкен ықпалы қажет-ақ. Әдетте, аталған мүмкіндіктерге халықаралық ұйымдарға мүше болу, халықаралық актілерді ратификациялау, үкіметаралық келісімдер жасау жолдарымен жетеді. Сонымен-ақ, мемлекеттердің келісімдерінің нәтижелілігіне қатысушы мемлекеттердің Халықаралық Конвенцияны ратификациялаған болуының белгілі дәрежеде маңызы бар. Шын мәнісінде Конвенцияны қабылдаған мемлекет ондағы шарттарды түгелімен орындауға міндет алады. Халықаралық аренада мемлекеттің саяси беделділік, өкілдердің шеберлігі мен біліктілігі де қажетті фактор.

Соңғы кездері көпжақты үкіметаралық келісімдердің нәтиже бермеуі салдарынан мемлекеттер үкіметаралық хаттамаларға қол қоюға көшкен, себебі бұл бітімгершіліктің қысқартылған нысаны, сондықтан да оны қабылдаудың жедел процедурасы болып отыр.

Жоғарыда аталған Қытайға қатысты туындаған сұрақтың себебін анықтау үшін сол елдің заңнамаларына талдау жасағанды жөн санайды Гаврилова Ю.А. [3].

1988 жылдың шілдесінде қабылданған ҚХР Су кодексіне сай, су ресурстарын пайдалану мен қорғау жөніндегі сұрақты шешу құқығын мемлекет өзіне және территориялды басқару органдарына, яғни Қытай тарапына, қалдырады. Сонымен қатар, іс-тәжірибеде, сарапшылардың пайымдауынша, Қытай тарапының трансшекаралық су мәселесін шешуге саяси қалауының жоқтығын ашық айта отырып, мемлекеттер арасындағы ұшжақты ынтымақтастық туралы Қазақстанның ұсынысын елемейді. Басқаша айтқанда, ҚХР суды пайдалануды жалпы су жүйесі шегінде реттеу қажеттігін, яғни бір мемлекеттің қарауынан тыс бассейндік қағидатпен шешуді мойындамайды. ҚХР, ҚР мен РФ территориясында орналасқан трансшекаралық өзеннің нақты проблемасын шешу үшін ұшжақты немесе көптарапты форматта бітімгершілікке келу қажет, өкінішке орай ҚХР-на бұл тән емес.

Осы орайда ШЫҰ (Шанхай ынтымақтастық ұйымы) ең тиімді әсерлі институционалды механизм болып танылады дейді Гаврилова Ю.А. Бұл 2001 жылдың 15 маусымындағы «Шанхай ынтымақтастық ұйымын» құру туралы Декларацияға сәйкес, Қытай Халық Республикасы, Ресей Федерациясы, Қырғыз Республикасы, Тәжікстан Республикасы мен Өзбекстан Республикасы мемлекет басшылары олардың арасындағы саяси, сауда-экономикалық, ғылыми-техникалық, мәдени, білім беру, энергетикалық, көлік, экологиялық және басқа да салалардағы тиімді ынтымақтастықты дамытуды мақсаттың бірі ретінде таныған болатын.

ҚХР мен ҚР арасындағы сол келісімдердің жүру барысы академик М.Ж Бурлибаевтың ҚР Вице премьер-министр Б.А. Сагинтаев мырзаға жазған хатында төмендегідей баяндалады.

Қазақстан Республикасының ҚХР трансшекаралық өзендер туралы мәселе бойынша келісімдерге XX ғасырдың 90-жылдарының екінші жартысында ел Президенті Н. Назарбаевтың ҚХР Төрағасы Цзян Цзэминмен келісімінен соң қол жеткізілді.

Алғашқысында мамандар тартуға қатысты ҚР мен ҚХР Сыртқы істер министрліктерінің келісімдері жүргізілген. Онан 2001 ж. 11-17 тамызында трансшекаралық өзендерді пайдалану мен қорғау саласындағы ынтымақтастық туралы келісімнің мәтінін дайындауға қатысты ҚХР Үкіметі мен ҚР Үкіметі арасындағы келісім жасалынған. Аталған сұрақ бойынша көптен күткен келісімдер нәтижелі болмады және де күні бүгінге дейін толық шешімін тапқан жоқ. Үстіміздегі жылы Қытай мен Қазақстанның арасында трансшекаралық өзен мәселесі тұрғысында елбасылары қайта бас қосқан болатын. ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың баяндауына сенсек, Қазақстан мен Қытай трансшекаралық өзендерді пайдалану бойынша уағдаластыққа қол жеткізді [4]. Енді бұл келісімнің нәтижесін уақыт еншісіне қалдырамыз.

Келесі мәселе, халықаралық экологиялық қауіпсіздікке қолсұғатын қылмыстық іс-әрекеттер үшін **қылмыстық жауаптылық** жайлы болмақ. Қоршаған ортаға қолсұғатын қылмыстар үшін қылмыстық жауаптылық жөнінде қалыптасқан көзқарастарға жүгінсек, бұл іс-әрекеттер ұлттық заңнамамен анықталуы керек, себебі қылмыстың объектісі экологиялық қауіпсіздік болғандықтан да, қылмыстық құқық теориясы оны ұлттық қауіпсіздіктің бір бөлігі санайды.

Алайда, табиғи объектілерге қолсұққанда зардаптың тек бір мемлекет шекарасы шегінде ғана келмейтіндігін ескерсек, қылмыстық іс-әрекеттің бір мемлекеттің ғана қауіпсіздігіне нұқсан келмейтіндігіне көз жеткіземіз.

Қазақстан Республикасының ҚК-де экологиялық қауіпсіздік пен экологиялық тәртіпке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтарға арнайы тарау арналған. Сонымен қатар, ҚК-тің 4-тарауындағы (Бейбітшілік пен адамзат қауіпсіздігіне қарсы қылмыстар) 169-бапта экоцид үшін жауапкершілік көзделеді. Бұл қылмыстың объектісі ұлттық қауіпсіздіктің бір бөлігі экологиялық қауіпсіздік емес, халықаралық экологиялық қауіпсіздік болып табылады.

Бір ғана елдің емес, халықаралық экологиялық қауіпсіздікке қауіп төндіретін экологиялық қылмыстар үшін айыптайтын тұлғаны жауапқа тарту сұрағын шешу қажеттігі анық. Бұл халықаралық экологиялық қауіпсіздікті бұзатын қылмыстар үшін жауапкершілік туралы мәселені қарау кезінде ұлттық юрисдикцияның араласуына жол беріледі.

Халықаралық құқықта халықаралық жауаптылықтың түрлі нысаны мен түрлері бар дей тұрсақ та, оны реттеудің және жауаптылыққа тартудың нақты механизмі қарастырылмаған. Жоғарыда аталған актілерде трансшекаралық өзендерге келген шығындардың көлемі мен сипатын, компенсацияны анықтау мен есептеу әдістемесі нақты реттелмеген. Мысал ретінде Каспий теңізінің теңіз ортасын қорғау жөніндегі Рамольк конвенциясын алсақ.

2003 жылғы Рамольк конвенция (Рамочная конвенция) – Каспийдің қоршаған ортасын қорғайтын негізгі қайнар көз. Рамольк конвенция Каспий теңізінің табиғи және халықаралық-құқықтық ерекшеліктеріне сәйкес, ластаудың алдын алу, азайту және бақылауға байланысты аумақтық ынтымақтастықтың; теңіз ортасын сақтау, қалпына келтіру және қорғаудың; Каспий теңізіне әсерлерді бағалауды қолданудың; теңіз ортасының жағдайының мониторингін іске асырудың; ғылыми зерттеулер мен талдамалар жүргізудің; ақпараттар алмасудың және т.б. заманауи нысанын зерделейді. Бұл Конвенция 1992 жылғы трансшекаралық ағын сулар мен халықаралық өзендерді пайдалану мен қорғау жөніндегі Конвенцияға ұқсас. Алайда, қайшылықтың туындауы фактісіне орай мемлекет тарапынан қолданылмаған шаралары үшін жауаптылық мәселесін Рамольк конвенция нормалары қарастырмаған, нақты айтсақ, теңіздерді ластағаны үшін мемлекет арасындағы жауаптылықты бөлу және ынтымақтастықтың механизмі реттелмеген [5, б. 111]. Бірақ 1992 жылғы БҰҰ трансшекаралық ағын сулар мен халықаралық өзендерді пайдалану мен қорғау жөніндегі Конвенциясының 7-бабында тараптардың жауаптылық саласындағы нормаларды, талаптарды және процедураларды қарастыруға рұқсат берілгендігі аталып кетеді [6].

Европалық соттың қылмыстық-құқықтық саласындағы өкілеттілігіне орай Европалық Парламент пен Европалық Одақ Кеңесінің (ЕК) «Қоршаған ортаны қылмыстық-құқықтық қорғау туралы» 19 қарашаның 2008 жылғы 2008/99/ЕС Директивасын қабылдаған. Бұл сұрақ даусыз болмады. Р. Хефендердің пікірінше, қылмыстық-құқықтық норманы қабылдауға ЕК-тің уәкілеттілігінің болмауы себепті ол европалық құқықтың ерекше бөліміне де, жалпы бөліміне кірмеген еді.

Қоршаған ортаны ластаумен байланысты қылмыстар үшін халықаралық қылмыстық жауаптылық мәселесі Халықаралық Сотпен қаралмайды. Халықаралық экологиялық қауіпсіздікке қолсұғатын қылмыстардың халықаралық сот органының қарауына жатпауының басты себебі сол, аталған қылмысқа байланысты бірыңғай ұғымдық аппарат әлі қалыптаспаған. Бұл жөнінде Е.В. Виноградова мынадай пікір білдіреді: «Тек бір елдің ғана емес, сонымен қатар халықаралық экологиялық қауіпсіздікке қолсұғатын қылмыстарды жасағаны үшін жауаптылыққа тарту мәселесін шешу өте қажет. Бұл Халықаралық экологиялық қылмыстарды қарау кезінде ұлттық сот әділдігіне араласуға жол беруге себеп бола алады. Сәйкесінше, халықаралық қауымдастықтың халықаралық экологиялық қылмыстарды қарайтын арнайы сот құру қажет. Алайда, халықаралық қылмыстық құқықта халықаралық экологиялық қауіпсіздікке қолсұғатын табиғи ортаға қарсы қылмыстар үшін қылмыстық жауаптылық көрсетілмеген. Кінәлілерді жауапқа тарту механизмі бүгінгі күні қалыптастырылмаған. Осы орайда, аталған қылмыстың ұғымы мен белгілері нормативтік актіде бекітілуі тиіс, бұл ұлттық заңнамада халықаралық экологиялық қауіпсіздікке қолсұғатын қылмыстар үшін жауапкершіліктің үлгісін жасау ғана емес, халықаралық қылмыстық жауаптылық туралы сұрақты шешудің механизмін қалыптастыруға мүмкіндік береді, дей келе мынадай түсінікті ұсынады: Халықаралық экологиялық қауіпсіздікке қолсұғатын қылмыстар дегеніміз екі және одан көп халықаралық құқық субъектілерінің табиғи объектілерінің немесе экожүйесінің жойылуына немесе қайтып орны толмайтындай зақымдануына алып келген, табиғи ортаға немесе олардың жекеленген компоненттеріне ықпал ету» [7].

Алайда, бұл анықтаманың маңызымен келісе отырып, халықаралық экологиялық қауіпсіздікке қолсұғатын қылмыстар ұғымын ашқанда қылмысты сипаттайтын белгілерге сүйенген орынды болар еді.

Көршілес мемлекеттермен бой көтеріп келе жатқан жаңа су қоймалары жөнінде. 1960 жылдардан бастап мақта шаруашылығының дамуымен Орта Азия елдерінде ірі су қоймаларын Сырдария мен Амударияның төменгі жағалауында бірінен соң бірін сала бастаған. Арал теңізі бассейнінде 2007 жылғы Европалық экономикалық комиссияның (ЕЭК) ресми ақпаратына сай, Өзбекстан территориясында үлкен плотиналар бойынша Халықаралық комиссияның анықтауымен

54 үлкен плотиналардың құрылысы бітіп, пайдалануға берілген. Ал тәуелсіздік жылдарында іс-жүзінде барлық жеке және трансшекаралық өзендерді өзіне бұра отырып, 30 орта және кіші су қоймаларын салады, бұл Арал проблемасын күрделендіре түседі.

Ал Түркіменстан суының негізгі қайнар көзі Амудария, онан Халықаралық келісімнің көмегімен Түркіменстан 22 км³, басқа өзендерден - Мургаб, Теджен, Атрек және жерасты суы – 3 км³ шамасында су алады.

Тұтас алғанда, Арал теңізі бассейнінен өз жеріндегі қалыптасқан сулардан Өзбекстан 3,8 есе, Қазақстан 1,8 есе көп алады екен [8].

Әлемдегі экономикалық прогресс экологиялық кризистерге, апаттарға құлақ түрер емес. Жоспарлы экономикаға орай суармалы жерлерді кеңейту, егін шаруашылығын арттыру мемлекеттерде күн тәртібіне қойылған. Егіс-алқаптарды сумен қамтамасыз ету үшін салынып жатқан жаңа су каналдарының және ГЭС-ның саны жауыннан кейінгі саңырауқұлақтай өсіп жатыр. Әлемдегі ең ірі суқоймалар Тәжікстан, Өзбекстан, Қырғызстан, Қазақстан Республикасына қарасты ірі су каналдары мен Сырдария өзені бассейніндегі ГЭС-ы екен, олардың көлемі 10 млн м³ құрайды. Бірақ бұл әлі де кеңею үстінде [9].

Дерек көздерге сүйенсек, Қырғызстан Республикасында 237,7 МВт қуатты Жоғары-Нарын ГЭС-ін (Ақбулун, Нарын-1, Нарын-2, Нарын-3); ал Өзбекстан Республикасында Орталық-Ферғана, Заркент, Псемск (450 МВт қуатты) су каналдарын (8 МВт қуатты) және Камолот ГЭС-ін салу жоспарда тұр (бүгінгі күні құрылысын бастап та кеткен).

Қытай халық торабының деректеріне сүйенсек, ҚХР Мемлекеттік кеңесінің тапсырысымен елде ҚХР Мемлекеттік даму-реформа комитеті, Су игілігі министрлігі, Тұрғын үй және қала-ауыл министрлігі су шаруашылығы саласын реформалау мен дамытудың «13-ші бесжылдық жоспарын» жариялаған. Жоспарда Шыңжаң ұйғыр автономиялы ауданындағы 18 су қоймасының саны 25-ке жеткізілетіні анық көрсетілген [10].

Бір қарағанда, аталған шаралар энергетика, су шаруашылығы саласында экономикалық тұрғыдан алғанда үлкен жетістік, алайда оның елдердің су ресурсы ахуалына келтіретін зардаптарын ескеру қажет-ақ. Кезекте су ресурстарын интегралдап басқарудың жаңа қағидасына көшу мүмкіндігі таяғандай. Қағидатқа сай, барлық тұтынушылар тең болып есептелінеді: ирригация, гидроэнергетика, табиғатты, экологияны, сумен қамту саласын қорғау, балық шаруашылығы мен рекреация мәселесі.

Жаңа су қоймаларының құрылысы туралы кешенді бағдарламалар, қолданыстағы гидротехникалық ғимараттарды техникалық модернизациялау үлкен қаражатты талап етеді. Бұл жаңа су қоймаларын салғаннан, оны қаржыландырғаннан әлдеқайда арзан тиімді жолдары болмайды ма екен? Әр мемлекет жан басына бірнеше су каналдары мен ГЭС салып алып, өздеріне өздері қожайын болған. Судың сұрауы жоқ па еді? Одан да Орта Азия елдерінің ортақ келісімімен Сырдария мен Амударияны тиімді басқаруға да болады емес пе? Алайда бұл мүмкін емес. Саясаткерлердің пайымдауынша, Орталық Азия елдерінде суды пайдалану мен сумен қамсыздандыру жағдайын реттеу қиын. Аймақтардағы су мәселесі, экономикалық мағынада дамыған елдерді және ықпалы зор халықаралық ұйымдарды тарту саяси емес, геосаяси сұрақтарға айналуға [8]. Мұндай жағдайда экологиялық сананы дамыта отырып, экомәдениетті көтерген дұрыс шешім болар еді.

Қорытынды

1. Трансшекаралық өзендерді тиімді пайдалану, ластауға жол бермеу халықаралық деңгейде келісімшарттың негізінде ғана іске асырылады. Бұл келісімшартта трансшекаралық өзендерді тиімді пайдаланудың нақты механизмі қарастырылуы міндетті, яғни бақылау комиссиясының, сараптама ұйымының жұмысын, сондай-ақ мониторингті жүйелі түрде ұйымдастырған орынды.

2. Құқық бұзушылықтар анықталған жағдайда жауаптылық мәселесі халықаралық актілерге сәйкес туындауы тиіс. Яғни, бекітілген талаптар сақталынбаған жағдайда туындайтын жауаптылық институты конвенциямен баяндалғаны дұрыс. Бұл үшін трансшекаралық өзендерді пайдаланушы мемлекеттердің халықаралық конвенция мүшелері болуы маңызды.

3. Конвенция деңгейінде «халықаралық экологиялық қауіпсіздікке қолсұғатын қылмыстар» ұғымы терминологиялық нақтылануы тиіс. Сонымен қатар, аталған қылмыстарды қарауға өкілетті сотты белгілеп алған жөн.

Бұл аталған шаралар тұтас тіршілік ету аймағы, экономикалық салада мемлекеттердің өзара ықпалдастығы және жаһанды экологиялық кризистің, экологиялық апаттардың, қоршаған ортаның деградациясының алдын алу қажеттігін сезіну сынды қағидаттарды басшылыққа алу барысында толық іске асу мүмкіндігіне ие болады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Сотрудничество и безопасность в Центральной Азии: состояние и перспективы. – Алматы: КИСИ, 2008. – С. 323.

2 Қыпшақбаев Н.: Су – бүкіл адамзатқа ортақ игілік // <http://economics.kazgazeta.kz/?p=5301>. 14.08.2013

3 Гаврилова Ю.А. О некоторых проблемах охраны и использования трансграничных водных

объектов, расположенных на территории Республики Казахстан и сопредельных государств // Вестник КАСУ. - 2010. - №4.

4 Қазақстан мен Қытай трансшекаралық өзендерді пайдалану бойынша уағдаластыққа қол жеткізді // <https://www.zakon.kz/video/v/91836.html>. 12.06.2018

5 Избасаров А.О. Экологическая безопасность Каспийского региона // Мировые и региональные тенденции современной преступности и стратегии противодействия: материалы международной научно-практической конференции, посвященной памяти академика Академии естественных наук РК, Заслуженного деятеля науки и техники РК, д. ю.н. , проф. Е.И. Каиржанова.- Алматы: Казак университеті, 2012. - 262 с.

6 Хурчак Н.М. Международно-правовой статус Каспийского моря и международное экономическое сотрудничество прикаспийских государств: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - М., 2006.

7 Виноградова Е.В. Экологические преступления: вопросы квалификации и юрисдикции 2017 год – год экологии в России // <http://www.rumvi.com/products/ebook/экологические-преступления-вопросы-квалификации-и-юрисдикции-2017-год-год-экологии-в-россии/15454>

8 Садбаев Б. Водохранилища Узбекистана – убийцы Аральского моря // <http://www.newscentralasia.net/2011/07/14>

9 Крупные водохранилища (с полезным объемом более 10 миллионов м3) и ГЭС в бассейне реки Сырдарья // http://www.cawater-info.net/syrdarya/pdf/syr_reser_hps_r.pdf

10 Қытай Қазақстанға берген уәдесін орындамай отыр // <https://abctv.kz/kz/news/kytaj-kazakstanga-bergen-uadesin-oryndamaj-otyr>.

РЕЗЮМЕ

Сабыр А., докторант

E-mail: sabyr_2017@mail.ru

Международный Казахско-Турецкий университет им. Х.А. Яссави, г. Туркестан

О ЗАЩИТЕ И ИСПОЛЬЗОВАНИИ ТРАНСГРАНИЧНЫХ РЕК В КАЗАХСТАНЕ

Экологические проблемы большей части казахстанской воды трансграничны. Водоснабжение в нашей стране актуально, чувствуется нехватка качественной питьевой воды, а некоторые регионы нуждаются в воде. Водный объект подвергается антропогенному воздействию во время хозяйственной деятельности. Существует также геополитический аспект этой ситуации. Сегодня мы столкнулись с важным вопросом, касающимся использования водных ресурсов в трансграничных реках. Хотя проблема сложная, но ее политизация не должна допускаться.

В статье рассматривается вопрос о состоянии Соглашения между Правительством Китайской Народной Республики и Правительством Республики Казахстан о трансграничных реках, а также уголовной ответственности за уголовные преступления, связанные с международной экологической безопасностью.

Ключевые слова: водные объекты, трансграничные реки, загрязнение трансграничных рек, уголовная ответственность за международные экологические преступления, соглашение о сотрудничестве между правительством Китая и правительством РК.

RESUME

Sabyr Aisulu, doctoral student

E-mail: sabyr_2017@mail.ru

International Kazakh-Turkish University named after Kh.A. Yassavi, Turkestan

ABOUT PROTECTION AND USE OF TRANSBOUNDARY RIVERS IN KAZAKHSTAN

The environmental problems of the most Kazakhstani water are transboundary. Water supply in our country is relevant, there is a shortage of quality drinking water and some regions need water. The water body undergoes anthropogenic impact during economic activity. There is also a geopolitical aspect of this situation. Today we are faced with an important issue concerning the use of water resources in transboundary rivers. The problem is complex, but its politicization should not be allowed.

In the article the status of the Agreement between the Government of the People's Republic of China and the Government of the Republic of Kazakhstan on transboundary rivers, as well as criminal liability for criminal offenses related to international environmental security is studied.

Keywords: water bodies, transboundary rivers, pollution of transboundary rivers, criminal responsibility for international environmental crimes, cooperation agreement between the government of China and the government of the Republic of Kazakhstan.

М.С. Кенжебаев

докторант

E-mail: olzhaseitzyhanov@yandex.ru

Карагандинская академия
МВД Республики Казахстан
им. Б. Бейсенова

Методы, недопустимые в основе тактических приемов

Аннотация. В статье предложены отдельные результаты анализа теоретических исследований в области тактических приемов, применяемых в ходе расследования преступлений. Выведены основные методы, являющиеся основой для отдельных тактических приемов. Проведен сравнительный анализ методов, применяемых при производстве следственных действий, с перечнем условий, исключающих возможность применения полученных результатов процессуальных действий в качестве доказательств. Выведен круг методов, не допустимых для формирования тактических приемов. Вскрыты причины недопустимости использования рассмотренных методов.

Ключевые слова: криминалистическая тактика, тактический прием, недопустимые доказательства, тактический обман, межличностный конфликт, метод познания.

Обеспечение эффективности применения уголовно-процессуального законодательства в целях быстрого и полного раскрытия преступлений остается одной из главных задач уголовной политики [1].

Достижению указанной задачи служит разработка системы научных положений и формирование на их основе рекомендаций по организации и планированию расследования, определению линии проведения лиц, его осуществляющих, приемов проведения отдельных процессуальных действий, направленных на сбор и исследование доказательств, установление причин и условий, способствующих совершению преступлений, именуемой криминалистической тактикой.

Содержанием криминалистической тактики охватывается такой ее элемент, как тактический прием, под которым принято понимать наиболее рациональные и эффективные способы действий, и линия поведения при сборе, исследовании, оценке и использовании доказательств по уголовному делу. Развитие современных знаний психологии содержит посылки для модернизации тактических приемов.

Оценка процессов психологического воздействия на личность, волевой регуляции поведения участника уголовного процесса может обеспечить возможность выявления условий правомерности получаемых в результате такого воздействия и подлежащих установлению по уголовному делу сведений.

Ст.112 УПК закрепляет фактические данные, не допустимые в качестве доказательств и указывает следующие случаи:

1) с применением пыток, насилия, угроз, обмана, а равно иных незаконных действий и жестокого обращения;

2) с использованием заблуждения лица, участвующего в уголовном процессе, относительно своих прав и обязанностей, возникшего вследствие неразъяснения, неполного или неправильного ему их разъяснения;

3) в связи с проведением процессуального действия лицом, не имеющим права осуществлять

производство по данному уголовному делу;

4) в связи с участием в процессуальном действии лица, подлежащего отводу;

5) с существенным нарушением порядка производства процессуального действия;

6) от неизвестного источника либо от источника, который не может быть установлен в судебном заседании;

7) с применением в ходе доказывания методов, противоречащих современным научным знаниям.

При этом, перечень, наряду с указанными случаями, содержит сведения, которые получены путем лишения или стеснения гарантированных законом прав участников процесса. Данная трактовка законодательной нормы не определяет четкие границы её применения, и любое «стеснение» может стать основанием для признания добытых фактических данных о расследуемом событии недопустимыми в качестве доказательств. Полагаем, что указанные случаи охватывает такой способ воздействия на волю человека, который не оставляет выбора линии поведения и должен расцениваться как принуждение. Так, еще в 1925 г. Громов В.Л. отмечал, что «показание обвиняемого, добытое при помощи какого-либо воздействия, физического или психического насилия, не имеет никакой цены...» [2, с. 78].

Между тем, в современный период, не каждое психологическое воздействие на участника процесса со стороны лица, осуществляющего производство по делу, нужно считать неправомерным. В криминалистической тактике разработаны приемы воздействия, которые позволяют достичь задач установления психологического контакта, выявления психологических признаков сокрытия следов правонарушения, распознавания и изобличения лжи, выхода из потенциальных конфликтов, не нарушая при этом волевой регуляции поведения участников расследования.

Достаточно точно и полно пределы психического воздействия определил А.Р. Ратинов: «Правомерное воздействие различается от психического насилия наличием у подвергающегося воздействию лица свободы выбора той или иной позиции» [3, с. 163]. Однако, это правило, предъявляемое к приемам психологического воздействия, не предполагает свободы лжи и противодействия со стороны лиц, участвующих в уголовном процессе. Свобода выбора позиции предполагает сохранение волевого и рационального контроля над своим поведением. Психическое насилие же приводит к неадекватному восприятию, запоминанию или воспроизведению информации, что нецелесообразно по причине искажения истины по делу.

Так, к примеру, в ходе допроса обвиняемого, психическое насилие выступает причиной недопустимых, с позиции нравственности и закона, страдания лица и, в некотором роде, «перекладывает» бремя доказывания на самого обвиняемого. Такая ситуация способствует нарушению основополагающих принципов публичности и презумпции невиновности в уголовном судопроизводстве. Поэтому Фаткуллин Ф.Н. вполне обоснованно указал: «Подозреваемый, ... обвиняемый, ... могут высказывать свое мнение об искомых фактах, представлять доказательства, активно участвовать в их проверке и оценке, а равно обосновывать свои выводы по делу. Однако это - их право, а не юридическая обязанность» [4, с. 87].

В контексте допустимости тактических приемов, следует обратить внимание на тонкую грань, связанную с обманом и введением в заблуждение допрашиваемого. Некоторые авторы, в частности Костицкий М.В., полагают допустимым в ходе рефлексивного управления использование «ложной информации об установленных фактах, изобличенных соучастниках». Еще одним видом данного метода воздействия является «создание ложной угрозы» [5, с. 247]. Мы, все же, придерживаемся позиции, что обман со стороны лица, осуществляющего производство по делу, недопустим ввиду нарушения этических правил общения. Так, использование в научных трудах терминологии типа «следственные хитрости» или «следственные ловушки», под которыми понимаются тактические приемы, вызывает обоснованную критику. Сомнения в допустимости их использования были высказаны Митричевым С.П., а также Порубовым Н.И., Любичевым С.Т. [6; 7; 8]. Лексическое понимание терминов «обман», «хитрость» и «ловушка» определяет много общего между ними, способствует существенному размыванию и без этого трудно определяемых критериев этичности, ставит под вопрос перспективы разработки новых тактических приемов.

Под внушением в криминалистической литературе понимают такое психическое воздействие, после которого реципиент «принимает какую-либо идею без рационального обоснования и некритически следует ей» [3, с. 164]. Такой метод предполагает исключение выбора той или иной вероятности поведения и оказывает негативное влияние на формирование показаний. В этой связи, вполне обоснованно возникает вопрос о недопустимости внушающего воздействия в процессе расследования. В данной ситуации можно провести некоторую аналогию с воздействием посредством наводящих вопросов, содержащих в себе ответ. Уровень внушающего воздействия при этом таков, что способен привести к неадекватной даче показаний, исказить показания.

От наводящих вопросов следует различать уточняющие, которые направлены на конкретизацию событий и действий в части сведений, выступающих основой показаний. При этом, уточняющие вопросы могут играть роль одновременно напоминающих, перечисляя в констатирующей части данную ранее этим лицом информацию. Вопросы, в которые входят элементы показаний других

лиц, задаваемые с целью изобличения, или прочей тактической необходимостью, необходимо признать допустимыми. Вопросы такого рода служат своего рода предъявлением доказательств и в идеале сопровождаются фактической демонстрацией отдельной информацией, полученной в ходе допроса лиц, чьи показания воспроизводятся. Уточняющие и напоминающие вопросы весьма необходимы при повторных допросах, и исключение их из арсенала криминалистической тактики привело бы к возникновению неразрешимых познавательных проблем в ходе расследования. Наводящие же вопросы имеют несколько иную природу и направлены на «вымогательство» нужных показаний.

Проводя оценку тактических приемов, направленных на изобличение во лжи, Калугина Н.Г. полагает, что «Допрашивая глущего несовершеннолетнего, следователь так или иначе не может избежать определенного психологического воздействия на него с целью получения правдивых показаний. И, если здесь нет элементов обмана и насилия, в этом нет ничего противозаконного и аморального» [9, с. 98]. Однако, зачастую некоторые ученые занимаясь необдуманной рецепцией отраслевых норм, пришли к вариантам, при которых обман становится основной частью тактического приема. Так, к примеру, Ратинов А.Р., в попытке использовать положения военной тактики, предложил в качестве рекомендации разжигание межличностного конфликта [3, с. 161-162]. Такие рекомендации не допустимы ввиду противоречия этическим началам. Об этом писал Каневский Л.Л., считающий, что недопустимо «использование «слабых мест» в психике допрашиваемого, попытка толкования мести не как низменного качества, а как желания потерпевшего отплатить за оскорбление, обиду, страдания...» [10, с. 122-123].

Вместе с тем, в ходе расследования зачастую встречаются факты обращения к этим самым низменным чувствам личности допрашиваемого. Так, по результатам изучения уголовных дел было установлено, что в 3,7% случаев лицо, осуществляющее расследование, прибегало к обращению к низменным качествам личности допрашиваемого. Кроме того, 62% осужденных отметили, что лицо, осуществляющее производство по делу, использовало неэтичные методы установления психологического контакта, обещая предоставить свидание с близкими и т.п. в обмен на признание виновности, 23 % - что лицо, осуществляющее расследование, относилось к нему с неприязнью. Лишь 7% опрошенных остались в позитивном отношении к следователю.

Полагаем, что формирование у личности целей, предполагающих противоправное поведение, противоречит самому назначению уголовного судопроизводства и в этой связи недопустимо ни с этической точки зрения, ни с точки зрения требований закона.

Представляет интерес вопрос об использовании фактора внезапности при проведении тактических приемов. Некоторые считают, что их использование зачастую приводит к стрессовому состоянию и дезорганизации психических процессов у допрашиваемого, что недопустимо. Не соглашаясь с такой позицией, отметим, что фактор внезапности обладает большой избирательностью, и в этом смысле добросовестному лицу, дающему правдивые показания, опасаться нечего. Более того, стресс, связанный с дезорганизацией психических процессов, длителен по времени протекания. Внезапность же, по сути, в силу кратковременного характера, не может вызывать стрессового состояния. По сути, элемент внезапности весьма важен для предотвращения противодействия расследованию. Так, к примеру, незамедлительный допрос подозреваемого, сразу же после его задержания, препятствует построению логически непротиворечивой вымышленной легенды. Фактор внезапности нельзя использовать для создания стрессовой ситуации, а лишь для осуществления мер противодействия расследованию. Следует признать то, что фактор внезапности нередко сводит к нулю тактический риск и способствует профилактике конфликтных ситуаций.

Не менее интересным тактическим приемом является предъявление вещественных доказательств для актуализации ассоциативных связей и помощи в воспоминании забытого. Его целью является возбуждение допрашиваемого.

Использование же предметных аналогов доказательств и, тем более, их предъявление в целях изобличения, практически являясь обманом, весьма схоже с сообщением ложных сведений, о том, что следователь располагает фактическими данными, которыми в действительности не обладает [11, с. 20]. То же касается заменителей вещественных доказательств для использования их в качестве предметов опознания в целях изобличения лица. Рекомендации по «суррогатному опознанию», исходя из целей преодоления противодействия, необходимо признать недопустимыми.

Описывая сущность требований допустимости нельзя не коснуться и вопроса соответствия тактических приемов требованиям научности. Так, относительно недавно в литературе появились точки зрения, направленные на некоторую механизацию правосудия. Отдельные ученые предлагают использовать в процессе расследования технические разработки и приборы, которые способны, якобы, давать оценку поведению человека. Так, Звонков В.Н. полагает, что применение аппаратуры, регистрирующей психофизиологические явления, представляет собой осуществление приемов расследования, которые «должны быть признаны самим законом в прямой позитивной форме». Между тем, Шадрин В.С. верно отметил, что полиграф предназначен для выявления эмоциональных различий на основе фиксации физиологических изменений, однако причины последних остаются за пределами исследований, на которые способна техника, в силу чего использование их в

доказывании по уголовным делам не представляется возможным.

И, наконец, хотелось бы обратить внимание еще на один «прием», заимствованный из психологии. Так, Китаев Н. и Тельцов А. в качестве нетрадиционного приема допроса обвиняемого предложили применение музыки, парфюмерных запахов и возможностей биоритмологии [12, с. 287-292]. При этом, с их точки зрения, эффективность применения данных элементов связывается с предварительным погружением лица в состояние сенсорного голода, что заставляет последнего «раскрываться» перед допрашиваемым. Вместе с тем, данный «прием» не предполагает самостоятельных процедур погружения в чувство такого сенсорного голода, а его достижение связано лишь с применением мер процессуального пресечения, которые не могут применяться целенаправленно для достижения данной цели. Отсутствие какой-либо репрезентативности в отношении обоснования рекомендаций по применению биоритмологии, парфюмерных запахов и музыки делает их и вовсе сомнительными. В этой связи следует еще раз повториться о том, что лженаучные, вероятностно-субъективные, гипотетические подходы в определении путей развития криминалистической тактики и криминалистики в целом недопустимы.

Исходя из изложенного, могут быть сформулированы следующие выводы:

1. Разжигания межличностного конфликта на основе низменных побуждений личности не допустимо в качестве тактического приема.
2. Создание стрессовых состояний ввиду противоречия нравственным началам уголовного судопроизводства в качестве тактических приемов недопустимо.
3. Использование копий, аналогов и моделей предметов в качестве предметов, предъявляемых в ходе расследования преступлений, за исключением целей напоминания неприемлемо.
4. Использование биоритмологических, сенсорных и парфюмерных «методов познания» в рамках криминалистического познания не имеет достаточного научного обоснования, в связи с чем признается недопустимым.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года: Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858 // «Казахстанская правда». - 2009. - 27 августа.
- 2 Громов В.Л. Дознание и предварительное следствие. - М.: Изд-во: «Мосполиграф», 1925.
- 3 Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей: учебное пособие. - М., 1967.
- 4 Фаткуллин Ф.Н. Общие проблемы процессуального доказывания. - Казань: Издательство Казанского университета, 1976.
- 5 Костицкий М.В. Введение в юридическую психологию: методологические и теоретические проблемы. - Киев: Издательство: «Выща школа», 1990.
- 6 Митричев С.П. Следственная тактика. - М.: Изд-во ВЮЗИ, 1975. - С. 5.
- 7 Порубов Н.И. Допрос в советском уголовном судопроизводстве. - Минск: Изд-во: «Вышэйшая школа», 1973. - С. 129-130.
- 8 Любичев С.Т. Этические основы следственной тактики. - М.: Изд-во: «Юридическая литература», 1980.
- 9 Калугина Н.Г. Этические основы отдельных следственных действий по делам о преступлениях несовершеннолетних: дис. ... канд. юрид. наук. - Ижевск, 1996.
- 10 Каневский Л.Л. Криминалистические проблемы расследования и профилактики преступлений несовершеннолетних: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. - М., 1984. - 33 с.
- 11 Шепитько В.Ю. Допрос несовершеннолетних: психология и тактика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Харьков: Харьковский юридический институт, 1991.
- 12 Китаев Н., Тельцов А. Нетрадиционные приемы допроса обвиняемого // Записки криминалистов. Вып. 3. / под ред. В.А. Образцова. - М.: Изд-во: «Юрикон», 1994.

ТҮЙІН

Кенжебаев М.С., докторант

E-mail: olzhassaitzhanov@yandex.ru

Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

ТАКТИКАЛЫҚ ТӘСІЛДЕРДІҢ НЕГІЗДЕРІНДЕ ЖОЛ БЕРІЛМЕЙТІН ӘДІСТЕР

Мақалада әр түрлі ғылымдардың қазіргі жетістіктерін ескере отырып, өзекті тактикалық тәсілдерді белсенді түрде дайындаудың алғышарттары белгіленген. Криминалистикалық тактика мен тактикалық тәсілдің арақатынасы қарастырылған. Сонымен қатар, тактикалық тәсілдің маңыздылығын анықтау тұжырымдалған. Заң әдебиеттерін және ғалымдардың көзқарастарын талдау негізінде тактикалық тәсілдерді авторлық жіктеу ұсынылған. Қылмыстық сот ісін жүргізуде тактикалық тәсілдерді қолданудағы жалпы қабылданған өлшемдер зерделенген.

Түйін сөздер: криминалистикалық тактика, тергеу тактикасы, тактикалық тәсіл, іске жататын

RESUME

Kenzhebaev M.S., doctoral student

E-mail: olzhasseitzhanov@yandex.ru

Karaganda academy of IAM of the Republic of Kazakhstan after B. Beisenov

SEPARATE FEATURES OF FORMING OF TACTICAL RECEPTION

The article studies results about theoretical research in tactical receptions that applies during crimes investigation. The main methods, which are the basis of separate tactical receptions are suggested in the work. Comparative analysis of ways used while investigative actions are produced with conditions excluding the possibility of results on processual actions using as proves. Variety of methods not allowed forming tactical receptions is conducted in the article. Here also studied reasons why applying of methods is excepted.

Keywords: forensic tactics, inquisitional tactics, tactical reception, admission of tactical reception, tactical deception, interpersonal conflict, method of cognition.

А.С. Бердалиева

докторант

E-mail: anara.b.1983@mail.ru

Академия
правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан
г. Нур-Султан

О некоторых аспектах обусловленности коррупции в Республике Казахстан

Аннотация. Коррупция – сложное социальное явление, обусловленное различными факторами. Среди них особое место занимают социально-психологические, социально-политические, социально-правовые и кадровые факторы. Каждый из них необходимо рассматривать как в отдельности, так и в совокупности. Изучение и прогнозирование этих факторов позволит минимизировать коррупционные риски. А комплексный подход – предупредить коррупционные проявления.

Ключевые слова: обусловленность коррупции, социально-психологические факторы, социально-политические факторы, социально-правовые факторы, кадровые факторы, комплексный подход.

Обусловленность такого явления, как коррупция, в каждом государстве имеет свои отличительные черты, посредством изучения которых вполне реально составить картину об общих и частных проблемах в политической, экономической, правовой и социальной сферах государства.

Сущность крайне негативного явления, как коррупция, правоведы объясняют различными причинами, в числе которых экономические, политические, правовые и иные факторы. Мы же считаем, что все факторы, детерминирующие коррупцию, необходимо рассматривать как в отдельности, так и в совокупности. Немаловажное место среди условий, порождающих коррупцию, занимают социально-психологические, социально-политические, социально-правовые и кадровые факторы.

Коррупция как социальное явление представляет собой сложный процесс, обусловленный отношениями в обществе, развивающимися в соответствии с законами психологии. Коррупция - это объективное отражение психологических процессов, происходящих в обществе. Так, в различных обществах отношение к одному и тому же действию субъекта может быть диаметрально противоположным. Для казахов традиционно гражданин считается уважаемым и почитаемым, если он оказывает помощь своим родным и близким, друзьям. Это правило не исключение и для казахов - государственных служащих. В странах Западной Европы, наоборот, к лицу, использующему свои служебные полномочия для достижения личных, семейных, дружеских целей, относятся крайне негативно.

Поэтому, характеризуя социально-психологические детерминанты коррупции, следует исходить не из общих стандартов противодействия коррупции, а из конкретных отношений, зависящих от культурных и моральных ценностей, складывающихся в гражданском обществе Казахстана, а также из личных деловых качеств субъекта коррупции.

Одним из субъектов таких отношений выступает физическое лицо, с его личностными особенностями и представлениями о государстве, праве, их институтах и коррупции.

Коррупцированный чиновник, помимо

корыстных мотивов, может руководствоваться личными убеждениями, к числу которых относятся компенсация вредных условий труда, связанных с пребыванием на службе, желание не отделяться от коллектива, либо отдельных его членов, стремление жить «на широкую ногу» и т.д.

Все физические лица являются членами гражданского общества, в котором действуют культурные ценности, моральные, нравственные принципы и этические нормы.

Поэтому любой индивид нашего общества, в том числе государственный служащий, должен иметь представление о допустимом либо влекущем нарушение чьих-либо прав поведении, о реализации предоставленных ему законами прав в тех пределах, пока они не посягают на права и интересы других лиц.

Вышеуказанные знания он может получить из правовых актов, зачастую написанных сугубо для юристов, либо из правил морали, действующих в определенном обществе.

Первой и основной ячейкой общества, формирующей нравственный фундамент личности, становится его семья. Поэтому воспитание ребенка с привитием ему элементарных нравственных принципов становится наиболее эффективным рычагом противодействия многим видам правонарушений, в том числе коррупции. Нравственное воспитание ребенка, привитие ему с детства моральных ценностей - залог нашего успеха в будущем.

Следующими ячейками общества, формирующими нравственные устои индивидуума, становятся детский сад, школа, университет. Уже на этих стадиях ребенок начинает осознавать социальное неравенство в обществе: он сравнивает одежду, транспорт, бытовые условия, семейное положение родителей своих сверстников, постепенно вырабатывая механизмы адаптации к членам общества. Он видит не только благосклонное отношение своих ровесников к «статусной» группе, но и замечает такое же отношение к ней воспитателей, позже педагогов. На вышеуказанной стадии важно, чтобы ребенок понимал, что несмотря на материальное и социальное неравенство, которое для нашего общества неизбежно, в рамках правового поля мы все равны, как граждане Казахстана мы имеем равные права и несем равные обязанности.

Отношения в коллективе также могут повлиять на коррупциогенность отдельных ее служащих. Индивидуум, противящийся коррупционным проявлениям, попав в среду, где коррупция является нормой, правилом поведения, дополнительным источником дохода, может либо принять условия этой среды и постепенно стать ее членом, либо стать изгоем, «чужим среди своих», потому что переделать всю систему невозможно. При этом, он становится не только чужим для своих коллег, он становится посторонним, неудачником для самого себя.

И наконец, значительная часть гражданского общества, лично либо опосредованно столкнувшаяся единожды с проблемами коррумпированности чиновничьего аппарата, относится к государственной службе как к институту «личного материального обогащения».

К социально-психологическим детерминантам коррупции можно отнести и нашу ментальность, обычаи и традиции, которыми мы руководствуемся в повседневной жизни. Все они в совокупности накладывают определенный отпечаток на наше сознание, программируя модель поведения личности.

Мы уверены, что, если, не отблагодарить врача, педагога, эти лица не окажут нам должной медицинской помощи, либо не дадут нашему ребенку достаточного количества знаний, либо внимания. Такая убежденность в последствии переходит из области образования и медицины, в сферу государственной и правоохранительной службы. Обращаясь, к примеру, за получением разрешительных документов, мы заведомо чувствуем себя «обязанными» должностному лицу, которое формировало необходимый пакет документов для дачи такого разрешения, относясь к его службе не как к исполнению таким лицом профессионального долга, а как к содействию в оказании нам юридической и иной помощи. А одарив впоследствии такое должностное лицо, оценивая его поведение как должное, мы, сами порой того не осознавая, оказываем ему и обществу «медвежью услугу», способствуя рецидиву названного поведения со стороны должностного лица и отражению его на других лицах.

Результат, по мнению некоторых ученых, очевиден: «коррупция становится составной частью национальной культуры, поэтому лица, использующие такие методы, могут быть удивлены, если им сказать, что то, что они делают, является бесчестным и неэтичным» [6].

Вместе с тем, мы не можем отказаться от национальных обычаев и традиций, от культурного наследия, передававшегося нам предками из поколения в поколение.

Поэтому, противодействуя коррупции и отдавая при этом прерогативу системному комплексному подходу, нам необходимо формировать индивидуальное и общественное сознание, правовую культуру, свободные от коррупции, уважительно почитающие наше культурное наследие и достоинство.

Не менее значимую роль в формировании сознания граждан играют социально-политические, социально-правовые процессы, протекающие в государстве.

Учеными в области криминологии и уголовного права на протяжении длительного периода отмечается, что противодействие коррупции является не только задачей правоохранительных органов, но и политической волей конкретного государства. Политическая воля - это, прежде

всего, воля правящей элиты.

По мнению С. Роуз-Аккерман, «... Самые хорошие идеи остаются бесполезными до тех пор, пока не найдется политик, желающий воплотить их в жизнь» [7, с. 6].

На сегодняшний день мы имеем Антикоррупционную стратегию Республики Казахстан на 2015-2025 годы [1], определяющую политический курс нашего государства в области противодействия коррупции на ближайшее время. Ею заложены основные цели и задачи, приоритетные направления открытой и прозрачной антикоррупционной политики, с привлечением институтов общественного контроля.

Но как показывает практика, противодействовать данному негативному явлению должны все институты государства и общества, включая средства массовой информации. Только посредством совместного участия мы сможем снизить уровень коррупциогенности в стране. При этом, противодействие коррупции должно осуществляться посредством как декларативных мер, так и реальными целенаправленными действиями каждого субъекта, осуществляющего такое противодействие.

Вместе с тем, на практике зачастую меры, заложенные в стратегических документах, реализуются лишь сотрудниками специального ведомства, основной функцией которого все же остается уголовное преследование. Говоря много о предупредительных мерах по противодействию коррупции, мы до сих пор не видим механизма их реализации.

Выступая лозунгово о необходимости повышения правовой культуры населения, мы забываем о том, что большинство трудоспособного населения являются не только юридически, но и в целом необразованными.

Точных сведений относительно трудоспособного количества лиц, имеющих в Республике Казахстан высшее и средне-специальное образование, и их процентном соотношении к общей численности населения нет.

Согласно сведениям Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан [9], коэффициент валового охвата высшим образованием в 2017 году составил 54,29%.

Однако и этот показатель не отражает объективную картину действительности.

Несмотря на столь громкое название коэффициента, реальная картина значительно хуже: указанный выше показатель «определяется, как отношение численности учащихся, независимо от возраста, обучающихся в организациях технического и профессионального образования (МСКО-5) и вузах (МСКО 6-8), к общей численности населения в возрасте 18-22 лет» [9].

То есть в числителе мы имеем всех лиц, получающих средне-специальное и высшее образование, независимо от возраста, а в знаменателе – общее количество населения Республики Казахстан в возрасте от 18 до 22 лет.

Тогда как фактически в целях более точного определения статистических данных о валовом охвате высшим образованием, не меняя знаменатель, в числителе необходимо отражать сведения о численности обучающихся в вузах, которая по состоянию на 2017-2018 учебный год составила 496 209 лиц [10] (численность обучающихся в колледжах на тот же период составила 489 337 лиц [11]).

Результат очевиден: 54,29% - объективная картина действительности, помноженная вдвое. Соответственно, валовый охват высшим образованием составляет около 28%.

Сколько же тогда составляет процент трудоспособных лиц, имеющих высшее или хотя бы средне-специальное образование, на общую численность населения Республики Казахстан, потенциально подпадающих под признаки субъекта преступления (в возрасте свыше 16 лет)? Ответ на данный вопрос, безусловно, ужасает каждого.

Объективно при таких показателях реализовать одно из приоритетных направлений Антикоррупционной стратегии - «формирование уровня антикоррупционной культуры» [1] посредством охвата всех учебных заведений, гражданского общества «обучающими антикоррупционными курсами» [1] невозможно.

По указанным выше основаниям добиться «кардинального искоренения правового нигилизма в обществе» [1] к окончанию 2025 года крайне затруднительно, без изменения системы среднего и высшего образования нашего государства.

Таким образом, зачастую отдалённость и отчужденность государственных органов и институтов гражданского общества от такой глобальной мировой проблемы, как коррупция, может стать камнем преткновения на пути реализации стратегически важных документов в области противодействия коррупции.

В этой связи, полагаем необходимым выработать механизм взаимодействия государственных органов по реализации стратегического документа по противодействию коррупции.

Не последнее место среди обуславливающих коррупцию условий отведено и социально-правовым факторам. Несовершенство действующего законодательства, правовые коллизии и пробелы порождают лазейки для любого вида правонарушений, в том числе и коррупционных.

Не всегда сложившиеся в обществе социальные отношения, экономический строй находят

отражение в правовых актах государства. Законодательные органы зачастую идут не в ногу со временем, а со «значительным опозданием».

Такое «опоздание», по мнению некоторых ученых, таких как Н.И. Гетман [3], может исчислять десятками лет и напрямую влиять на развитие современных рыночных отношений, затормаживая их.

Вместо того, чтобы совершенствовать уже имеющиеся правовые акты, на практике показавшие свои достоинства и недостатки, мы зачастую сталкиваемся с постоянными изменениями и дополнениями законодательства. При этом, такие изменения и дополнения не всегда являются обоснованными.

Примером тому служит Уголовный кодекс Республики Казахстан. До 1997 года, несмотря на статус независимого государства, мы продолжали руководствоваться УК КазССР. В 1997 году был принят Уголовный кодекс Республики Казахстан. Хотя существенно общественные отношения не претерпели изменений, уже в 2014 году нашим государством был вновь принят Уголовный кодекс.

Вместо повышения качества правовых актов, государством особый акцент уделяется их количеству. При этом суммы бюджетных средств, затраченные на принятие новых законов, остаются лишь на бумаге, из года в год переходя в макулатуру.

Помимо нестабильности действующего законодательства существует проблема противоречивости его норм: зачастую одни и те же категориальные понятия в различных правовых актах, регулирующих схожие правовые отношения, находят различные определения, многие вопросы не находят должной регламентации в правовых актах, содержательность отдельных правовых норм оставляет желать лучшего, использование в правовых актах неюридического языка не выдерживает никакой критики.

Так, определенные дискуссии в уголовно-правовой сфере идут относительно природы подарка. Некоторые ученые считают, что, если подарок передан в качестве благодарности за совершение определенных действий специальным субъектом он должен рассматриваться как предмет взятки. При этом, стоимость такого подарка и наличие предварительной договоренности между субъектами получения и дачи взятки не должны влиять на правовую сущность предмета взятки.

Такого мнения, в частности, придерживаются Д.А. Дмитриев, А.В. Кудашкин, В.М. Корякин [4; 5].

Помимо правовых актов деятельность государственных служащих регламентирована множеством подзаконных актов, инструкций, которые зачастую входят в противоречие с законами. Более того, такие подзаконные акты порой издаются для определенного круга лиц, являются недоступными широкому пользователю, закрытыми, что, очевидно, создает условия для коррупции.

Третья составляющая несовершенства законодательства выражается в непоследовательности процесса реформирования, а также несогласованности процесса реализации отдельных реформ.

Не оспаривая наличие законодательной базы по противодействию коррупции, отдельные ее институты на практике в силу ряда объективных причин не могут быть реализованы правоприменителем.

Применительно к Уголовному кодексу Республики Казахстан это относится и к институту состава преступления, его составным частям, и к институтам мер уголовно-правового воздействия, уголовной ответственности и наказания, освобождения от уголовной ответственности и наказания и т. д.

И, наконец, отсутствие в настоящее время антикоррупционной экспертизы, которая ранее проводилась Министерством юстиции Республики Казахстан, порождает коррупционные риски в самих правовых актах. Целью данной экспертизы является установление соответствия всех правовых актов государства законодательству по противодействию коррупции, устранение пробелов, коллизий и других форм несовершенства.

Отсутствие регулятивных факторов, несовершенство отдельных общественных институтов, дублирование либо монополизация полномочий государственных органов уже на стадии обсуждения законопроектов, не говоря об их реализации, являются фактором, сдерживающим своевременное и качественное проведение процесса реформирования законодательства.

В этой связи, полагаем, необходимо дальнейшее совершенствование законодательства в области противодействия коррупции, а так введение антикоррупционной экспертизы правовых актов.

Кадровая составляющая в обществах пограничного типа также зачастую является одним из условий, порождающих коррупционные проявления.

Любой без исключения государственный служащий должен обладать определенными личными, морально-деловыми качествами для осуществления своих функциональных обязанностей. Законодательство Республики Казахстан, а также программные документы в сфере государственной службы и антикоррупционной политики требуют осуществления подбора и расстановки кадров с учетом знаний, личных, морально-деловых качеств претендующих лиц.

Вместе с тем, такое требование зачастую остается лишь на бумаге и носит декларативный характер. Говоря о подборе и расстановке кадров, хотелось бы прозрачности и открытости этих процессов в пределах, которые позволили бы реально оценить складывающуюся тенденцию в

конкретном государственном органе. Почему лица с более высоким уровнем знаний и морально-деловых качеств годами могут находиться в «резерве», а другие, характеризующиеся более низкими показателями, сразу после объявления конкурса переходят в ранг государственных служащих? Не являются ли такие действия первых руководителей протекционизмом? Отсутствие реальной независимой оценки (либо оценки уполномоченного государственного органа в лице Агентства по делам государственной службы и противодействию коррупции в отношении государственных служащих других органов) по осуществлению проведения конкурса на занятие соответствующих должностей становится прямой дорогой к коррупционным проявлениям различного рода.

И данная проблема на сегодняшний день является не единственной.

Мы имеем дело с непрофессионализмом кадрового состава, с некомпетентностью отдельных государственных служащих.

Некомпетентность и отсутствие должного уровня профессионализма объясняются, по нашему мнению, 3 составляющими.

Во-первых, поступление на государственную службу, несмотря на объявление открытого конкурса, носит закрытый характер. Реальная картина конкуренции кандидатов на государственную службу, выбора определенного претендента ввиду его личных, морально-деловых качеств простому обывателю и даже лицам, изъявившим желание участвовать в конкурсе, недоступна.

Закрытость кадрового подбора и расстановки не только «подталкивает» руководителей государственных органов на совершение коррупционных правонарушений в виде злоупотреблений и получения взяток, но и дает основание лицу, кандидату на вакантную должность, полагать, что место на государственной службе имеет стоимостное выражение, создавая тем самым риск для совершения фактов дачи взяток.

Наиболее уместным, по нашему мнению, в данной ситуации является высказывание У.Т. Сайгитова: «Методы коррупционного характера не просто предпочтительны при реализации каких-либо задач, а необходимы, ибо в ином случае зачастую сопряжены с невероятными трудностями» [8].

Во-вторых, пребывание на государственной службе лиц, которые еле прошли пороговое значение при прохождении тестирования на определение уровня знаний, будет напрямую укоренять некомпетентность и отсутствие профессионализма. Их статус государственного служащего всегда будет находиться под угрозой «сокращения». Соответственно, данная группа лиц заведомо подвержена коррупционным правонарушениям, в первую очередь, ввиду их некомпетентности, а также ввиду боязни потерять место работы.

Подобную точку зрения разделяют многие ученые, в том числе и отечественные. По мнению Е.О. Алауханова и Д.Е. Турсынбаева, «стремительные и кардинальные преобразования в Республике Казахстан происходят при сохранении порядка 70% государственных служащих, причем на своих местах остались многие из тех, кто не был в состоянии приспособиться к новым условиям и начать свой самостоятельный бизнес или применить в нем свой талант и профессионализм. Значит, остались не самые лучшие, осталась большая часть носителей старых стереотипов закрытости власти и приверженцев возможности ее вмешательства во все сферы жизни» [3, с.172].

В-третьих, текучесть кадров на государственной службе, обусловленная низкой заработной платой, недостаточной социальной защищенностью, поступление на государственную службу лиц, не имеющих опыта работы, отсутствие работников, желающих и имеющих возможность их обучать, являются факторами, свидетельствующими о непрофессионализме всего государственного аппарата.

Таким образом, некомпетентность и недостаточный профессионализм отдельных государственных служащих приводит к неправильному пониманию норм права, должностных инструкций, их расширительному толкованию в конкретной ситуации, что способствует появлению определенных коррупционных рисков. Некомпетентность и отсутствие профессионализма могут проявляться в недостаточности знаний для осуществления функциональных полномочий, нарушении сроков рассмотрения обращений и ходатайств физических либо юридических лиц, нарушении различных процедур, правил, нецелевом использовании денежных средств, несоблюдении норм различных отраслей законодательства и т.д. А если такие действия государственного служащего не контролируются, результат в виде нарушенных прав, свобод и интересов неизбежен.

Однако зачастую недостаточно компетентные и профессиональные государственные служащие остаются безнаказанными и продолжают свою службу в государственном органе. При названной ситуации объективно следует негативное отношение, полная потеря доверия населения к институтам власти и государственного управления.

В этой связи, в целях повышения качества профессионализма и компетентности государственного аппарата, необходимо шире практиковать открытость, прозрачность и доступность информации о том, как лица поступают на государственную службу. В такой информации необходимо отражение четкого обоснования, почему при решении вопроса о трудоустройстве отдельным лицам отдается преимущественное предпочтение, соответствует ли решение руководителя результатам объективной оценки знаний кандидата, а также его личным, морально-деловым качествам, проходил ли конкурс

на вакантные должности в условиях конкуренции. Кроме того, полагаем, что названная информация должна подвергаться оценке уполномоченным государственным органом в лице Агентства по делам государственной службы и противодействию коррупции в отношении государственных служащих других органов, с учетом обозначенных критериев.

Таким образом, комплексный подход позволит минимизировать коррупционные риски, а также предупредить условия, порождающие коррупционные проявления.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Об Антикоррупционной стратегии Республики Казахстан на 2015-2025 годы: Указ Президента Республики Казахстан от 26 декабря 2014 года № 986 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1400000986>.

2 Алауханов Е.О., Турсынбаев Д.Е. Борьба с коррупцией: учебное пособие. – Алматы: Юридическая литература, 2008. – 288 с.

3 Гетман Н.И. Коррупция как грипп: все болеют, никто не умирает, но лечение необходимо // Преодоление коррупции — главное условие утверждения правового государства / под ред. А.И. Комарова. - М., 2009. - Т.1 (39). - С.482.

4 Дмитриев Д.А., Кудашкин А.В. Конфликт интересов начинается ... с подарка?! // Гражданин и право. - 2010. - №7.

5 Корякин В.М. Коррупция в Вооруженных Силах: теория и практика противодействия. - М., 2009. - С.170.

6 Основы борьбы с организованной преступностью / под ред. В.С. Овчинского, В.Е. Эминова, Н.П. Яблокова. - М., 1996.

7 Роуз-Аккерман С. Причины, следствия, реформы / С. Роуз-Аккерман; пер. с англ. О.А. Алякринского. – 2-е изд. – М.: Логос, 2010 – 356 с.

8 Сайгитов У.Т. Специфика причин коррупции в Республике Дагестан // Коррупция и борьба с ней. - М. 2000. - С. 42.

9 Министерство национальной экономики Республики Казахстан. Комитет по статистике. Официальная статистическая информация (по отраслям). Образование. ВУЗы. Коэффициент валового охвата высшим образованием // http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersEducation?_afzLoor=5430530694628763. Дата обращения: 20.01.2019 г.

10 Министерство национальной экономики Республики Казахстан. Комитет по статистике. Официальная статистическая информация (по отраслям). Образование. ВУЗы. Численность студентов высших учебных заведений // http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersEducation?_afzLoor=5430530694628763. Дата обращения: 20.01.2019 г.

11 Министерство Национальной Экономики Республики Казахстан. Комитет по статистике. Официальная статистическая информация (по отраслям). Образование. ВУЗы. Численность учащихся в колледжах // http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersEducation?_afzLoor=5430530694628763. Дата обращения: 20.01.2019 г.

ТҮЙІН

Бердалиева А.С., докторант

E-mail: anara.b.1983@mail.ru

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы

Құқық қорғау органдары академиясы, Нұр-Сұлтан қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ШАРТТЫЛЫҒЫНЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ ТУРАЛЫ

Сыбайлас жемқорлық - әр түрлі факторларға негізделген күрделі әлеуметтік құбылыс. Олардың ішінде әлеуметтік-психологиялық, әлеуметтік-саяси, әлеуметтік-құқықтық және кадрлық факторлар ерекше орын алады. Олардың әрқайсысын жеке де, жиынтықта да қарау қажет. Осы факторларды зерделеу және болжау сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтуға мүмкіндік береді. Ал кешенді тәсіл сыбайлас жемқорлық көріністерін алдын алуға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлықтың шарттылығы, әлеуметтік-психологиялық факторлар, әлеуметтік-саяси факторлар, әлеуметтік-құқықтық факторлар, кадрлық факторлар, кешенді тәсіл.

RESUME

Berdaliev A.S., doctoral student

E-mail: anara.b.1983@mail.ru

Academy of Law enforcement agencies under the General Prosecutor's office
of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan

ON SOME ASPECTS OF CORRUPTION CONDITIONS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Corruption is a complex social phenomenon caused by various factors. Among them, social and psychological, social and political, social and legal and human factors occupy a special place. Each of them must be considered both individually and as a whole. The study and prediction of these factors will minimize corruption risks. A comprehensive approach will prevent corruption.

Keywords: conditionality of corruption, social and psychological factors, social and political factors, social and legal factors, human factors, integrated approach.

Т.К. Авенов

магистр права, докторант

E-mail: tavenov@bk.ru

Академия правоохранительных
органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, г. Нур-Султан

Анализ судебной практики по делам об административных правонарушениях по ст. 488 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях

Аннотация. В статье проведено исследование судебной практики по делам об административных правонарушениях, относящихся к нарушению казахстанского законодательства о правилах организации и проведения публичных мероприятий за 2016-2018 годы. Рассмотрены и проанализированы принятые меры административного наказания по ст. 488 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях. На сегодняшний день судьи не учитывают возраст участника публичного мероприятия, возможность его обмана со стороны организаторов, его заслуги перед государством и обществом, отсутствие административных правонарушений и преступлений и пр. В научной статье приведены примеры из судебной практики, подтверждающие вышесказанное. В связи с этим предлагаем учитывать смягчающие обстоятельства при вынесении приговора судом.

Ключевые слова: публичные мероприятия, административное взыскание, участник публичного мероприятия.

Исследование вопросов организации и проведения публичных мероприятий, административной ответственности за их нарушение, а также характера и содержания судебного процесса на сегодня имеют актуальное значение в научной сфере казахстанского административного права. Республика Казахстан, как правовое государство, признающее демократические ценности, ставит перед собой цели совершенствования правовых механизмов, которые обеспечивают сочетание охраны общественного порядка, поддержки государственной безопасности, обеспечения конституционных прав граждан Республики Казахстан, а также выполнения международных обязательств в сфере защиты прав и свобод человека.

Одним из важнейших элементов института государственного регулирования публичных мероприятий является практика судебных процессов по административным делам, связанным с нарушением правил организации и проведения публичных мероприятий. В ст. 77 Конституции РК приведены принципы отправления правосудия в Республике Казахстан [1]. Решения судьи, принятые в ходе рассмотрения дел об административных правонарушениях по ст. 488 КРКоАП, должны быть законными, справедливыми, соразмерными проступку, независимыми от политической ситуации в стране и учитывать обстоятельства дела.

В текущей редакции ст. 488 КРКоАП предусмотрены следующие виды наказаний:

- предупреждение (ч.1 ст. 488 КРКоАП);
- штраф до 20 МРП (для должностных лиц до 50 МРП) (ч. 1, ч. 2, ч. 3 ст. 488 КРКоАП);
- административный арест до 10 суток (при неоднократности до 20 суток) (ч. 1, ч. 3 ст. 488 КРКоАП) [2].

С 2015 года административный арест как мера наказания стала применяться к участникам публичных мероприятий (ч. 1 ст. 488 КРКоАП).

В рамках данной статьи нами были рассмотрены судебные постановления за период с 2011 года по 2018 год, опубликованные в Банке судебных актов Верховного суда Республики Казахстан [3], а также обобщения административных дел по ст. 488 УК РК, составленные Секретариатом специализированной судебной коллегии ВС РК [4].

В рисунке 1 представлены данные по судебной практике за последние 8 лет.

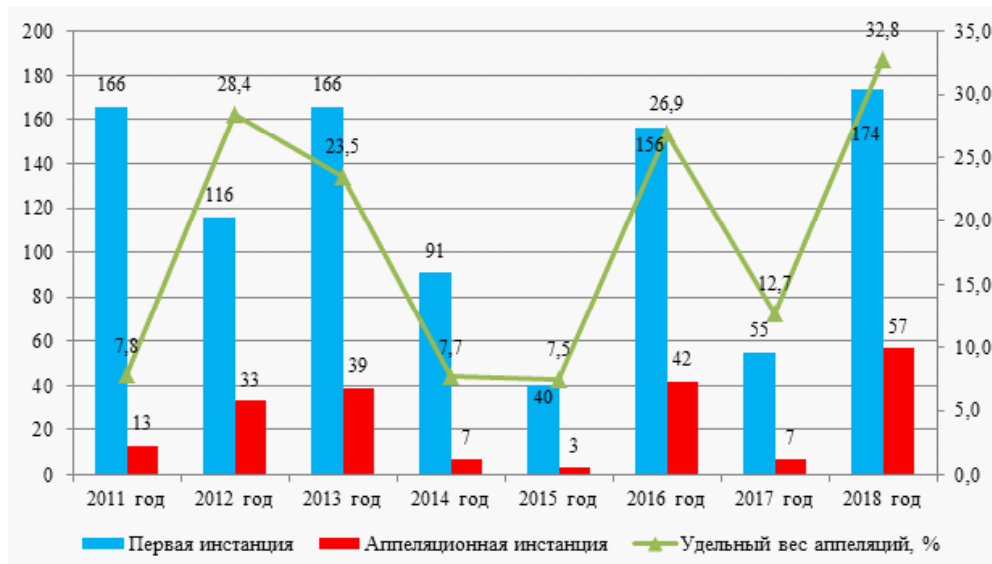

Рис.1 Судебная практика за 2011-2018 годы, ед. судебных постановлений
Примечание: составлено автором по источникам [3; 4]

Рисунок 1 демонстрирует, что динамика количества административных судебных процессов по вопросам нарушения правил организации, проведения и участия в публичных мероприятиях носит не постоянный характер. Так, в 2015 году судами было рассмотрено всего 40 административных дел, что является минимумом в исследуемом периоде. В 2018 году наблюдается максимальное количество административных дел, которые были рассмотрены в казахстанских судах - 174. По всем 174 административным делам подсудимые были признаны виновными и подверглись предусмотренным видам наказаний. Анализ 174 судебных постановлений 2018 года показал, что большинство административных дел по ст. 488 КРКоАП было заведено по причине нарушения правил проведения публичного мероприятия, в частности речь идет о неполучении разрешения со стороны уполномоченных органов.

В рисунке 2 представлены данные по структуре правонарушений, предусмотренных ст. 488 КРКоАП, в разрезе видов наложенных административных наказаний.

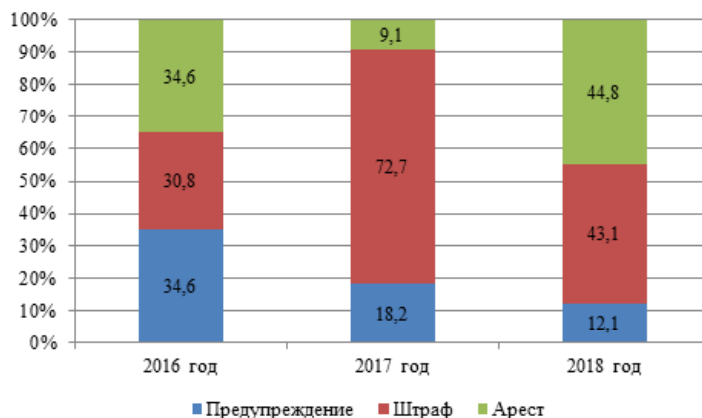

Рис. 2. Структура административных наказаний ст. 488 КРКоАП за 2016-2018 годы в разрезе видов, %
Примечание: составлено автором по источникам [3,4]

Рисунок 2 показывает, что административное предупреждение стало меньше использоваться, удельный вес сокращается с 34,6% в 2016 году до 18,2% в 2017 году и до 12,1% в 2018 году. Увеличивается доля штрафов (с 30,8% в 2016 году до 43,1% в 2018 году) и административных арестов (с 34,6% в 2016 году до 44,8% в 2018 году). Анализ судебных постановлений показал, что предупреждение участникам неразрешенных публичных мероприятий выносится, как правило, при признании подсудимым своей вины. То есть признание вины и раскаяние правонарушителя принимается судьей как смягчающее обстоятельство. Вместе с этим, количество граждан, которые не считают себя виновными в совершении правонарушений, не признают судебный процесс независимым и беспристрастным, увеличивается. Так, например, в административном деле (6312-18-00-3/5038) против гражданина Т., пенсионера, проживающего в городе Усть-Каменогорск, который был обвинен в совершении административного правонарушения, предусмотренного ч. 1 ст. 488 КРКоАП. В соответствии с обстоятельствами дела, 10 мая 2018 года, около 11 часов 00 минут, на площади Республики в городе Усть-Каменогорске, расположенной по улице Казахстан, 40, указанный гражданин принял участие в несанкционированном митинге.

В ходе судебного заседания гражданин Т. вину свою не стал признавать и пояснил, что участвовал в несанкционированном митинге, посвященном борьбе с пытками в тюрьмах, с целью выразить свою гражданскую позицию, что не является нарушением казахстанского законодательства. Вместе с этим гражданин в ходе публичного мероприятия был устно предупрежден представителями государственных органов о запрете участия в публичных мероприятиях, которые не были организованы в соответствии с казахстанским законодательством, на проведение которых не было получено соответствующее разрешение акимата.

Судья Б., изучив материалы дела, выслушав пояснения Т., заключение прокурора, который предлагал применить в отношении правонарушителя меру взыскания в виде административного штрафа в размере 20 МРП, посчитал, что противоправные действия Т. в совершении административного правонарушения, предусмотренного ч. 1 ст. 488 КРКоАП, как нарушение законодательства Республики Казахстан о порядке организации и проведения собрания, митинга, шествия, пикетов, демонстрации либо иного публичного мероприятия либо воспрепятствование их организации или проведению, а равно участие в незаконных собраниях, митингах, шествиях, демонстрациях либо ином публичном мероприятии, если эти действия не имеют признаков уголовно наказуемого деяния, квалифицированы правильно.

Из материалов дела и просмотренной видеозаписи достоверно установлено, что гражданин Т. 10 мая 2018 года, около 11 часов 00 минут, участвовал в несанкционированном митинге на площади Республики в городе Усть-Каменогорске. При указанных обстоятельствах, оценив представленные доказательства с точки зрения их относимости, допустимости и достоверности, судья Б. пришел к выводу о правильности квалификации действий Т., в отношении которого возбуждено административное производство, и доказанности его вины в совершении правонарушения, предусмотренного частью 1 статьи 488 КРКоАП.

Обстоятельств, смягчающих ответственность Т., при рассмотрении дела не установлено. Пенсионный возраст гражданина не является смягчающим обстоятельством. Вместе с тем, в качестве обстоятельств, которые отягчают ответственность гражданина Т., судьей Б. признано продолжение противоправного поведения, несмотря на разъяснение закона прокурором, а также совершение административного правонарушения группой лиц.

Вместе с тем, судья Б., с учетом требований статьи 55 КРКоАП, обстоятельств дела, общественной опасности совершенного им правонарушения, личности нарушителя, который вину не признал и не раскаялся в содеянном, отягчающих обстоятельств по делу, посчитал необходимым в целях воспитания и недопущения совершения правонарушений назначить ему взыскание в виде штрафа, в пределах санкции части 1 статьи 488 КРКоАП - 20 МРП, или 48,1 тыс. тенге.

При рассмотрении схожих административных дел судьи не учитывают возраст участника публичного мероприятия, возможность его обмана со стороны организаторов, его заслуги перед государством и обществом, отсутствие административных правонарушений и преступлений и пр. Считаю, что, подобные административные дела могут стать очагом нестабильности и массовых общественных волнений. Ситуация может быть преподнесена дестабилизирующими силами как: «власть борется против аксакалов (женщин, детей)». Традиционное уважение казахов к старшим людям может (при профессиональной работе специалистов по реализации «цветных революций») стать катализатором публичных мероприятий с радикальными целями, задачами и требованиями. Такая схема используется на первых этапах «цветных революций». Недостатки и проблемы казахстанского института государственного регулирования публичных мероприятий могут быть использованы для дестабилизации казахстанского общества, могут стать источником роста угроз государственной целостности и безопасности.

Анализ судебных постановлений показывает, что административным наказаниям подвергаются всё больше участников, нежели организаторов (рисунок 3).

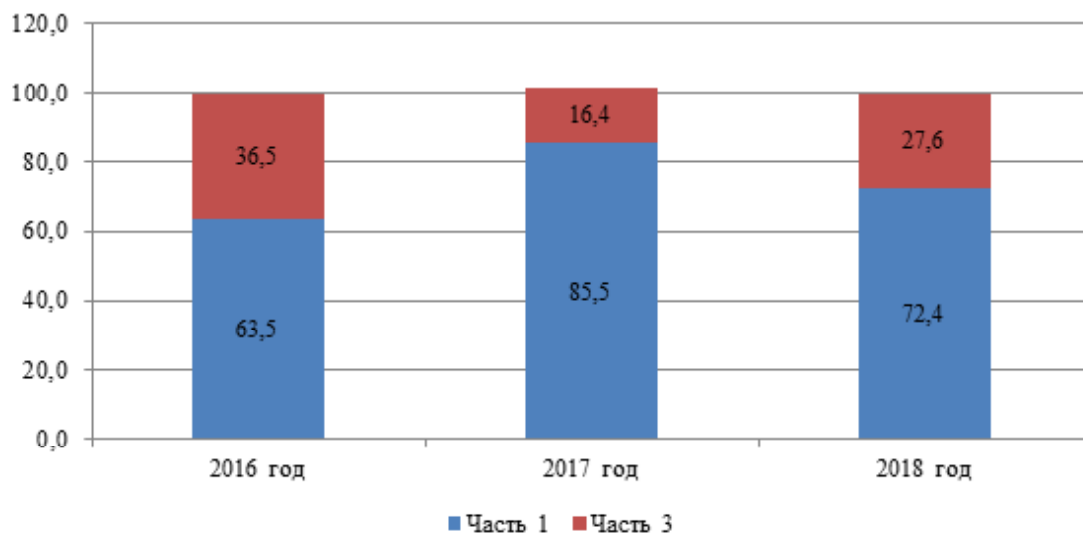

Рис. 3. Административные наказания по составу правонарушения ст. 488 КРКоАП за 2016-2018 годы, %

Примечание: составлено автором по источникам [3,4]

Доказать участие в незаконном публичном мероприятии значительно проще, нежели доказать факт организации пикета, митинга, шествия или иного протестного мероприятия. В качестве доказательства выступает видео- и фотофиксация участия гражданина в незаконном публичном мероприятии. Такая ситуация привела к росту числа мер наказания по ч. 1 ст. 488 КРКоАП.

Так, в городе Астана были задержаны граждане, которые, просмотрев видеоролик руководителя организации ДВК, признанной запрещенной в Республике Казахстан, решили принять участие 10 мая 2018 года в несанкционированном митинге. Например, гражданин К. был подвергнут административному аресту на 3 суток. Виновность К. в совершении административного правонарушения была подтверждена собранными по делу материалами, протоколом об административном правонарушении № 6134169, рапортом участкового инспектора полиции Т., показаниями и признанием привлекаемого лица и другими материалами дела, исследованными в судебном заседании.

Анализируя вышеприведенные (и схожие) судебные процессы по административным делам, можно выделить следующее:

- публичные мероприятия были исключительно мирными и не несли угрозы общественному порядку и государственной безопасности (несмотря на то, что инициатором в ряде случаев был преследуемый казахстанским правосудием М. Аблязов);

- организаторы, исполнители, участники хотели только донести информацию о существующих фактах несправедливости в обществе. То есть рядовые участники считали себя борцами за развитие общества и государства;

- наказание в виде предупреждения было применено к гражданам, которые признали свою вину и раскаялись (в соответствии с проанализированными судебными постановлениями, единственно используемое судьями обстоятельство, смягчающее вину). Как правило, это граждане, которые случайно приняли участие в митинге - проходили мимо и решили принять участие в публичном мероприятии, не зная о том, что он не санкционирован;

- в случае, если бы 100% правонарушителей по ст. 488 КРКоАП привлекались к административной ответственности, то казахстанские суды оказались бы перегружены. Большая часть правонарушителей избегают правосудия, что формирует общую атмосферу безнаказанности. Так, например, в ходе стихийного митинга в городе Караганда 06.01.2019 года у Департамента полиции Карагандинской области ни один из участников не был задержан и не был подвергнут мерам административного наказания.

Таким образом, в рамках данной статьи был проведен обзор судебных постановлений по правонарушениям, предусмотренным ст. 488 КРКоАП. Исследование показало, что существуют проблемы отсутствия перечня смягчающих обстоятельств. Так, например, пенсионный возраст нарушителя, возможный обман участника публичного мероприятия со стороны организаторов, положительные отзывы, отсутствие уголовных и административных правонарушений не признаются смягчающими обстоятельствами. На сегодня казахстанские судьи ограничиваются признанием или непризнанием вины, а также видеофиксацией факта правонарушения, что, на наш взгляд, является неверным и ведет к росту увеличения количества публичных протестных мероприятий

более радикального характера.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Конституция Республики Казахстан: принята 30 августа 1995 года (с изм. и доп. по сост. на 10.03.2017 г.) // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029#pos=409;-56.

2 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях: кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 235-V (с изм. и доп. по сост. на 01.01.2019 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577399.

3 Банк судебных актов Верховного суда Республики Казахстан // <http://sud.gov.kz/rus/content/bank-sudebnyh-aktov>.

4 Обобщение судебной практики рассмотрения дел об административных правонарушениях, связанных с нарушением законодательства о порядке организации и проведения мирных собраний, митингов, шествий, пикетов и демонстраций за 2016, 2017 годы и 1 квартал 2018 года. Секретариат специализированной судебной коллегии Верховного суда Республики Казахстан // <http://office.sud.kz/taldau/generalization?code=3488&lang=ru>.

5 Постановление о наложении административного взыскания № 3-0538-18 судьи специализированного административного суда города Усть-Каменогорск ВКО Булгынбаева Д. Б по делу 6312-18-00-3/5038, 11.05.2018 // <http://sud.gov.kz/rus/content/bank-sudebnyh-aktov>.

ТҮЙІН

Авенов Т.К., заң магистрі, докторант

E-mail: tavenov@bk.ru

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы

Құқық қорғау органдары академиясы, Нұр-Сұлтан қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚ КОДЕКСІНІҢ 488-БАБЫНА СӘЙКЕС ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚ ІСТЕРІ БОЙЫНША СОТ ТӘЖІРИБЕСІНЕ ШОЛУ

Мақалада 2016-2018 жылдарға арналған қоғамдық іс-шараларды ұйымдастыру және өткізу ережелері туралы қазақстандық заңнаманы бұзуға қатысты әкімшілік құқық бұзушылықтар істері бойынша сот тәжірибесіне зерттеу жүргізіледі. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 488-бабы бойынша қолданылған әкімшілік жазалар қарастырылып, оларға талдау жасалған. Бүгінгі таңда судьялар қоғамдық іс-шараға қатысушының жас мөлшерін, оның ұйымдастырушылар тарапынан алдануы мүмкіндігін, мемлекет пен қоғам алдында сіңірген еңбегін, әкімшілік құқық бұзушылықтары мен қылмыстарының болмауын, т.б. ескермейді. Ғылыми мақалада жоғарыда айтылғандарды дәлелдейтін сот тәжірибесінен мысалдар келтіріледі. Осыған байланысты сот үкімін шығарғанда, жазаны жеңілдететін мән-жайларды ескеруді ұсынамыз.

Түйін сөздер: қоғамдық іс-шаралар, әкімшілік жаза, қоғамдық іс-шараға қатысушы.

RESUME

Avenov T.K., master of law, doctoral student

E-mail: tavenov@bk.ru

Academy of Law enforcement agencies under the General Prosecutor's office
of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan

ANALYSIS OF JUDICIAL PRACTICE IN CASES ON ADMINISTRATIVE OFFENSES OF ART. 488 CODE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN ON ADMINISTRATIVE OFFENSES

The article conducted a study of judicial practice in cases of administrative offenses related to the violation of Kazakhstan legislation on the rules for organizing and holding public events for 2016-2018. The work analyzed used administrative punishment under art. 488 of the Code of the Republic of Kazakhstan on administrative offenses. Today, judges do not take into account participant's age in a public event, the possibility of his being deceived by organizers, his services to the state and society, the absence of administrative offenses and crimes, etc. The article contains examples taken from judicial practice, confirming the above. In this regard, we suggest paying attention to migrating circumstances when sentencing the court.

Keywords: public events, administrative punishment, participant of a public event.

**«ҒЫЛЫМ» ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫНДА ЖАРИЯЛАНАТЫН
ҒЫЛЫМИ МАҚАЛАЛАРҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР**

Мақаланы журналда жариялау үшін қойылатын шарттар:

- аталған ғылым саласы бойынша жетекші маманның мекеме мөрімен куәландырылған бір оң пікірі (жеке өзі немесе бірінші авторы ғылым докторы немесе кандидаты болып табылатын мақалаларды қоспағанда);

- мекеме кафедрасының (бөлінісінің) отырысында талқыланып, жариялауға ұсынылуы туралы хаттаманың көшірмесі;

- **үш тілде** (қазақ, орыс және ағылшын) жазылған автор(лар) туралы деректер, мақаланың атауы, аңдатпа және түйін сөздер;

- авторы (авторлары) қол қойған 8-10 бет көлемдік мақалалар. Көлемі 10 беттен асатын мақаланы қабылдау бас редактормен келісіледі;

- мақалада мемлекеттік құпияны қамтитын мәліметтер және «Қызметте пайдалану үшін» деген белгісі бар мәліметтер жоқ екендігі туралы анықтама;

- журналға жазылу түбіртегінің көшірмесі;

- автордың (авторлардың) фотосуреті (құжаттық сурет).

МАҚАЛАНЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ БӨЛІКТЕРІНІҢ ОРНАЛАСУ ТӘРТІБІ:

- сол жақ жоғарғы бұрышына жазылған әмбебап оңдық жіктеу (ӘОЖ) индексі;

- **мақаланың тақырыбы** (жартылай қалың бас әріптермен), **автордың (авторлардың) Т.А.Ә.** (3 автордан көп болмауы керек), **оның ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, автордың жұмыс орны туралы ақпарат, қала, ел.** Егер ұйымның атауында қала көрсетілмеген болса, онда ұйымның атауынан кейін үтір арқылы қаланың аты жазылады, шетелдік ұйымдар үшін қала мен елдің аты (РФ ЕАБФҚ Қиыр Шығыс кадрларды қайта даярлау институты, Хабаровск). Егер мақаланы бірнеше автор дайындаған болса, олар туралы деректер мақалаға қосқан үлестерінің маңыздылығына байланысты тәртіппен көрсетіледі;

- мақала жазылған тілдегі **аңдатпа** (5-8 сөйлем) және **түйін сөздер** (5-7 сөз) мақала мәтінінен бұрын орналастырылады;

- **мақала мәтіні**, форматы .doc (Microsoft Word), беттің көлемі - А4 (297x210 мм.). Беттің ақшetterі – 2 см. Times New Roman шрифті. Символ өлшемі – 14 pt. Мәтін ені бойынша тасымалдаусыз форматталуы тиіс, жол басында азат жол – 1 см. Жоларалық интервал – бірлік. Мақаланың тақырыбы ортасында жазылады. Мәтінде автоматты түрде нөмірлеу қолданылмауы керек. Мәтін автормен оқылып, редакциялануы тиіс;

- мақаланы дайындау кезінде пайдаланылған ақпараттық көздер мақаланың соңында орналасады (**әдебиеттер тізімі**). Ақпараттық көздер оларға мақалада сілтеме жасау тәртібімен орналастырылады. Сілтемелер нөмірі мақала мәтінінде тік жақшада рәсімделеді, мысалы: [1, 15 б.]. Мақалада қолданылған әдебиеттер тізімі «ГОСТ 7.1-2003. Мемлекеттік стандарт. Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Құрастырудың жалпы талаптары мен ережелеріне» сәйкес рәсімделеді. Интернет-ресурстарға сілтеме жасағанда авторы, мәтіннің тақырыбы, алынған көзі, материалдың толық электрондық мекенжайы, оның ашылған уақыты көрсетіледі. Жеке хабарламаларға, есептерге, қорғалмаған диссертацияларға және басқа да жарияланбаған материалдарға сілтеме жасауға рұқсат етілмейді;

- **түйін** басқа 2 тілде беріледі (**автор (авторлар) туралы мәліметтің, мақала тақырыбының, аңдатпа және түйін сөздер мәтінінің аудармасымен бірге**). Егер мақала қазақ тілінде жазылған болса, онда түйін орыс және ағылшын тілдерінде, егер мақала орыс тілінде болса, түйін қазақ және ағылшын тілдерінде, ал егер мақала ағылшын тілінде жазылған болса, онда түйін қазақ және орыс тілдерінде беріледі.

4. Мақаланың соңында: **«мақала бірінші рет жарияланады»** деген жазба болуы керек және **жазба жазылған күн мен автордың (авторлардың) қолы** қойылады. Осы жерде автор (авторлар) туралы мәліметтер, тегі, аты, әкесінің аты толығымен, электрондық мекенжай, байланыс телефондары орналастырылады.

5. Суреттер (графикалық материалдар) барлық бөлшектерінің айқын көрсетілуін қамтамасыз ететін форматта анық салынған және нөмірленген, қол қойылған болуы және электрондық тасығышта ұсынылуы керек.

6. Пікірлері мақала авторларына жіберілместен мақалалар редакциялық алқада ішкі рецензиялаудан өтеді. Редакциялық алқа журналдың талаптарына сәйкес келмейтін мақалаларды қабылдамауға құқылы. Мақалада кездесетін ғылыми тұрғыдағы және нақтылы қателер үшін автор (авторлар) жауапты. Журналдың редакциялық алқасының сұрауымен мақала қайта өңделген жағдайда, редакцияның мақаланың соңғы нұсқасын қабылдаған күні мақаланың келіп түскен уақыты болып есептеледі. Егер мақала қабылданбаса, редакциялық алқа қабылдамау себептері бойынша пікір таластырмауға құқылы.

7. Қолжазбаларды редакцияға rio.kui@mail.ru электрондық поштасына немесе келесі пошталық мекенжайға жолдауға болады:

110005, Қостанай қ., ҚР ПМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы, ҒЗЖРБЖҰБ («Ғылым» журналына мақала» деген белгімен). Тел.: 8 (7142) 25-56-60, 25-50-93 (164). Факс 8 (7142) 25-58-40.

**ТРЕБОВАНИЯ, ПРЕДЪЯВЛЯЕМЫЕ К СТАТЬЯМ, ПУБЛИКУЕМЫМ
В МЕЖДУНАРОДНОМ НАУЧНОМ ЖУРНАЛЕ «ҒЫЛЫМ»**

Условия для размещения статьи в журнале:

- одна положительная рецензия, заверенная печатью учреждения, ведущего специалиста по данной отрасли науки (за исключением статей, единоличным или первым автором которых является кандидат или доктор наук);
- выписка из протокола заседания кафедры (подразделения) учреждения с обсуждением и рекомендацией к публикации;
- данные об авторе(ах), название статьи, аннотация и ключевые слова ***на трех языках*** (казахский, русский и английский);
- рукопись статьи объемом от 8-10 стр., подписанная автором (авторами). Статьи объемом больше 10 страниц согласовываются с главным редактором;
- справка о том, что в статье отсутствуют сведения, содержащие государственные секреты, а также сведения с грифом «Для служебного пользования»;
- копия квитанции о подписке на журнал;
- фото автора(ов) (документальный портрет).

ПОРЯДОК РАСПОЛОЖЕНИЯ СТРУКТУРНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ СТАТЬИ:

- индекс универсальной десятичной классификации (УДК), проставленный в левом верхнем углу;

- **заголовок статьи** (прописными буквами, полужирным шрифтом), **Ф.И.О. автора(ов)** (не более 3-х авторов), **его ученая степень, ученое звание, информация о месте работы автора, город, страна**. Если в названии организации явно не указан город, то через запятую после названия организации указывается город, для зарубежных организаций - город и страна (Дальневосточный институт переподготовки кадров ФСКН РФ, Хабаровск). Если статья подготовлена несколькими авторами, их данные указываются в порядке значимости вклада каждого автора в статью;

- **аннотация** (5-8 предложений) и **ключевые слова** (5-7 слов) на языке статьи располагаются перед текстом статьи.

- **текст статьи** в формате .doc (Microsoft Word). Формат листа А4 (297x210 мм.). Все поля – 2 см. Шрифт: Times New Roman. Размер символа – 14 pt. Текст должен быть отформатирован по ширине без переносов, отступ в начале абзаца – 1 см. Межстрочный интервал – одинарный. Заголовок статьи форматируется по центру. В тексте статьи не должна использоваться автоматическая нумерация. Текст должен быть отредактирован, вычитан автором и подписан на последней странице.

- список использованных при подготовке статьи информационных источников располагается в конце статьи (**список литературы**). Перечисление источников дается в порядке ссылок на них в статье. Номер ссылки в тексте статьи оформляется в квадратных скобках, например: [1, с. 15]. Список литературы оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». При ссылках на Интернет-ресурсы указывается автор, название текста, источник, полный электронный адрес материала, дата его открытия. Не разрешаются ссылки на частные сообщения, отчеты, незащищенные диссертации и другие неопубликованные материалы.

- **резюме** на 2-х других языках (**с переводом сведений об авторе(ах), названия статьи, текста аннотации и ключевых слов**). Если статья на казахском языке, то резюме на русском и английском языках; если статья на русском языке, то резюме на казахском и английском языках; если статья на английском языке, то резюме на казахском и русском языках).

4. В конце статьи должна быть запись: **«статья публикуется впервые», ставится дата и подпись автора (авторов)**. Здесь же помещаются сведения об авторе (авторах): фамилия, имя, отчество полностью, электронный адрес, контактные телефоны.

5. Рисунки (графический материал) должны быть выполнены четко, в формате, обеспечивающем ясность передачи всех деталей, пронумерованы, подписаны и представлены на электронном носителе.

6. Статьи проходят внутреннее рецензирование в редколлегии без направления рецензии авторам статей. Редколлегия вправе отклонять статьи, которые, по ее мнению, не соответствуют требованиям журнала. За ошибки, неточности научного и фактического характера ответственность несет автор (авторы). В случае переработки статьи по просьбе редакционной коллегии журнала датой поступления считается дата получения редакцией окончательного варианта. Если статья отклонена, редколлегия сохраняет за собой право не вести дискуссию по мотивам отклонения. Поступившие в редакцию материалы возврату не подлежат.

7. Рукописи направляются в редакцию на e-mail: rio.kui@mail.ru или по почтовому адресу:

110005, г. Костанай, пр. Абая, 11, Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, ООНИиРИР (с пометкой «статья в Ғылым»). Тел.: 8 (7142) 25-56-60, 25-50-93 (164). Факс 8 (7142) 25-58-40.

Журналдың шығу мерзімділігі - үш айда бір рет.
«Ғылым» журналына жазылу индексі – 75383.
«Қазпошта» АҚ пошталық байланысының кез келген бөлімінде
жазылуға болады.

Автордың пікірі редакцияның көзқарасын білдірмейді.
Редакцияға келіп түскен материалдар авторға қайтарылмайды.
Тапсырылған материалдар үшін автор жауапты.
Мақала көшірмелері берілмейді, авторларға қаламақы төленбейді.
Материалдарды қайта басу кезінде журналға сілтеме жасау шарт.

Периодичность выпуска журнала - не реже одного раза в три месяца.
Подписной индекс журнала «Ғылым» – 75383.
Подписку можно произвести в любом почтовом отделении
АО «Казпочта».

Мнение авторов не всегда отражает точку зрения редакции.
Рукописи авторам не возвращаются.
За достоверность предоставленных материалов
ответственность несет автор.

Оттиски статей не выдаются, гонорар авторам не выплачивается.
При перепечатке материалов ссылка на журнал обязательна.

**Журнал ҚР ИМ Ш. Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясының ғылыми-зерттеу және
редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру
бөлімінде теріліп, беттелді**

Редакторлар:
Садвакасова З.С., Айтмаганбетова Г.Б.
Түзетуші: Сулейманова Д.К.

Басуға 2019 ж. 10.06. берілді.
Пішімі 60x84¹/₈. Ризографиялық басылыс.
Көлемі 18,75 б.т. Таралымы 200 д.
2019 ж. маусым. Тапсырыс №

«Костанайский печатный двор»
ЖШС басылған
Қостанай қ., Темирбаев к., 39
тел./факс 8 (7142) 53-54-60

© ҚР ИМ Ш. Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясы

**Журнал набран и сверстан в отделе
организации научно-исследовательской и
редакционно-издательской работы Костанайской
академии МВД РК им. Ш. Кабылбаева**

Редакторы:
Садвакасова З.С., Айтмаганбетова Г.Б.
Корректор: Сулейманова Д.К.

Подписано в печать 10.06.2019 г.
Формат 60x84¹/₈. Печать ризография.
Объем 18,75 п.л. Тираж 200 экз.
Июнь 2019 г. Заказ №

Отпечатано в ТОО
«Костанайский печатный двор»
г. Костанай, ул. Темирбаева, 39
тел./факс 8 (7142) 53-54-60

© Костанайская академия МВД РК
им. Ш. Кабылбаева